

LATVIJAS REPUBLIKAS **AUGSTĀKĀS TIESAS**

BILETENS

NR.29 / 2024 OKTOBRIS

APTAUJA:
TIESU DARBA
PROFESIONĀLI
UZTICAS
SENĀTAM

TIESĪBDOMAS:
PRIEKŠLASĪJUMI,
PUBLIKĀCIJAS

KODI, LIETAS
UN LĪGUMI

*Mašīnmācīšanās un mākslīgais
inteleks juridiskajā profesijā*

3 TIESNESES
VIENĀ
SAIMĒ

20 GADUS ESAM EIROPAS SAVIENĪBAS TIESĪBU TELPĀ

Augstākās tiesas rīkotā konference „Eiropas Savienības vērtības – katra nacionālā tiesneša atbildība” 23.maijā bija veltīta Latvijas 20 gadiem Eiropas Savienībā. Videouzrunā konferenci uzrunāja Eiropas Savienības Tiesas prezidents Kūns Lēnartss.

KONFERENCES MATERIĀLI ▶ 16.–63.lpp.

1.maijā Eiropas Savienības karogu Rīgas pils Svētā Gara tornī svinīgi pacēla Valsts prezidents Edgars Rinkēvičs, Saeimas priekšsēdētāja Daiga Mieriņa, Ministru prezidente Evika Siliņa, ārlietu ministre Baiba Braže un Augstākās tiesas priekšsēdētājs Aigars Strupišs.

IZVĒLIES SAVU NĀKOTNES KARJERU AUGSTĀKAJĀ TIESĀ!

Lai veicinātu interesi par tiesas darbinieku amatiem, tapušas videofilmīņas par senatora palīga un zinātniski analītiskā padomnieka darbu.

Augstskolu juridisko fakultāšu studenti tiek aicināti uz Atvērto durvju dienām Augstākajā tiesā, lai skatītos video un sarunātos par profesijām ar Augstākās tiesas senatoriem un darbiniekiem. 19.septembrī ar Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes studentiem tikās Administratīvo lietu departamenta senators Jānis Pleps, zinātniski analītiskais padomnieks Jānis Geks un senatora palīdzce Ilze Štamere.

BIĻETENS , Nr.29

2024. gada oktobris

ISSN 1691-810X

Izdevējs
LATVIJAS REPUBLIKAS
AUGSTĀKĀ TIESA

Brīvības bulvāris 36, Rīgā, LV-1511

Sagatavoja
Augstākās tiesas Administrācija
Redaktore Rasma Zvejniece

Foto: Augstākā tiesa,
Valsts prezidenta kanceleja, Saeima,
Tieslietu ministrija,
Tiesu administrācija,
Latvijas tiesību institūts, JA Latvia,
Eiropas Savienības Tiesa,
Lietuvas, Igaunijas, Čehijas Republikas
Augstākās tiesas,
Augstākās tiesas senatori un darbinieki

Iespiests
UnitedPress SIA
Metiens 300 eks. Rīgā, 2024

SATURS

I AUGSTĀKĀS TIESAS INFORMĀCIJA	4
Augstākās tiesas plēnumis	4
Aktualitātes	7
Disciplinārtiesa	13
Tiesu dialogs	14
II AUGSTĀKĀS TIESAS KONFERENCE	16
Eiropas Savienības vērtības – katra nacionālā tiesneša atbildība	16
Uzrunas. <i>Aigars STRUPIŠS, Kūns LĒNARTSS, Stanislavs KRAVČENKO</i>	17
Eiropas Savienības vērtības un tiesnesis. <i>Inese LĪBIŅA-EGNERE, Ingrīda LABUCKA, Ineta ZIEMELE, Aigars STRUPIŠS, Sanita OSIPOVA</i>	26
Eiropas Savienība un nacionālā identitāte. <i>Jānis PLEPS, Irmants JARUKAITIS, Martins HOLIČS, Sandra KAIJA, Ārons BUGEDŽA</i>	37
Eiropas Savienības tiesības tiesneša ikdienas darbā. <i>Kristīne LĪCE, Andrejs KMECLS, Anita KOVAĻEVSKA, Janars JĒTMA</i>	52
Kopsavilkums un noslēgums. <i>Ineta ZIEMELE, Aigars STRUPIŠS</i>	61
III TIESĪBDOMAS	64
<i>Aigars STRUPIŠS</i> . Mūsdienu tiesnesim ir jāiet līdzī laimam	64
<i>Rudīte VĪDUŠA</i> . Tiesnesis reālais: kāds ir 21. gadsimta tiesnesis un kādi ir tiesneša profesijas izaicinājumi?	67
<i>Marika SENKĀNE</i> . Vēlēšanu process jāpilnveido sabiedrības un tiesiskuma interesēs	70
<i>Aigars STRUPIŠS</i> . Eiropas Savienības tiesneša izaicinājumi iekšējā tirgus un sociālās politikas balansēšanā	72
<i>Sanita OSIPOVA</i> . Vārda brīvība un cilvēka cieņa izglītībā	75
<i>Zinaīda INDRŪNA</i> . 1864.gada Civillikums: vēsturiskie nosaukumi un statuss	80
<i>Mihņa KONSTANTINESKU</i> . Kodi, tiesu lietas un līgumi	83
<i>Sanita OSIPOVA</i> . Likumdevēja pienākums pirms tiesību akta pieņemšanas uzklaušīt normas adresātu	88
<i>Jānis KĀRKLINŠ, Kristīne ŽĪLE</i> . Mantojums – juridiska persona	91
<i>Erlens KALNIŅŠ</i> . Servitūta tiesība pašam uz savu lietu	97
<i>Kaspars BALODIS</i> . Valdošā uzņēmuma pienākums atlīdzināt atkarīgās sabiedrības zaudējumus koncernu tiesībās	105
<i>Veronika KRŪMIŅA</i> . Tiesības būt uzklaušītam administratīvajā procesā tiesā	109
<i>Ilvija PŪCE</i> . Administratīvā procesa likuma ietekme uz ieslodzīto personu tiesībām	112
IV KOMANDĒJUMU PIEREDZE	115
Pieredzes vizītes	115
Komandējumu atziņas	119
V TIESĪBU PRAKSE	126
Senāta departamentu priekšsēdētāju sēdes lēmums	126
Departamenta senatoru kopsapulces lēmums	129
Tiesu prakses apkopojumi	130
2024.gada judikatūras pārskats	131
VI VĒSTURE	137
Administratīvajām tiesām – 20	137
VII NO OTRAS PUSES	140
Trīs tiesneses vienā saimē.	
<i>Saruna ar Lauru Inesi ZEMĪTI, Sindiju ZEMĪTI un Agnesi ADGERI</i>	140

AUGSTĀKĀS TIESAS INFORMĀCIJA

Augstākās tiesas plēnuma lēmumi

LATVIJAS REPUBLIKAS AUGSTĀKĀS TIESAS PLĒNUMA LĒMUMS NR.2

09.09.2024.

Par Tieslietu padomes locekļa ievēlēšanu

Augstākās tiesas plēnuma, pamatojoties uz likuma „Par tiesu varu” 49.panta septīto daļu,
nolēma

- ievēlēt tiesnesi Rudīti Vīdušu Tieslietu padomes locekļa amatā ar 2024.gada 16.septembri.

Priekšsēdētājs A.Strupišs
Plēnuma sekretāre M.Senkāne

APSVĒRUMI KANDIDĒŠANAI UZ TIESLIETU PADOMES LOCEKĻA AMATU

Rudīte VĪDUŠA,
Senāta Administratīvo
lietu departamenta
senatore

Mana motivācija kandidēšanai uz amatu Tieslietu padomē ir tas, ka man nav vienalga, kādā valstī dzīvojam un kādā darbā es strādāju. Mums visiem ir svarīga mūsu sabiedrības labklājība, un efektīva tiesu darbība tajā ir nozīmīga.

Katra valsts ir unikāla. Katrai sabiedrībai ir sava vēsture, sava mentalitāte, savas mantotās priekšrocības un trūkumi. Tādēļ katrai valstij ir jāmeklē attiecīgajā brīdī tai pats piemērotākais veids, kā darboties tās demokrātiskajai iekārtai, varas dalīšanai un līdzsvara un atzaru mehānismam starp valsts varas atzariem. Tostarp rūpējoties par pienācīgu tiesu varas darbību.

Tieši šeit es redzu vislielāko Tieslietu padomes nozīmi. Tieši Tieslietu padome ir tā institūcija, kas tieši mūsu valstij piemērotā veidā mērķtiecīgi iezīmē tiesu varu valsts varas sistēmā, spēj saskatīt risināmās problēmas, paust viedokli un rīkoties, lai panāktu, ka sabiedrība saņem efektīvu tiesību aizsardzību.

PAR TIESLIETU PADOMES VIRZĪBU

1. Tieslietu padomes darbībā, jo īpaši pēdējos gados, vērojama **tieksmās uz tiesu varas neatkarības stiprināšanu**, un – lai tas varētu notikt – arī uz pašas Tieslietu padomes kompetences paplašināšanu un funkcionalitātes uzlabošanu.

Šo atbildības virzienu šobrīd uzskatu par pareizu.

Tādu nepieciešamību pierāda tas, ka konkrētu uzdevumu pabeigšana dalītas atbildības apstākļos

starp Tieslietu padomi, Tieslietu ministriju un Tiesu administrāciju, nereti nepietiekami novērtējot un respektējot tiesu varas vajadzības, sastopas ar koordinācijas un izpildes grūtībām. To vēroju gan ceļā uz e-lietu, gan Tieslietu akadēmijas veidošanas procesā, gan kvalitatīva tiesu personāla piesaistē.

Es arī redzu, ka Tieslietu padomes jau pārņemtās kompetences veiksmīgi tiek izmantotas un nu jau šķiet dabiskas. Tā ir lēmumu pieņemšana par tiesnešu karjeras virzību, tiesu vadības izvēle, tiesu un tiesnešu noslodzes jautājumu risināšana, tieša komunikācija ar tiesām. Par detaļām var būt diskusija, bet virziens ir atbalstāms.

Audzējot Tieslietu padomes aptveršanas lauku, tomēr arī jārūpējas, ka izvairāmies no tiem riskiem, kas pastāv arī izpildvarā – informācijas un komunikācijas trūkums, kapacitātes trūkums, izpratnes trūkums. Kompetences laukam jāatbilst spējām, tie jāaudzē vienlaikus, lai Tieslietu padome nepieļautu būtiskas kļūdas un nezaudētu reputāciju.

2. Otrs virziens, ko skaidri redzu Tieslietu padomes darbībā un kuru arī atbalstu, ir **līdzsvara meklēšana starp tiesu varas neatkarību un pašas tiesu varas atbildību par kvalitatīvu un efektīvu darbību**, galvenokārt caur tiesu pašpārvaldes lomas skaidrošanu un stiprināšanu. Arī šī pareizā līdzsvara meklēšana un to veidu meklēšana, kā nodrošināt vienlaikus gan neatkarību, gan atbildību, katrā valstī atšķiras. Tieslietu padomei šajā ziņā jābūt visjutīgākajai institūcijai un jāpielāgojas situācijai, lai neiebrauktu vienā vai otrā grāvī.

Šajā sakarā Tieslietu padomes šā brīža darbībā var vērot, ka tiesu varas kvalitatīva izaugsme ir pastāvīgi dienaskārtībā – caur tiesnešu atlasē procedūrām, caur tiesnešu apmācības procesa pārņemšanu savā kompetencē, caur traucējošu apstākļu novēršanu tiesu darba organizācijā, caur vedināšanu uz kvalifikācijas celšanu. Tur ne tikai nav ko iebilst, bet tajā ir jāpalīdz, kā vien var, un es ceru, ka varēšu dot savu artavu, pieņemot konkrētus lēmumus.

Līdz ar to piesardzīgi apgalvoju, ka, manuprāt, mani uzskati lielos vilcienos saskan ar Tieslietu padomes šā brīža darbības virzienu un redzējumu. Par to, cik tālu vai augstu kurā virzienā doties, un arī par detaļām vienmēr var būt diskusija.

PAR TIESLIETU PADOMES DARBĪBAS VEIDU

1. Par būtisku uzskatu veidot labas, veselīgas dialoga tradīcijas ar pārējiem valsts varas atzariem. Sava veida nerakstītās konstitucionālās tiesības, kurām ir ļoti liela nozīme. Domāju, ka Tieslietu padomei nevajadzētu šodien uzstāt uz plašāku kompetenci likumos, ja tiesu vara būtu pietiekami respektēta dialogā ar citiem valsts varas atzariem. Bet par savstarpēju komunikāciju un sadarbību ir atbildīga arī pati tiesu vara, par to ir jādomā.

2. Par būtisku uzskatu arī veicināt starptautiskajās tiesu institūcijās (Eiropas Cilvēktiesību tiesā, Eiropas Savienības Tiesā) pienākumus pildošo kolēģu iesaisti. Viņu skats no ārpusē un viņu ekspertīzes līmenis, kā arī novērojamā aktīvā iesaiste Latvijas tiesiskās sistēmas uzlabošanā būtu vērtīgs resurss.

MANAS PERSONĪGĀS PRIORITĀTES

Nemot vērā Tiesnešu kvalifikācijas kolēģijā gūto pieredzi, dabiska prioritāte vismaz sākumposmā būtu iestāšanās par esošā tiesnešu korpusa profesionālo prasmju izaugsmi, kas atbilst vienam no Tieslietu padomes stratēģijas mērķiem – efektīva un kvalitatīva tiesu vara.

Būtībā tieši šīs stratēģijas mērķis ir vienīgais tiesu uzdevums – kvalitatīva tiesas spriešana ir tas, ko no mums gaida, un gan neatkarība, gan viss pārējais ir tikai priekšnoteikumi un instrumenti, lai šī kvalitatīvā tiesas spriešana būtu iespējama.

Tiesneši ir ļoti īpašs, unikāls kolektīvs – galvenokārt tādēļ, ka katrs no viņiem ir neatkarīgs lēmumu pieņemšanā, bet arī vispār darba specifikas dēļ. Arī komunikācija ar tiesnešiem un profesionālo prasmju lološana ir sarežģīts process, kurā ir būtiski saprast gan esošo situāciju, gan cēloņus un faktoros, kas var grendēt vai celt tiesnešu profesionālo sniegumu, tikai tā var soli pa solim virzīties uz augstāku kvalitāti.

Ar to dabiski saistīta vēl viena mana prioritāte, varbūt nedaudz tehniskāka – saiknes uzturēšana ar Tiesnešu kvalifikācijas kolēģiju. Nevajadzētu aizmirst, ka Tiesnešu kvalifikācijas kolēģija ir vienīgā institūcija, kas ir tiešā individuālā kontaktā ar pilnīgi visiem Latvijas tiesnešiem, un tā zina ļoti daudz par tiesnešu profesionālo līmeni un to ietekmējošiem faktoriem.

MANI PLUSI

1. Man ir jau diezgan bagātīga pieredze tiesneša amatā, tai skaitā 17 gadi Augstākās tiesas tiesneša amatā, kas ir bijusi laba skola gan komunikācijā koleģiālā institūcijā, gan izlēmībā, pamazām iekrāta arī diezgan bagāta informācija un izpratne par tiesu sistēmu.
2. Man ir interese par tiesu sistēmas kopējiem jautājumiem, spēja saskatīt sistēmiskas problēmas, konceptuāla domāšana. Man šķiet, ka esmu izaugusi līdz tam, lai no domāšanas pārietu pie lemšanas un darīšanas.
3. Esmu patstāvīgi domājoša un nebaidos diskusijās paust atšķirīgu viedokli, ja tas ir svarīgi.
4. Es nedzīvoju administratīvo tiesu burbulī. Esmu darbojusies Latvijas Tiesnešu biedrības valdē, bet pēdējos sešus gadus esmu pildījusi pienākumus tiesnešu pašpārvaldē – Tiesnešu kvalifikācijas kolēģijā. Esmu vienlīdz ieinteresēta redzēt visu tiesu varas atzaru situāciju, problēmas un meklēt risinājumus, kas ir svarīgi visiem. Jo īpaši darbs Tiesnešu kvalifikācijas kolēģijā radināja izprast jebkuras specializācijas un jebkura tiesu līmeņa problemātiku, kā arī būt dialogā ar visu specializāciju un līmeņu tiesnešiem. Paldies Tiesnešu kvalifikācijas kolēģijas kolēģiem, ar kuriem mums vienmēr bijušas atvērtas sarunas un patiesi koleģiāls darbs. Gribētos domāt, ka arī Augstākās tiesas iekšienē esmu vienmēr bijusi atvērta sarunām ar visiem kolēģiem.

LATVIJAS REPUBLIKAS AUGSTĀKĀS TIESAS PLĒNUMA LĒMUMS NR.3

09.09.2024.

Par Senāta Administratīvo lietu departamenta priekšsēdētāja ievēlēšanu

Augstākās tiesas plēnums, pamatojoties uz likuma „Par tiesu varu” 48.panta otro daļu,

 nolēma

- ievēlēt tiesnesi Anitu Kovaļevsku Senāta Administratīvo lietu departamenta priekšsēdētāja amatā uz pieciem gadiem.

Priekšsēdētājs A.Strupišs
Plēnuma sekretāre M.Senkāne

PAR SENĀTA ADMINISTRATĪVO LIETU DEPARTAMENTA DARBA TURPMĀKO VIRZĪBU

**Anita KOVAĻEVSKA,
Senāta Administratīvo lietu departamenta
priekšsēdētāja amata kandidāte**

Vispirms gribu izteikt pateicību sava departamenta kolēģiem par izvirzīšanu departamenta priekšsēdētāja amatam un par uzticēšanos.

Runājot par Senāta Administratīvo lietu departamenta darba turpmāko virzību, jāsāk ar to, ka Senātam ir darbības stratēģija 2021.–2025.gadam, un Administratīvo lietu departamenta turpmākā darbība neapšaubāmi notiks saskaņā ar šo stratēģiju. Līdz ar to departamenta prioritārie darbības virzieni sakrīt ar šajā stratēģijā norādīto (stabilas judikatūras veidošana, efektīva kasācijas procesa nodrošināšana, resursu izmantošanas un iekšējo procesu efektīvizēšana, sadarbība un dialogs, sabiedrības informēšana un izglītošana). Ņemot vērā minēto, šobrīd nerunāšu detalizēti par visiem darbības virzieniem. Vēlos vien pavisam īsi uzsvērt, ka, manuprāt, ir ļoti svarīgi turpināt attīstīt un stiprināt sadarbību starp Senāta departamentiem, tostarp arī sekmējot procesuālo regulējumu un tā piemērošanas vienveidību Senātā. Tāpat, manuprāt, ir ļoti svarīgi turpināt attīstīt un stiprināt sadarbību ar zemāko instanču tiesām, it īpaši, lai mazinātu to lietu skaitu, kas Senāta Administratīvo lietu departamenta izskatīšanā nonāk trešo reizi vai pat ceturto un piekto reizi. Departaments arī iespēju robežās turpinās piedalīties sabiedrības informēšanas un izglītošanas pasākumos.

Taču visaugstākā prioritāte tuvākā gada laikā būs lietu izskatīšanas termiņu uzlabošana un veco lietu uzkrājuma samazināšana. Tam, ka Administratīvo lietu departamentā ir samērā liels veco lietu uzkrājums, pamatā ir objektīvi apstākļi, par ko daudz runāts arī iepriekšējos gados – nepārdomāti grozījumi likumos, nepietiekams izvērtējums tam, kurā instancē kādā brīdī tiek palielināts tiesnešu skaits utt. Neskatoties uz to, mums ar šo izaicinājumu jātiek galā. Tāpēc mēs departamentā esam to pārrunājuši un vienojušies, ka lietu izskatīšanas termiņu uzlabošana un veco lietu uzkrājuma samazināšana būs prioritāte ikviena departamentā strādājošā darbā: gan tiesneša, gan padomnieka, gan palīga darbā. Retos izņēmuma gadījumos varētu notikt lietu pārdale, jo viena gada ietvaros saņemto lietu skaits, kurās ir ierosināta kasācijas tiesvedība, nav vienmērīgs visiem senatoriem.

Domājot par citiem pasākumiem un instrumentiem, ar ko varētu sekmēt lietu izskatīšanas termiņu uzlabošana un veco lietu uzkrājuma samazināšanu, viens no maniem piedāvājumiem būtu veikt padziļinātu analīzi par iespēju samazināt ierosināto lietu skaitu un attiecīgi arī gada laikā sastādīto spriedumu skaitu. Salīdzinot statistiku Administratīvo lietu departamentam un Civillietu departamentam, ar ko procesuālais regulējums ir tuvāks, var redzēt, ka ierosināto lietu skaits un līdz ar to spriedumu skaits pēdējos gados Administratīvo lietu departamentam ir bijis lielāks. Piemēram, 2023.gadā mums bijis 1,5 reizes vairāk spriedumu nekā Civillietu departamentam. Iepriekšējos gados tas bijis aptuveni 1,25 reizes lielāks, arī šogad līdz šim mums spriedumu skaits ir 1,5 reizes lielāks. Vienlaikus arī to spriedumu skaits, kuros pārsūdzētais rezultāts nemainās un pārsūdzētais spriedums tiek atstāts negrozīts, ir diezgan liels – pēdējos gados tie bijuši 40–50 procenti. Manuprāt, būtu nepieciešama padziļināta analīze, lai saprastu, vai tā pamatā ir objektīvi apstākļi (piemēram, iespējams, administratīvajās lietās biežāk parādās jaunas lietu kategorijas un biežāk mainās regulējums, vai biežāk ir nepieciešamība vērsties Eiropas Savienības Tiesā) vai tomēr ir iespējams samazināt ierosināto lietu skaitu un strādāt arī pie tā, lai darbs ar atteikumiem prasītu mazāk laika. Tas varētu dot resursu ekonomiju un līdz ar to palīdzēt samazināt lietu uzkrājumu.

Otrs pasākums būtu turpināt strādāt departamentā pie tā, lai mūsu nolēmumi ir lakoniski. Mēs paturam prātā, ka šogad „Providus” veiktā aptauja parādīja, ka tiesu procesos iesaistītie profesionāļi ļoti augstu novērtēja Administratīvo lietu departamenta atteikumu saprotamību. Mēs negribam zaudēt šo augsto novērtējumu, bet vienlaikus departamentā nav arī domstarpību par to, ka joprojām ir iespējams uzlabot izteiksmes lakonismu mūsu nolēmumos. To varētu darīt, izmantojot gan iekšējos resursus, tas ir, pārņemot pieredzi no tiem kolēģiem, kuriem jau šobrīd izdodas rakstīt īsāk un lakoniskāk, gan arī apgūstot pieredzi no ārpusē. Piemēram, Eiropas Cilvēktiesību tiesā darbiniekiem bija speciālas apmācības par to, kā spriedumus rakstīt īsāk. Būtu nepieciešams iepazīties ar šo pieredzi un to arī pārņemt.

Vēl viens pasākumu kopums būtu vērsti uz darba pilnveidošanu ar kasācijas sūdzību argumentiem par procesuāliem pārkāpumiem pierādījumu vērtēšanā un objektīvās izmeklēšanas principa pārkāpumu. Darbs

Senāta Administratīvo lietu departamenta priekšsēdētāja Anita Kovaļevska ar departamentu pēc ievēlēšanas priekšsēdētājas amatā

ar šādiem argumentiem parasti aizņem diezgan daudz laika, taču nereti zem šiem argumentiem patiesībā slēpjas vēlme vienkārši pārskatīt lietu pēc būtības. Līdz ar to būtu nepieciešams turpināt departamentā iekšējo diskusiju par to robežu, cik tālu šādi argumenti ir pieļaujami un kā labāk veidot atbildes uz šādiem argumentiem. Šeit būtiski būtu izpētīt un izmantot arī citu valstu pieredzi (īpaši Vācijas un Igaunijas pieredzi, jo šajās valstīs administratīvajā procesā arī

darbojas objektīvās izmeklēšanas princips). Tāpat varētu sagatavot ērti izmantojamu materiālu ar tipveida atbildēm šādiem argumentiem, lai atteikuma gatavošanas process prasītu mazāk laika.

Visus minētos pasākumus varētu īstenot apmēram gada laikā. Taču svarīgākais, kā jau teicu, ir tas, ka ikviens departamenta tiesnesis un ikviens darbinieks apzinās, ka mūsu prioritāte ir veco lietu uzkrājuma samazināšana.

Aktualitātes

SENATORI PAŠPĀRVALDES INSTITŪCIJĀS

Latvijas tiesnešu neklātienas konferencē 26.septembrī Tiesnešu kvalifikācijas kolēģijā ievēlēja Senāta Administratīvo lietu departamenta senatore Indra MELDERE. Jauns kolēģijas loceklis no Administratīvo lietu departamenta bija jāpārvēlē, jo Rudīte Vīduša, kura iepriekš strādāja Tiesnešu kvalifikācijas kolēģijā, ievēlēja Tieslietu padomē.

23.aprīlī Tiesnešu neklātienas konference darbam Tiesnešu ētikas komisijā ievēlēja Senāta Civillietu

departamenta senatori Sanitu OSIPOVU. Tiesnešu ētikas komisijas loceklis no Augstākās tiesas izvirzītajiem kandidātiem bija jāpārvēlē, jo Inesei Laurai Zemītei beidzās pilnvaru termiņš darbam komisijā.

Savukārt Administratīvo lietu departamenta senatore Diāna MAKAROVA, kura Tiesnešu ētikas komisijā darbojas kopš 2022.gada, ievēlēja par Tiesnešu ētikas komisijas priekšsēdētāju.

PĀRMAIŅAS CIVILLIETU UN ADMINISTRATĪVO LIETU DEPARTAMENTU SENATORU SASTĀVĀ

Senatore Inese Grauda

Senators Aldis Laviņš

Senāta Civillietu departamenta senatora amatā 8.maijā stājās līdzšinējā Rīgas apgabaltiesas tiesnese Inese GRAUDA. Senatores amatā tiesnese pārcelta ar Tieslietu padomes lēmumu.

Inese Grauda tiesneša pienākumus pilda jau 30 gadus. Darbu sākusi Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas tiesā, kopš 2003.gada Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas tiesnese. 2013.–2016.gadā pildījusi Augstākās tiesas Civillietu tiesu palātas tiesneša pienākumus.

19.augustā pēc 10 gadu pilnvaru termiņa Satversmes tiesneša amatā Augstākajā tiesā atgriezās senators Aldis LAVIŅŠ. Viņš turpina darbu Senāta Civillietu departamentā.

Savukārt Satversmes tiesas tiesneša amatā

Veronika Krūmiņa Saeimā pēc ievēlēšanas Satversmes tiesas tiesneša amatā 2024.gada 11.aprīlī

19.augustā stājās Augstākās tiesas plēnuma izvirzītā un Saeimas apstiprinātā tiesnese – līdzšinējā Senāta Administratīvo lietu departamenta priekšsēdētāja Veronika KRŪMIŅA.

SENATORS JĀNIS PLEPS SAŅEM TRIJU ZVAIGŽŅU ORDENI

Par Triju Zvaigžņu ordeņa virsnieku iecelts Senāta Administratīvo lietu departamenta senators Jānis Pleps. Valsts augstākais apbalvojums senatoram, Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes docentam, konstitucionālo tiesību ekspertam, tiesību zinātņu doktoram Jānim Plepam piešķirts par izcilu un radošu ieguldījumu Latvijas tiesiskās sistēmas modernizācijā, tiesībvēsturiskās apziņas veidošanā un Latvijas kultūrvēsturisko novadu identitātes veicināšanā, stiprinot Latviju kā demokrātisku, tiesisku un nacionālu valsti.

Triju Zvaigžņu ordeni Jānim Plepam pasniedz Valsts prezidents Edgars Rinkēvičs

„Esmu pazemīgi pateicīgs par augsto novērtējumu, un jāteic – tā ir laimes sajūta apzināties, ka tavš darbs dara Latviju labāku, skaistāku un stiprāku,” 4.maijā, saņemot apbalvojumu, sacīja Jānis Pleps. Senators uzsvēra, ka katrs darbs, kas tiek godprātīgi izdarīts, kalpo Latvijai un ļaus atstāt labāku Latviju mūsu

bērniem, pēc tam mazbērniem. Bet kopā varam izdarīt vairāk. Tādēļ viņš aicināja atlikt malā savu mazumu, lai taptu kas lielāks, pārvarēt savu egoismu, sīkumus, lai mēs radītu pārļaicīgo un vērtīgo: „Tikai kopā caur ērkšķiem Latvijas zvaigznes mūžam spīdēs. Turpināsim strādāt Latvijai!”

ATZINĪBA SENATORIEM: MINISTRU KABINETA ATZINĪBAS RAKSTS, TIESLIETU SISTĒMAS GODA ZĪMES

Senāta Administratīvo lietu departamenta priekšsēdētāja Veronika Krūmiņa maijā saņēma Ministru kabineta Atzinības rakstu par ieguldījumu Latvijas tieslietu sistēmas attīstībā, demokrātijas un tiesiskuma stiprināšanā, kā arī par nozīmīgiem akadēmiskiem sasniegumiem tieslietu nozarē.

Trīs senatorēm piešķirts Tieslietu sistēmas apbalvojums – Goda zīme. Par izcilu mūža ieguldījumu tieslietu sistēmas attīstībā, demokrātijas un tiesiskuma stiprināšanā Latvijā un pasaulē I pakāpes Goda zīmi saņēma Civillietu departamenta senatore Ināra Garda un Administratīvo lietu departamenta senatore Veronika Krūmiņa. Administratīvo lietu departamenta senatore Ieva Višķere saņēma II pakāpes Goda zīmi par īpaši nozīmīgu ieguldījumu tieslietu sistēmas attīstībā, tiesiskuma un demokrātijas stiprināšanā, judikatūras attīstībā un tiesu sistēmai piederīgo amatpersonu zināšanu un profesionalitātes veicināšanā.

Ministru kabineta Atzinības rakstu Veronikai Krūmiņai pasniedza tieslietu ministre Inese Lībiņa-Egnere

Senatores Ināra Garda un Ieva Višķere kopā ar Augstākās tiesas priekšsēdētāju Aigaru Strupišu un tieslietu ministri Inesi Lībiņa-Egneri

TOPOŠIE ŽURNĀLISTI IEPAZĪST AUGSTĀKO TIESU

Novērtējot žurnālistu lomu sabiedrības informēšanā, Augstākā tiesa 15.maijā aicināja topošos žurnālistus un komunikācijas speciālistus uz Atvērto durvju dienu. Aicinājumam atsaucās 40 Latvijas Universitātes, Rīgas Stradiņa universitātes un Vidzemes augstskolas studenti.

Augstākās tiesas priekšsēdētājs Aigars Strupišs

sarunā ar studentiem akcentēja divas kopīgas lietas, kas piemīt gan tiesnešiem, gan žurnālistiem – objektivitāte un profesionālā ētika. Tas ļauj vienam otru labāk saprast un sadarboties. Atbildot uz studentu jautājumu par politiķu izteikumiem par tiesām un to ietekmi uz sabiedrības uzticēšanos, priekšsēdētājs atzina, ka tas ietekmē ne tikai uzticēšanos tiesai, bet arī valstij.

Senāta Administratīvo lietu departamenta priekšsēdētāja Veronika Krūmiņa ar studentiem runāja par tiesībprātību, kāpēc vajadzīgas tiesas un vai visam, ko lasām, var uzticēties. Senatore mudināja jauniešus iejusties tiesneša lomā un risināt dažādus tiesību kāzus, panākot taisnīgu spriedumu un

nodrošinot cilvēktiesības.

Komunikācijas nodaļas vadītāja Rasma Zvejniece iepazīstināja ar tiesas komunikācijas virzieniem un mērķauditorijām, kā arī ar Komunikācijas nodaļas darbu. Studenti apmeklēja arī Augstākās tiesas muzeju, izstāigāja vēsturisko Tiesu pili un ieskatījās tiesas zālēs.

EK ATKĀRTOTI NORĀDA UZ POLITISKĀS IETEKMES RISIEM AUGSTĀKĀS TIESAS TIESNEŠU IECELŠANĀ

Latvijā joprojām nav novērsta politiskā ietekme Augstākās tiesas tiesnešu iecelšanas procesā, norāda Eiropas Komisija (EK) 2024.gada ziņojumā par tiesiskumu Eiropas Savienībā. EK norāda, ka vakance Augstākajā tiesā tika aizpildīta, tomēr nav darīts nekas, lai ieviestu atbilstošus aizsardzības pasākumus, kas būtu piemērojami nākamajām amatā iecelšanas procedūrām, ņemot vērā Eiropas standartus par tiesu varas pārstāvju iecelšanu amatā.

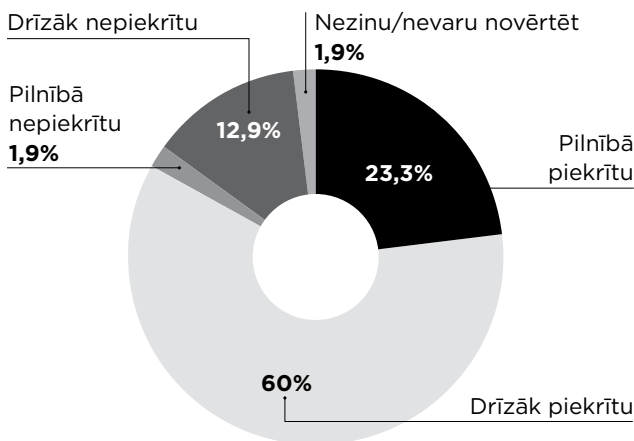
Jau iepriekšējā ziņojumā EK bija norādījusi uz

precedentu, kad Saeima noraidīja kandidāti, kura bija saņēmusi Tiesnešu kvalifikācijas kolēģijas pozitīvu atzinumu Augstākās tiesas tiesneša amatam. Pēc valdošās koalīcijas maiņas Saeimā tā pati kandidāte ar nelielu balsu pārsvaru tika apstiprināta par tiesnesi. EK norāda: valdība vai Saeima tomēr nav veikusi nekādus pasākumus, jo īpaši likumdošanas, lai aizsargātu turpmāko amatā iecelšanas procesu objektivitāti. Piemēram, pienākumu norādīt pamatojumu un iecelšanas lēmuma pārskatīšanu tiesā.

APTAUJA: TIESU DARBA PROFESIONĀLI UZTICAS SENĀTAM UN TĀ NOLĒMUMUS VĒRTĒ KĀ TAISNĪGUS

Senātam uzticas 87% lietu dalībnieku, kas ir tiesu darba profesionāļi, 83% uzskata, ka Senāta spriedumi un lēmumi ir taisnīgi – noskaidrots sabiedriskās politikas centra „Providus” veiktajā aptaujā. Tajā bija aicināti piedalīties advokāti, prokurori un valsts iestāžu pārstāvji, kas piedalījušies tiesvedībās un pārzina jautājumu no savas pieredzes. Aptaujas rezultāti martā tika prezentēti un apspriesti Augstākās tiesas senatoru apspriedē.

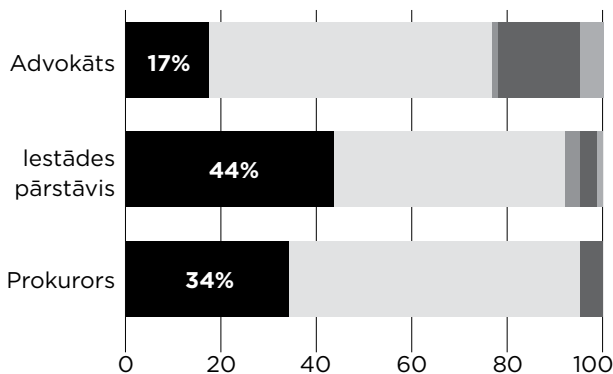
Vai piekrītat, ka Senāta nolēmumi ir taisnīgi?

TIESU PROFESIONĀĻU - JURISTU - VĒRTĒJUMS

UZTICĒŠANĀS SENĀTAM

Es uzticos Senātam (profesiju grupas)

- Pilnībā piekrītu
- Drīzāk piekrītu
- Nezinu/nevaru novērtēt
- Pilnībā nepiekrītu
- Drīzāk nepiekrītu

Kritiskāki par Senāta nolēmumu taisnīgumu ir advokāti – 25% šim apgalvojuma nepiekrīt. Turpretī prokurori un iestāžu pārstāvji par to šaubās krietni mazāk – attiecīgi 12% un 7%.

Novērtējot Augstākās tiesas darbu, augsti novērtēta:

- tiesas attieksme pret klientiem;
- kvalitatīvi Senāta nolēmumi un judikatūra.

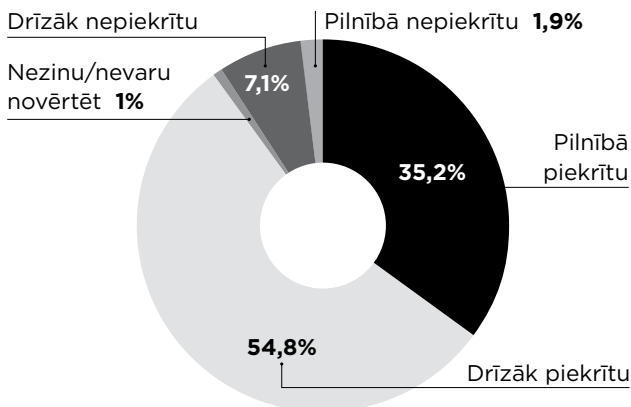
Īpaša atzīnība izteikta:

- vairākiem senatoriem par ieguldījumu tiesnešu un citu juristu tālākizglītībā;
- Augstākās tiesas priekšsēdētājam par darbu un sabiedrībai saprotami skaidrotu tiesu darbu un nolēmumiem.

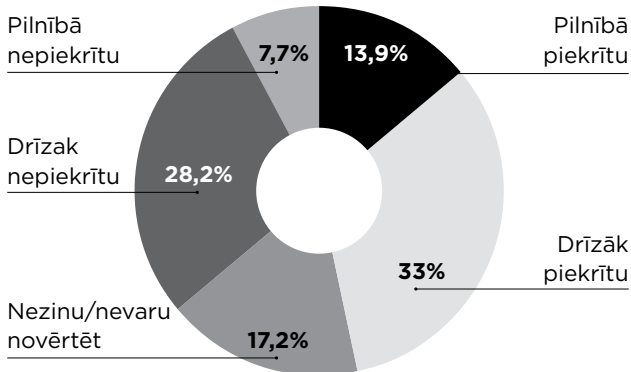
SENĀTA NOLĒMUMU SAPROTAMĪBA

40% respondentu atbildējuši, ka pēdējo piecu gadu laikā Senāta nolēmumu skaidrība un saprotamība ir nemainīga, bet 42% novērtē, ka tā uzlabojusies. Vienlaikus gandrīz puse tiesu profesionāļu šaubās, vai Senāta spriedumi, īpaši civillietās, ir saprotami arī lietu dalībniekiem, kas nav juristi.

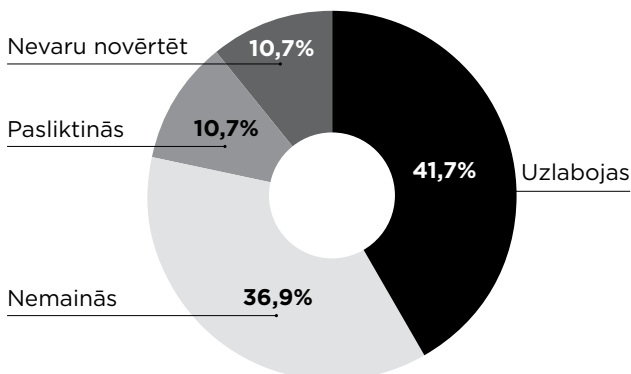
Man ir saprotama Senāta judikatūra

Senāta nolēmumos rakstītais ir saprotams ne tikai tiesu darba profesionāļiem, bet arī lietu dalībniekiem, kas nav juristi

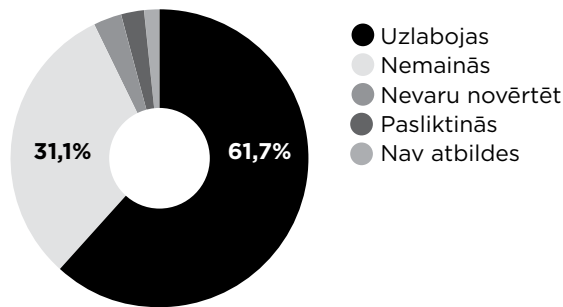
Vai pēdējo 5 gadu laikā Senāta nolēmumu skaidrība un saprotamība uzlabojas?

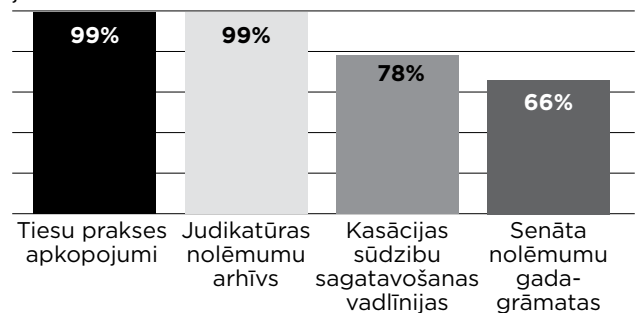
SENĀTA JUDIKATŪRAS NOVĒRTĒJUMS

Lietu dalībnieki atzinīgi novērtējuši Senāta judikatūru – 88% aptaujāto apliecina, ka tā viņiem ir saprotama. Kopumā labas atsauksmes saņemtas par judikatūras klasifikatoriem Augstākās tiesas mājaslapā un judikatūras tēzu pievienošanu likumu portālā pie tiesību normām. Vienlaikus norādīts uz atsevišķām neskaidrībām Senāta judikatūras izpratnē.

Vai pēdējo 5 gadu laikā Senāta judikatūras pieejamība uzlabojas?

Noderīgi Augstākās tiesas informācijas resursi (kāds īpatsvars no respondentiem atzīst par ļoti vai drīzāk noderīgiem)

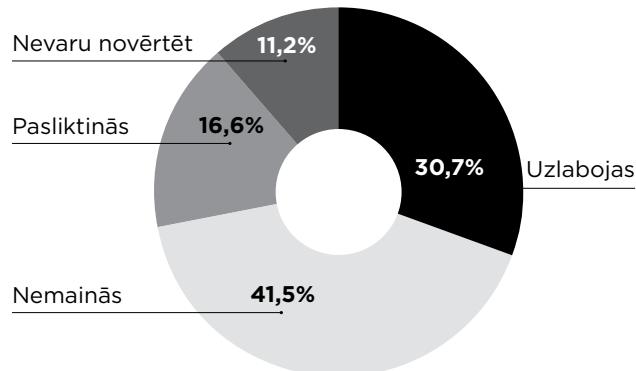

AKTUĀLĀKĀS PROBLĒMAS

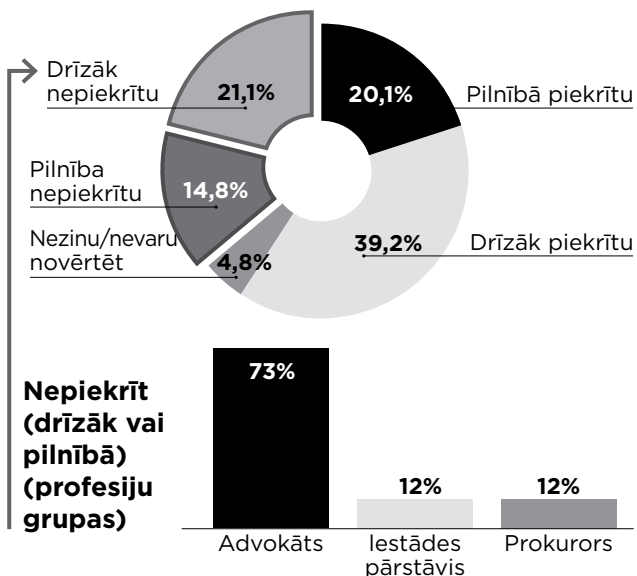
Pētījums iezīmējis trīs aktuālākās problēmas Senāta darbā lietu dalībnieku skatījumā.

Pirmkārt, lietu termiņi – kaut arī 31% respondentu uzskata, ka lietu termiņi Senātā uzlabojas, vairākums atzīst, ka tie nemainās un ir salīdzinoši gari ne tikai līdz gala nolēmumam, bet arī pirmajā posmā – līdz lēmumam ierosināt lietu vai atteikt.

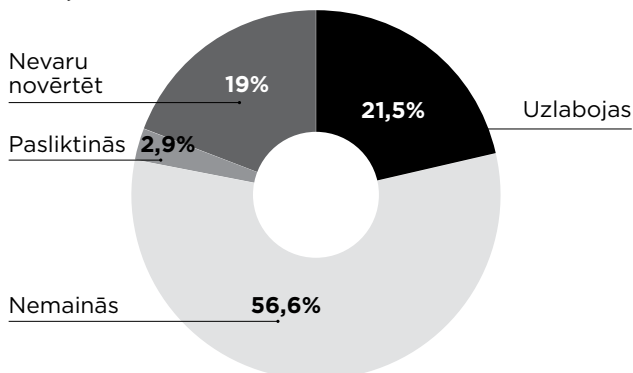
Vai pēdējo 5 gadu laikā lietu izskatīšanas termiņi Senātā uzlabojas?

Atteikumi pieņemt kasācijas sūdzības ir saprotami un pārliecinoši

Vai pēdējo 5 gadu laikā Augstākās tiesas saziņa ar lietas dalībniekiem uzlabojas?

Otrkārt – lai gan vairākums aptaujāto (59%) uzskata, ka Senāta pamatojumi atteikumiem pieņemt kasācijas sūdzības ir saprotami un pārliecinoši, par šo jautājumu ir lielas viedokļu atšķirības. Viskritiskākie arī šajā jautājumā ir advokāti civillietās.

Treškārt, tiek norādīts, ka ne vienmēr no tiesas saņemtā informācija par lietas virzību Senātā ir pietiekama.

MEDIJU DARBA PROFESIONĀLU – REDAKTORU UN ŽURNĀLISTU – VĒRTĒJUMS

„Providus” pētījuma otra daļa bija redaktoru un žurnālistu aptauja par sadarbību ar Augstāko tiesu.

Mediji kopumā pozitīvi vērtē savu pieredzi saskarsmē ar Augstāko tiesu, novērtē tiesas atsaucīgumu, cieņpilnu attieksmi pret žurnālistiem un nevairšanos komentēt sarežģītus jautājumus.

Vienlaikus tiek norādīts uz grūtībām tiesu lietu atspoguļošanā:

- nolēmumu sarežģītība;
- pārliedzīgu nolēmumu anonimizācija;
- ilgie termiņi, kuros sarežģīti izsekot lietas gaitai un tā zaudē savu aktualitāti.

Mediji atbildējuši, kāds atbalsts visvairāk būtu nepieciešams žurnālistiem, lai izsekotu lietas gaitai un Senāta spriedumus atspoguļotu sabiedrībai:

- Augstākajai tiesai pašai publicēt informāciju par gaidāmajiem spriedumiem un citām būtiskām norisēm procesa laikā;
- Iespēja intervēt senatorus, saņemt no Augstākās tiesas komentārus;
- Žurnālisti reti izmanto Senāta spriedumus kā iedvesmu pētīt tajos skartās sabiedriski svarīgās tēmas, ieteikums – tiesai pašai operatīvāk akcentēt nolēmumu aktualitātes;
- Palīdzēt jaunajiem žurnālistiem saprast tiesu sistēmu un Augstākās tiesas kompetenci;
- Tiesnešiem nebaidīties no komunikācijas ar sabiedrību!

APTAUJAS REZULTĀTU IZMANTOŠANA

Aptaujas rezultāti ir tiesas iekšējā darba dokuments.

Vērtējumi un priekšlikumi tiek analizēti un iespēju robežās ņemti vērā Augstākās tiesas darba pilnveidošanā un efektīvizēšanā, kas arī bija šīs aptaujas mērķis.

Disciplinārtiesa

TIESAS PRIEKŠSĒDĒTĀJA VIETNIEKA IECELŠANA VAI NEIECELŠANA AMATĀ IR TIESLIETU PADOMES EKSKLUZĪVA KOMPETENCE

PAR DISCIPLINĀRTIESAS 2024.GADA 9.APRĪĻA LĒMUMU DT-1/2024

Izskatot tiesneses sūdzību par Tieslietu padomes lēmumu par viņas neiecelšanu tiesas priekšsēdētāja vietnieka amatā, Disciplinārtiesa Tieslietu padomes lēmumu atstāja negrozītu, bet tiesneses sūdzību noraidīja.

Sūdzību bija iesniegusi tiesnese, kura bija vienīgā kandidāte konkursā uz rajona tiesas priekšsēdētāja vietnieka amatu. Atbilstoši Tieslietu padomes balsojuma rezultātiem tiesnese nesauņēma Tieslietu padomes locekļu balsu vairākumu un netika iecelta par tiesas priekšsēdētāja vietnieci.

Tiesnese lūdza atcelt Tieslietu padomes lēmumu un nosūtīt materiālus jaunai izskatīšanai, norādot, ka Tieslietu padomes lēmumā nav norādīts tā pamatojums. Līdz ar to nevar pārliecināties, vai Tieslietu padome nav pārkāpusi vispārējos tiesību principus, tostarp patvaļas aizlieguma un vienlīdzīgas attieksmes principu, kas vērsti uz tiesiskas un taisnīgas atlases procedūras nodrošināšanu. Tiesnese pieņem, ka Tieslietu padomes lēmuma motīvi ir saistīti ar to, ka viņa bijusi rajona tiesas priekšsēdētāja divus termiņus pēc kārtas, taču likumā „Par tiesu varu” nav noteikti ierobežojumi bijušajam tiesas priekšsēdētājam pieteikties konkursā uz priekšsēdētāja vietnieka amatu. Turklāt Tieslietu padome jau akceptējusi šādu praksi, apstiprinot par apgabaltiesas priekšsēdētāja vietnieci tiesnesi, kura ilgstoši bija šīs tiesas priekšsēdētāja.

Disciplinārtiesa norādīja, ka atbilstoši likumam „Par tiesu varu” rajona (pilsētas) tiesas priekšsēdētāja vietnieka amata kandidāta piemērotības izvērtēšana un lēmuma pieņemšana iecelt vai neiecelt konkrēto kandidātu attiecīgajā amatā ir Tieslietu padomes ekskluzīva kompetence. Padomei nav arī noteikti jāapstiprina amatā tas kandidāts, kurš ieguvis izvērtēšanas komisijas augstāko vērtējumu no visiem kandidātiem vai augstu vērtējumu kā vienīgais kandidāts.

Disciplinārtiesa konstatēja, ka nevienā tiesību aktā nav tiešā tekstā noteikts Tieslietu padomes pienākums pamatot savus lēmumus par tiesisko attiecību nodibināšanu, grozīšanu vai izbeigšanu, kā arī nav noteiktas šāda lēmuma sastāvdaļas. Taču Disciplinārtiesa atzina, ka no Tiesnešu disciplinārās atbildības likuma un cilvēka cieņas principa izriet Tieslietu padomes pienākums pamatot savu lēmumu par tiesneša neiecelšanu tiesas priekšsēdētāja vai priekšsēdētāja vietnieka amatā un pienākums to darīt zināmu vismaz konkrētajam amata kandidātam.

Šajā gadījumā lēmuma pamatojums nebija norādīts. Lai arī tas ir procesuāls pārkāpums, Disciplinārtiesa atzina, ka tas automātiski nenoved pie pārsūdzētā lēmuma atcelšanas. Ja lēmuma pamatojumu ir noskaidrots tiesas procesa laikā, tad būtu neefektīvi un procesuālās ekonomijas principam neatbilstoši pārsūdzēto lēmumu atcelt un nosūtīt materiālus jaunai izskatīšanai Tieslietu padomē. Izskatāmajā gadījumā no Tieslietu padomes paskaidrojumiem bija saprotams, ka nelabvēlīga lēmuma pieņemšana bija balstīta citastarp uz apsvērumu par nepieciešamību veicināt pārmaiņas rajona tiesas vadības tradīcijās, stiprinot vadības komandas darbu, un veicināt jaunu pretendentu rotāciju tiesas vadības amatos.

Izvērtējot šā apsvēruma pieļaujamību, Disciplinārtiesa secināja, ka mērķis veicināt pārmaiņas tiesu vadībā un veicināt jaunu pretendentu nokļūšanu tiesas vadības amatos atbilst Tieslietu padomes darbības uzdevumam sekmēt tiesu sistēmas attīstību. Tādējādi tas ir racionāls apsvēruma, ko Tieslietu padome var izmantot kandidātu piemērotības vērtēšanā. Konkrētajā gadījumā Tieslietu padome nav pārkāpusi patvaļas aizlieguma principu, piemērojot šo apsvērumu.

Izvērtējot tiesneses norādīto, ka šo apsvērumu Tieslietu padome viņas gadījumā ir piemērojusi, pārkāpjot tiesiskās vienlīdzības principu, jo divos citos gadījumos ir atbalstījusi tiesnešu, kas iepriekš ir bijuši tiesas vadības amatā, apstiprināšanu citā tiesas vadības amatā, Disciplinārtiesa atzina, ka norādītās situācijas nav salīdzināmas. Vienā gadījumā tiesnešu skaits tiesās būtiski atšķiras, līdz ar to arī atšķiras iespējas atrast jaunus pretendentes tiesas vadības amatam. Otrā gadījumā rajona tiesas priekšsēdētājas amatā iecelta tiesnese, kura ilgstoši pirms tam bijusi tiesas priekšsēdētāja vietniece, kas ir loģiska un parasti sagaidāma attīstības tendence. Līdz ar to Disciplinārtiesa atzina, ka Tieslietu padome nav pārkāpusi tiesiskās vienlīdzības principu, pieņemot lēmumu par sūdzības iesniedzējas neiecelšanu tiesas priekšsēdētājas vietnieces amatā.

Ievērojot minēto, Disciplinārtiesa secināja, ka Tieslietu padomes lēmuma pamatojums ar nepieciešamību veicināt pārmaiņas rajona tiesas vadības tradīcijās, stiprinot vadības komandas darbu, un veicināt jaunu pretendentu rotāciju tiesas vadības amatos ir tiesisks, un tas ir pietiekams pamats sūdzības iesniedzējai nelabvēlīga lēmuma pieņemšanai.

Tiesu dialogs

EIROPAS PREČU ZĪMJU TIESNEŠU TĪKLS TIEKAS LATVIJĀ

26.-28.septembrī Augstākajā tiesā norisinājās Eiropas Preču zīmju tiesnešu tīkla (*Circle of European Trademark-Judges (CET-J)*) sanāksme.

CET-J apvieno tiesnešus no 20 Eiropas valstīm, kas specializējas preču zīmju lietās. Sanāksmē Rīgā piedalījās pa vienam vai diviem pārstāvjiem no katras valsts, kā arī pārstāvis no Eiropas Savienības Vispārējās tiesas.

Sanāksmē apspriesti aktuāli preču zīmju tiesību jautājumi, tostarp jaunākā Eiropas Savienības Tiesas prakse un dalībvalstu tiesu prakse.

Eiropas preču zīmju tiesnešu tīkla prezidente, bijusī Vācijas Federālās Patentu tiesas prezidente Marianne Grabrucker, Latvijas Augstākās tiesas priekšsēdētājs Aigars Strupišs un Latvijas pārstāve CET-J tīklā senatore Zane Pētersone

BALTIJAS VALSTU AUGSTĀKO TIESU TIESNEŠI SATIEKAS VIĻNĀ

Baltijas valstu Augstāko tiesu tiesnešu tikšanās ir ilggadēja tradīcija, un šogad tā notika septembrī Viļņā. Latvijas Augstāko tiesu pārstāvēja priekšsēdētājs Aigars Strupišs, Civillietu departamenta priekšsēdētājs Normunds Salenieks, Administratīvo lietu departamenta

priekšsēdētāja pienākumu izpildītāja Anita Kovaļevska un Krimināllietu departamenta senatore Irīna Jansone.

Šīgada sarunas fokusējās uz labo praksi un risinājumiem divos jautājumos – kasācijas sūdzību izvērtēšana, kā arī tiesneša objektivitāte un neitralitāte.

Baltijas Augstāko tiesu tiesnešu tikšanās dalībnieki pie Lietuvas Augstākās tiesas. 1.rindā Augstāko tiesu priekšsēdētāji (no kreisās) Aigars Strupišs (Latvija), Danguolė Bublīnė (Lietuva), Villu Kõve (Igaunija)

AUGSTĀKAJĀ TIESĀ PIEREDZES APMAIŅAS PROGRAMMĀ TIESNEŠI NO POLIJAS UN AUSTRIJAS

Septembrī pieredzes apmaiņas programmās Augstākajā tiesā viesojās Polijas Augstākās tiesas tiesnesis Dr. hab. Marcins Krajevskis (*Marcin Krajewski*) un Austrijas Augstākās administratīvās tiesas tiesnesis Dr. iur. Georgs Lukasers (*Georg Lukasser*).

Marcins Krajevskis Rīgā ieradās Eiropas Savienības Augstāko tiesu priekšsēdētāju tīkla tiesnešu apmaiņas programmas, bet Georgs Lukasers – Eiropas Savienības valstu Valsts padomju un Augstāko administratīvo tiesu asociācijas (*ACA-Europe*) tiesnešu pieredzes apmaiņas programmas ietvaros.

Polijas tiesneša vizītes programmu nedēļas garumā organizēja Senāta Civillietu departaments, bet par Austrijas kolēģa vizīti gādāja Administratīvo lietu departaments.

Tiesneši tikās ar Augstākās tiesas priekšsēdētāju, attiecīgo departamentu priekšsēdētājiem, senatoriem un zinātniski analītiskajiem padomniekiem, apmeklēja Satversmes tiesu. Marcins Krajevskis tikās arī ar Judikatūras un zinātniski analītiskās nodaļas un Tieslietu padomes sekretariāta darbiniekiem, savukārt Georgs Lukasers apmeklēja Administratīvo rajona

Augstākās tiesas priekšsēdētājs Aigars Strupišs sarunā ar Georgu Lukaseru un Marcinu Krajevski

tiesu un Tiesībsarga biroju, kā arī tikās ar Valsts prezidenta padomnieci likumdošanas un starptautisko tiesību jautājumos un Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes dekāna pienākumu izpildītāju.

Tiesnesis Marcins Krajevskis piedalījās arī Patentu valdes, Pasaules Intelektuālā īpašuma organizācijas, ES Intelektuālā īpašuma biroja un Eiropas Patentu iestādes organizētajā seminārā tiesnešiem, uzstājoties tajā ar lekciju par Polijas Augstākās tiesas prakses aktualitātēm intelektuālā īpašuma tiesību lietās.

TIEKAS LATVIJAS UN UKRAINAS AUGSTĀKO TIESU PRIEKŠSĒDĒTĀJI

Augstākās tiesas priekšsēdētājam Aigaram Strupišam 22.maijā tīkoti ar Ukrainas Augstākās tiesas priekšsēdētāju Stanislavu Kravčenko, pārrunāts Ukrainas tiesu darbs kara apstākļos, tostarp kara noziegumu lietu izskatīšana. Nav pieļaujama politiska kavēšanās ar starptautiska tribunāla izveidošanu Krievijas kara noziegumu un noziegumu pret cilvēci iztiesāšanai.

Latvijas tiesu sistēma līdz šim sniegusi būtisku atbalstu Ukrainas kolēģiem. Tikšanās laikā pārrunāta iespējamā turpmākā palīdzība un atbalsts Ukrainas tiesu sistēmai. Pārrunājot Ukrainas ceļu uz Eiropas Savienību, Augstāko tiesu priekšsēdētāji uzsver Eiropas dalībvalstu tiesu savstarpējās uzticēšanās principa nozīmi Eiropas Savienības funkcionēšanā.

Priekšsēdētāji pārrunāja arī bijušā Ukrainas Augstākās tiesas priekšsēdētāja krimināllietas gaitu, uzsverot sabiedrības uzticēšanās tiesām nozīmi kritiskās situācijās.

AUGSTĀKĀS TIESAS KONFERENCE

STARPTAUTISKA KONFERENCE

**EIROPAS SAVIENĪBAS VĒRTĪBAS –
KATRA NACIONĀLĀ TIESNEŠA ATBILDĪBA**

INTERNATIONAL CONFERENCE

**VALUES OF THE EUROPEAN UNION –
RESPONSIBILITY OF EVERY NATIONAL JUDGE**

23 | 05 | 2024

Kā dalība Eiropas Savienībā mainījusi nacionālā tiesneša lomu, vienlaikus esot Eiropas tiesnesim, kura atbildībā ir Eiropas Savienības tiesību prasmīga piemērošana un līdz ar to arī pati vienotās Eiropas ideja? Par to 23.maijā tika diskutēts Augstākās tiesas rīkotā starptautiskā konferencē, kas veltīta Latvijas 20 gadiem Eiropas Savienībā.

Pirms 20 gadiem Latvija kopā ar vēl deviņām valstīm – Igauniju, Lietuvu, Čehiju, Kipru, Maltu, Poliju, Slovākiju, Slovēniju, Ungāriju – pievienojās Eiropas demokrātisko valstu saimei – Eiropas Savienībai. Tas nozīmēja arī iekļaušanos vienotajā Eiropas tiesību telpā un atbildību par tās turpmāku uzturēšanu un attīstību.

Eiropas Savienības tiesību attīstībā būtisks bijis Eiropas Savienības Tiesas dialogs ar dalībvalstu Augstākajām tiesām, kas ļāvis Eiropu apvienot vienotā vērtību, tiesību un ekonomiskā kopienā. Tāpat šajos gados Augstākās tiesas saskārušās ar dažādiem izaicinājumiem, kuru sekmīgai pārvarēšanai ir bijusi nepieciešama plašāka – Eiropas Savienības tiesību – perspektīva.

Uz konferenci bija aicināti Latvijas Augstākās tiesas senatori, Latvijas tiesu priekšsēdētāji un priekšsēdētāju vietnieki, kā arī Augstāko tiesu tiesneši no tām valstīm, ar kurām kopā Latvija pievienojās Eiropas Savienībai, kā arī šo valstu tiesneši Eiropas Savienības Tiesā. Paužot simbolisku atbalstu, uz konferenci aicināti arī pārstāvji no topošo Eiropas Savienības valstu – Ukrainas, Moldovas un Gruzijas – Augstākajām tiesām.

Videouzrunā konferenci uzrunāja Eiropas Savienības Tiesas prezidents Kūns Lēnartss, bet klātienē – Ukrainas Augstākās tiesas priekšsēdētājs Stanislavs Kravčenko.

Ar priekšlasījumiem par Eiropas Savienības vērtībām uzstājās Latvijas pirmā tiesnese Eiropas Savienības Vispārējā tiesā Ingrīda Labucka, Eiropas Savienības Tiesas tiesnese Ineta Ziemele, Augstākās tiesas priekšsēdētājs Aigars Strupišs un senatore Sanita Osipova. Šo konferences daļu vadīja tieslietu ministre Inese Lībiņa-Egnere.

Sekoja divi sarunu paneli. Pirmo – par Eiropas Savienību un nacionālo identitāti – vadīja senators Jānis Pleps. Piedalījās Eiropas Savienības Tiesas tiesnesis Irmants Jarukaitis, Slovākijas Augstākās tiesas tiesnesis Martins Holičs, Latvijas Augstākās tiesas senatore Sandra Kaija un Maltas Augstākās tiesas tiesnesis Ārons Bugeja.

Otro sarunu – par Eiropas Savienības tiesībām tiesneša ikdienas darbā – vadīja Valsts prezidenta padomniece Kristīne Līce un piedalījās Čehijas Augstākās tiesas tiesnesis Mihals Bobeks, Slovēnijas Augstākās tiesas tiesnesis Andrejs Kmelcs, Latvijas Augstākās tiesas senatore Anita Kovaļevska un Igaunijas Augstākās tiesas padomnieks Janars Jētna.

Sajā Biļetena numurā publicējam konferences uzrunas un priekšlasījumus.

EIROPAS SAVIENĪBAS TIESĪBAS IR TIESNEŠU ROKĀS

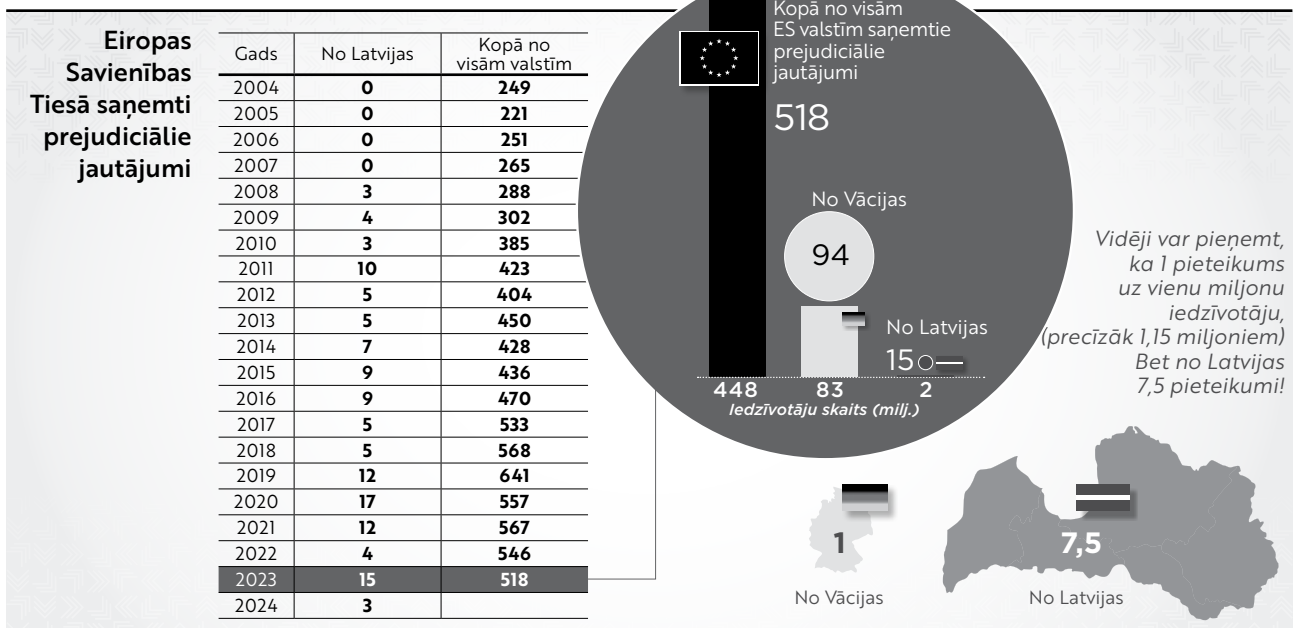

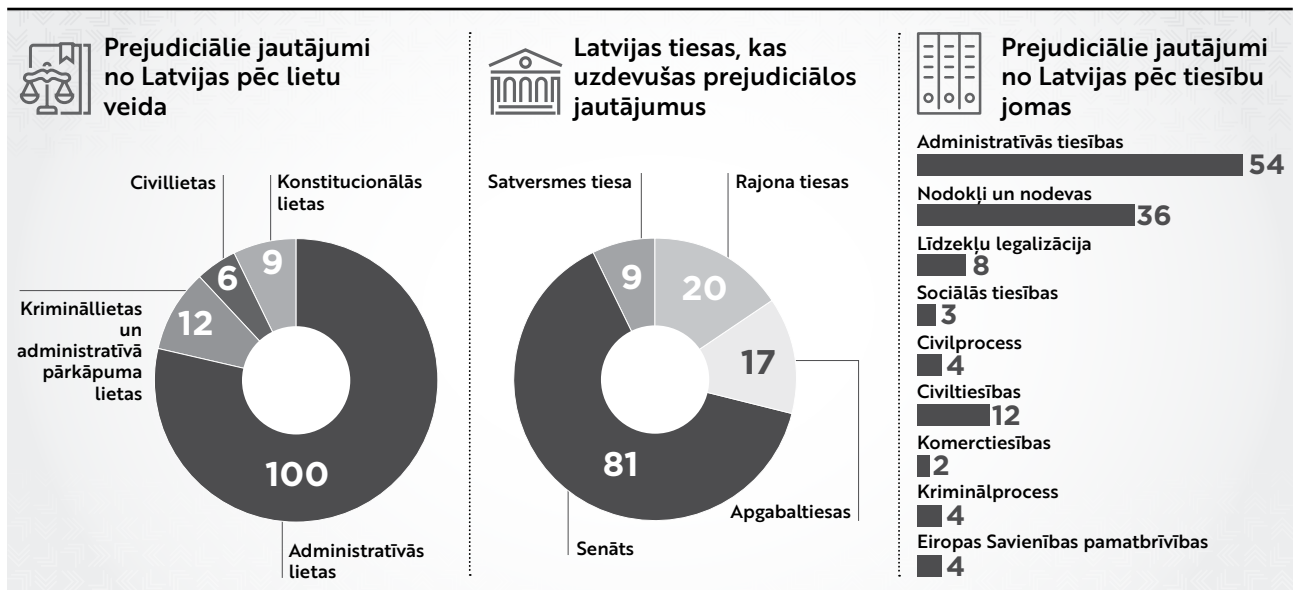
Aigars STRUPIŠS
Augstākās tiesas priekšsēdētājs

Liels paldies par to, ka ieradāties mūsu starptautiskajā konferencē.

Konferences sarunu trīs tēmas var apvienot vienā teikumā: kā tiesnesis ikdienā balstās uz Eiropas Savienības kopējām vērtībām un savieno tās ar nacionālo identitāti.

Pirms 20 gadiem mēs – daudzas Austrumeiropas valstis – pievienojāmies Eiropas tiesību telpai. Tas ir labs iemesls, lai paraudzītos atpakaļ un paskatītos, kur mēs esam un kā mums ir gājis. 20 gadu distance ir pietiekami liela, lai šo skatu varētu uzskatīt par pietiekami objektīvu un neitrālu.

Latvijas tiesnesim Eiropas tiesību aktīva piemērošana šobrīd faktiski kļuvusi par rutīnu.

Tomēr jebkurš ieradums ir jāizveido, arī Eiropas tiesību piemērošana nav izņēmums. To labi ilustrē prejudiciālā dialoga izmantošanas intensitāte un saturs. Pirmajos gados Eiropas Savienībā maz izmantots dialogs ar Eiropas Savienības Tiesu prejudiciālā jautājuma kontekstā, bet tas ir pašsaprotami, jo šī pāreja nebija viegla nevienam tiesnesim. Bet redzam, tas pakāpeniski ir attīstījies un jau 15 gadus šis dialogs ir pietiekami aktīvs.

Statistika parāda divas lietas. Pirmkārt, ka vislielākais Eiropas Savienības tiesību piemērošanas īpatsvars ir administratīvajās tiesās. Otrajā vietā ir civillietas, kas krietni atpaliek no administratīvajām lietām. Un krimināltiesībās ir vismazākais prejudiciālo jautājumu skaits. Būtu interesanti uzzināt, kā šis sadalījums ir citās valstīs. Latvijā tas ir šāds.

Otrkārt, statistika parāda, ka tieši Augstākajai tiesai kā augstākajai tiesu instancei ir visbūtiskākā loma Eiropas Savienības tiesību piemērošanas pārbaudē.

Eiropas Savienības pamatvērtības ir iekodētas Eiropas Savienību līgumā.

Šodienas konferences tēmas atgādina, ka Eiropas Savienības tiesības ir tieši un nepastarpināti mūsu – tiesnešu – rokās, jo katram tiesas spriedumam jāparāda un jābalstās Eiropas Savienības kopējo vērtību īstenošanā. Pat tad, ja konkrētais jautājums netiek tieši regulēts Eiropas Savienības tiesībās, tā risinājums nedrīkst nonākt pretrunā ar Eiropas Savienības kopējām vērtībām, tāpat kā tas nedrīkst nonākt pretrunā ar attiecīgās valsts konstitūciju.

Šodien runāsim par to, kā mums ir gājis šo 20 gadu laikā, jo katra valsts varbūt ir gājusi savu ceļu, katrā valstī ir bijušas savas niansas. Arī par izaicinājumiem, ar kādiem esam sastapušies šajos 20 gados, un kā mēs esam tos risinājuši.

Novēlu būt aktīviem, lai apzinātu un attīstītu mūsu kopējās Eiropas Savienības vērtības!

Līgums par Eiropas Savienību

2. pants

Savienība ir dibināta, pamatojoties uz vērtībām, kas respektē cilvēka cieņu, brīvību, demokrātiju, vienlīdzību, tiesiskumu un cilvēktiesības, tostarp minoritāšu tiesības. Šīs vērtības dalībvalstīm ir kopīgas sabiedrībā, kur valda pluralisms, tolerance, taisnīgums, solidaritāte un kur nav diskriminācijas, kā arī valda sieviešu un vīriešu līdztiesība.

EIROPAS SAVIENĪBAS TIESAS UN NACIONĀLO TIESU MIJIEDARBĪBA – VIENLĪDZĪBAS GARANTS

Dr. Kūns LĒNARTSS (*Koen Lenaerts*)
Eiropas Savienības Tiesas prezidents

Godātais priekšsēdētājs Strupiša kungs, cienījamie kolēģi, dāmas un kungi!

Man ir liels prieks ar šo videouzrunu piedalīties ļoti nozīmīgā konferencē, ko organizē Latvijas Augstākā tiesa par godu 20.gadadienai, kopš Latvija kopā ar citām deviņām valstīm iestājās Eiropas Savienībā.

Eiropas Savienības Tiesa ar konferenci, kas notika 2. un 3.maijā, jau atzīmēja šo Eiropas Savienības paplašināšanos, tādējādi akcentējot, ka visas 27 Eiropas Savienības dalībvalstis ir vienlīdzīgas, tās ciena viena otru un sadarbojas viena ar otru savstarpējā uzticībā. Tā ir kā mozaīka, kas nav pilnīga, ja viens gabals iztrūkst. Visi gabali ir vienlīdz svarīgi, jo, ja kāds no tiem iztrūks, mozaīka būs neglīta, nepilnīga. Tieši tāds ir Eiropas Savienības tēls, arī tās gars, kas mūs šodien vieno šajā Latvijas Augstākās tiesas rīkotajā konferencē.

Konferences tēma ietver Eiropas Savienības tiesību būtību. 2022.gada 16.februārī Eiropas Savienības Tiesa pilnā tiesas sastāvā pieņēma divus spriedumus¹

saistībā ar Nosacītības regulu², norādot, ka pati Eiropas Savienības kā vienotas tiesību sistēmas identitāte atklājas vērtībās, kas ietvertas Līguma par Eiropas Savienību 2.pantā.

Cilvēka cieņa, brīvība, demokrātija, tiesiskuma un cilvēktiesību ievērošana sabiedrībā, kuru raksturo plurālisms, tolerance, vienlīdzība, īpaši starp sievietēm un vīriešiem, minoritāšu aizsardzība un arī solidaritāte – visas šīs ir vērtības, kas dalībvalstīm ir kopīgas, jeb vērtības, kas patiešām veido sabiedrību dalībvalstīs un starp dalībvalstīm – sabiedrību, kurā mēs kā eiropieši dzīvojam kopā. Šīs vērtības atspoguļo vienotību, par kuru Savienība iestājas. Tomēr šīs vērtības papildina arī nacionālo tradīciju daudzveidība, valodas, vēsturiskā izcelsme, reģionālās atšķirības, visu veidu pieejas dzīvei sabiedrībā, kas bagātina šo vienotību un piešķir saturu mūsu kopīgajām vērtībām. Tā ir devīzes „vienoti dažādībā” visdziļākā jēga. Dažās valodās šis teiciens ir apvērsts – dažādībā vienoti – dažādība ir pirmajā vietā, vienotība tiek veidota no mūsu kopīgajām vērtībām. Valstu tiesnešiem ir izšķiroša loma šo vērtību uzturēšanā dalībvalstīs un arī tiesiskajās attiecībās starp dalībvalstīm.

¹ Eiropas Savienības Tiesas 2022.gada 16.februāra spriedums lietā Ungārija/Parlaments un Padome, C-156/21, ECLI:EU:C:2022:97, lietā Polija/Parlaments un Padome, C-157/21, ECLI:EU:C:2022:98

² Eiropas Parlamenta un Padomes 2020.gada 16.decembra Regula (ES, Euratom) 2020/2092 par vispārēju nosacītības režīmu Savienības budžeta aizsardzībai

Nacionālās tiesas ir galvenās Eiropas Savienības tiesību piemērotājas. Nevis Eiropas Savienības Tiesa, kuru man ir tas gods vadīt. Tikai nacionālās tiesas lemj privātpersonu lietas. Šādas tiesvedības rezultātu nosaka Savienības tiesību pareiza piemērošana. Tas pats attiecas uz visām tiesvedībām starp privātpersonu, no vienas puses, un publisku personu, no otras puses. Padomājiet, piemēram, par krimināllietām, kurās piedalās publiska persona (prokurors) un privātpersona (apsūdzētais). Vai par nodokļu lietām, kurās nodokļu maksātājs ir privātpersona un nodokļu administrācija ir publiska iestāde. Vai arī par visiem administratīvo tiesību aspektiem, kad runa ir par lēmumiem saistībā ar patvērumu un imigrāciju vai par atļaujām, kas piešķiramas saskaņā ar ES vides aizsardzības noteikumiem. Visas šīs lietas ir nacionālo tiesu ekskluzīvā kompetencē. Runājot par lietām starp divām privātpersonām, padomājiet par visām darba tiesību lietām starp darba devēju un darbinieku. Vai apdrošināšanas lietām starp apdrošināšanas sabiedrību un apdrošināto personu. Ir arī patērētāju tiesību aizsardzības lietas, kurās patērētājs ir privātpersona un arī pārdevējs ir privātpersona. Visas šīs lietas ir nacionālo tiesu ekskluzīvā kompetencē – tās piemēro un īsteno Savienības tiesību aktus. Tāpēc franču valodā mēs sakām, ka nacionālās tiesas ir *des juges de droit commun* – es to tulkotu kā tiesneši, kas piemēro Savienības tiesības.

Eiropas Savienības Tiesai ir tikai deleģētā jurisdikcija. Tā izpaužas galvenokārt attiecībā ar nacionālajām tiesām, interpretējot Savienības tiesības, tādējādi nodrošinot, ka nacionālās tiesas, piemērojot Savienības tiesības, to dara saskaņā ar šo Savienības tiesību normu interpretāciju, kas ir spēkā visās 27 dalībvalstīs. Savienības tiesību aktu vienveidīga interpretācija visās 27 dalībvalstīs ir Savienības tiesību stūrakmens, jo tā ir pamatgarantija tam, ka dalībvalstis un to pilsoņi ir vienlīdzīgi likuma priekšā. Šajā gadījumā – vienlīdzīgi Savienības tiesību priekšā.

Tieši tāpēc pastāv uzticībā balstītas attiecības starp valstu tiesām un Eiropas Savienības Tiesu, saskaņā ar kurām valstu tiesas iesniedz Eiropas Savienības Tiesai jautājumus par Savienības tiesību interpretāciju. Tas raisa debates, kurās visas dalībvalstis ir tiesīgas piedalīties, jo Eiropas Savienības Tiesas sniegtā interpretācija ir spēkā visās 27 dalībvalstīs, nevis tikai tajā dalībvalstī, kuras tiesnesis ir iesniedzis lietu Eiropas Savienības Tiesā. Patiešām – kad jūs kā nacionālās tiesas formulējat Savienības tiesību interpretācijas jautājumus vai jautājumus attiecībā uz atbilstību augstāka juridiskā spēka Savienības tiesību aktiem, piemēram, Eiropas Savienības Pamattiesību hartai vai kādas regulas vai direktīvas normai, vai kādam lēmumam – visos šajos gadījumos tieši nacionālā tiesa ir tā, kas nosaka toni, ietvaru, kādā jautājumu par Savienības tiesību pareizu interpretāciju vai spēkā esību, atkarībā no konkrētā gadījuma, Eiropas Savienības Tiesā apspriedīs visi, kas vēlas piedalīties šajās debatēs, tas ir – visas dalībvalstis, lietas dalībnieki, Savienības institūcijas utt. –, tādējādi panākot vienotu izpratni par vērtībām, principiem un noteikumiem, kurus pēc tam piemēros un īstenos dalībvalstu tiesas.

Tādēļ Eiropas Savienības Tiesa uzskata, ka tā atrodas savstarpējās attiecībās ar valstu tiesām kā vienlīdzīgiem partneriem, it īpaši ar valstu augstākajām un konstitucionālajām tiesām. Tieši mijiedarbībā ar tām tiek izstrādātas Savienības tiesības, kā arī pēc nepieciešamības pilnveidotas, lai tiesību normas darbotos attiecīgajā jomā. Nacionālās tiesas atklāj, kā šie tiesību akti darbojas praksē, kādas problēmas rodas, tiem mijiedarbojoties ar valstu tiesību aspektiem, un iesniedz šīs problēmas izskatīšanai Eiropas Savienības Tiesā. Visas pārējās dalībvalstis pēc vēlēšanās pievienojas rakstveidā vai mutiski, kad tiek organizēti mutvārdu procesi, un Eiropas Savienības Tiesa pirms savas interpretācijas sniegšanas tiek pilnībā informēta visas Eiropas līmenī par to, kā Savienības tiesību normas darbojas visās dalībvalstīs. Taču nacionālajai tiesai, kas iniciē šīs debates, ir izšķiroša loma noteikumu noteikšanā, atbilstoši kuriem šīs debates notiek. Tieši tāpēc šāda konference ir tik svarīga, jo tā sniedz iespēju kopīgi apzināties šo Eiropas Savienības dimensiju nacionālo tiesu un jo īpaši nacionālo augstāko tiesu ikdienas darbībā.

Savienības tiesību prioritāte faktiski ir galvenais garants vienotai izpratnei par kopīgi pieņemto noteikumu piemērošanu un izpildi, lai nodrošinātu jau minēto vienlīdzību starp dalībvalstīm un pilsoņiem likuma priekšā, šajā gadījumā – Savienības tiesību priekšā. Tas var realizēties tikai tad, ja valstu tiesas ir neatkarīgas, objektīvas, darbojas saskaņā ar visiem taisnīgas tiesas principiem un tādējādi valsts tiesību sistēmas ietvaros nodrošina efektīvu tiesisko aizsardzību atbilstoši tiesībām un pienākumiem, kas izriet no Savienības tiesībām. Tas izskaidro, kāpēc Eiropas Savienības Tiesai ir jurisdikcija lemt par sistēmiskām prasībām, kas valstu tiesu iestādēm ir jāizpilda, lai tās varētu īstenot savu lomu Savienības tiesību ievērošanā nacionālo tiesību sistēmā. Savienības tiesības ir nacionālo tiesību sistēmas daļa, nevis kaut kas nacionālo tiesību sistēmai svešs. Savienības tiesības ir integrētas nacionālo tiesību sistēmā caur tādiem principiem kā Savienības tiesību aktu tiešā iedarbība, Savienības tiesību prioritāte, Savienības tiesību vienveidīga piemērošana, dalībvalstu un pilsoņu vienlīdzība Savienības tiesību priekšā. Visus šos principus var ievērot tikai tad, ja dalībvalstu tiesu sistēmas atbilst Līguma par Eiropas Savienību 2.pantā ietvertajam tiesiskuma raksturojumam, kas sīkāk precizēts 19.pantā, kurā dalībvalstīm noteikts pienākums izveidot no Savienības tiesībām izrietošo tiesību un pienākumu efektīvu tiesiskās aizsardzības sistēmu. Tas noteikts arī Eiropas Savienības Pamattiesību hartas 47.pantā, kas paredz pamattiesības uz efektīvu tiesību aizsardzību tiesā.

Teikto ilustrēšu, atsaucoties uz trim Eiropas Savienības Tiesas Lielās palātas spriedumiem par Latvijas Augstākās tiesas lūgumiem sniegt prejudiciālu nolēmumu. Tas manis iepriekš sacītajam sniegs konceptuālu un teorētisku ilustrāciju.

Pirmkārt, Petruhina lieta³. Tā ir lieta par Igaunijas pilsoni, kurš pastāvīgi dzīvo Latvijā un kura izdošanu

³ Eiropas Savienības Tiesas 2016.gada 6.septembra spriedums lietā *Petruhina*, C-182/15, ECLI:EU:C:2016:630

pieprasa Krievija. Lieta tika skatīta 2015.–2016.gadā. Jautājums bija – tā kā Latvija neizdod trešajai valstij savus pilsoņus, vai Eiropas Savienības pilsonība prasa, lai tas pats attiektos arī uz citu Eiropas Savienības dalībvalstu pilsoņiem (Savienības pilsoņiem)? Eiropas Savienības Tiesa šajā jautājumā ieņēma absolūti principiālu nostāju: ja Latvija neizdod savus pilsoņus trešajām valstīm, tai ir jājautā dalībvalstij, kuras pilsonis ir šī persona, vai šajā dalībvalstī darbojas tādas pašas tiesību normas, un jāļauj šai citai dalībvalstij izdot Eiropas apcietināšanas orderi, lai saņemtu atpakaļ savu pilsoni, lai šī cita dalībvalsts vajadzības gadījumā varētu uzsākt kriminālprocesu pret šo personu. Tādējādi šis Latvijas Augstākās tiesas lūgums sniegt prejudiciālu nolēmumu noveda pie nozīmīga sprieduma. Tagad visi Eiropas Savienībā tiesību žargonā runā par Petruhina mehānismu, saskaņā ar kuru dalībvalstij vienmēr ir jāpieprasa tās dalībvalsts nostāja, kuras pilsonis ir Savienības pilsonis, pirms apsvērt šīs personas izdošanu trešajai valstij. Tātad tas ir ļoti svarīgs pavērsiens, kas ir precizēts turpmākajās lietās.

Cits tiesību aspekts ir Lielās palātas spriedums lietā⁴ saistībā ar sabiedrības veselības aprūpes sistēmu un Itālijas pilsoni, kurš pārcēlās uz Latviju, lai dzīvotu kopā ar savu latviešu izcelsmes sievu. Tā kā itāļu laulātais nebija ekonomiski aktīvs, radās jautājums, vai šai personai ir tiesības būt piederīgai valsts veselības aprūpes sistēmai. Valsts veselības aprūpes sistēma faktiski ir daļa no vispārējās nodokļu sistēmas, un atbilstoši šai sistēmai vispārējā veselības aprūpe principā ir pieejama visiem bez maksas, jo šī sistēma tiek finansēta no vispārējiem nodokļu līdzekļiem. Eiropas Savienības Tiesa, interpretējot Savienības tiesību normas par dalībvalstu sociālās nodrošināšanas sistēmu koordinēšanu, uzskatīja, ka šim Itālijas pilsonim kā Savienības pilsonim ir tiesības būt piederīgam valsts veselības aprūpes sistēmai Latvijā, bet šai piederībai nevajadzētu būt bezmaksas, jo Direktīvā 2004/38 ir skaidri noteikts, ka gadījumā, ja Savienības pilsonis ir ekonomiski neaktīvs, pat ja tas ir cita Savienības pilsoņa

⁴ Eiropas Savienības Tiesas 2021.gada 15. jūlija spriedums lietā A (*Soins de santé publics*), C-535/19, ECLI:EU:C:2021:595

ģimenes loceklis, šai personai ir jābūt patstāvīgiem iztikas līdzekļiem, lai varētu pilnībā segt veselības apdrošināšanu. Apvienojot abus šos aspektus – tiesības pievienoties veselības aprūpes sistēmai, no vienas puses, un sloga neradīšana uzņēmējai dalībvalstij, šajā gadījumā Latvijai, no otras puses, – tika secināts, ka personai ir tiesības būt piederīgai šai sistēmai, bet viņai par to ir jāmaksā.

Visbeidzot, 2023.gadā Lielajā palātā tika izskatīta tehniska rakstura lieta „Dobeles HES”⁵, kas bija par valsts atbalsta shēmu elektroenerģijas ražošanas finansēšanai. Eiropas Savienības Tiesa norādīja, ka valsts atbalsta shēmas izveide nevar izrietēt no tiesas lēmuma. Tā bija diezgan sarežģīta lieta, kurā bija jāizlemj, kas ir valsts atbalsts un kas nav valsts atbalsts. Valsts atbalsts ir priekšrocība uzņēmumam, kas tiek finansēta no valsts līdzekļiem vai nāk no privātiem avotiem, kuri iegūti saskaņā ar likuma prasībām un kurus kontrolē valsts.

Tātad jūs redzat trīs ļoti atšķirīgas tēmas – krimināllietu par Savienības pilsoņa (citas dalībvalsts pilsoņa, nevis tās dalībvalsts pilsoņa, kuras tiesai ir jāizskata lieta) izdošanu trešajai valstij; lietu par valsts veselības aprūpes izmaksām un personas piederību sociālā nodrošinājuma sistēmai dalībvalstī, kas nav dalībvalsts, kuras pilsonis ir konkrētā persona (itālis Latvijā); un, treškārt, lietu par valsts atbalsta sistēmu cenu regulēšanai enerģētikas nozarē. Tas ilustrē Savienības tiesību aktu darbības tvērumu visdažādākajās jomās.

Valstu tiesas tikai tad būs savstarpēji uzticami partneri, kas ievēro Savienības tiesības, ja šīs tiesas Līguma par Eiropas Savienību 19.panta izpratnē būs neatkarīgas un objektīvas un darbosies saskaņā ar Pamattiesību hartu, un jo īpaši tās 47.pantu.

Šis ir mūsu kopējais uzdevums. Tāpēc ir ārkārtīgi pareizi, ka šī Latvijas Augstākās tiesas organizētā konference ir veltīta tēmai par nacionālajām tiesām kā Eiropas Savienības tiesām.

⁵ Eiropas Savienības Tiesas 2023.gada 12.janvāra spriedums lietā DOBELES HES, C-702/20, ECLI:EU:C:2023:1

UKRAINA MAKSĀ AUGSTU CENU, LAI KĻŪTU PAR EIROPAS SAVIENĪBAS DALĪBVALSTI

Ph.D. Stanislavs KRAVČENKO (Stanislav Kravchenko)
Ukrainas Augstākās tiesas priekšsēdētājs

Paldies Latvijas Augstākās tiesas priekšsēdētājam par uzaicinājumu piedalīties konferencē.

Man ir liels gods piedalīties šajā starptautiskajā konferencē par tēmu „Eiropas Savienības vērtības – katra nacionālā tiesneša atbildība”, kas veltīta dalībvalstu iestāšanās Eiropas Savienībā 20.gadadienai.

Ukrainas Augstākās tiesas vārdā sveicu Latvijas Republiku 20.gadadienā kopš pievienošanās Eiropas Savienībai – lielai, spēcīgai Eiropas demokrātisko valstu saimei.

Tas, ko esat sasnieguši 20 gadu laikā, ir patiešām iespaidīgi. Mums ir daudz darāmā, lai kaut nedaudz līdzinātos jums.

Bet, kad runājam par sasniegumiem, nedrīkstam aizmirst arī par izaicinājumiem un šķēršļiem, kas ir pazīstami visām demokrātiskajām sabiedrībām.

Situācija Ukrainā tam ir spilgts piemērs. Jau vairāk nekā 10 gadus mēs ciešam no Krievijas agresijas. Šis karš nav tikai cīņa par Ukrainas neatkarību, bet arī par to vērtību aizstāvēšanu, kas ir Eiropas Savienības pamatā – cilvēka cieņas, brīvības, demokrātijas, tiesiskuma, taisnīguma un vienlīdzības ievērošana.

Diemžēl Ukraina maksā augstu cenu, lai kļūtu par Eiropas Savienības dalībvalsti.

2022.gada 24.februārī Krievija uzsāka bezprecedenta karu pret Ukrainu, tādējādi pārkāpjot visus starptautiskos cilvēktiesību principus un normas. Karš ir lielas bēdas. Tas nozīmē sakropļotas dzīves un

zaudētas dzīvības. Mēs zinām, ka dzīvība ir visaugstākā vērtība.

Kopš kara sākuma Latvija bija viena no pirmajām valstīm, kas sniedza mums palīdzīgu roku militārās, politiskās un humānās palīdzības veidā. Latvija ir nodrošinājuši patvērumu tūkstošiem Ukrainas bēgļu, par ko mēs esam ārkārtīgi pateicīgi.

Vēlos personīgi izteikt sirsnīgu pateicību Latvijas tautai un valsts vadītājiem par atbalstu Ukrainai šajā grūtajā laikā. Mēs ļoti novērtējam jūsu solidaritāti.

Mēs atzinīgi vērtējam Latvijas–Ukrainas vienošanos par ilglaicīgu atbalstu un drošības saistībām, ko parakstīja mūsu valstu prezidenti 2024. gada aprīlī.

Jūsu valsts arī aktīvi atbalsta Ukrainas centienus kļūt par Eiropas Savienības un NATO dalībvalsti, kā arī iegulda ievērojamas pūles, lai Krievijai piederošie aktīvi, kas atrodas Latvijas teritorijā, tiktu atsavināti.

Tāpat vēlamies pateikties Latvijai par aktīvo diplomātisko atbalstu sarunu uzsākšanai par Ukrainas iestāšanos Eiropas Savienībā līdz šī gada jūnija beigām, kā arī par jūsu valsts dalību koalīcijā ar mērķi izveidot īpašo tribunālu Krievijas augstākajai politiskajai vadībai.

Šie soļi apliecina Latvijas nelokāmo atbalstu Ukrainai tās centienos par brīvību un nākotni Eiropā.

Izmantojot šo iespēju, vēlos pateikties arī citu Eiropas Savienības dalībvalstu pārstāvjiem par atbalstu visos iespējamajos veidos.

SADARBĪBA AR LATVIJAS AUGSTĀKO TIESU

Latvijas Augstākā tiesa ir Ukrainas Augstākās tiesas ilggadējs partneris un sabiedrotais. Mēs bieži esam tikušies kopīgos pasākumos un apmaiņas vizītēs, lai mācītos viens no otra pieredzes. Ieviešot reformas tieši tiesu sektorā, mēs ārkārtīgi novērtējam atbalstu no Latvijas un tās Augstākās tiesas.

Mūsu partnerība saņēma jaunus impulsus jau 2017. gadā, uzsākot Twinning projektu „Ukrainas Augstākās tiesas institucionālās kapacitātes stiprināšana cilvēktiesību aizsardzības jomā nacionālā līmenī”, kas tika īstenots starp Ukrainas un Latvijas Augstākajām tiesām. Augstākās tiesas tiesnese Jautriete Briede strādāja šajā projektā Ukrainā, un tieši Augstākajā tiesā.

Mūsu tiesas ir sadarbojušās vairākos projektos un piedalījušās augsta līmeņa pasākumos gan Ukrainā, gan Latvijā. Viens no pēdējiem bija dalība starptautiskajā konferencē „Tiesu loma Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedumu izpildē”, kas notika 2023.gada septembrī Rīgā un bija organizēta Latvijas prezidentūras Eiropas Padomes Ministru komitejā ietvaros.

Šī sadarbība pasvītro vienotības nozīmi starp Eiropas Savienību un tās kaimiņvalstīm pieredzes apmaiņā un kopīgu problēmu risināšanā.

EIROPAS SAVIENĪBAS IZVEIDES KONCEPCIJA

Ideja par Eiropas Savienību kā vienotu veselumu ir viens no revolucionārākajiem projektiem, kāds ir radies filozofu un politiķu prātos. Franču rakstnieks Viktors Igo bija viens no pirmajiem.

Vēl 1849. gadā viņš teica, ka pienāks diena, kad ieroči izkritīs no eiropiešu rokām! Pienāks diena, kad karš šķitīs absurds un neiespējams. Pienāks diena, kad visas kontinenta tautas, nezaudējot savas īpatnības un individualitāti, apvienosies un veidos Eiropas brālību. Pienāks diena, kad vienīgais ciņas lauks būs tirgi, kas atvērti tirdzniecībai, un prāti, kas atvērti idejām.

Ideja par vienotas Eiropas telpas izveidi vēl vairāk nostiprinājās pēc Otrā pasaules kara, kad eiropieši centās novērst karu.

1943.gada radio uzrunā Vinstons Čērčils apsprieda pēckara „Eiropas Padomes” izveidi, kas apvienotu Eiropas valstis miera nodrošināšanai.

Tam sekoja Šūmaņa deklarācija (1950), kuras stratēģiskais mērķis bija Eiropas veidošana – politiskās savienības pakāpeniska izveide, kas padarītu neiespējamu militāru konfliktu starp Eiropas valstīm un palielinātu Rietumeiropas politisko nozīmi starptautiskajā arēnā.

Mūsdienās, kad mieru Eiropā grauj bezprecedenta brutāla Krievijas agresija, īpaši svarīgas ir vērtības, uz kurām balstās Eiropas Savienība – cilvēka cieņa, cilvēktiesības, brīvība, demokrātija, vienlīdzība un tiesiskums.

Drosmīgi pretojoties šim neattaisnotajam karam, Ukraina demonstrē savu uzticību tieši šīm vērtībām, aizstāvot tās ar ieročiem rokās.

Neskatoties uz Krievijas agresiju, Ukraina sekmīgi īsteno demokrātiskās vērtības un reformas. Sarunas

par Ukrainas iestāšanos Eiropas Savienībā ir sākušās. Ukraina cenšas un pieliks visas pūles, lai kļūtu par daļu no Eiropas valstu saimes.

Mēs zinām, ka mūs gaida nopietni izaicinājumi un reformas šajā ceļā.

IZAICINĀJUMI

Tiesu sistēmas darbs nav apstājies, tā strādā arī kara laikā.

Neraugoties uz nepieredzētajiem karstāvokļa izaicinājumiem, enerģētikas krīzi, raķešu uzbrukumiem, finansējuma sarežģījumiem, pārmērīgu darba slodzi un darbinieku trūkumu, Ukrainas tiesu sistēma turpina darboties.

Ukrainā pieaug pieprasījums pēc taisnīguma. 2023. gadā Ukrainas tiesas izskatīja 4,3 miljonus lietu, kas ir par 44% vairāk nekā 2022.gadā un dažās kategorijās pat vairāk nekā pirms kara 2021.gadā. Tas parāda, ka Ukrainas iedzīvotāji, neskatoties uz izaicinājumiem, joprojām izvēlas vērsties tiesā, lai tā risinātu strīdus situācijās.

Tajā pašā laikā kara rezultātā nedarbojas 160 tiesas (21% no visām tiesām Ukrainā). Bojātas ir 124 tiesu ēkas (17% no visām tiesām Ukrainā), no kurām 15 ēkas krievu karaspēks ir sagrāvis. Šis skaitlis katru dienu pieaug.

Krievijas agresīvajā karadarbībā iet bojā ārkārtīgi talantīgi un profesionāli cilvēki. Vismaz septiņi tiesneši un tiesas darbinieki ir nogalināti un deviņi ievainoti.

Augstākās tiesas tiesneši ar ieročiem rokās aizstāv Ukrainu.

Tiesneši arī veic ieturējumus no savām algām, lai atbalstītu Ukrainas bruņotos spēkus. Kopumā no 2022. gada marta līdz 2024.gada aprīlim Augstākās tiesas tiesneši ir atskaitījuši gandrīz 500 miljonus Ukrainas grivnu.

Ukrainā parādījušās jaunu kategoriju lietas: kara noziegumu lietas (genocīds, noziegumi pret cilvēci, agresijas noziegumi), kā arī ar karu saistītas lietas (mantojuma, ģimenes, sociālajā jomā). Ir arī kolaboracionisma gadījumi un noziegumi, kas apdraud valsts drošību.

Ukrainas tiesas ir saņēmušas apmēram 2000 lietu par kara noziegumiem, un puse no tām jau ir daļēji izskatītas. Par pirmajām vienpadsmit kara noziegumu lietām jau ir lēmusi Augstākā tiesa, tādējādi ļaujot mums veidot vienotu judikatūru, izskatot nākamās lietas. Lai arī cik grūti mums būtu darīt savu darbu, mēs saprotam, ka mūsu spriedumiem, lai tos atzītu visā valstī, jāatbilst visiem vispārpieņemtajiem standartiem.

Lietu izskatīšana notiek neklātienē.

Līdz šim ir reģistrēta šāda statistika:

- Agresijas noziegumi un kara noziegumi – 131 034
- Noziegumi pret valsts drošību – 17 196
- Saistībā ar Krievijas agresiju – 694 aizdomās turamie ir Krievijas Federācijas militārās un politiskās vadības pārstāvji: ministri, deputāti, karaspēka komandieri, amatpersonas, tiesībsargājošo iestāžu vadītāji, kara atbalstītāji un Kremļa propagandisti.

Mēs apzināmies, ka šīs kategorijas lietu radītais slogs (99%) gulsies uz Ukrainas tiesu sistēmas pleciem.

Mēs aktīvi strādājam, lai pārņemtu starptautisko pieredzi šāda veida lietu izskatīšanā no valstīm, kuras iepriekš ir saskārušās ar šādiem izaicinājumiem, un apmācītu tiesnešus starptautisko krimināltiesību un cilvēktiesību jomās.

REFORMAS

Neskatoties uz karu, mēs turpinām reformēt tiesu sistēmu.

Viens no šo reformu galvenajiem mērķiem ir uzlabot mūsu tiesu sistēmas efektivitāti.

Kara apstākļos mēs esam organizējuši Tiesnešu vispārējo kongresu, kurā piedalījās tiesneši no visas Ukrainas, un, pateicoties tam, esam atjaunojuši Ukrainas Augstākās tiesas darbu, kurā darbojas augstākās raudzes tiesneši. Šī gada maijā Ukrainas prezidents ir nozīmējis 114 jaunus tiesnešus, un tieši šodien Ukrainas parlaments lemj par Konstitucionālās tiesas tiesnešu iecelšanu. Tas ir tas resurss, kas nepieciešams, lai mēs šajā grūtajā situācijā turpinātu darbu.

Ukrainā notiek nozīmīgas tiesu sistēmas reformas ceļā uz dalību Eiropas Savienībā. To apliecina arī Eiropas Komisijas 2023.gada 8.novembra ziņojums par Ukrainas gatavību iestāšanās sarunām.

Jau paveiktais:

- Tieslietu padome un Tiesnešu kvalifikācijas komisija ir atsākušas pilnvērtīgu darbu, piesaistot neatkarīgus ekspertus. Tas ļaus aizpildīt vairāk nekā 2000 tiesnešu vakances un izvērtēt 1900 esošo tiesnešu kvalifikāciju (process tika apturēts 2019.gadā);
- Ir pieņemti tiesību akti, lai nodrošinātu pārredzamu un uz sasniegumiem balstītu tiesnešu atlasi Ukrainas Konstitucionālajā tiesā. Šis process atbilst Eiropas Padomes Venēcijas komisijas rekomendācijām. Ir izveidota profesionālu ekspertu padomdevēju grupa. Atlases procedūra ir uzsākta;
- Tiek rīkots caurskatāms konkurss disciplinārinspektoru amatam. Līdz šim tiesnešu disciplinārlietu izskatīšanas funkciju pildīja Tieslietu padome.

Mēs stingri apliecinām savu nelokāmo apņemšanos pildīt savas saistības, lai pabeigtu tiesu reformu.

Ukrainas tiesu sistēma aktīvi strādā, lai nodrošinātu, ka katrs tiesnesis atbilst godpilnajam titulam „Eiropas tiesnesis”.

Mūsu prioritātes ir:

- Tiesu prakses vienotības nodrošināšana
- Tiesu personāla nodrošināšana
- Drošība tiesās
- Sagrauto tiesu ēku rekonstrukcija
- Investīciju aizsardzība

Mums, protams, ir vēl daudz darāmā, taču esam pārliecināti, ka esam uz pareizā ceļa, un tas dod mums cerību, ka savus mērķus reiz sasniegsim.

UKRAINAS AUGSTĀKĀS TIESAS SADARBĪBA AR EIROPAS SAVIENĪBAS DALĪBVALSTU AUGSTĀKAJĀM TIESĀM

Šajā kontekstā vēlos uzsvērt, ka mums, Ukrainas Augstākās tiesas tiesnešiem, sadarbība ar Eiropas

Savienības dalībvalstu Augstākajām tiesām un Eiropas Savienības Tiesu ir nozīmīga.

Nemot vērā Eiropas Savienības prasības Ukrainai tās ceļā uz integrāciju Eiropas Savienībā, ir ļoti svarīgi ieviest Eiropas Cilvēktiesību tiesas un Eiropas Savienības Tiesas praksi ne tikai mūsu nacionālajā likumdošanā, bet arī likumdošanas piemērošanā. Pagājušajā gadā Augstākā tiesa sāka gatavot Eiropas Savienības Tiesas judikatūras apskatus, un to turpināsim darīt.

Arī Ukrainā ir eiroskeptiķi, kas uzskata, ka, iespējams, esam bijuši pārsteidzīgi ar šādām aktivitātēm kara laikā. Tomēr mēs uzskatām, ka rīkojamies pareizi. Ukrainas tiesu sistēma aktīvi darbojas, lai mēs varētu teikt, ka Ukrainas tiesnesis strādā atbilstoši Eiropas Savienības tiesu standartiem.

2022. gada oktobrī ar Eiropas Savienības Augstāko tiesu priekšsēdētāju tīkla Ģenerālās asamblejas lēmumu Ukrainas Augstākajai tiesai tika piešķirts novērotājais statuss šajā organizācijā.

Pagājušā gada novembrī es piedalījos Eiropas Savienības Augstāko tiesu priekšsēdētāju tīkla kolokvijā, kurā apspriedām jautājumus par vienotas tiesu prakses nodrošināšanu un iekšējo domstarpību risināšanas veidiem. Man bija arī iespēja piedalīties Ģenerālās asamblejas sanāksmē.

Šie pasākumi ir parādījuši, cik svarīga ir nacionālo tiesnešu sadarbība un pieredzes apmaiņa, lai nodrošinātu vienotu tiesu prakses piemērošanu Eiropas Savienībā.

Vēlos izmantot iespēju, lai pateiktos par Eiropas Savienības Augstāko tiesu priekšsēdētāju tīkla nodrošināto mācību programmu Ukrainas Augstākās tiesas tiesnešiem. Mūsu tiesneši drīzumā viesosies Čehijas, Zviedrijas un Īrijas tiesās, lai mācītos no Eiropas pieredzes.

Esam gatavi mācīties un dalīties pieredzē.

TAISNĪGUMS

Diemžēl Krievijas karaspēka pastrādāto kara noziegumu skaits Ukrainas teritorijā pieaug ar katru dienu.

Ir dokumentēti pierādījumi, ka ir pastrādāts liels skaits kara noziegumu, tostarp nāves sodi Ukrainas karagūstekņiem, uzbrukumi civiliedzīvotājiem, nelikumīga brīvības atņemšana un ķīlnieku sagūstīšana, spīdzināšana, izvarošana un cita veida seksuāla vardarbība, kā arī uzbrukumi un bombardēšana pilsētās, ciemos, dzīvojamos rajonos un ēkās, kas nav militārie objekti, kā arī apzināti uzbrukumi civilajiem objektiem un apšaudes.

ANO Cilvēktiesību novērošanas misija Ukrainā 2024. gada 26.marta ziņojumā cita starpā dokumentējusi 32 ārpostiesas nāvessodus Ukrainas karagūstekņiem.

Misija arī apstiprināja, ka kopš kara sākuma ir nogalināti vairāk nekā 10 000 civiliedzīvotāju, tostarp 587 bērni, un vairāk nekā 20 000 civiliedzīvotāju ir ievainoti. Diemžēl šie skaitļi varētu būt vēl lielāki.

Pastāvīgas apšaudes un karadarbība ir iznīcinājusi un izpostījusi simtiem tūkstošu dzīvojamo ēku un civilās infrastruktūras objektu. Tiek lēsts, ka zaudējumi mērāmi miljardos dolāru.

Uzspridzinot Kahovkas hidroelektrostaciju, Krievija ir pastrādājusi ekocīda noziegumu. Agresorvalsts

pielieto arī kodolšantāžu, draudot ar teroraktu Zaporizjas atomelektrostacijā. Tas neapšaubāmi ietekmē visas pasaules likteni.

Ir skaidrs, ka lielāko daļu kara noziegumu lietu izskatīs nacionālās tiesas. Tomēr Ukrainai būs nepieciešama starptautiskās sabiedrības palīdzība, lai taisnīgums tiktu īstenots pilnībā.

Taisnīgums ir jāatjauno, izveidojot īpašu tribunālu agresijas noziegumiem. Tam jābūt starptautiskam. Agresorvalsts augstākajām amatpersonām nevajadzētu baudīt imunitāti.

Paldies par jūsu atbalstu šī starptautiskā tiesiskā mehānisma izveidē, jo tas būs godīguma simbols un līdzeklis, lai sauktu pie atbildības visus, kas atbildīgi par šo barbarisko iebrukumu.

2023. gada 16.-17.maijā Eiropas Padomes valstu un valdību vadītāju samītā Reikjavīkā tika paziņots par Krievijas Federācijas agresijas pret Ukrainu rezultātā radīto Zaudējumu reģistra izveidi. 2024.gada 2.aprīlī Hāgā ministru konferences „Taisnīguma atjaunošana Ukrainai” ietvaros tika paziņots par Zaudējumu reģistra darbības uzsākšanu.

Esam no sirds pateicīgi par tik spēcīgu atbalstu!

Tomēr vēl ir daudz darāmā. Zaudējumu reģistrs ir tikai pirmā sastāvdaļa starptautiskajā kompensācijas mehānismā. Otra sastāvdaļa ir Kompensāciju komisija, kas izskatīs reģistrā ierakstīto un piešķirs kompensāciju. Trešais ir Kompensāciju fonds, kas jāpapildina ar Krievijas Federācijas aktīviem.

Ceru uz jūsu atbalstu, godātie kolēģi, visa kompensācijas mehānisma iedarbināšanā!

EIROPAS VĒRTĪBAS IR DZIĻI IESAKŅOJUŠĀS MŪSU KULTŪRĀ

Mēs ticam, ka kopā mēs varam sakaut ienaidnieku, atjaunot mieru Ukrainā un veidot vēl stiprāku un vienotāku Eiropu.

Esmu pārliecināts, ka Ukraina kļūs par Eiropas Savienības un visas civilizētās pasaules priekšposteni, kur valda brīvība un demokrātija.

Šodien, kad mēs runājam par Eiropas vērtībām un Ukrainas lomu to aizsardzībā, mēs nevaram neatcerēties Ukrainas hetmaņa Pilipa Orlika konstitūciju. Šis unikālais dokuments, kas pieņemts 1710.gadā, bija pasaulē pirmā konstitūcija, kas balstīta demokrātijas principos. Tā balstījās arī varas dalīšanas, tiesiskuma un tiesu varas neatkarības principos.

Pirms 300 gadiem pieņemto Pilipa Orlika konstitūciju var uzskatīt par Ukrainas 1996.gada modernās konstitūcijas vēsturisko prototipu.

24. februāris radikāli mainīja mūsu dzīves, taču tas nemainīja mūsu nolūkus

Eiropas vērtības ir dziļi iesakņojušās mūsu kultūrā. Tiekšanās pēc brīvības, taisnīguma un vienlīdzības vienmēr ir vienojušas ukraiņu tautu. Šo tiekšanos spilgti apstiprināja Eiromaidens jeb Cieņas revolūcija. Ukrainas dalība Eiropas Savienībā nav tikai politiska izvēle, bet arī ceļš uz vienotu Eiropu, kurā tiesiskums, taisnīgums un vienlīdzība ir neaizskarami principi.

Ukraina uzvarēs, un tiks panākts taisnīgs miers.

Pienāks diena, kad Ukraina kļūs par Eiropas Savienības dalībvalsti.

Esmu par to pārliecināts.

Slava Ukrainai!

Šajā sarežģītajā laikā ir svarīgi stiprināt tiesisko sadarbību tiesiskuma, taisnīguma un demokrātijas vārdā.

Ukrainas Augstākās tiesas vārdā novēlu mieru, labklājību un vienotību Latvijai, Kīprai, Čehijai, Igaunijai, Ungārijai, Lietuvai, Maltai, Polijai, Slovākijai un Slovēnijai!

KONFERENCES MIRKĻI

I DAĻA EIROPAS SAVIENĪBAS VĒRTĪBAS UN TIESNESIS

Inese Lībiņa-Egnere, Ingrīda Labucka, Sanita Osipova, Ineta Ziemele, Aigars Strupiņš

Moderatore Dr. iur. Inese LĪBIŅA-EGNERE Tieslietu ministre

Man ir patīams prieks jūs sveikt pirmajā panelī, kura nosaukums ir „Eiropas Savienības vērtības un tiesnesis”. Eiropas Savienības galvenās vērtības ir cilvēka cieņa, brīvība, demokrātija, vienlīdzība, tiesiskums un cilvēktiesības. Eiropas Savienības vērtības ir Latvijas vērtības, un mēs visi esam iesaistīti šo vērtību iedzīvināšanā.

Eiropas tiesnesim ir unikāla loma – viņš ir Eiropas Savienības kopējo vērtību piemērotājs. Šī atbildība padara Eiropas tiesnešus par svarīgiem tiltiem starp nacionālajām tiesību sistēmām un kopējo Eiropas tiesību telpu.

Varbūt mana loma kā tieslietu ministrei moderēt šo paneli ir arī rādīt ceļu, kā dažādi valsts varas atzari – izpildvara, likumdevējs un tiesu vara, kopīgi īstenojot Eiropas vērtības un tiesiskumu Eiropā, savstarpējā, lojālā varas dialogā nodrošina to, ka šīs vērtības katrs cilvēks var arī sajust savā ikdienā, izjust piederību šīm vērtībām, un tās ir dzīvas arī šo varu dialogā.

Tieslietu ministrija ir ciešā sinerģijā un dialogā ne tikai ar tiesu varu Latvijā, bet arī ar tiesu varu Eiropā – Eiropas Savienības Tiesu Luksemburgā un Eiropas Cilvēktiesību tiesu Strasbūrā. Tieslietu ministrija īsteno valsts un valdības pārstāvību Eiropas Savienības Tiesā,

kas ir būtiska, jo palīdz Eiropas Savienības Tiesai izprast valsts nostāju Eiropas Savienības tiesību piemērošanā.

Tieslietu ministrija arī dzīvo ar likumdošanas iniciatīvām piedalās tiesu neatkarības nostiprināšanā un dažādu citu tiesiskumam nozīmīgu jautājumu virzīšanā likumdevējam pieņemšanai. Latvijas modeļi tieslietu ministrs ir arī viens no Tieslietu padomes locekļiem, piedaloties šajā tiesiskuma dialogā visdažādākajos tiesu varai un Latvijai nozīmīgos tiesiskuma jautājumos.

Kopā esam daudz paveikuši tiesiskuma stiprināšanā gan Latvijas, gan Eiropas Savienības līmenī, bet daudz vēl darāmā.

Mums ir ļoti augsti novērtēts panelis – tā runātāji ir cilvēki, kas ir bijuši klāt Latvijas ceļā uz Eiropas Savienību Eiropas Savienības Tiesā un nacionālajās tiesās.

Ingrīda Labucka, bijusī tieslietu ministre laikā, kad Latvija vēl pildīja mājasdarbus, priekšuzdevumus, lai iestātos Eiropas Savienībā, un Labuckas kundze bija pirmā Eiropas Savienības Tiesas tiesnese no Latvijas.

Profesore Sanita Osipova, bijusī Satversmes tiesas priekšsēdētāja, šobrīd Augstākās tiesas senatore un profesore Latvijas Universitātes Juridiskajā fakultātē.

Visiem ļoti zināmā, augsti godājamā profesore

Ineta Ziemele, Eiropas Savienības Tiesas tiesnese, iepriekš Satversmes tiesas priekšsēdētāja un Eiropas Cilvēktiesību tiesas tiesnese.

Un visbeidzot Aigars Strupiņš, Latvijas Republikas Augstākās tiesas priekšsēdētājs un Tieslietu padomes priekšsēdētājs.

KOPSAVILKUMS

Sirsnīgs paldies visiem runātājiem. Šodienas panelī mēs aptvērām nacionālo tiesu izaicinājumus, pievienojoties Eiropas Savienībai, aplūkojām izaicinājumus jau pēc iestāšanās Eiropas Savienībā, piemērojot kopējās vērtības, kā arī izklāstījām tiesu neatkarības principu un dzimumu līdztiesību.

Noslēgumā gribu uzsvērt, ka Eiropas Savienības vērtības ir stūrakmens, uz kura balstās mūsu tiesu sistēma un sabiedrība kopumā. Šīs vērtības ir ne tikai nacionālas, bet arī dziļi iesakņotas mūsu dalībā Eiropas Savienībā un Eiropas Padomē. Vērtības – tiesiskums, neatkarība, dzimumu līdztiesība – palīdz mums virzīties uz priekšu un attīstīties par modernu valsti. Valsti, kurai uzticas gan mūsu iedzīvotāji, gan sabiedrotie. Mēs esam šeit, lai kopīgi strādātu pie šo vērtību īstenošanas un aizsardzības.

Saredzu vairākus uzdevumus visām varām. Arī tiesu varai ir būtiska loma, piemēram, rast atbilstošu reakciju mākslīgā intelekta radīto iespēju izmantošanā un risku novēršanā. Tāpat tiesu sistēmai noteikti būs izšķiroša loma tādu strīdu risināšanā, kas saistīti ar klimata pārmaiņu fizisko ietekmi un uzņēmējdarbības atbilstību ilgtspējas prasībām. Topošā Eiropas Savienības Korporatīvās ilgtspējas direktīva vēl vairāk pilnvaros mūsu tiesas uzraudzīt uzņēmumu darbību un tās ietekmi uz vidi.

Un protams, kā mūsu viesis – Ukrainas Augstākās tiesas priekšsēdētājs – mūs ievadrunā uzrunāja: militārais drauds, ko rada Krievija, īpaši tās militārā agresija Ukrainā un kara noziegumi, joprojām ir nozīmīgs izaicinājums likumos balstītai pasaules kārtībai. Tiesnešiem jābūt zinošiem un modriem nacionālās drošības aizstāvjiem un jāievēro labticības un starpinstitutionālās lojalitātes principi. Tiesnešu drošme un modrība ir nepieciešama, lai aizsargātu pilsoniskās brīvības ilgtspējīgi, īpaši šajos izaicinošajos laikos.

Mūsdienu tiesiskums prasa atbildības uzņemšanos, nevis slēpšanos aiz likuma esamības vai neesamības. Tiesiskumam ir jābūt dzīvam, jāspēj reaģēt uz aktuāliem sabiedrības izaicinājumiem un varbūt jābūt pat soli tālāk, jāspēj paredzēt iespējamās sekas, balstoties nevis uz arvien jauniem instrukciju veida tiesību aktiem, labiem vai sliktiem politiķiem, kas tos rada, bet gan tiesību principos un to piemērošanā.

Uzskatu, ka aktīva līdzdalība dialogā starp varas atzariem un starp tiesām nacionālajā un starptautiskajā līmenī būs ļoti svarīga. Tiesu pieteikumu iesniegšana Satversmes tiesā un prejudiciālu jautājumu uzdošana Eiropas Savienības Tiesai un, iespējams nākotnē arī Eiropas Cilvēktiesību tiesai, kad Latvija būs pievienojusies šim regulējumam, stiprinās kopējās vērtības. Tiesu varas ieguldījums Tieslietu ministrijas darba grupās vēl vairāk uzlabos mūsu tiesisko regulējumu. Izsaku pateicību visiem, kas piedalās šajās darba grupās.

Esmu pārliecināta, ka tiesiskums uzvarēs šajos sarežģītajos laikos, kā to mums novēlēja Ukrainas Augstākās tiesas priekšsēdētājs. Taču tas prasa mūsu kopīgu piepūli.

NACIONĀLO TIESU IZAICINĀJUMI, VALSTIJ PIEVIENOJOTIES EIROPAS SAVIENĪBAI

Ingrīda LABUCKA

Tieslietu ministre 1998.-1999. un 2000.-2002.gadā, pirmā Latvijas tiesnese Eiropas Savienības Vispārējā tiesā

Pirms dažām dienām Latvijas tiesneši savā ikgadējā kopsapulcē diskutēja par šī brīža izaicinājumiem. Lai rastu atbildes, manuprāt, ir vērts ielūkoties pagātnē un atcerēties, kā tapa mūsdienu tiesu sistēma, kādi bija izaicinājumi un risināmie jautājumi.

Jau kopš Atmodas sākuma tiesnešu vairākums stingri pauda atbalstu Latvijas neatkarības idejai, tika veidotas Latvijas Tautas frontes atbalsta grupas, tai skaitā Augstākajā tiesā Andreja Lepses vadībā. Ir jāpiemin vairāki vēsturiski Augstākās tiesas plēnuma lēmumi. 1990.gada 14.februārī plēnums nolēma, ka tiesneša amats nav savienojams ar piederību politiskajām partijām (tobrīd vēl darbojās komunistiskā partija). Ar 1990.gada 23.aprīļa lēmumu pieņemts aicinājums nekavējoties veikt represēto personu rehabilitāciju. 1991.gada 11.marta plēnuma lēmums „Par Latvijas Republikas tiesu neatkarību” noteica tiesu neatkarības un lietu iztiesāšanas principus.

Augstākās tiesas priekšsēdētāja Gvido Zemrībo vadībā tapa likums „Par tiesu varu”, ko parlaments apstiprināja 1992.gada 15.decembrī, paverot ceļu reformai, pārejot uz trīspakāpju tiesu sistēmu.

Kā tad izskatījās reālā situācija, uzsākot tiesiskas valsts veidošanu? Pirmkārt jāatzīmē kadru problēma. Neapšaubāmi, amatu zaudēja nelojāli tiesneši, kā arī valsts valodas nepratēji. Algas bija ārkārtīgi zemas, un arī šī iemesla dēļ darbu pameta vairāki tiesneši. Tiesu telpas bija neremontētas, dažviet vēl ar krāsns apkuri. Tomēr būtiskākā problēma bija intelektuālais izaicinājums. Jāatgādina, ka paralēli darbojās gan padomju laika likumi, gan jaunpieņemtie, tai skaitā denacionalizācijas likumu pakete un Civillikums. Nereti pieņemtie likumdošanas akti bija nekvalitatīvi un pretrunīgi. Izgaismojās nopietnas tiesnešu kvalifikācijas problēmas, jo īpaši jautājumos par tiesību normu interpretācijas metodēm, tiesību normu hierarhiju. Tiesu nereti sprieda, vadoties pēc likuma burta, ne gara, kas ne vienmēr ļāva nonākt pie saprātīga un taisnīga iznākuma.

Tādējādi pirmais virsuzdevums bija tiesnešu korpusa apmācība. Praktiski visi tālaika tiesneši bija ieguvuši juridisko izglītību padomju laikā, darba slodze bija milzīga, jauno likumu kalns auga augumā. Tomēr bija arī milzīga vēlme mācīties un izprast. Tiesneši diskutēja kolektīvos, pirmās tiesnešu grupas devās mācībās ārpus valsts uz Vāciju un Zviedriju, pārvedot jaunu pieredzi, ar ko dalīties. Ļoti aktīvi darbojās Augstākā tiesa, vērtējot un apkopojot tiesu praksi. Tādējādi relatīvi īsā laika posmā notika transformācija no sociālistiskās domāšanas un rīcības uz spēju darboties demokrātijas un brīvā tirgus ekonomikas apstākļos.

1995.gadā Latvija kļuva gan par Eiropas Padomes dalībvalsti, gan arī par Eiropas Savienības kandidātvalsti. Demokrātija, likuma vara un cilvēktiesības bija pamatjautājumi, no kuru izpratnes un praktiskās īstenošanas atkarīga valsts nākotne. Svarīgākie uzdevumi trešā pīlāra jomā bija tiesu varas stiprināšana, tiesnešu

apmācības pilnveidošana, jo īpaši veidojot izpratni par Eiropas Savienības tiesību lomu un vietu, un cilvēktiesībām, lietu izskatīšanas termiņi, korupcijas izskaušana.

Diemžēl 1998.gadā, neraugoties uz centieniem, Latvija saņēma negatīvu Eiropas Komisijas ziņojumu par progresu tieslietu jomā. Domāju, ka lielā mērā kā Tieslietu ministrija, tā arī tiesu sistēma bija koncentrējušās uz materiāli tehnisko problēmu risināšanu, tika būvēti un remontēti tiesu nami, uzsākta datorizācija, bet kvalifikācijas jautājumiem valsts finansējums netika piešķirts līdz pat 2000.gadam. Tiesnešu apmācību finansēja ārvalstu donori un UNDP. Jāatzīmē, ka tiesnešu algas joprojām bija zemas [1998.gadā iesācēja tiesneša alga bija 237 lati].

Uz kādiem jautājumiem bija jāmeklē atbildes iestāšanās Eiropas Savienībā procesa laikā? Pirmkārt, izpratne par cilvēktiesību jautājumiem. Tiesneši tika asi kritizēti par garajiem lietu izskatīšanas termiņiem, apcietinājumā esošo personu tiesību pārkāpumiem. Spriedumos iztrūka skaidra juridiska argumentācija. Latvija zaudēja pirmās lietas Cilvēktiesību tiesā Strasbūrā. Jāteic, ka tiesneši nereti ļoti sāpīgi uztvēra kritiku, norādot uz lielo lietu skaitu, kas traucē savlaicīgu lietu izskatīšanu. Tomēr pamazām, gan mainot darba metodes, gan mācoties, situācija uzlabojās. Lai noteiktu, vai lieta izskatīta saprātīgā termiņā, tika vērtēta gan objektīvā komplikētība, gan tiesas darbība vai bezdarbība, procesa dalībnieku rīcība un meklēti risinājumi.

Otrkārt, korupcija. Gan politiķi, gan sabiedrība un mediji nereti izteica aizdomas par tiesnešu iesaisti koruptīvās darbībās. Tiesu prestižs bija zems. Tiesneši bieži vien uzskatīja kritiku par nepamatotu, par iejaukšanos tiesas spriešanā, tomēr bija skaidrs, ka jārada sistēma, kas no vienas puses stiprina tiesu neatkarību, no otras atbilst sabiedrības vēlmei saņemt objektīvus un taisnīgus, saprotamus tiesas spriedumus. Aktīvāk sāka darboties tiesnešu kvalifikācijas kolēģija un disciplinārkolēģija, tiesneši apguva komunikācijas prasmes, tiesu varas pārstāvji aktīvi iesaistījās diskusijās gan ar citiem varas atzariem, gan ar sabiedrību par tiesu neatkarības un citiem saistītiem jautājumiem, tika pilnveidotas mācību programmas.

Īpašu paldies tiesu sistēmas sakārtošanā un integrēšanā Eiropas Savienības tiesību telpā un juridiskās domas attīstībā jāsauc tiem tiesnešiem, kas aktīvi piedalījās gan likumu izstrādē, gan studentu un citu tiesnešu apmācībā. Te būtu jāmin bijušie Augstākās tiesas priekšsēdētāji Gvido Zemrībo un Andris Guļāns, tiesneši Mārtiņš Dudelis, Imants Fridrihsons, Zigmants Gencs, Rolands Krauze, Roberts Namatēvs, Pāvels Gruziņš, Valda Eilande, Gunārs Aigars, Valerijans Jonikāns, Edīte Vernuša, Veronika Krūmiņa, Sandra Strence un citi. Daudzi no viņiem diemžēl jau aizsaulē.

2000.gada martā Eiropas Savienība uzsāka oficiālas

iestāšanās sarunas ar Latviju, kas vainagojās ar iestāšanās līguma parakstīšanu 2003.gada 16.aprīlī, 2004.gada 1.maijā kļuvām par pilntiesīgu dalībvalsti.

Ir pagājuši 20 gadi, kopš mūsu tiesneši pilda dubultfunkciju gan kā nacionālie, gan kā Eiropas Savienības tiesību piemērotāji. Ir gūta pārlicība par izdarīto izvēļu pareizību, jo īpaši šodien, kad gan sabiedrībai, gan arī, protams, tiesnešiem ir jārod risinājumi jauniem izaicinājumiem. Klimata pārmaiņas un vide, mākslīgā intelekta klātbūtne mūsu ikdienā, Krievijas uzsāktais agresīvais karš Ukrainā un ilgstošā

pret rietumu vērtībām vērstā propaganda, kas mainījusi drošības sistēmu pasaulē, īpaši Eiropā, ir problēmas, kuru risinājumam pagaidām nav atbildes.

Lai gan kopumā tiesu sistēma strādā labi, tomēr atsevišķās jomās, kā attieksmē pret minoritātēm un patvēruma meklētājiem, vardarbības upuriem, tiesas reizēm spriež formāli, aizmirstot par tiesneša virsuzdevumu aizstāvēt tiesiskumu un pamattiesības.

Risinot jaunus 21.gadsimta izaicinājumus, novēlu tiesnešiem būt ne tikai viediem, bet arī drosmīgiem un radošiem.

LATVIJAS TIESNESIS KĀ EIROPAS TIESNESIS KOPĒJO VĒRTĪBU AIZSTĀVĪBAI

Prof., Ph.D. (Cantab) Ineta ZIEMELE
Eiropas Savienības Tiesas tiesnese

Savā uzrunā es pieskaršos diviem jautājumiem. Proti, Latvijas tiesneša kā Eiropas Savienības (turpmāk – ES vai Savienība) tiesneša pienākuma un atbildības aprisēm, piemērojot ES tiesības un tādējādi īstenojot un aizsargājot ES kopējās vērtības, kuras ir nostiprinātas Līguma par Eiropas Savienību (turpmāk – LES) 2.pantā, kā arī atsevišķiem Eiropas Savienības Tiesas (turpmāk – EST vai Tiesa) judikatūras piemēriem, kas radušies, pateicoties Latvijas tiesnešiem un kas pamatoti var tikt uzskatīti par ES zelta judikatūru ar plašu ietekmi.

PIENĀKUMS VĒRSTIES EIROPAS SAVIENĪBAS TIESĀ

Latvijas Republikas Satversmes (turpmāk – Satversme) 68.panta otrās daļas pirmais teikums nosaka, ka

„slēdzot starptautiskus līgumus, Latvija nolūkā stiprināt demokrātiju var deleģēt starptautiskām institūcijām daļu no valsts institūciju kompetences”. Tādējādi Latvijas tiesnesis, piemērojot ES tiesības, pārliecinās, ka to piemērošana sekmē demokrātijas stiprināšanu Latvijā. Jānorāda, ka demokrātijas vērtība ir gan Satversmes centrālā vērtība, jo Satversmes 1.pants nosaka, ka Latvija ir neatkarīga demokrātiska republika, gan arī LES 2.panta vērtība, kas nosaka, ka Savienība ir dibināta, pamatojoties uz vērtībām, kas respektē [...] demokrātiju [...]. Līdz ar to Latvijas tiesnesim var nākties noskaidrot demokrātijas principa tvērumu konkrētās lietas ietvaros Latvijas kontekstā, bet vienlaikus arī ES kontekstā. Svarīgi, lai saturiski demokrātijas izpratne saplūstu vai būtu vienota, bet neviens nevar izslēgt situācijas,

kad tādas pilnīgas pārliecības par to nav. Šaubu gadījumā par to, vai piemērojamais ES regulējums stiprina demokrātiju atbilstoši Satversmes 68.panta otrās daļas pirmā teikuma prasībai, var nākties vērsties vai nu Satversmes tiesā, vai EST ar prejudiciālā nolēmuma procedūras starpniecību, vai varbūt darīt gan vienu, gan otru.

Latvijā pamazām veidojas prakse un top metode saistībā ar Satversmē noteikto kārtību, kādā mijiedarbojas Satversmē ietvertās vērtības, tiesības un brīvības un ES tiesību pamatā esošās vērtības. Lietā Nr. 2023-09-0106¹ par grozījumiem Dzīvnieku aizsardzības likumā Satversmes tiesa piedāvā šādu metodi Satversmes un Līguma par Eiropas Savienības darbību (turpmāk – LESD) 49.panta mijiedarbības vērtēšanai. Proti, konkretizējot Satversmē ietvertu pamattiesību saturu, jāņem vērā arī ES tiesību akti, ciktāl tie stiprina Latviju kā demokrātisku tiesisku valsti un aizsargā pamattiesības, kā tas izriet no Satversmes 68.panta otrās daļas, kas prasa nodrošināt Latvijas tiesību sistēmas harmoniju ar ES tiesībām. Tādējādi tas, vai konkrētajā gadījumā atsevišķi izvērtējama apstrīdēto normu atbilstība LESD 49.pantam, ir atkarīgs no attiecīgās ES tiesību normas un Satversmes normu konkretizācijas.

Satversmes tiesa spriedumā piesaka, ka tā visupirms vērtēs apstrīdēto normu atbilstību Satversmes 105.panta pirmajam un trešajam teikumam kopsakarā ar Satversmes 1.pantu. Savukārt tas, kādā veidā vērtējama apstrīdēto normu atbilstība LESD 49.pantam, noskaidrojams pēc tam, kad tiks konkretizēts Satversmes 105.panta un attiecīgās ES tiesību normas saturs. Tomēr spriedumā Satversmes tiesa vērtē paralēli 105.panta ierobežojumu un LESD 49.panta ierobežojumu, ideju par secīgu vērtēšanu līdz galam neīstenojot. Attiecīgi tiesa konstatē leģitīmā mērķa esību šādam tiesību ierobežojumam gan Satversmē, gan ES tiesībās, kā arī izdara gala secinājumu par Saeimas pasākuma samērīgumu. Atsaucoties uz EST judikatūru, Satversmes tiesa konstatē, ka viena no ES interesēm ir nodrošināt dzīvnieku veselību un aizsardzību (sk. *Eiropas Savienības Tiesas 2008.gada*

17.janvāra sprieduma apvienotajās lietās C-37/06 un C-58/06 „ZVK” 23.punktu). [...] Dzīvnieku labturība nozīmē, ka ir jāizvairās no pārmērīgu un nevajadzīgu ciešanu nodarīšanas dzīvniekiem (*sal. sk. Eiropas Savienības Tiesas 2018.gada 29.maija sprieduma lietā C-426/16 „Liga van Moskeeën en Islamitische Organisaties Provincie Antwerpen u.c.” 65.punktu*). Šis gan ir tikai viens leģitīmais mērķis. Tiesa konstatē vairākus Satversmei atbilstošus uzņēmējdarbības jeb īpašuma tiesību ierobežojuma mērķus. Būtiski, ka Satversmes tiesa piemēro tiešā veidā LESD 49.pantu un vismaz daļēji arī EST judikatūrā atrodamo metodoloģiju 49.pantā noteikto tiesību ierobežojuma izvērtēšanai. Tas ir vērtīgs pieteikums ES tiesību piemērošanā, pat pie norādes, ka Satversmes tiesai jāturpina strādāt pie atbilstošas metodoloģijas pilnveidošanas minētās mijiedarbības artikulēšanā. Taču jautājumu var uzdot,

¹ Satversmes tiesas 2024.gada 11.aprīļa spriedums lietā Nr.2023-09-0106

vai Satversmes tiesai nebija pienākums vērsties ar prejudiciālo jautājumu EST?

LESD 267.pants, skatot to kopsakarā ar Satversmes 68.panta otro daļu, nosaka Latvijas tiesneša atbildību piedalīties ar ES līgumiem izveidotās tiesu sistēmas mehānismā, proti, dialogā starp EST un dalībvalstu tiesām, nodrošināt Savienības tiesību vienveidīgu interpretāciju, tādējādi ļaujot nodrošināt to saskaņību, pilnīgu iedarbību un autonomiju, kā arī sargāt ar Līgumiem izveidoto šo tiesību īpašo raksturu.

Lietā *Conorzio Italian Management (C-561/19)*² Itālijas Valsts padomes viens no uzdotajiem prejudiciālajiem jautājumiem bija šāds: vai saskaņā ar LESD 267.pantu valsts tiesai, kuras nolēmumi nav pārsūdzami tiesā, principā ir jāiesniedz prejudiciāls jautājums par Savienības tiesību interpretāciju, pat ja minēto jautājumu tai ir uzdevusi viena lietas dalībiece pēc sava pirmā dokumenta par lietas ierosināšanu vai dokumenta par iestāšanos lietā iesniegšanas pēc tam, kad lieta pirmo reizi ir nodota apspriešanai, vai pat pēc tam, kad Tiesai jau ir iesniegts pirmais lūgums sniegt prejudiciālu nolēmumu?

EST izmantoja iespēju un pārapstiprināja un precizēja LESD 267.panta tiesu dialoga mehānisma būtību. Ar LESD 267.pantu izveidotā prejudiciālā nolēmuma mehānisma mērķis ir nodrošināt, lai Savienības tiesībām visos apstākļos visās dalībvalstīs būtu vienāda iedarbība, un tādējādi novērst atšķirības šo tiesību, kas valsts tiesām ir jāpiemēro, interpretācijā. Tādējādi valsts tiesām ir visplašākās tiesības un pat pienākums vērsties EST, ja tās uzskata, ka tajās izskatāmā lieta rada jautājumus par ES tiesību noteikumu interpretāciju vai to spēkā esamības (*ultra vires*) vērtējumu un ka ir vajadzīgs nolēmums par tiem. Tādējādi valsts tiesas piedalās ES tiesību pareizā piemērošanā un vienveidīgā interpretācijā, kā arī to tiesību aizsardzībā, kuras ES tiesiskajā kārtībā piešķirtas indivīdiem neatkarīgi, kur Savienībā viņi mīt. Šādā dialogā nacionālās tiesas piedalās ES vērtību aizsardzībā.

Tām tiesu instancēm, kuru nolēmumi nav pārsūdzami, principā ir pienākums vērsties EST, ja skatāmajā lietā ir izvirzīts jautājums par Savienības tiesību interpretāciju. Saskaņā ar Tiesas judikatūru šādas tiesas var tikt atbrīvotas no pienākuma vērsties EST tikai tad, ja tiek konstatēts, ka (1) izvirzītajam jautājumam nav nozīmes, t.i., ja atbilde uz šo jautājumu, lai kāda tā arī būtu, nekādi nevarētu ietekmēt lietas atrisinājumu, vai (2) ja par attiecīgo Savienības tiesību normu Tiesa jau ir sniegusi interpretāciju, vai arī (3) ja Savienības tiesību pareiza interpretācija ir tik acīmredzama, ka nerodas nekādas pamatotas šaubas. Tieši šādā ietvarā jeb robežas valsts tiesai ir **novērtējuma brīvība**, vai sprieduma pieņemšanai ir nepieciešams lēmums par kādu Savienības tiesību jautājumu.

Šo novērtējuma brīvību izmantojot, tiesai ir jāpārlicinās, ka arī visu citu dalībvalstu pēdējās instances tiesām, kā arī EST lietas iznākums ir tikpat acīmredzams, proti, nerodas pamatotas šaubas, ka tas nebūtu acīmredzami. Šis ir liels darbs tiesnesim ar avotiem, judikatūru un komunikāciju ar kolēģiem Eiropā.

EST gan ir skaidrojusi, ka nav nepieciešams, piemēram, pārlicināties par ES tiesību normas skaidrību visās 24 oficiālajās valodās, bet pietiek ar tām, kuras ir zināmas. Izmantojot ES tiesību interpretācijas gramatisko metodi, ir vērts pārlicināties ne tikai par tekstu latviešu valodā, bet vēl kādās valodās, kas ir zināmas. Ir, protams, jāapzinās, ka, ņemot vērā Savienības tiesību īpašās iezīmes, sevišķās grūtības, kas rodas, tās interpretējot, atšķirīgas judikatūras rašanās risks Savienībā ir pavisam reāls. Šis risks ir jātur prātā, lemjot, vai nav nekādu pamatotu šaubu par ES tiesību skaidru un vienotu piemērošanu konkrētās nacionālās lietas kontekstā.

LATVIJAS PIENESUMS KOPĒJAI ES TIESĪBU TELPAI

ES kopējās vērtības konkretizējas ES tiesībās, proti, līgumos, un sekundārajos tiesību aktos. Vērtības tiek stiprinātas un papildītas ar saturu gan likumdošanas procesā, gan esošo tiesību aktu piemērošanas procesā. Tādēļ, piemēram, Satversmes tiesas minētā lieta ir pienesums ES tiesību stiprināšanā, cerot, ka bez prejudiciālā lūguma tomēr arī visās citās ES valstīs tieši šādi saprot aizlieguma nogalināt kažokzvērus legítimo interesi un atbilstību LESD 49.pantam.

Savukārt Satversmes tiesas vērsšanās ar prejudiciālo jautājumu EST privāto augstskolu regulējuma sakarā rezultējās nolēmumā *Cilevičs un citi*³, kas ir ieņēmis vietu EST zelta judikatūrā, līdzīgi kā tādi nolēmumi kā *Laval*⁴ un *Viking Lines*⁵ un *Sodu punktu*⁶ lietas. Cileviča nolēmumā EST kā vēl nekad nostiprināja principu, ka valsts valodas aizsardzība ir ES vispārējā interese, kas var attaisnot ierobežojumu ES fundamentālai uzņēmējdarbības brīvībai. Valsts valodas aizsardzība konkretizē ES aizsargāto dažādības principu. EST pamatoja ļoti būtisku tēzi, proti, ka „atbilstoši LES 3.panta 3.punkta ceturtajai daļai, kā arī Hartas 22.pantam Savienība respektē tās kultūru un valodu daudzveidību. Saskaņā ar LES 4.panta 2.punktu Savienība respektē arī dalībvalstu nacionālo identitāti, kas sevī ietver arī attiecīgās dalībvalsts oficiālās valodas aizsardzību.” Vienlaikus, un tam varbūt nav pievērsti tik liela uzmanība daudzajos šī sprieduma komentāros, EST skaidroja, ka, lai netiktu pārsniegts legītimā mērķa sasniegšanai nepieciešamais, [...] būtu jāparedz atļauja lietot citu valodu, kas nav latviešu valoda, vismaz mācībās, kas tiek apgūtas Eiropas mēroga vai starptautiskās sadarbības ietvaros, kā arī kultūras un citu valodu, kas nav latviešu valoda, studijās. Tādējādi Cileviča lieta ļāva EST precizēt ES devīzes „vienoti dažādībā” saturu un robežas privātās augstākās izglītības kontekstā.

Noslēgumā es gribētu aicināt Latvijas un citu valstu kolēģus droši un aktīvi turpināt veidot Savienības tiesību un nacionālo tiesību ciešo mijiedarbību gan pašiem, gan dialogā ar Eiropas Savienības Tiesu.

² Eiropas Savienības Tiesas 2021.gada 6.oktobra spriedums lietā *Conorzio Italian Management un Catania Multiservizi*, C-561/19, ECLI:EU:C:2021:799

³ Eiropas Savienības Tiesas 2022.gada 7.septembra spriedums lietā *Boriss Cilevičs u.c.*, C-391/20, ECLI:EU:C:2022:638

⁴ Eiropas Savienības tiesas 2007.gada 18.decembra spriedums lietā *Laval un Partneri*, C-341/05, ECLI:EU:C:2007:809

⁵ Eiropas Savienības tiesas 2007.gada 11.decembra spriedums lietā *Viking Line*, C-438/05, ECLI:EU:C:2007:772

⁶ Eiropas Savienības tiesas 2021.gada 22.jūnija spriedums lietā *Latvijas Republikas Saeima (Points de pénalité)*, C-439/19, ECLI:EU:C:2021:504

TIESU NEATKARĪBAS PRINCIPS EIROPAS SAVIENĪBAS TIESĪBU DARBĪBĀ

Aigars STRUPIŠS

Augstākās tiesas priekšsēdētājs

Tiesu un tiesnešu neatkarības aspektā Eiropas Savienības kontekstā gribētu pieskarties diviem aspektiem.

Pirmkārt, kopējā tiesību telpa prasa ļoti augsta līmeņa savstarpēju uzticēšanos, un tā ir iespējama tikai starp tiesām, kuras tiesas spriešanā ir neatkarīgas un ievēro vienotus pamattiesību standartus.

Otrkārt, kā viena no tiesu neatkarības dimensijām ir jāstiprina gan tiesu varas institucionālā neatkarība, gan individuāla tiesneša neatkarība. Jo tie ir faktori, uz kuriem balstās manis nupat minētā savstarpējā uzticēšanās.

Ar vienotu standartu piemērošanu dažādu dalībvalstu tiesās milzīgas problēmas nav sastopamas. Ja kāda kļūme gadās, tas tiek risināts Eiropas Savienības Tiesas līmenī. Tā Latvijas Senāta uzdotais prejudiciālais jautājums *Trade Agency*¹ lietā ļāva pārskatīt pamattiesību apjomu, kuru jānodrošina civilprocesā, proti, tiesības saņemt tiesas nolēmumu un tiesības uz motivētu spriedumu.

Krimināllietās varētu minēt Eiropas Savienības Tiesas praksi kopš 2016.gada jautājumā par apcietinājuma lēmuma pieņemšanu, kad Eiropas Savienības Tiesa pateica, ka sadarbībai jānotiek starp tiesām, nevis starp valsts pārvaldes institūcijām – ministrijām, policiju un tā tālāk. Tā joma ir nosepta.

Tas, kas mani vairāk uztrauc, ir tas, ka neesam pasargāti no dažādiem jauniem apdraudējumiem no nacionālo tiesu puses. Diemžēl tam ir arī konkrēti piemēri.

Eiropas tiesību telpā tāds bija Polijas tiesu neatkarības apdraudējums, kas lika pārskatīt uz atzīšanas principu balstītās attiecības un ietekmēja atzīšanas principa faktisko darbību, ļaujot Eiropas Savienības Tiesā veikt attiecīgās nacionālās tiesas institucionālās neatkarības pārbaudi². Un, ja pastāv nopietni iemesli uzskatīt, ka šim nepilnībām ir varējusi būt konkrēta ietekme uz tiesvedību krimināllietā, kurā bijusi iesaistīta attiecīgā persona, tad tas ir pamats atteikt šāda sprieduma atzīšanu un izpildi. Klasisks uzticības principa jautājums. Tas pats attiecināms arī uz personas nodošanu pēc Eiropas apcietināšanas ordera izpildei³.

Par otru neatkarības aspektu tiesu darbībā Eiropas Savienības tiesību telpā.

Dalībvalstu tiesu institucionālais aspekts nekad nav bijis Eiropas Savienības tiesībās regulēts jautājums. Bet jāņem vērā un jāatceras, ka šogad apritēs jau 25 gadi kopš Tamperes vienošanās⁴, kurā pirmo reizi tika noformulēti principi, kas ļāva sākt Eiropas Savienībai

pilnīgi jaunu iekšējo tiesu sadarbības principa dimensiju.

Tiesu neatkarības jautājums ir ietverts Kopenhāgenas kritērijos⁵, kas tiek pārbaudīti katrai kandidātvalstij. Proti, valstij jāpierāda, ka tiesa ir stabila un garantē demokrātiju. Protams, ne tikai tiesa, bet arī pārējās valsts institūcijas. Loģiski, ka šāds pienākums saglabājas arī šodien. Lai arī individuālos gadījumos šie jautājumi regulāri nonāk Eiropas Cilvēktiesību tiesas redzeslokā⁶, Eiropas institūciju darba kārtībā tiesu institucionālās neatkarības un objektivitātes jautājums ir salīdzinoši nesen – varētu teikt kopš 2018.gada. Bet ir zināmi arī iepriekš risināti jautājumi.

Manī iekšēji nepārtraukti urķējas jautājums: pat ja ikdienā viss šķiet kārtībā nacionālo tiesu līmenī, cik reāli šobrīd esam nodrošināti pret tiesu varas „nolaupīšanu”? Dažās valstīs bijuši tādi mēģinājumi. Vai pastāv mehānismi, kas jau sākotnēji spētu novērst līdzīgu scenāriju? Diemžēl jāsaka, ka pašapmierinātībai nav pamata. Atkal jau minētais Polijas piemērs, kur tas reāli tika darīts. Diemžēl arī Latvijā ir izskanējušas frāzes, kas liecina, ka ir zināmi politiskie spēki, kas varētu būt ieinteresēti kādās līdzīgās metodēs. Tāpēc mēs Latvijā esam uz reformu ceļa, lai pilnībā atsaistītu tiesu no izpildvaras, pārņemtu no Tieslietu ministrijas tās funkcijas, kas attiecas uz tiesu administrēšanu un tiesu budžeta jautājumu risināšanu. Lai tiesu sistēmiskie jautājumi nebūtu atkarīgi no nejaušības faktora, proti, no tā, kuras partijas pārstāvis kļūst par tieslietu ministru. Tiesu sistēmai jābūt neatkarīgai no šī nejaušības faktora un no iespējamā politiskā kursa krasas maiņas. Tas ir iespējams šādā veidā.

Atsevišķs jautājums ir par tiesnešu iecelšanas un tiesnešu karjeras jautājumiem. Tas ir bijis iekļauts arī Eiropas institūciju darba kārtībā. Eiropas valstīs tradicionāli pastāv dažādi tiesnešu leģitīmācijas un karjeras veidošanas modeļi. Latvijā tiesnešus amatā apstiprina Saeima, faktiski tā ir vistiešākā iespējamā leģitīmācija no visas Latvijas sabiedrības. Citās valstīs tiesnešus ieceļ Tieslietu padomes, prezidenti un tamlīdzīgi. Modeļi ir dažādi. Eiropas Savienības Tiesa spriedumā *Land Hessen* lietā norādījusi, ka tas vien, ka likumdevējs un izpildvara iesaistās šajos jautājumos, pats par sevi automātiski nenozīmē, ka tiesa ir pakļauta politiskai ietekmei, ir jāskatās katrs gadījums individuāli⁷.

Bet Latvijā joprojām ir tāds institūts, kurš prasa izmaiņas, proti, likums paredz īpatnēju trīs gadu pārbaudes periodu tiesnesim. Tiesnesis sākotnēji tiek apstiprināts uz trim gadiem, un pēc tam – pēc pārbaudes – tiek atkārtoti vērtēts, un Saeima balso atsevišķi. Pati par sevi ideja, protams, nav slikta, bet tam otrreizējam

¹ Eiropas Savienības Tiesas 2012.gada 6.septembra spriedums lietā *Trade Agency Ltd v Seramico Investments Ltd*, C-619/10

² Eiropas Savienības Tiesas 2023.gada 9.novembra spriedums lietā *Staatsanwaltschaft Aachen v M.D.*, C-819/21

³ Eiropas Savienības Tiesas 2018.gada 18.jūlija spriedums lietā *Minister for Justice and Equality*, C-216/18 PPU

⁴ https://ec.europa.eu/councils/bx20040617/tampere_09_2002_en.pdf

⁵ <https://eur-lex.europa.eu/LV/legal-content/glossary/accession-criteria-copenhagen-criteria.html>

⁶ [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2024/762305/EPRS_BRI\(2024\)762305_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2024/762305/EPRS_BRI(2024)762305_EN.pdf)

⁷ Eiropas Savienības Tiesas 2020.gada 9.jūlija spriedums lietā *VQ v. Land Hessen*, C-272/19, 54.punkts

balsojumam nebūtu jābūt parlamentā, tas būtu jānodod Tieslietu padomes lemtā. Tad būtu ņemti jebkādi pamati aizdomām par iespējamu politisku ietekmi. Atkārtota lemtā Saeimā rada kā minimums iespādu, ka var tikt ņemti vērā tiesneša spriedumi, kurus viņš taisījis šajā pārbaudes laikā, nevis pēc profesionālā vērtējuma, bet tāpēc, ka kādam var nepatikt šie spriedumi.

Tiesnešu neatkarību un objektivitāti nenodrošina tikai iecelšana amatā. Pastāv virkne ar citu faktoru. Tiesnešiem kā Eiropas tiesību piemērotājiem ir nepieciešami arī normāli darba apstākļi, un tas attiecas arī uz atalgojumu. Te zināmas paralēles iespējams iezīmēt Eiropas Savienības Tiesā⁸ un Latvijas Satversmes tiesā⁹ izskatītajās lietās par tiesnešu atalgojumu. Nesenā vēsture rāda, ka politiskajiem orgāniem ir liels kārdinājums nepildīt konstitucionālo tiesu spriedumus tiesnešu atbildības jautājumā. Latvijā šāda Satversmes tiesas sprieduma nepildīšana bija ilgstoša, no 2009. līdz 2018.gadam – gandrīz 9 gadus, un bija nepieciešami divi Satversmes tiesas spriedumi, ar vienu nepietika. Līdzīgu procesu šobrīd vērojam Slovēnijā, kur arī ir Konstitucionālās tiesas spriedums, kuru politiskā vara vairās izpildīt. Vispārējais konsenss šobrīd ir, ka tiesnešiem arī var būt jāpieskaņojas vispārējiem taupības pasākumiem valstī. Tomēr tas nedrīkst nesamērīgi un nepamatoti mazināt tiesnešu neatkarībai nepieciešamo finansiālo nodrošinājumu, un tas ir konkrētas izvērtēšanas jautājums, te nekāds hipotētisks modelis nevar būt.

Nobeigumā vēlos akcentēt tiesu kā būtisku Eiropas integrācijas procesa virzītāju. Šajā aspektā tiesām mēdz pārnest pārlieku aktīvismu.

Bet jāteic, ka saprātīgs aktīvisms ir tiesu neatkarības blakusprodukts. Tas ir tāds diezgan likumsakarīgs veids, kā tiesa risina jautājumus, kurus pārējās divas varas kaut kādu iemeslu dēļ vai nu nespēj līdz galam atrisināt, vai vispār politiski negrib risināt. Ja skatāmies Eiropas tiesību līmenī, tad bez tiesu aktīvisma mums nebūtu ne *Costa v. ENEL*¹⁰ sprieduma par Eiropas Savienības tiesību pārkumu, ne arī citu ļoti hrestomātisku spriedumu, sākot ar *Van Gend en Loos*¹¹, kas ir fundamentāls Eiropas tiesībām. Saraksts ir milzīgs, jo tiesa vienmēr ir gājusi soli pāri tam burtiskajam likuma tulkojumam, kaut tas rada pārmetumus par tiesu aktīvismu. Bet lai veidotu un attīstītu indivīdu tiesības, tas ir kādā brīdī nepieciešams. To mēs redzam arī nacionālajā līmenī – kad politiķi nespēj tā saukto viendzimuma partnerattiecību jautājumu atrisināt valstiskā līmenī likumdošanas procesā, to risina tiesas individuālā gadījumā, uz individuālu pieteikumu pamata. Būtībā tas liecina, ka bez Eiropas tiesām – gan dalībvalstu tiesām, gan Eiropas Savienības tiesām – mums nebūtu tāda Eiropas Savienība, kāda tā ir šobrīd.

Process nav vienkāršs, tiesību sistēma nav vienkārša. Nacionālajam tiesnesim tas ir īpaši sarežģīti, jo paralēli ir vairākas sistēmas, kas jāņem vērā un jārespektē. Bet kurš ir teicis, ka tiesnesim XXI gadsimtā būs viegla dzīve? Taču viss ir risināmas, šķēršļi novēršami gan menedžmenta līmenī, nodrošinot tiesu darbību organizatoriski un ar atbilstošiem resursiem, gan apmācību līmenī. Tādā veidā mēs varam tiesu līdzīgo līmeni sasniegt visā Eiropas Savienībā, kas arī ir pamats savstarpējai uzticēšanās, kas arī ir Eiropas Savienības pamatā. Protams, ja ir patiesa GRIBA to darīt.

⁸ Eiropas Savienības Tiesas 2018.gada 27.februāra spriedums lietā *Associação Sindical dos Juizes Portugueses*, C-64/16

⁹ Piemēram, Satversmes tiesas 2017.gada 26.oktobra spriedums lietā Nr.2016-31-01

¹⁰ Eiropas Savienības Tiesas 1964.gada 15.jūlija spriedums lietā *Flaminio Costa v E.N.E.L.*, C-6/64

¹¹ Eiropas Savienības Tiesas 1963.gada 5.februāra spriedums lietā *Van Gend & Loos*, C-26/62

DZIMUMU LĪDZTIESĪBA – EIROPAS KOPIĢĀ VĒRTĪBA

Dr. iur. Sanita OSIPOVA
Augstākās tiesas senatore, Latvijas Universitātes profesore

Pēc Otrā pasaules kara Eiropas valstis sāka apvienoties, lai kopīgiem spēkiem sekmētu labklājību, balstoties kopīgās vērtībās. Tieši kopīgās vērtības, kuras liktas pamatā Eiropas kultūrai, noteica to, ka valstīm ir vienota izpratne gan par to, kas ir labklājība, gan to, kā šī labklājība ir sasniedzama, gan to, ka labklājības mērķa ir nevis valsts varenība, kas iegūta uz tautas rēķina, bet katra atsevišķa cilvēka cieņa un labklājība.

Tiesību vēsturnieki vienprātīgi atzīst, ka kopīgās vērtības sakņojas Eiropas kultūras mantojumā, kam pamatā likta ebreju morāle, kas pārņemta līdz ar kristietību, grieķu filozofija, visupirms Aristotelis un Platons, un romiešu tiesības. Taču „*o tempora, o mores*”. Antīkās pasaules ieliktie pamati izpratnei par cilvēka cieņu, personas privātautonomiju un tiesībām uz vienlīdzību neietvēra visus sabiedrības locekļus, un tie ir dinamiski mainīti pēdējos gadsimtos, bet jo īpaši pēdējos gadu desmitos.

Šoreiz vēlos runāt par dzimumu līdztiesību, kas padarīta par vienu no būtiskiem dienaskārtības jautājumiem Eiropas Savienībā.

Prasība pēc visu cilvēku vienlīdzības, balstoties uz dabisko tiesību un apgaismības filozofijas idejām, Eiropā tika formulēta jau pirmajos pamattiesību katalogos. 1789.gada Francijas Cilvēka un pilsoņa deklarācija noteica: „Visi vīrieši piedzimst un paliek brīvi un

vienlīdzīgi tiesībās”. Tā bija revolucionāra prasība, kas tika izvirzīta kārtu sabiedrībā, kurā gadsimtiem bija valdījusi nevienlīdzība un atsevišķu kārtu privilēģijas. Lai gan publiskajā debatē tika aktualizēts arī jautājums par sieviešu līdztiesību, tas tika pārliecinoši noraidīts.

Rietumu kultūrtelpā sieviešu līdztiesības legalizācija tika uzsākta tikai līdz ar XX gs. sākumu. Šobrīd ir pagājuši jau vairāk nekā simts gadu, pieņemta virkne cilvēktiesību un pamattiesību dokumentu, kas nosaka prasību pēc vienlīdzības un aizliegumu diskriminēt pēc dzimuma pazīmes, taču jo īpaši kopš XXI gs. sākuma, kas sakrīt arī ar Latvijas pievienošanos Eiropas Savienībai, pastiprināta Eiropas Savienības institūciju uzmanība tiek pievērsta tieši sieviešu līdztiesības īstenošanai dzīvē.

Eiropas Savienība jau kopš tās dibināšanas iestājas par dzimumu līdztiesību, ieguldot ievērojamas pūles sieviešu tiesību īstenošanā gan Eiropā, gan pasaulē. Pēdējos gadu desmitos īpaši tiek strādāts pie tā, lai dzimumu līdztiesība nepaliktu tikai „uz papīra”. Eiropas Savienības parlamentā darbojas pat speciāla komiteja, kuras uzdevums ir īstenot sieviešu tiesības un dzimumu līdztiesību (*Committee on Women's Rights and Gender Equality*). Tāpat darbojas Eiropas Padomes Sieviešu un vīriešu līdztiesības komiteja.

Dzimumu līdztiesība ir nostiprināta Eiropas Savienības Pamattiesību hartā (21.pants) un virknē citu aktu. Tos piemērojot, Eiropas Savienības Tiesa sekmē dzimumu

līdztiesības īstenošanu dzīvē. Eiropas Savienība, proti, gan parlaments, gan Komisija, gan tiesa mērķtiecīgi un pēctecīgi strādā, lai izskaustu jebkādu diskrimināciju, tostarp diskrimināciju pēc dzimuma pazīmes. Tomēr statistika gan par vardarbību ģimenē, gan par sieviešu politisko līdzdalību, tostarp ieņemot politiskus amatus, gan par sieviešu pārstāvniecību lielo uzņēmumu valdēs un zinātnē un zinātnisko organizāciju vadībā nemainīgi apliecina to, ka dzīvē dzimumu līdztiesība nav sasniegta.

Lai sasniegtu sieviešu līdztiesību reālajā dzīvē, Eiropas Savienība pēdējos gadu desmitos sākusi izmantot atkāpi no vienlīdzības principa – īpašos pasākumus. Proti, tiek veidota labvēlīgāka juridiskā vide, kas sekmē sieviešu līdztiesību.

Tas pagērē dzimumu lomu stereotipu pārskatīšanu, visupirms ģimenē. Statistika rāda, ka Eiropas valstu sievietes pavada ievērojami vairāk laika mājas rūpēs nekā vīrieši. Tātad viņām ir mazāk laika sev, pašizaugsmei, izglītībai, iespējām veidot politisko vai biznesa karjeru līdz augstākajiem posteņiem. Viens no risinājumiem, ko ievieš Eiropas Savienība, piemēram, ir vīrieša kā tēva lomas stiprināšana ģimenē, ieviešot mehānismus tēva iesaistei bērna kopšanā un audzināšanā. Radikālākais īpašais pasākums sieviešu līdztiesības veicināšanā, manuprāt, ir dzimumu kvotu ieviešana. Tas izklausās vienkāršāk, nekā patiesībā ir. Parīzes mērijā dzimumu kvotas „ir izspēlējušas” Jaunu joku. Parīzes municipalitātē 2018. gadā tika pieņemts darbā proporcionāli vairāk sieviešu nekā vīriešu, un, lai gan kopumā tur joprojām strādā vairāk vīriešu nekā sieviešu, saskaņā ar dzimumu paritāti regulējošām tiesību normām mērijai tika noteikts sods.

Turklāt runa nav par to, ka, ieviešot īpašos pasākumus, sievietēm būs garantētas vietas parlamentā vai garantēts tas, ka partneris rūpēsies par bērnu vienlīdz ar bērna māti. Ja nemainīsies sabiedrības attieksme, šie instrumenti nestrādās.

Tāpēc Eiropas Savienība šobrīd veic pārdomātu, kompleksu sociālo inženieriju, jo varas struktūras pārkārto sabiedrību, maina sociālās attiecības, cilvēku priekšstatus, pašus kultūras pamatus, tai skaitā cilvēku apziņu, lai pārvarētu dzimtes konceptos balstītus stereotipus par katra dzimuma vērtību, vietu sabiedrībā un tiesību apjomu ar mērķi īstenot patiesu dzimumu līdztiesību. Taču līdztiesība, kas sakņojas ikvienas personas cilvēka cieņā, ir saistīta ar personas privātautonomiju, tās brīvību, visupirms izvēles brīvību. Te ir zināma kolīzija, jo daļa sabiedrība savu brīvību izmanto, lai ierobežotu citas sabiedrības daļas brīvību, atbilstoši saviem uzskatiem par pareizu, t.i., tradicionālu lietu kārtību. Daļa sabiedrības, kas ir ierobežota savā brīvībā, nevēlas tikt atbrīvota un iegūt vienlīdzību tiesībās, kas nozīmē vienlīdzību arī pienākumos un atbildībā. Nesen teātra izrādē redzēju aktieru izspēlētu dialogu starp Slavoju Žižeku un Džordanu Pītersonu, kurā Pītersona atveidotājs jautāja, kāpēc mēs runājam par dzimumu līdzīgu pārstāvniecību politikā vai biznesa vidē, bet neviens negrib ieviest dzimumu vienlīdzīgu pārstāvniecību, piemēram, santehniķiem... Vai līdztiesība izpaužas kā dzimumu pārstāvniecība ikvienā sabiedrības struktūrā 50 pret 50, vai visupirms tā ir ikvienas personas izvēles brīvība, ko nevar ierobežot, balstoties ar dzimumu saistītos stereotipos? Manuprāt – pēdējais. Abiem dzimumiem jānodrošina vienādas izvēles iespējas.

Šobrīd dzimumu kvotas tiek ieviestas ne tikai politikā un publiskajā sektorā, bet arī privātajā sektorā, proti, uzņēmējdarbībā. Eiropas Komisija uzsver, ka Eiropā ir daudz augsti kvalificētu sieviešu, jo 60% pašreizējo universitāšu absolventu ir sievietes. Tomēr sievietes joprojām ir nepietiekami pārstāvētas augsta līmeņa amatos. Tāpēc pieņemta Direktīva par dzimumu līdzsvara uzlabošanu biržā kotēto uzņēmumu direktoru bez izpildpilnvarām vidū un saistītiem pasākumiem. Dzimumu līdztiesību sekmējošie īpašie pasākumi top lēni. Pēc 10 gadu darba 2022.gadā Eiropas Parlaments un Padome panāca politisku vienošanos par jauno direktīvu.

Šobrīd īpašie pasākumi tiek izmantoti aizvien plašāk, lai pārveidotu sabiedrību par iekļaujošu, brīvu un vienlīdzīgu cilvēku sabiedrību. Taču jāatceras, ka tie ir jāpielieto pārdomāti un tikai tik ilgi, kamēr tas nepieciešams marginalizētas, līdztiesībā ierobežotas grupas tiesību aizstāvēšanai. Īpašie pasākumi ir atkāpe no vienlīdzības principa. Tāpēc šai atkāpei ir jābūt attaisnojamai. To, vai īpašie pasākumi pret sievietēm, kas izcieš sodu, ir attaisnojami, 2019.gadā vērtēja Satversmes tiesa. Spriedumā tika uzsvērts, ka: „... īpašie pasākumi, kuru mērķis ir paatrināt vīriešu un sieviešu faktiskās vienlīdzības sasniegšanu, nekādā ziņā nedrīkst izraisīt nelīdztiesīgu vai diferencētu standartu saglabāšanu, un tie ir jāatceļ, kad tiek sasniegti mērķi, proti, ir nodrošinātas vienādas iespējas un līdztiesīga attieksme. Likumdevējam ir periodiski jāpārbauda, vai īpašās grupas papildu aizsardzība joprojām ir nepieciešama, jo laika gaitā situācija var mainīties un var pienākt tāds brīdis, kad valsts īstenoti īpaši pasākumi kādas sabiedrības grupas aizsardzībai vairs nav nepieciešami un attaisnojami.” Ja likumdevējs to nedara, tad var sanākt, ka īpašie pasākumi, kuru mērķis ir novērst diskrimināciju, paši kļūst diskriminējoši.

Ne visi ir gatavi dzimumu vienlīdzībai, par argumentu izvirzot tradicionālo vērtību, visupirms ģimenes apdraudējumu un demogrāfiskās situācijas pasliktināšanos. Katram Eiropas Savienības solim sieviešu pilntiesības stiprināšanā, pat sieviešu aizsardzībai pret vardarbību, ir pretreakcija. To min Eiropas Parlaments 2019.gada 13.februāra rezolūcijā par pretreakciju pret sieviešu tiesībām un dzimumu līdztiesību Eiropas Savienībā. Proti, daļa sabiedrības pretojas pasākumiem, kas vērsti uz novecojušu, diskriminējošu dzimumu stereotipu pārvērtēšanu un iekļaujošas sabiedrības izveidi, kurā nepastāv darba dalīšana starp dzimumiem, proti, nav vīriešu un sieviešu darbu. Bet tie joprojām pastāv pat valodā – mums ir karavīrs tikai vīriešu dzimtē un aukle tikai sieviešu dzimtē.

Kāpēc mums joprojām nav izdevies ieviest pašsaprotamu lietu – dzimumu līdztiesību? To varu mēģināt izskaidrot ar Latvijas piemēru. Latvijā sievietes politisko līdztiesību ieguva līdz ar valsts dibināšanu 1918.gadā. Latvijas sievietes ir politiski pilntiesīgas jau vairāk nekā simts gadus, bet atsevišķās Eiropas valstīs vien apmēram 50 gadus, proti, tikai divas paaudzes. Ne vienmēr mums ir jālīdzinās uz „vecu Eiropu”... Arī Latvijai ir pieredze, ko varam nodot Eiropai. Taču politiskā pilntiesība nenodrošina civiltiesisko līdztiesību, visupirms sievas izešanu no vīra varas. Kāda jēga, ka sievietei ir tiesības balsot vai balotēties, ja vīrs ir tiesīgs viņai to neļaut?

Tomēr Latvija var lepoties, ka arī laikā, kad publiskajās tiesībās bija panākta līdztiesība, bet pie līdztiesības privāttiesībās vēl tikai tika strādāts, Latvijas sievietes paguva sasniegt amatus, kas iepriekš tām bija liegti. Gribu minēt sievieti, kas pirmā Baltijas valstīs ne tikai ieguva tiesneša tiesības, bet arī īstenoja tās dzīvē, spriežot tiesu. Rozālija Bandere 1929.gadā ieguva augstāko juridisko izglītību un jau 1930.gadā rakstīja iesniegumu, lai tiktu uzņemta par tiesneša kandidāti. Pēc vecākā tiesu amatu kandidāta eksāmena sekmīgas nokārtošanas 1931.gadā (27 gadu vecumā) viņai piešķīra tiesāšanas tiesības un viņa strādāja mirtiesnešu aizvietošanā. Tāpat starpkaru laikā Latvijā bija 57 sievietes advokātes. Savukārt notariātā šajā laikā posmā darbojās 7 sievietes notāres. Cipari nav lieli, taču tos jāsamēro ar Latvijas iedzīvotāju skaitu nedaudz virs 1,5 miljoniem, bet galvenais ar to, ka sievietēm līdz tam bija liegta ne tikai iespēja strādāt tiesu varā, bet pat ierobežota iespēja iegūt atbilstošu izglītību.

Sieviešu civiltiesiskās līdztiesības iegūšana ievērojami iepaliek no politiskās līdztiesības piešķiršanas, tā tas bija Latvijā, tā arī citās Eiropas valstīs – starpība dažviet pat piecdesmit un vairāk gadu. Latvijā sieviešu civiltiesiskā līdztiesība tika ieviesta ar stingru represīvu varu, proti, padomju okupācijas varu. Taču arī šeit, lai gan *de iure* sievietes bija līdztiesīgas, taču *de facto* sabiedrībā veidojās dažādas mutācijas, kā valsts noteikto apiet. Padomju valsts ieviesa kvotas – dzimumu, nacionālo minoritāšu, pēc nodarbošanās, lai visi būtu pārstāvēti valsts pārvaldē noteiktās proporcijās. Tas radīja ilūziju, ka visa sabiedrība piedalās valsts pārvaldē. Vienlaikus tas piespieda cilvēkus būtiski mainīt starpdzimumu

attiecības un sekmēja līdztiesību. Taču dažādās PSRS daļās būtiski atšķirīgi, jo to ietekmēja vietējās tradīcijas, visupirms reliģija. Proti, ateistu, katoļu, protestantu daļā dzimumu līdztiesība bija ievērojami lielāka nekā PSRS musulmaņu republikās.

Ko gribu pateikt ar šo vēsturisko atkāpi – dzimumu līdztiesības noteikšana *de iure* automātiski nenoved pie līdztiesības dzīvē, vienmēr atpaliek līdztiesība ģimenē, sabiedrībai neredzamajās starpdzimumu attiecībās. Arī totalitārai valstij ar visu tās piespiedu un represiju spēku neizdevās panākt patiesu dzimumu līdztiesību pat 50–70 gadu laikā, tostarp pašā Krievijā joprojām dominē visai patriarhāli uzskati par ģimeni un sievietes vietu sabiedrībā.

Dzimumu kvotām un citiem sieviešu tiesības stiprinošiem instrumentiem ir sava ēnas puse, jo īpaši šobrīd, kad, Eiropas Savienībā attīstoties personas privātautonomijai, personai ir tiesības mainīt dzimumu. Tātad vienā gadījumā, ja vīrietis maina dzimumu uz sievieti, tiek iegūtas papildu garantijas, taču sievietei izvēloties kļūt par vīrieti, viņa tās zaudē...

Risinājums ir patiesa dzimumu līdztiesība, proti, dzimumam nav nozīmes, personai īstenojot savu pašnoteikšanos un iekļaujoties sabiedrībā. Lai to sasniegtu, Eiropas Savienība ir ieguldījusi milzīgu darbu, taču ne mazāk darba vēl stāv priekšā, jo dažādās Eiropas Savienības valstīs, pat vienā valstī dažādās sabiedrības grupās, ir būtiski atšķirīgi uzskati par to, kas ir dzimumu līdztiesība.

Liela daļa šo jautājumu nonāk tiesās. Un tieši Augstākās tiesas nodarbojas ar sociālo inženieriju.

KONFERENCES MIRKĻI

II DAĻA

EIROPAS SAVIENĪBA UN NACIONĀLĀ IDENTITĀTE

Jānis Pleps, Martins Holičs, Sandra Kaija, Ārons Bugežs, Irmants Jarukaitis

Moderators Dr. iur. Jānis PLEPS

Augstākās tiesas senators, Latvijas Universitātes docents

Godātie tiesneši, tiesībzinātnieki, domātāji par Eiropu un domātāji par tiesībām!

Man ir patīams prieks šodien moderēt sekciju un diskusijas par Eiropas Savienību un nacionālo identitāti. Mums ir četri lieliski runātāji, kuru es katru pieteikšu atsevišķi, dodot viņiem vārdu.

Sāksim ar kolēģi no Eiropas Savienības Tiesas – tiesnesi, doktoru **Irmantas Jarukaiti**. Tiesnesis Jarukaitis ir arī strādājis kā tiesnesis Lietuvas Augstākajā administratīvajā tiesā, bijis profesors Viļņas Universitātē, un viņa disertācija ir veltīta konstitucionālajiem pamatiem, kā nodrošināt Lietuvas daļību Eiropas Savienībā.

[..] Paldies tiesnesim Jarukaitis par priekšlasījumu. Mēs viņu turēsim pie vārda par solījumu priekšlasījuma turpinājumam nākamajā konferencē. Tas bija lielisks ieskaits identitātē, skarot arī filozofiskos pamatus. Šogad svinam Imanuela Kanta 300 gadus, un tas, ka tiesnesis Jarukaitis savu priekšlasījumu sāka ar atsauci uz Kantu, atgādina par to, ka mums Kanta vērtības un ideāli vēl joprojām ir jāattīsta un jāstiprina.¹

Nākamais priekšlasījums ir Slovērijas Augstākās tiesas tiesnesis doktors **Martins Holičs**. Doktors Holičs ir strādājis par tiesnesi, šķiet, visos tiesu līmeņos, un viņam ir daudzpusīga pieredze tiesību piemērošanā, arī Eiropas Savienības tiesību īstenošanā. Viņa profesionālā

specializācija ir saistīta ar civiltiesībām, un viņa priekšlasījuma tēma skars tiesu sistēmas izaicinājumus pēc pievienošanās Eiropas Savienībai un to risinājumus.

[..] Paldies tiesnesim Holičam par ieskatu Slovērijas pieejā, kā piemērot Eiropas Savienības tiesību normas. Man šķiet, ka tiesneša Jarukaiša un tiesneša Holiča perspektīva parādīja, ka ļoti būtiska ir juridiskā metode. Tas, kā mēs kā tiesneši strādājam ar tiesību normu, kā saskatām saikni starp nacionālo tiesību normu un Eiropas Savienības tiesību normu, droši vien būs atbilde par tiesiskās sistēmas efektivitāti un spēju risināt arvien sarežģītākas lietas.² Otrs punkts, ko saklausīju, ka mums nevajadzētu būt piesardzīgiem, nevajadzētu kautrēties atzīt, ka tiesiskās valsts princips, taisnīga likuma vara ir viens no mūsu nacionālās identitātes atslēgas elementiem. Tātad nedz Eiropa kā tāda, nedz mūsu valstis bez tiesiskās valsts principiem droši vien nebūs tādas, kādas mēs tās vēlētos redzēt un kādas mēs tās izjūtam.³

² Plašāk sk.: Ziemeļe I. Moderns tiesiskums Eiropas pilsonim. <https://www.juristavards.lv/eseja/275455-moderns-tiesiskums-eiropas-pilsonim/>

³ Sk.: European Commission for Democracy through Law (Venice Commission): Report on the Rule of Law. [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2011\)003rev-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2011)003rev-e). Plašāk sk.: Osipova S. *Nācija, valoda, tiesiskā valsts: ceļā uz rītdienu*. Rakstu krājums. Rīga: Tiesu Namu Aģentūra, 2020.

¹ Sk.: Kants I. *Mūžīgu mieru*. No vācu valodas tulkojis Igors Šuvajevs. Rīga: Zvaigzne ABC, 2024.

Turpināsim ieskatu dažādu dalībvalstu praksē, un man patīess gods un prieks, ka mēs aplūkosim arī Latvijas perspektīvu. Mana kolēģe Augstākajā tiesā – Krimināllietu departamenta senatore, Rīgas Stradiņa universitātes profesore, doktore **Sandra Kaija**. Viņas specializācijas joma saistīta ar krimināltiesībām un kriminālprocesu. Mēs redzēsim, ka Eiropas Savienības tiesības ir klātesošas viscaur dalībvalsts tiesiskajā sistēmā, un bez tām vairs nevaram iedomāties nevienu tiesību nozari. Tātad referāts „Tiesas loma nacionālās identitātes saglabāšanā”.

[..] Paldies Kaijas kundzei par paturpinājumu par tiesiskas valsts principa nozīmīgumu, fokusējoties uz neatkarīgas tiesu varas nozīmi. Ir acīmredzami, ka neatkarīga tiesu vara un tas, cik profesionāla un taisnīga tā ir, ir viens no mūsu kopējās identitātes izpausmes elementiem gan Eiropas Savienībā, gan atsevišķās dalībvalstīs.⁴

⁴ Tiesiska valsts, cilvēktiesības, valsts varas padotība likumam un tiesībām, kā arī neatkarīga tiesu vara, kas nodrošina tiesiskumu, ir kopējās Eiropas Savienības un arī katras atsevišķas Eiropas Savienības dalībvalsts konstitucionālās identitātes elements. Uz to norāda Līguma par Eiropas Savienību preambula un 2.pants, kā arī vēsturiski atgādina pievienošanās kritēriji Eiropas Savienībai. Sk.: Pievienošanās kritēriji (Kopenhāģenas kritēriji). https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/?uri=LEGISSUM:accession_criteria_copenhagen. Bez tiesiskas valsts principu nodrošināšanas tiesiskajā un sociālajā realitātē nav iedomājama dalība Eiropas Savienībā un piederība Rietumu tiesību tradīcijai. Plašāk sk.: Endziņš A. Tiesiska valsts. *Jurista Vārds*, 15.02.2022., Nr.7(1221), 72.–73.lpp.

Beidzamais priekšlasījums mūsu panelī – Maltas Augstākās tiesas tiesnesis un Maltas universitātes vecākais vieslektors, doktors **Ārons Bugežs**. Dialogs un pielāgošanās – dilemma vai panaceja. Gribētu uzsvērt, ka mūsu referāts ir sagatavojis priekšlasījumu ar 2004 vārdiem, un tā nav nejaušība. Tas ir apzināts veltījums šim maģiskajam gadam, kad mēs visi apvienojāmies kopā Eiropas Savienībā.⁵

[..] Paldies tiesnesim Bugežam par lielisko priekšlasījumu un atgādinājumu par vērtībām.

Kolēģi, esam izskatījuši visus četrus priekšlasījumus un, jāteic, mazliet esam ārpus laika. Bet, runājot par identitāti, savādāk nemaz nevar. Tās ir lietas, par kurām nevar ātri un vienkārši izrunāt. Tas man atgādināja Svēto Augustīnu, kurš kādā teoloģiskā tekstā rakstīja, ka viņš

⁵ Eiropas Savienības lielā paplašināšanās 2004.gada 1.maijā, kad Eiropas Savienībai pievienojās desmit jaunas dalībvalstis, tostarp astoņas Centrāleiropas un Austrumeiropas reģiona valstis, simbolizēja Eiropas atkalapvienošanos. Centrāleiropas un Austrumeiropas reģiona valstīm, kuras bija atjaunojušas savu reālo neatkarību, demokrātiju un taisnīga likuma varu pēc vairāku desmitgažu apspiestības, atrodoties PSRS kontrolē, Eiropas Savienības paplašināšanās noslēdza vēsturiskā taisnīguma atjaunošanu, atgriežoties Eiropā. Sk.: Latvijas Valsts prezidentes Vairas Viķes-Freibergas uzruna Eiropas Savienības iestāšanās līguma parakstīšanas ceremonijā Atēnās 2003.gada 16.aprīlī. <https://www.president.lv/lv/jaunums/latvijas-valsts-prezidentes-vairas-vikes-freibergas-uzruna-eiropas-savienibas-iestasanas-liguma-parakstisanas-ceremonija-atenas-2003gada-16aprili>. Plašāk sk.: Kershaw I. *Roller-Coaster: Europe, 1950–2017*. London: Penguin Books, Allen Lane, 2018.

nevar nodefinēt, kas ir Dievs, uzskaitīt un precīzi pateikt pazīmju kopumu, bet vienlaikus spēj ļoti precīzi pateikt, kad notiek Dieva zaimošana.⁶ Šķiet, ar identitāti ir līdzīgi. Mēs nevarēsim precīzi uzskaitīt visus identitātes elementus, mēs redzējām dažādas perspektīvas, bet mēs uzreiz sajūtīsim, kad mūsu identitāte ir aizskarta. Tas, šķiet, arī ir tas jautājums dialogā starp nacionālajām tiesām un Eiropas Savienības Tiesu. Un atkal gribas citēt Svēto Augustīnu (*tā nav nejaušība, man vienkārši jāraksta nodaļa tiesību filozofijas grāmatai par Augustīnu*), respektīvi: „Būtiskajā vienotība, sīkajā,

mazajā – brīvība. Un pāri visam mīlestība”.⁷ Ja tas mums būs, tad mēs arī Kanta 600.dzimšanas dienu svinēsim vienotā Eiropas Savienībā, vienoti dažādībā, kurā tiks garantēta arī katras dalībvalsts nacionālā identitāte. Un es jūs visus varu uzaicināt ne tikai uz Kanta 600. dzimšanas dienu⁸, bet arī uz pusdienām.

⁶ Sajó A. *Limiting Government. An Introduction to Constitutionalism*. Budapest: Central European University Press, 1999, p.12.

⁷ *In necessariis unitas, in dubiis libertas, in omnibus caritas*. Šī frāze klasiski tiek piedēvēta Svētajam Augustīnam, bet tai ir daudz jaunāka izcelsme. Sk.: Perisho S. A common quotation from „Augustine”? <https://faculty.georgetown.edu/jod/augustine/quote.html>

⁸ Vēsture nozīmē sevis apzināšanos ne vien šodienā un pagātnē, bet arī nākotnē. Mums Latvijā raksturīgi sevi apzināties ļoti dziļi pagātnē, bet ar nedrošību un piesardzību nākotnē. Tas rada zināmu pārliecības un drošības trūkumu. Piemēram, Igaunijas vēstures muzeja vēstures notikumu ķēdē Lielās ģildes pagalmā Tallinā kā pagaidām beidzamais notikums fiksēts 2418.gads, kad Igaunijas Republika svinēs savu piecsimtgadī, kas joprojām atrodas salīdzinoši tālā nākotnē.

LĪDZSVARA MEKLĒJUMI STARP VIENOTĪBU UN NACIONĀLO IDENTITĀTI EIROPAS SAVIENĪBĀ

Dr. Irmants JARUKAITIS (*Irmantas Jarukaitis*)
Eiropas Savienības Tiesas tiesnesis

Man ir liels gods, privilēģija un prieks būt kopā ar jums kā šī lieliskā notikuma dalībniekam. Jo domāju, ka gan man, gan ikvienam no mums šī gadiena ir nozīmīgākā mūsu valstu ģeopolitiskā uzvara 20. un 21.gadsimtā.

Šodien jau daudz dzirdējam par vērtībām, jo dalība Eiropas Savienībā ir balstīta uz vērtībām. Kad man lūdza sagatavot prezentāciju, es domāju, ka tēma, kas varētu interesēt visus, būtu Eiropas Savienības, kuras dalībnieki mēs esam kopš 2004.gada, raksturojums.

Manas prezentācijas temats ir „Līdzsvara meklējumi starp vienotību un nacionālo identitāti Eiropas Savienībā”. Es gribētu runāt par dziļāko, filozofisko integrācijas raksturu. Tad par vienotības veidošanu Eiropas Savienībā. Tad par daudzveidību un noslēgumā par līdzsvara meklējumiem starp šīm divām vērtībām. Un visbeidzot par to, kāda ir nacionālā tiesneša loma šajos līdzsvara meklējumos un tā nodrošināšanā.

PAR INTEGRĀCIJAS RAKSTURU

Pirmais jautājums, kas rodas Eiropas integrācijas procesā, ir par to, kādi ir šā procesa mērķi. Ja atskatāmies uz 200 gadus senu vēsturi, Imanuels Kants vienā no saviem darbiem „Par mūžīgo mieru” ir izteicis apgalvojumu, ka miers nav dabisks lietu stāvoklis starpvalstu attiecībās. Ilgu laiku, 40–50 gadus pēc integrācijas procesa sākuma, bija daudz diskusiju par to, ka miers, iespējams, jau ir kļuvis par dabisku stāvokli attiecībās vismaz Eiropas valstu starpā. Taču tas, ko šobrīd redzam Ukrainā, parāda, ka tas tā nav. Tas atklāj, ka šis būtiskais apgalvojums vēl joprojām ir spēkā. Ka miers ir jāizveido. Robērs Šūmanis ir teicis,

ka ir nepieciešami kopīgi pūliņi, lai to izdarītu. Tas ir viens aspekts.

Otrs aspekts ir saistīts ar to, kādu integrāciju un kādu vienotību mēs vēlamies panākt. Šajā sakarā vismaz man viena no pamatidejām nāk no Džozefa Vailera, kas varbūt nebija pirmais, bet kas skaidri to formulēja un kas vienā no saviem rakstiem pirms aptuveni trīsdesmit gadiem norādīja, ka, raugoties uz mūsu vēsturi, civilizācijas vēsturi, saskatāmas trīs stratēģijas, kā veidot attiecības ar citas identitātes cilvēkiem, cilvēku grupām ar citu identitāti. Pirmā ir vienkārši iznīcināt. Man nepatīk, ka kāds ir atšķirīgs, un es viņu vienkārši iznīcinu. Protams, mēs zinām šādus piemērus. Otra stratēģija saskaņā ar viņu teikto ir civilizētāka. Ja kāda identitāte ir atšķirīga, viņam piedāvā pieņemt manu identitāti, un problēma vairs nepastāvētu. Nebūtu dažādības, nebūtu spriedzes. Tas, ko šobrīd redzam Ukrainā, precīzi atbilst šai stratēģijai. Viss, ko saka Krievija, ir, ka jums vienkārši jābeidz būt ukraiņiem. Būsim krievi! Un nebūs nekādu problēmu. Šādā izpratnē tas nav tikai etniskais jautājums, tas ir saistīts ar vērtībām, kādas iemieso šī citādā identitāte. Trešā stratēģija, kuru ir izvēlējusies Eiropas Savienība integrācijas procesā, ir stratēģija, saskaņā ar kuru tiek atzītas atšķirīgas identitātes – kultūras, lingvistiskās, pat politiskās, un mēģināts dzīvi veidot ar šīm atsevišķajām identitātēm. Lielāko problēmu vēlos ilustrēt ar Amerikas politikas zinātnieka Roberta Kagana citātu. 2003.gadā viņš rakstīja, ka, no vienas puses, pateicoties kopīgiem pūliņiem, eiropiešiem ir izdevies izveidot Kanta paradīzi, bet lielākā problēma ir tā, ka pārējā pasaule vēl joprojām ir Hobsa pasaule. No tā nav iespējams izvairīties. Ir jāturpina cīņa par

integrāciju, lai padarītu to dzīvotspējīgu un uzturētu to.

Vēlos pieminēt arī nacionālo konstitucionālo tiesību perspektīvu. Ja raugāties, piemēram, uz Lietuvas Republikas konstitūciju un Lietuvas Konstitucionālās tiesas jurisprudenci, dalība Eiropas Savienībā ir aplūkota no ģeopolitiskā viedokļa. Tas nav tikai un galvenokārt ekonomikas jautājums. Tas ir jautājums par vērtībām un vienkārši izdzīvošanu. Jo mēs visi Baltijas valstīs dzīvojam šajā ģeopolitiskajā lūzumpunktā.

PAR VIENOTĪBAS VEIDOŠANU

Pirmkārt, mazliet par vienotību. Ja raugāties no filozofiskā skatpunkta, protams, ir jābūt kādai vienotībai, kādiem kopīgiem pamatiem, lai dzīvotu kopā. Ja nebūtu minimālu vienotības pamatu, šāda līdzaspastāvēšana nebūtu iespējama. Ja raugāties uz integrācijas procesa dinamiku, sākumā bija tikai ekonomiskā integrācija, lai gan mēs saprotam, ka mērķis vienmēr ir bijusi politiskā integrācija. Sākumā, kad bija tikai ekonomiskā integrācija lielākā vai mazākā mērā, jautājums par pamata vērtībām bija mazāk nozīmīgs. Jo naudai, protams, robežu nav, tā visur ir vienāda. Taču vēlāk ar Līgumu par Eiropas Savienību¹ (turpmāk – LES) aizsākās Eiropas Savienības kompetenču paplašināšanās. Kā jau dzirdējām Eiropas Savienības Tiesas prezidenta profesora Lēnartsa pieminētajos piemēros

– mūsdienās Eiropas Savienības tiesībās aplūkoti gandrīz visi cilvēka eksistences aspekti. Nav iespējams iedomāties, ka tam varētu nebūt kopīgu vērtību pamati. Šī iemesla dēļ es Lisabonas līgumu redzu kā pagrieziena punktu, jo no šī brīža Eiropas Savienība pastāv kā vērtību savienība. LES 2.pants šodien tika pieminēts jau vairākas reizes. Eiropas Savienības Pamattiesību harta kļuva obligāta. Kā jau minēts iepriekš, LES 49.pantā ir skaidri noteikts, ka, lai pievienotos Eiropas Savienībai, ir jāievēro šīs pamatvērtības, kas noteiktas Eiropas Savienības pamattiesībās. Vēl ir ļoti svarīgi, un es pie šī jautājuma atgriezīšos, ka pamatā, raugoties uz Eiropas Savienības Tiesas judikatūru, tiesa, izskatot ar nacionālo

¹ Saukts arī par Māstrihtas līgumu

dažādību saistītus jautājumus, pirmām kārtām vienmēr konstatē šo vērtību sistēmisku savietojamību dažādos līmeņos, proti, nacionālajā līmenī un arī Eiropas Savienības līmenī. Un tikai tad tā sāk izskatīt jautājumu par to, kādā mērā šī dažādība ir vai nav atzīstama.

Ja apskatām Lietuvas pievienošanās konstitucionālo aktu no vienotības viedokļa, viens no preambulā minētajiem pievienošanās priekšnoteikumiem ir tas, ka Eiropas Savienība atzīst tās pašas pamata tiesības un brīvības, kas ir atzītas un aizsargātas arī Lietuvas konstitūcijā. Pastāv sistēmiska savietojamība vērtību līmenī.

Vēl līdz nesēnai pagātnei vienotības aspekts bija teorētisks tādā izpratnē, ka nebija tik daudz Eiropas Savienības Tiesas judikatūras, bet 2022.gadā divos

spriedumos² par Nosacītības regulu³ tiesas plēnumam bija iespēja aplūkot šo jautājumu. Konteksts bija ļoti interesants tādā ziņā, ka sākotnēji abas lietas varēja šķist vienkāršas. Jautājums bija, vai Eiropas Savienības likumdevējs varēja pieņemt Nosacītības regulu, pamatojoties uz Līguma par Eiropas Savienību darbību 322.pantu. Citiem vārdiem, vai ir pieņemti finanšu noteikumi? Ļoti vienkāršs, ļoti tehnisks jautājums. Kur bija problēma? Vismaz viena no problēmām bija tāda, ka viens no valsts pārstāvjiem, kas bija ierosinājis šo lietu tiesā, tiesas sēdē atklāti pateica, ka viņu valstī likuma vara nepastāv kā tiesiskuma princips, ka tas, vairāk vai mazāk, ir tikai politisks paziņojums. Šajā brīdī ir jāsāk runāt par LES 2.pantu – vai tas tiešām tā ir. Kā redzams no spriedumos rakstītā, tiesa pamatā noraidīja šo pieeju, norādot, ka LES 2.pants nav tikai politiska deklarācija, ka tās ir pamata vērtības, kas ir kopīgas. Tās nav uzspiedusi Eiropas Savienība, tās ir kopīgas visām dalībvalstīm. Tās tiek pārvērstas juridiskos principos, un šie juridiskie principi ir kā juridiski standarti, kuru izpilde nodrošināma gan Eiropas Savienības Tiesā, gan nacionālajās tiesās. Lai gan tiesa, protams, skaidri atzīst, ka pastāv atsevišķas nacionālās identitātes un Eiropas Savienība nav kompetenta organizēt nacionālo tiesu sistēmu darbu, kā arī ir jāparedz attiecīgo dalībvalstu rīcības brīvība, tomēr dalībvalstīm ir jāievēro kopīgais tiesiskuma princips, kā tas izriet arī no LES 2.panta un citiem līgumu pantiem.

PAR NACIONĀLO IDENTITĀTI

Tagad par otru aspektu – dažādību. Kā jau teicu iepriekš, man tas ir pamata aspekts divās nozīmēs. Pēc Lisabonas līguma tagad ir LES 4.panta 2.punkts. Akadēmiskajā doktrīnā, protams, ir intensīva diskusija par to, kāds ir saturs, kādi bija nolūki, kā tas ietekmē Eiropas Savienības pamattiesību interpretāciju. Manā izpratnē šim pantam ir divas funkcijas.

Viena – vēlreiz atzīt, ka valstiskums ir nacionāla sastāvdaļa šajā integrācijas procesā. Ka Eiropas Savienības pamatā ir valstis. Tas nozīmē, ka tiek atzīta to politiskā identitāte, kam seko kultūras, valodas un pārējās identitātes. Un tad pats par sevi saprotams ir noteikums, ar kuru tiek prasīts atzīt un zināmā mērā aizsargāt šīs nacionālās identitātes. Eiropas Savienības Tiesas jurisprudencē ir pamanāma interesanta sakritība, kas aizsākās ilgi pirms LES 4.panta ieviešanas. Viena no pirmajām tādām lietām ir *Groener* lieta⁴ 1989.gadā par lingvistisko aizsardzību Īrijā. Pirms Lisabonas līguma tiesai bija daudz iespēju attīstīt ideju par nacionālo identitāti, kas pirmoreiz pieminēta LES un tad paplašināta Lisabonas līgumā 2009.gadā. Pamata ideja ir ļoti skaidri izteikta *Omega*

Spielhallen lietā⁵ 2004.gadā. Lietas pamatā bija ļoti vienkāršs jautājums. Ir uzņēmums, kas legāli importējis noteiktu spēļu aprīkojumu no Apvienotās Karalistes. Tātad runa ir par preču brīvu kustību. Vai Vācija varēja šo spēli aizliegt, jo tajā ir imitēta cilvēka nogalināšana, lai gan Apvienotajā Karalistē šī spēle ir likumīgi atļauta? Pēc būtības gan šajā lietā, gan citās, par kurām runāšu vēlāk, jautājums ir saistīts ar iekšējo tirgu, ar iekšējā tirgus pamata brīvībām. Jautājums ir ļoti vienkāršs – Apvienotajā Karalistē tas ir atļauts, Vācijā nav atļauts. Vācijas argumentācija bija ļoti vienkārša – tas ir mūsu vēstures mantojuma – nacisma perioda – dēļ, mēs uzskatām, ka šāda imitēšana apdraud cilvēka cieņu. Kā to var salīdzināt? Vai var teikt, ka saskaņā ar jūsu tiesību aktiem klienti ir jāinformē, ka tas nav labi? Vai var teikt, ka tā, iespējams, ir atļauta no 21 gada vecuma? Vai tam būtu nepieciešami kādi pārejas periodi? Vai varbūt to drīkst spēlēt reizi nedēļā? Tas viss ir saistīts ar samērīgumu. Tiesas atbilde bija noraidoša un ļoti vienkārša: dažādās valstīs ir iespējama atšķirīga uztvere atšķirīga vēsturiskā konteksta dēļ. Un tas ir jāatzīst. Šī iemesla dēļ dalībvalstij ir plaša rīcības brīvība.

Atgriežoties pie tā, ko es teicu par funkcijām, Lietuvas pievienošanās konstitucionālajā aktā otrs preambulā minētais pievienošanās priekšnoteikums ir tāds, ka Lietuva pievienojas Eiropas Savienībai ar nosacījumu, ka Eiropas Savienība ievēro dalībvalstu nacionālās identitātes. Un tas ir būtisks pamata priekšnosacījums.

Kā LES 4.pants ietekmē pārējās Eiropas tiesības? Manā skatījumā ir vismaz trīs veidi, kā šis pants ietekmē Eiropas Savienības tiesību interpretācijas rezultātu.

Pirmkārt, tas var ietekmēt Eiropas Savienības tiesību tvēruma vai konkrēta Eiropas Savienības tiesību akta tvēruma definīciju. Viena no lietām, ko minēju, ir *Dory*⁶, kas arī ir saistīta ar Vāciju un kurā lēmums pieņemts pirms Lisabonas līguma. Jautājums bija vienkāršs, proti, vai Vācijas konstitūcija, ar kuru ir noteikts obligātais militārais dienests tikai vīriešiem, taču ne sievietēm, ir pretrunā Eiropas Savienības tiesībām, jo ir direktīva par vienādu attieksmi pret vīriešiem un sievietēm darba attiecībās. Problēma bija tā, ka pirms tam izskatītajā *Kreil* lietā⁷ tiesa bija norādījusi, ka profesionālā militārā dienesta kontekstā šī direktīva ir piemērojama. Taču šajā gadījumā jautājums attiecās uz obligāto militāro dienestu un bija par to, vai direktīva ir vai nav piemērojama. Kā redzams no tiesas atbildes, tā ir noliedzīga. Valsts pati izvēlas, kā organizēt aizsardzības sistēmu, tas ir, valsts militāro sistēmu, un pieņem patstāvīgu lēmumu par to. Līdzīgi 2021.gadā Slovēnijas lietā *Ministrstvo za obrambo*⁸ bija jautājums, kādā mērā direktīva par darba laiku ir attiecināma uz profesionāliem kareivjiem. Kā redzams, tiesa precīzāk formulēja savu nostāju, norādot, ka vispārīgi, tā kā šī ir harmonizētā joma, tas nav izslēgts, taču noteiktos

² Eiropas Savienības Tiesas 2022.gada 16.februāra spriedums lietā *Ungārija/Parlaments un Padome*, C-156/21, ECLI:EU:C:2022:97, un lietā *Polija/Parlaments un Padome*, C-157/21, ECLI:EU:C:2022:98

³ Eiropas Parlamenta un Padomes 2020.gada 16.decembra Regula (ES, Euratom) 2020/2092 par vispārēju nosacītības režīmu Savienības budžeta aizsardzībai.

⁴ Eiropas Savienības Tiesas 1989.gada 28.novembra spriedums lietā *Groener/Minister for Education and City of Dublin Vocational Education Committee*, C-379/87, ECLI:EU:C:1989:599

⁵ Eiropas Savienības Tiesas 2004.gada 14.oktobra spriedums lietā *Omega*, C-36/02, ECLI:EU:C:2004:614

⁶ Eiropas Savienības Tiesas 2003.gada 11.marta spriedums lietā *Dory*, C-186/01, ECLI:EU:C:2003:146

⁷ Eiropas Savienības Tiesas 2000.gada 11.janvāra spriedums lietā *Kreil*, C-285/98, ECLI:EU:C:2000:2

⁸ Eiropas Savienības Tiesas 2021.gada 15.jūlija spriedums lietā *Ministrstvo za obrambo*, C-742/19, ECLI:EU:C:2021:597

apstākļos, tā kā pastāv LES 4.pants, šīs attiecības nav iekļautas direktīvas piemērošanas tvērumā.

Otrs, manā skatījumā vizizplatītākais aspekts ir plašas rīcības brīvības piešķiršana dalībvalstīm. Kāpēc tas ir svarīgi? Iekšējā tirgus brīvību kontekstā tiesa parasti norādītu, ka šis ir stingrs samērīguma tests. Šajā gadījumā pieeja ir atšķirīga. Nevaru nepieminēt jau iepriekš minēto Latvijas lietu *Boriss Cilevičs u.c.*⁹ Tiesa šajā lietā norāda, un Latvijas Satversmes tiesa arī ir ļoti labi sapratusi kontekstu, ka dalībvalstij ir plaša rīcības brīvība.

Par trešo aspektu. Kā redzams no jaunākās judikatūras, LES 4.pants var ietekmēt Eiropas Savienības tiesību saturu un interpretāciju. Manā skatījumā šajā sakarā labs piemērs ir 2020.gada 6.oktobra spriedums lietā *La Quadrature du Net*¹⁰. Direktīvā ir noteikts, ka dalībvalstis drīkst pieņemt noteikumus, atkāpjoties no saziņas slepenības noteikumiem, lai nodrošinātu četru tajā uzskaitīto mērķu sasniegšanu¹¹. Tiesa norādījusi: lai gan direktīvā nav noteikta šo mērķu hierarhija, tiesas ieskatā nacionālā drošība ir ar augstāku prioritāti nekā citi mērķi, un tāpēc tā ir svarīgāka saskaņā ar LES 4.pantu. Tādēļ dalībvalstis var noteikt stingrākus

noteikumus. Šādas atšķirīgas hierarhijas noteikšanas rezultātā dalībvalstīm ir tiesības saglabāt pārvietošanās un atrašanās vietas informāciju¹².

PAR NACIONĀLĀ TIESNEŠĀ LOMU

Noslēgumā par nacionālo tiesu lomu, jo šodien runājam par mūsu visu atbildību. Pamatā visas manis pieminētās lietas, izņemot lietu par Nosacītības regulu¹³, ir ierosinājušas nacionālās tiesas. Tātad visas šīs problēmas konstatēja nacionālās tiesas, tās tika nosūtītas Eiropas Savienības Tiesai, iekļaujot argumentāciju. Tas ir veids, kā funkcionē šī tiesa. Jūsu kā nacionālo tiesnešu, kas piemēro Eiropas Savienības tiesības, loma ir konstatēt problēmas, sniegt argumentus, kāpēc situācija Latvijā ir atšķirīga, kāpēc Latvijas, Lietuvas vai citu valstu vēsture ir atšķirīga, kāpēc pastāv šie atšķirīgie noteikumi. Ļoti labs piemērs ir *Sayn-Wittgenstein* lieta¹⁴, kurā Austrija norādīja, ka valstī ir aizliegti aristokrātijas tituli, jo agrāk valsts pastāvēja kā impērija, bet tad ar likumu tika noteikts visu cilvēku vienlīdzības princips. Tāpēc, lai gan aristokrātijas tituli, iespējams, ir atļauti citās dalībvalstīs, Austrijā tie nav atļauti.

⁹ Eiropas Savienības Tiesas 2022.gada 7.septembra spriedums lietā *Boriss Cilevičs u.c.*, C-391/20, ECLI:EU:C:2022:638.

¹⁰ Eiropas Savienības Tiesas 2020.gada 6.oktobra spriedums apvienotajā lietā *La Quadrature du Net u.c.*, C-511/18, C-512/18 un C-520/18, ECLI:EU:C:2020:791

¹¹ Eiropas Parlamenta un Padomes 2002.gada 12.jūlija Direktīvas 2002/58/EK par personas datu apstrādi un privātās dzīves aizsardzību elektronisko komunikāciju nozarē (direktīva par privāto dzīvi un elektronisko komunikāciju) 15.panta 1.punktā ir noteikts, ka dalībvalstis var pieņemt tiesību aktus, lai ierobežotu šīs direktīvas 5. un 6.pantā, 8.panta 1., 2., 3. un 4.punktā un 9.pantā minēto tiesību un pienākumu darbības jomu, ja šādi ierobežojumi ir vajadzīgi saskaņā ar nepieciešamiem, atbilstīgiem un samērīgiem pasākumiem demokrātiskā sabiedrībā, lai garantētu valsts drošību, aizsardzību, sabiedrības drošību un kriminālpārskatību vai elektroniskās komunikāciju sistēmas nevēlamas izmantošanas novēršanu, izmeklēšanu, noteikšanu un kriminālvajāšanu [...].

¹² Minētā sprieduma 136.punktā ir norādīts, ka valsts drošības aizsardzības mērķa, lasot to kopā ar LES 4.panta 2.punktu, nozīmīgums pārsniedz citu Direktīvas 2002/58 15.panta 1.punktā paredzēto mērķu nozīmīgumu, it īpaši vispārējus noziedzības apkarošanas mērķus, pat ja noziedzība ir smaga, kā arī sabiedrības drošības aizsardzību. Tādi draudi, kādi ir minēti iepriekšējā punktā, pēc sava rakstura un īpašā smaguma atšķiras no vispārējās valsts drošības spriedzes vai traucējumu, pat nopietnu, rašanās riska. Ar nosacījumu, ka tiek ievērotas citas Hartas 52.panta 1.punktā paredzētās prasības, valsts drošības aizsardzības mērķis līdz ar to var attaisnot pasākumus, kas ietver smagāku iejaukšanos pamattiesībās nekā tā, kas varētu attaisnot šos pārējos mērķus.

¹³ Eiropas Savienības Tiesas 2022.gada 16.februāra spriedums lietā *Ungārija/Parlaments un Padome*, C-156/21, ECLI:EU:C:2022:97, un lietā *Polija/Parlaments un Padome*, C-157/21, ECLI:EU:C:2022:98.

¹⁴ Eiropas Savienības Tiesas 2010.gada 22.decembra spriedums lietā *Sayn-Wittgenstein*, C-208/09, ECLI:EU:C:2010:806

TIESU SISTĒMAS IZAICINĀJUMI PĒC PIEVIENOŠANĀS EIROPAS SAVIENĪBAI UN TO RISINĀJUMI LAIKA GAITĀ

JU Dr. Martins HOLIČS (Martin Holíč)
Slovākijas Augstākās tiesas tiesnesis

Slovākijas Republika izveidojās kā neatkarīga valsts pēc Čehoslovākijas mīramīlīgās iziršanas 1993.gadā. Pēc neatkarības iegūšanas šādā „samta šķiršanās” procesā Slovākija uzsāka politiskās un ekonomiskās pārveides ceļu, cenšoties panākt ciešāku integrāciju ar Eiroatlantijas institūcijām, tostarp Eiropas Savienību un NATO.

Slovākijas tiesu sistēma veidojās uz daudzu sociālo pārmaiņu un izaicinājumu fona, kas, protams,

būtiski ietekmēja Slovākijas Republikas Augstākās tiesas attīstību. Arī Slovākijas Republikas Augstākā tiesa pagājušajā gadā atzīmēja 30.gadadienu kā atgādinājumu par tām demokrātijas vērtībām, kas bija pamatā Slovākijas Republikas dibināšanai 1993.gada janvārī. Augstākās tiesas priekšsēdētājs Ján Šikuta šajā sakarā atzīmēja, ka Slovākijas Republikas pievienošanās Eiropas Savienībai ir bijis svarīgākais notikums trīsdesmit gadu ilgajā vēsturē, kad arī Augstākā tiesa

pieņēma Eiropas vērtības, kuru nozīmīgumu ir būtiski saglabāt arī šodien. Šobrīd Augstākā tiesa ir stabila starptautisko struktūru dalībniece, kur tai ir iespējas iesaistīties starptautiskā dialogā un iedvesmoties no partneriem, kas veicina modernas tiesu sistēmas ideju. Augstākās tiesas vadība seko modernas tiesu sistēmas idejai un ievēro atklātas tiesas principu – tiesas, kam sabiedrība uzticas kā tiesiskuma pilāram.

Šogad mēs atzīmējam 20.gadadienu kopš Slovērijas Republikas pievienošanās Eiropas Savienībai, kas iezīmēja būtisku pagrieziena punktu valsts vēsturē un tās integrācijā Eiropas kopienā. Slovērijas Republika ir Eiropas Savienības dalībvalsts kopš 2004.gada 1.maija. Pievienošanās process ietvēra plašas sarunas ar Eiropas Savienību par dažādām politikas jomām, tostarp ekonomiku, demokrātiju, tiesiskumu un Eiropas Savienības tiesību aktu un regulu (*acquis communautaire*) pieņemšanu. Viena no Eiropas Savienības pamatvērtībām, ko dēvē arī par Eiropas Savienības konstitucionālās identitātes daļu, ir tiesiskuma princips.¹

Kaut gan Eiropas Savienība nosaka pienākumu ievērot tiesiskumu, visaptveroša minimālo prasību, kas jāizpilda jebkādos apstākļos, saraksta nodrošināšana šķiet izaicinājums. Tādējādi Eiropas Savienībai trūkst skaidrības, nosakot tiesiskuma jēdzienu, kur galvenie elementi ietver tiesisko noteiktību, vienlīdzību likuma priekšā, pamattiesību ievērošanu, efektīvus tiesību aizsardzības līdzekļus, kā arī neatkarīgu tiesu varu.

Lai ievērotu tiesiskumu, ir būtiski nodrošināt, ka

¹ Vispārējās normas, 3) punkts Lisabonas līgumā, ar kuru groza Līgumu par Eiropas Savienību un Līgumu par Eiropas Kopienas izveidošanu (2007/C 306/01).

likumus interpretēt un piemērot objektīvi. Ja uzskatām, ka tiesu sistēmas organizācija ir dažādu nacionālo sistēmu daudzveidīga joma, uz ko tradicionāli nav bijis attiecināms *acquis communautaire*, tiesiskuma jēdziens šķiet saistīts ar vislielākajiem izaicinājumiem, īpaši tiesu varai. Eiropas Savienības Tiesas judikatūra atsauca uz nacionālo tiesnešu neatkarību kā nepieciešamu tiesiskuma sastāvdaļu saskaņā ar Līguma par Eiropas Savienību 2.pantu.

Eiropas Komisijas 2023.gada ziņojumā sniegta informācija, ka 53% Eiropas pilsoņu savas valsts tiesu sistēmu vērtē kā labu no tiesu un tiesnešu neatkarības viedokļa, bet 36% apgalvo, ka tā ir (diezgan vai ļoti) slikta.² Tiesu neatkarības saglabāšana ir kritiski svarīga, lai nodrošinātu tiesiskumu un garantētu taisnīgu un objektīvu tiesas spriešanu. Taču ir vairāki izaicinājumi, kas var apdraudēt tiesu neatkarību, tostarp politiskā iejaukšanās, institucionālās autonomijas trūkums, spiediens no specifiskām interešu grupām, u.c. Šo izaicinājumu risināšanai ir nepieciešami saskaņoti centieni, lai stiprinātu juridisko aizsardzību tiesu neatkarībai, veicinātu caurskatāmību un atbildību tiesnešu iecelšanas un lēmumu pieņemšanas procesos, uzlabotu tiesu darbinieku apmācību un profesionalitāti, kā arī veicinātu tiesiskuma ievērošanas kultūru un tiesu neatkarību. Papildus tam starptautiskajai sadarbībai un atbalstam var būt kritiski svarīga loma, palīdzot valstīm risināt sistēmiskos izaicinājumus tiesu neatkarībai.

Slovērijas Republikā lielākā daļa respondentu par

² Perceived independence of the national justice systems in the EU among the general public – jūn 2023 –Eurobarometer survey (europa.eu) [Izjustā nacionālo tiesu sistēmu ES neatkarība sabiedrības vērtējumā].

nozīmīgāko faktoru, kas apdraud tiesu varas neatkarību, uzskatīja iejaukšanos vai spiedienu no valdības un politiķu puses. Ir bijušas bažas par iespējamu politisko iejaukšanos tiesu sistēmā. Tas ir radījis jautājumus par tiesu sistēmas spēju darboties neatkarīgi no valdības, izpildu un likumdošanas struktūrām. Nesenu notikumu kontekstā Slovākijas Republikas Tiesu padome stingri vērsās pie izpildu un likumdošanas varas struktūrām, kā arī citām valsts amatpersonām un aicināja, sniedzot publiskus paziņojumus par tiesu lēmumiem un/ vai tiesnešiem, ievērot neatkarību kā vienu no tiesiskuma pīlāriem. Tiesu padome uzskata, ka ir nepieņemami, ja izpildu un likumdošanas varas pārstāvji publiski aicina veikt disciplināru vai kriminālvajāšanu pret tiesnešiem un/ vai sniedz publiskus paziņojumus, pārkāpjot nevainīguma prezumpcijas principu saistībā ar disciplināriem vai kriminālprocesiem vai sankcijām pret tiesnešiem. Ievērojot tiesības izteikt profesionālu kritiku, Tiesu padome uzvēra, ka, izsakot kritiku, ir jāievēro elementāras pieklājības normas, tā nedrīkst būt iebiedēšanas, naidīguma vai citā formā, kas ietekmē tiesnesi lēmumu pieņemšanā.

Slovākijas Republikā, līdzīgi kā daudzās valstīs, tiesu neatkarība saskaras ar vairākiem izaicinājumiem. Sabiedrības uzticēšanās tiesu sistēmai Slovākijā ir bijusi relatīvi zema, un pētījumi liecina, ka tiek uzskatīts, ka tiesu sistēmā pastāv korupcija un neefektivitāte. Slovākijas tiesu sistēma ir sastapusi ar izaicinājumiem saistībā ar neizskatīto lietu uzkrāšanos, tiesas procesu kavēšanos un tiesvedības neefektivitāti. Lai saglabātu tiesas neatkarību, kritiski svarīgi ir nodrošināt augstus ētiskos standartus un tiesnešu profesionalitāti. Līdzīgi kā citās dalībvalstīs, arī Slovākijas tiesu sistēmā ir ierobežoti resursi, tostarp neatbilstošs finansējums, darbinieku trūkums un ierobežota infrastruktūra. Šo izaicinājumu risināšanai ir nepieciešami pastāvīgi pūliņi, lai nodrošinātu tiesiskumu, veicinātu caurskatāmību un atbildību tiesu sistēmā, kā arī nodrošinātu jēgpilnu tiesu reformu atbilstoši starptautiskajiem standartiem un labākajai praksei. Tam nepieciešams arī konstruktīvs dialogs.

Lai gan tiesu sistēmas izaicinājumi Eiropas Savienības dalībvalstīs var atšķirties, tie bieži ietver juridiskās interpretācijas konsekvences nodrošināšanu visās valstīs. Lai nodrošinātu, ka tiek saglabātas Eiropas Savienības tiesiskās kārtības specifiskās iezīmes un autonomija, ar Līgumiem ir izveidota tiesu sistēma, kuras mērķis ir nodrošināt Eiropas Savienības tiesību aktu interpretācijas konsekvenci un vienādumu³. Šādas tiesu sistēmas stūrakmens ir prejudiciālā nolēmuma procedūra, kas paredzēta LESD 267.pantā. Tā dod iespēju nacionālajiem tiesnešiem iesniegt Eiropas Savienības Tiesai jautājumus par Eiropas Savienības tiesību spēkā esamību un interpretēšanu un tādējādi izveidot dialogu starp Eiropas Savienības Tiesu un dalībvalstu tiesām, lai tiktu nodrošināta Eiropas Savienības tiesību interpretācijas konsekvence un vienādība.⁴

No valstīm, kas pievienojās 2004.gadā, Slovākijas Republika (2006.gadā) bija ceturta dalībvalsts, kas

uzdeva prejudiciālu jautājumu Eiropas Savienības Tiesai.⁵ Kopš pievienošanās Eiropas Savienībai Slovākijas Republika ir uzdevusi kopā 86 prejudiciālus jautājumus. Lai gan tie attiecās uz dažādām Savienības tiesību jomām, ir iespējams noteikt vairākas tendences: (i) patērētāju tiesību aizsardzība, (ii) sekundāro tiesību aktu interpretācija Eiropas Savienības Pamattiesību hartas kontekstā un (iii) prejudiciālo jautājumu krimināllietās pieauguma tendence.⁶ Nacionālajām tiesām ir visplašākā rīcības brīvība lemt par prejudiciālo jautājumu uzdošanu Eiropas Savienības Tiesai, tostarp par attiecīgo Eiropas Savienības tiesību aktu normu interpretāciju⁷, taču galīgās instances tiesās šo rīcības brīvību aizstāj pienākums.⁸

Kā norādīts Eiropas Savienības Tiesas judikatūrā, nacionālo tiesību aktu normas nedrīkst liegt nacionālajai tiesai atbilstošās situācijās izmantot šo rīcības brīvību⁹ vai izpildīt šo pienākumu. Galīgās instances tiesa, kas neizpilda šo pienākumu, pārkāpj pušu tiesības uz tiesisko aizsardzību vai tiesības uz taisnīgu tiesu.¹⁰ Šajā kontekstā nevar neievērot nacionālo tiesību aktu interpretācijas saskaņā ar Eiropas Savienības tiesībām nozīmīgumu. Prasība interpretēt nacionālo tiesību aktus saskaņā ar Kopienas tiesībām ļauj nacionālajai tiesai nodrošināt pilnīgu Kopienas tiesību efektivitāti, izšķirot tai iesniegtu strīdu, attiecībā uz tās jurisdikcijā esošajiem jautājumiem.¹¹ Saskaņā ar šo principu nacionālajai tiesai ir arī jāaplūko nacionālie tiesību akti kopumā, lai novērtētu, kādā mērā tos var piemērot, neradot rezultātu, kas ir pretējs tam, ko cenšas panākt ar direktīvu. Nacionālajai tiesai ir jāapsver visas nacionālo tiesību aktu normas kā viens vesels un jāinterpretē tās pēc iespējas atbilstoši direktīvas tekstam un nolūkam, lai panāktu iznākumu, kas atbilst direktīvas mērķim. Taču šī pienākuma ierobežojums ir tādas nacionālo tiesību aktu piemērošanas interpretācijas vai interpretācijas atbilstoši Savienības tiesību aktiem aizliegums, kas būtu *contra legem*. Slovākijas Republikas Konstitucionālā tiesa savā judikatūrā ir paskaidrojusi, ka situācija, kad iesniedzēja tiesa lietas izskatīšanā interpretē Eiropas Savienības Tiesas formulēta sprieduma prejudiciālā procesā rezolutīvo daļu izolēti, neņemot vērā EST lēmuma par prejudiciālo nolēmumu argumentācijas kontekstu, ir judikatūras piemērošanas pārsniegums.¹²

Lai risinātu atbilstīgu dialogu ar Eiropas Savienības Tiesu, nacionālajiem tiesnešiem vienmēr ir jāievēro pienākums interpretēt tiesību aktus Eiropas Savienības tiesību kontekstā. Tāpēc atbilstīga Eiropas Savienības

⁵ *Kovaľský*, C-302/06, EU:C:2007:64.

⁶ Jánošíková, M. (2015). Kladenie prejudiciálnych otázok súdmi Slovenskej republiky. 15 rokov v Európskej únii: aktuálne otázky a súčasné výzvy. Zborník vedeckých prác z medzinárodnej konferencie, p. 108–127.

⁷ *Rheinmühlen-Düsseldorf*, C-166/73, EU:C:1974:3, par. 3.

⁸ *Puligienica Facility Esco SpA*, C-689/13, EU:C:2016:199, par. 32.

⁹ *Rheinmühlen-Düsseldorf*, C-166/73, EU:C:1974:3, par. 4.; *Melki and Abdeli*, C-188/10 and C-189/10, EU:C:2010:363, par. 42.; *Elchinov*, C-173/09, EU:C:2010:581, par. 27.

¹⁰ Slovākijas Republikas Konstitucionālās tiesas lēmums II. ÚS 381/2018, published as 44/2018.

¹¹ *Mau*, C-160/01, ECR I-4791, par. 34.

¹² *Robert Bosh GmbH*, C-135/77, p. 1.

³ *Achmea*, C-284/16, EU:C:2018:158, 35.punkts un citētā judikatūra.

⁴ *Achmea*, C-284/16, EU:C:2018:158, 37.punkts.

tiesību aktu interpretācija saglabājas kā izaicinājums tiesu sistēmai arī 20 gadus pēc Slovākijas Republikas pievienošanās Eiropas Savienībai.

Avoti:

- Slovākijas Republikas Konstitucionālā tiesa, 2018.gada 5.decembra lēmums, II. ŪS 381/2018, publicēts 44/2018.
- EST, Rheinmühlen-Düsseldorf, C-166/73, EU:C:1974:3.
- EST, Puligenica Facility Esco SpA, C-689/13, EU:C:2016:199.
- EST, Rheinmühlen-Düsseldorf, C-166/73, EU:C:1974:3.
- EST, Melki and Abdeli, C-188/10 and C-189/10, EU:C:2010:363.
- EST, Elchinov, C-173/09, EU:C:2010:581.
- EST, Mau, C-160/01, ECR I-4791.
- EST, Robert Bosh GmbH, C-135/77.
- EST, Achmea, C-284/16, EU:C:2018:158.
- EST, Kovaľský, C-302/06, EU:C:2007:64.
- Eiropas Komisija, 2023.gada Ziņojuma par tiesiskumu valstu nodaļa – par tiesiskuma

situāciju Slovākijā, SWD(2023) 825 final.

- Vispārējās normas, 3) punkts Lisabonas līgumā, ar kuru groza Līgumu par Eiropas Savienību un Līgumu par Eiropas Kopienas izveidošanu (2007/C 306/01) (2007/C 306/01).
- Jánošíková M. (2015). Kladenie prejudiciálnych otázok súdmi Slovenskej republiky. 15 rokov v Európskej únii: aktuálne otázky a súčasné výzvy. Zborník vedeckých prác z medzinárodnej konferencie, 108–127.
- Knežević Bojović A and Ćorić V (2023). Challenges of rule of law conditionality in EU accession. Bratislava Law Review, 41–62.
- Passalacqua V and Costamagna F (2023). The law and facts of the preliminary reference procedure: a critical assessment of the EU Court of Justice's source of knowledge. European Law Open 2, 322–344.
- Rule of law – EUR-Lex (europa.eu).
- Perceived independence of the national justice systems in the EU among the general public – jún 2023 – Eurobarometer survey (europa.eu).

TIESAS LOMA NACIONĀLĀS IDENTITĀTES SAGLABĀŠANĀ

Dr. iur. Sandra KAIJA

Augstākās tiesas senatore, Rīgas Stradiņa universitātes profesore

IEVADS

Lai stiprinātu Latvijas neatkarību, stabilitāti un drošību, iekļaušanās Eiropas procesos kā valsts ārpolitikas stratēģijas pamatmērķis tika izvirzīts jau kopš Latvijas neatkarības atjaunošanas 1991.gadā. 2003.gada 20.septembrī Latvijā notika tautas nobalsošana par iestāšanos Eiropas Savienībā. Referendumā „par” nobalsoja 66,97%, „pret” 32,26%, piedaloties 71,49% Latvijas balsstiesīgo. 2003.gada 10.oktobrī Saeima ratificēja Latvijas pievienošanās līgumu Eiropas Savienībai, un 2004.gada 1.maijā Latvija kļuva par Eiropas Savienības dalībvalsti.¹ Tādējādi pirms nedaudz ilgāk par 20 gadiem Latvija un vēl deviņas valstis – Igaunija, Lietuva, Čehija, Kipra, Malta, Polija, Slovākija, Slovēnija, Ungārija – iekļāvās vienotajā Eiropas tiesību telpā, kas atstāj ietekmi uz katras valsts nacionālo tiesisko sistēmu, nacionālajām tiesām, un jo īpaši dalībvalstu Augstākajām tiesām.

Līdz ar līguma par Latvijas pievienošanos Eiropas Savienībai ratifikāciju Eiropas Savienības tiesības ir kļuvušas par neatņemamu Latvijas tiesību sastāvdaļu. Saskaņā ar šo līgumu Latvijai ir saistoši Eiropas Savienības institūciju pieņemtie normatīvie tiesību akti un Eiropas Savienības Tiesas judikatūrā nostiprinātā šo aktu interpretācija.²

Turklāt atšķirībā no Augstākās tiesas sniegtās tiesību normas interpretācijas, kurai ir autoritatīvs spēks

(izņemot gadījumu, kad likuma tulkojums, kas izteikts kasācijas instances tiesas lēmumā, ir obligāts tiesai, kas šo lietu izskata no jauna³) un piemīt tiesību palīgavota statuss, Eiropas Savienības Tiesas sniegtā Eiropas Savienības tiesību normu interpretācija jau ir obligāti saistoša un ir atzīstama par patstāvīgo tiesību avotu.

Būtisks aspekts, kas jāatceras, ir arī tas, ka Eiropas Savienības tiesību kontekstā Augstākā tiesa faktiski vairs nav pēdējā instance, raugoties no tā aspekta, ka nacionālās tiesības jāinterpretē atbilstoši Eiropas Savienības tiesībām. Kā zināms, Eiropas Savienības tiesību ekskluzīvas interpretācijas tiesības ir Eiropas Savienības Tiesai. Tādējādi nacionālās tiesas tiesnesim, it sevišķi nacionālās augstākās tiesas tiesnesim, ikvienā gadījumā ir pienākums pārbaudīt, vai piemērojamās nacionālo tiesību normas atbilst ne tikai Latvijas Republikas Satversmei, bet arī Eiropas Savienības tiesībām.

Tomēr nav šaubu, ka valsts nezaudē savu nacionālo identitāti, arī pievienojoties Eiropas Savienībai. Turklāt Eiropas Savienībai ir juridisks pienākums ievērot dalībvalstu nacionālo identitāti.⁴ Lisabonas līgumā ir ietverta klauzula, kas nosaka, ka Savienībai ir jārespektē savu dalībvalstu nacionālā identitāte, proti, Savienība respektē dalībvalstu vienlīdzību saistībā ar Līgumiem, kā

¹ Latvija Eiropas Savienībā. https://latvia.representation.ec.europa.eu/par-mums/latvija-eiropas-savieniba_lv

² Kriminālprocesa likuma komentāri. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2019, 26.lpp.

³ Kriminālprocesa likuma 589.panta pirmā daļa, Civilprocesa likuma 476.panta pirmā daļa, Administratīvā procesa likuma 350.panta pirmā daļa

⁴ Plašāk par pienākumu respektēt nacionālo identitāti skat., piem., Cloots E. National Identity in EU Law, part 1.2. // <https://academic.oup.com/book/3280/chapter-abstract/144272692?redirectedFrom=fulltext> Published: February 2015

arī to **nacionālo identitāti**, kas raksturīga to politiskajām un konstitucionālajām pamatstruktūrām, tostarp reģionālajām un vietējām pašvaldībām. Tā respektē valsts galvenās funkcijas, tostarp nodrošinot valsts teritoriālo integritāti, uzturot likumību un kārtību un aizsargājot valsts drošību. Jo īpaši valsts drošība paliek vienīgi katras dalībvalsts atbildībā.⁵

Te būtu iespēja turpināt jau pastāvošās *le grand débat sur l'identité nationale* (lielās debātes par nacionālo identitāti) – ko tas nozīmē? vai šis termins ir identisks konstitucionālai identitātei?⁶ Tomēr savā runā tam nepievērsīšos, bet runāšu par divu vērtību, kas minētas Satversmes ievadā, atsevišķiem aspektiem.

Latvijas Republikas Satversmes (turpmāk – Satversmes) ievads noteic, ka Latvijas identitāti Eiropas kultūrtelpā kopš senlaikiem veido latviešu un lībiešu tradīcijas, latviskā dzīvesziņa, **latviešu valoda**, vispārcilvēciskās un kristīgās vērtības. Uzticība Latvijai, latviešu valoda kā vienīgā valsts valoda, brīvība,

Lisabonas līgums, ar ko groza līgumu par Eiropas Savienību un Eiropas Kopienas dibināšanas līgumu// <https://likumi.lv/ta/lv/starptautiskie-ligumi/id/1642>

⁶ Sk., piem., Ziemeļe I. Konstitucionālo tiesu loma globalizētajā 21.gadsimtā. <https://www.satv.tiesa.gov.lv/runas-un-raksti/satversmes-tiesas-priekssedetajas-inetas-ziemeles-priekslasijums-satversmes-tiesas-organizetaja-starptautiskaja-konference-konstitucionalo-tiesu-loma-globalizetaja-pasaule/>; Oomen B. Strengthening Constitutional Identity Where There Is None: The Case of the Netherlands. *Revue interdisciplinaire d'études juridiques* 2016/2 (Volume 77), pages 235 à 263); Maes C. The notion of constitutional identity and its role in European integration. *European Union*, 2024// [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2024/760344/IPOL_STU\(2024\)760344_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2024/760344/IPOL_STU(2024)760344_EN.pdf)

vienlīdzība, solidaritāte, **taisnīgums**, godīgums, darba tikums un ģimene ir saliedētas sabiedrības pamats. Ikviens rūpējas par sevi, saviem tuviniekiem un sabiedrības kopējo labumu, izturoties atbildīgi pret citiem, nākamajām paaudzēm, vidi un dabu.

Latvija, apzinoties savu līdzvērtību starptautiskajā kopienā, aizstāv valsts intereses un veicina vienotas Eiropas un pasaules ilgtspējīgu un demokrātisku attīstību.⁷

I

Pirmais jautājums, par ko šodien vēlos runāt, ir latviešu valoda.

Satversmes ievadā kā viena no nacionālās identitātes izpausmēm ir norādīta valsts valoda, proti, **latviešu valoda** kā vienīgā valsts valoda. To ir uzsvēris arī bijušais Valsts prezidents Egils Levits, norādot, ka Satversmes ievads paredz valsts pienākumu garantēt latviešu valodas un kultūras pastāvēšanu un attīstību cauri gadsimtiem kā nemainīgu Latvijas valsts pamatu, mērķi un jēgu. Šis mērķis ir ilglaicīgs, beztermiņa un mūžīgs, kas ir nākotnē vērst un kuru nevar un nedrīkst pazaudēt, aizmirst, pasludināt vai padarīt par mazsvarīgu. [...] Latviešu valodas un kultūras pastāvēšana un attīstība nodrošina latviešu nācijas identitātes (patības) saglabāšanu un stiprināšanu. Latviešu nācijas un arī Latvijas valsts ilgstoša pastāvēšana ir atkarīga no tā, vai pastāvēs latviešu valoda un kultūra.⁸

Nacionālās valsts virsprincipa jēga ir nodrošināt dzīvī

⁷ Latvijas Republikas Satversme//<https://likumi.lv/doc.php?id=57980>

⁸ Levits E. Izvērstas Satversmes preambulas iespējamā teksta piedāvājums ar komentāriem. Grām.: Levits E. Valstsgrība. Idejas un domas Latvijai. 1985–2018. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2019, 630.–631.lpp.

Latvijas valsts nacionālo identitāti. Tas uzliek valstij ne vien negatīvu pienākumu nedarīt neko tādu, kas varētu vājināt Latvijas latvisko identitāti, bet jo sevišķi pozitīvu pienākumu to dažādos viedos stiprināt.⁹ Šajā kontekstā nevar nepieminēt Eiropas Savienības Tiesas (Lielās palātas) 2022.gada 7.septembra spriedumu lietā „Boriss Cilevičs u.c. pret Latvijas Republikas Saeimu”.¹⁰

Šī lieta ir interesanta vairākos aspektos. Pirmkārt, šis nolēmums parāda Latvijas Republikas tiesas, proti, Satversmes tiesas, iesaisti prejudiciālā nolēmuma uzdošanā Eiropas Savienības Tiesai latviešu valodas kā nacionālās identitātes izpaušmes aizsardzībai. Prejudiciālie jautājumi tika sniegti lietā, kas Satversmes tiesā tika ierosināta pēc 20 Saeimas deputātu pieteikuma un bija saistīta ar Augstskolu likuma 56.panta trešo daļu, kas paredzēja, ka augstskolās un koledžās studiju programmas īsteno valsts valodā, pieļaujot tikai atsevišķus, likumā tieši noteiktus izņēmumus no šā principa. Otrkārt, šajā lietā parādās jau iepriekš pieminētā klauzula, kas nosaka, ka Eiropas Savienībai ir jārespektē savu dalībvalstu nacionālā identitāte.

Minētajā lietā (sk. sprieduma 67.–70.punktu) Eiropas Savienības Tiesa atzina, ka Savienības tiesību normas neliedz īstenot politiku, kas ir vērsta uz kādas dalībvalsts vienas vai vairāku oficiālo valodu aizsardzību un to lietojuma veicināšanu (spriedums, 2013.gada 16.aprīlis, Las, C-202/11, EU:C:2013:239, 25.punkts). Tādējādi tā ir nospriedusi, ka atbilstoši LES 3.panta 3.punkta ceturtajai daļai, kā arī Hartas 22.pantam Savienība respektē tās kultūru un valodu daudzveidību. Saskaņā ar LES 4.panta 2.punktu Savienība respektē arī dalībvalstu nacionālo identitāti, kas sevī ietver arī attiecīgās dalībvalsts oficiālās valodas aizsardzību (spriedumi, 2011.gada 12.maijs, RunevičVardyn un Wardyn, C-391/09, EU:C:2011:291, 86. punkts, kā arī 2013.gada 16.aprīlis, Las, C-202/11, EU:C:2013:239, 26.punkts). Jāatzīst, ka izglītība ir ļoti svarīga šādas dalībvalsts oficiālās valodas aizsardzības un lietojuma veicināšanas politikas īstenošanā (šajā nozīmē skat. spriedumu, 1989.gada 28.novembris, Groener, C-379/87, EU:C:1989:599, 20.punkts). Tādējādi mērķis veicināt un stimulēt kādas no dalībvalsts oficiālajām valodām lietojumu ir uzskatāms par leģitīmu mērķi, kas pēc savas iedabas principā attaisno no LESD 49. pantā nostiprinātās brīvības veikt uzņēmējdarbību izrietošo pienākumu ierobežojumu (skat. 2013.gada 16.aprīlis, Las, C-202/11, EU:C:2013:239 27.punktu, 2016.gada 21.jūnijs, New Valmar, C-15/15, EU:C:2016:464 50.punktu).

Ievērojot minēto, Eiropas Savienības Tiesa atzina (sk. sprieduma 87.punktu), ka LESD 49.pants ir jāinterpretē tādējādi, ka tam nav pretrunā tāds dalībvalsts tiesiskais regulējums, kurš augstskolām principā uzliek pienākumu studiju programmas īstenot tikai un vienīgi šīs dalībvalsts oficiālajā valodā, ja vien šo tiesisko regulējumu attaisno ar šīs dalībvalsts nacionālās identitātes aizsardzību saistīti apsvērumi, proti, tas ir nepieciešams

leģitīmā mērķa aizsardzībai un ir samērīgs ar to.

Šis spriedums apstiprina, ka nacionālā identitāte ietver latviešu valodas kā valsts valodas aizsardzību, turklāt tas nepārprotami stiprina latviešu valodas pozīciju un ir lielisks piemērs, kā tiesu dialogs, izmantojot prejudiciālos nolēmumus, var palīdzēt stiprināt nacionālo identitāti.

II

Otra nacionālās identitātes izpaušme, par ko šodien vēlos runāt, ir **taisnīgums** caur tiesnešu atlases procesa prizmu.

Tiesiskas valsts virsprincipa jēga ir nodrošināt tiesību virsvadību pār (demokrātisko) politiku un tiesību saturisko orientāciju uz taisnīguma īstenošanu. Tas uzliek Satversmes kodolā ietvertu pienākumu organizēt valsts institucionālo sistēmu tā, lai šie mērķi varētu tikt sasniegti. Vispirms tas prasa valsts institucionālo sistēmu balstīt uz valsts varas dalīšanas principu, sadalot valsts varu likumdošanas varā, izpildvarā un tiesu varā.¹¹

Tiesnesis kā tiesu varas pārstāvis ir taisnīguma īstenoātājs; lielā mērā tieši no tiesnešu profesionālās darbības ir atkarīgs, vai tiesas procesā tiks sasniegts taisnīgums.

Šarls Luijs de Monteskjē grāmatā „Likums gars” ir rakstījis, ka tiesnesis ir tikai mute, kas runā likuma vārdus (*The national judges are no more than the mouth that pronounces the words of the law*¹²). Tomēr no šī teiciena rašanās brīža līdz šodienai ir noiets garš attīstības ceļš, būtiski paplašinot tiesneša lomu sabiedrībā.

Mūsdienās tiesnesis ne tikai spiež tiesu, bet arī nodrošina tiesiskas valsts darbību, aizsargājot valsts pamatus, it sevišķi demokrātijas un tiesiskas valsts pamatprincipus, nacionālo identitāti. Lai to varētu īstenot, ir jābūt arī skaidri noteiktai kārtībai, kādā tiesnesis tiek iecelts amatā.

Tiesneša darbības sākotnējā kvalitāte lielā mērā ir atkarīga no tā, cik sekmīgi ir veikts kandidāta izvērtēšanas process.¹³ Šajā jautājumā jāpievienojas Starptautiskās krimināltiesas tiesneses *Sanji Monageng* izteiktajam viedoklim, ka veiksmīga tiesu vara ir tāda, kuras locekļi tiek iecelti stingrā procesā, izvērtējot gan kandidāta juridisko kvalifikāciju, gan godprātību. Dažādu valstu konstitūcijas un citi likumi paredz dažādas prasības, taču ir būtiski, lai tiesnešu amatos tiktu iecelti tikai labākie. Tiesu iestādes nedrīkst politizēt – tas nozīmē, ka valdošajām partijām nevajadzētu iecelt tiesnešus, kas būs atbildīgi viņu, nevis konstitūcijas un sabiedrības priekšā.¹⁴

⁹ Valsts prezidenta Konstitucionālo tiesību komisijas 2012.gada 17.septembra viedokļa „Par Latvijas valsts konstitucionālajiem pamatiem un neaizskaramo Satversmes kodolu” 318. punkts, http://blogi.lu.lv/tzpi/files/2017/03/17092012_Viedoklis_2.pdf

¹⁰ Eiropas Savienības Tiesas (Lielās palātas) 2022.gada 7.septembra spriedumu lietā *Boriss Cilevičs et al*, C-391/20, ECLI:EU:C:2022:638.

¹¹ Valsts prezidenta Konstitucionālo tiesību komisijas 2012.gada 17.septembra viedokļa „Par Latvijas valsts konstitucionālajiem pamatiem un neaizskaramo Satversmes kodolu” 312. punkts, http://blogi.lu.lv/tzpi/files/2017/03/17092012_Viedoklis_2.pdf

¹² Montesquieu: The Spirit of Law // <https://historyofeconomichthought.mcmaster.ca/montesquieu/spiritoflaws.pdf>

¹³ Kudeikina I., & Kaija S. (2022). Problems Relating to Judicial Selection in the Context of Sustainable Development of Society. *European Journal of Sustainable Development*, 11(4), 115. <https://doi.org/10.14207/ejsd.2022.v11n4p115>

¹⁴ Monageng S. (2018) *Effective Judicial Selections and Appointments* // <https://www.unodc.org/dohadecaration/en/news/2018/08/effective-judicial-selections-and-appointments.html>

Tiesai, kas nav izveidota saskaņā ar likumu, trūkst demokrātiskā sabiedrībā nepieciešamās leģitimitātes, lai atrisinātu tiesiskus strīdus.¹⁵ To Eiropas Cilvēktiesību tiesa ir uzvērusi arī spriedumā lietā *Guðmundur Andri Ástráðsson v. Iceland*,¹⁶ norādot: lai institūcija būtu atzīstama par tiesu, papildus tai uzdotajai tiesas spriešanas funkcijai un izvirzītajām neatkarības un neitralitātes prasībām, arī tās locekļi (tiesneši) jāizvēlas noteiktā procedūrā, vērtējot tos pēc būtības tā, lai tiktu atlasīti paši kvalificētākie kandidāti – gan attiecībā uz tehniskām spējām, gan morālo briedumu. Jo augstāka ir tiesu instance, jo prasībām jābūt izvirzītām augstākām (*sprieduma 222.p.*); tādās personas iecelšana par tiesnesi, kura nav izpildījusi attiecīgos atbilstības kritērijus, var pārkāpt ar likumu izveidotu tiesas kritēriju (*sprieduma 225.p.*).

Eiropas Savienībā valstīm nav noteikta vienota kārtība tiesnešu amata kandidātu atlases procesam, arī atlases komisijas sastāvam.

Tomēr, kā to uzsvērusi Eiropas Savienības Tiesa lietā *Land Hessen*, dalībvalstu tiesnešu neatkarība ir īpaši svarīga Savienības tiesību sistēmai no dažādiem aspektiem. Vispirms tā izriet no tiesiskuma principa, kas atbilstoši LES 2.pantam ir viena no Savienības dibināšanas pamatā esošajām vērtībām, kuras ir kopējas dalībvalstīm, kā arī no LES 19.panta, kurā šī vērtība ir konkretizēta un kurā pārbaudes tiesā uzdevums ir uzticēts arī valstu tiesām (*skat. spriedumu, 2018.gada 27.februāris, Associação Sindical dos Juizes Portugueses, C-64/16, EU:C:2018:117, 32.punkts*). [...] Minētā neatkarība ir obligāts nosacījums, lai personām Savienības tiesību piemērošanas jomā nodrošinātu Hartas 47.pantā paredzētās pamattiesības uz neatkarīgu un objektīvu tiesu kā garantiju, ka tiek aizsargāts tiesību kopums, kas personām izriet no Savienības tiesībām (*skat. spriedumu, 2020.gada 26.marts, pārskatīšana, Simpson/Padome un HG/Komisija, C-542/18 RXII un C-543/18 RXII, EU:C:2020:232, 70. un 71.punkts, kā arī tajos minētā judikatūra*). Visbeidzot, neatkarība ir īpaši būtiska tiesu sadarbības sistēmas, ko iemieso LESD 267.pantā paredzētais prejudiciāla nolēmuma tiesvedības mehānisms, raitai darbībai, jo šo mehānismu var iedarbināt vienīgi instance, kurai ir uzticēts piemērot Savienības tiesības un kura tostarp atbilst šim neatkarības kritērijam (*skat. spriedumu, 2020.gada 21.janvāris, Banco de Santander, C-274/14, EU:C:2020:17, 56.punkts un tajā minētā judikatūra*).¹⁷

Land Hessen lieta ir interesanta arī no tā aspekta, ka tajā tika vērtēts jautājums par tiesnešu atlases komisijas sastāva saderīgumu ar neatkarības principu, ņemot vērā, ka lielākā komisijas locekļu daļa ir likumdevējvaras izvēlēti (Hesenes federālās zemes Konstitūcijas 127. pantā paredzētā komisija sastāv no septiņiem šīs federālās zemes parlamenta ieceltiem locekļiem, pieciem no tiesnešu vidus izvirzītiem locekļiem un – uz ikgadējas rotācijas pamata – viena no federālās zemes

advokātu kolēģiju priekšsēdētāja). Eiropas Savienības Tiesa atzina, ka šis apstāklis pats par sevi nevar likt apšaubīt iesniedzējtiesas neatkarību. Proti, valsts tiesas neatkarība, arī attiecībā uz apstākļiem, kādos notiek tās locekļu iecelšana, ir jāizvērtē, ņemot vērā visus atbilstošos faktoros (*sprieduma 50.–54.punkts*).

Vēlos atzīmēt, ka Latvijā esam „soli priekšā” un tiesnešu amata kandidātu atlasi veic paši tiesneši. Piemēram, rajona (pilsētas) tiesas un apgabaltiesas tiesnešu amata kandidātu atlasei Tieslietu padome uz četriem gadiem izveido komisiju, kuras sastāvā ir trīs senatori, trīs apgabaltiesu tiesneši un trīs rajonu (pilsētu) tiesu tiesneši.¹⁸ Savukārt personas, kas jau ieņem tiesnešu amatu un kandidē uz tiesnešu amatu augstākas instances tiesā, izvērtēšanā liela nozīme ir tiesnešu pašregulācijai, kad tiesnesim ir ne tikai jāatbilst likumā noteiktajām prasībām, bet ir jāsaņem arī Tiesnešu kvalifikācijas kolēģijas vai Augstākās tiesas departamenta tiesnešu kopsapulces pozitīvs atzinums.

Apsverot Tiesiskās vides pilnveides komisijas aicinājumu paplašināt Tieslietu padomes pilnvaras tiesnešu karjeras virzībā, kā arī ņemot vērā GRECO rekomendācijas ar mērķi stiprināt tiesu varas iestāžu neatkarību, tādējādi mazinot politisko ietekmi attiecībā uz tiesnešu karjeras (tai skaitā tiesnešu izvirzīšanas, iecelšanas, apstiprināšanas un pārcelšanas amatā) jautājumiem, tika veikti grozījumi likumā „Par tiesu varu”, paplašinot Tieslietu padomes kompetenci rajona (pilsētas) tiesas priekšsēdētāja un apgabaltiesas priekšsēdētāja iecelšanā, izraudzīšanās kārtībā un atbrīvošanā no amata, tiesnešu pārcelšanā uz vakanto tiesnešu amatu augstāka vai zemāka līmeņa tiesā, rajona (pilsētas) tiesas, apgabaltiesas un Augstākās tiesas tiesnešu amata kandidātu atlases, stažēšanās un kvalifikācijas eksāmena kārtošanas kārtības noteikšanā. Šie jautājumi tika koncentrēti pašā tiesu varas atzarā.¹⁹

Jāsecina, ka tiesnešu amata kandidātu atlases procesā iesaistītajiem tiesnešiem ir būtiska loma nacionālās identitātes stiprināšanā, pildot savu uzdevumu atlasīt vislabākos tiesnešu amata kandidātus, no kuru turpmākās profesionālās darbības būs tiešā veidā atkarīgs, vai tiesas procesā tiks sasniegts taisnīgums, tādējādi stiprinot Latviju kā demokrātisku un tiesisku valsti.

KOPSAVILKUMS

1. Eiropas Savienība respektē nacionālo identitāti, arī latviešu valodu kā oficiālo valsts valodu.
2. Tiesas ir svarīgs partneris nacionālās identitātes saglabāšanā un stiprināšanā.
3. Tiesu dialogs, izmantojot prejudiciālos nolēmumus, var palīdzēt stiprināt nacionālo identitāti.
4. Tiesu varas darbība, kā arī sabiedrības uzticēšanās tiesu varai ir nesaraunami saistīti ar tiesnešu amata kandidātu atlasi.
5. Tiesnešu amata kandidātu atlases procesā iesaistītajiem tiesnešiem ir būtiska loma nacionālās identitātes stiprināšanā.

¹⁵ Eiropas Cilvēktiesību Tiesas 2002.gada 28.novembra spriedums lietā *Lavents pret Latviju*, 58442/00, 14.punkts.

¹⁶ Eiropas Cilvēktiesību Tiesas (Lielās palātas) 2020.gada 1.decembra spriedums lietā *Guðmundur Andri Ástráðsson v. Iceland*, 26374/18

¹⁷ Eiropas Savienības Tiesas 2020.gada 9.jūlija spriedums lietā *Land Hessen*, C-272/19, ECLI:EU:C:2020:535, 45.pants.

¹⁸ Par Rajona (pilsētas) tiesas un apgabaltiesas tiesnešu amata kandidātu atlases kārtību. Tieslietu padomes 2021.gada 22.oktobra lēmuma Nr:70 15.p.

¹⁹ Likumprojekta „Grozījumi likumā „Par tiesu varu” anotācija//<https://titania.saeima.lv/LIVS12/SaeimaLIVS12.nsf/0/2458F375FF550AE3C225811500358D2A?OpenDocument#>

DIALOGS UN PIELĀGOŠANĀS – DILEMMA VAI PANACEJA?

Dr. Ārons BUGEDŽA (Aaron Bugeja)
Maltas Augstākās tiesas tiesnesis

Man šodien ir liels prieks un gods jūs uzrunāt par tēmu „Eiropas Savienība un nacionālā identitāte”, kas ietverta plašākā kontekstā – „Eiropas Savienības vērtības – katra nacionālā tiesneša atbildība”.

Tas, ko es teikšu, daudziem no jums var šķist acīmredzams. Tomēr reizēm, īpaši grūtos laikos, acīmredzamā konstatēšana nav nemaz tik acīmredzama. Kad cilvēki uztver lietas par pašsaprotamām, acīmredzamā konstatēšana var arī atvērt acis un atgādināt par to, no kurienes mēs nākam.

Mums, tiesnešiem, parasti patīk definīcijas. Tātad sāksim ar definīcijām. Nacionālo identitāti var definēt kā sociālu konstrukciju – tas ir tas, kā cilvēku grupa izkopj piederības sajūtu nācijai, atsaucoties uz kopīgu pazīmju kopumu, ko viņi uzskata par nozīmīgām un viņu dziļāko būtību un kolektīvo būtību reprezentējošām, kas atspoguļojas viņu etniskajā piederībā, ģeogrāfiskajā atrašanās vietā, kultūrā, kopīgajās tradīcijās, reliģiskajos uzskatos, valodā, simbolos, krāsās, mūzikā, ēdienos un citos kopīgos faktoros, kas viņuprāt nosaka to, kas viņi ir, atšķirot viņus no citiem. Arī paražas un likumi ir daļa no spēcīgākajiem nacionālās identitātes marķieriem, kas ar to kustas apļveida dinamikā. Paražas atspoguļo nācijas pamatvērtības un uzskatus cauri laikam un telpai, savukārt likumi iesakņo, nostiprina un definē nacionālo identitāti un vienotību, radot kopīga mērķa

un piederības kopīgai realitātei sajūtu, kas politiski atspoguļojas nacionālajā suverenitātē un neatkarībā.

Eiropas Savienības (ES) tiesības kopš to pirmsākumiem ir attīstījušās sarežģītā vidē, ko radīja dziļi iesakņojušās, daudzveidīgas un spēcīgas Eiropas nacionālās identitātes, kas dažkārt ir bijušas virzītājspēks, bet citkārt – tādu saspīlējumu upuris, ko radīja lēna un pakāpeniska autonomas Eiropas identitātes veidošanās, kas savukārt pati par sevi rada tiesību aktus, kuri pēc tam ietekmē nacionālās identitātes līdz to kodolam. Šis process dalībvalstīm rada dilemmas, jo tas ietekmē to dažādās nacionālās identitātes, tostarp:

1. nacionālās likumdošanas autonomijas zaudēšana, jo ES tiesību aktu pārākuma princips ir noteicošs pār nacionālajiem tiesību aktiem;
2. sociālā un kultūras ietekme, ko rada politikas virzienu, kas izriet no ES tiesību aktiem, neatbilstība dalībvalstu kultūras normām;
3. ekonomiskie pielāgojumi, kas dalībvalstīm būtu jāsteno, lai panāktu atbilstību ES tiesību aktiem, radot spriedzi to nacionālajai ekonomikai, rūpniecībai un tradicionālajām praksēm;
4. papildu administratīvais slogs, jo īpaši mazākās ES dalībvalstīs, kur smagais administratīvais slogs novirza ierobežotos valsts resursus no citām valsts prioritātēm;

5. politiskā ietekme, kas var apdraudēt nacionālo identitāti, izraisot dalībvalstu pretestību, tām pievērsties protekcionisma politikai, kas savukārt var izraisīt citas
6. juridiskas un tiesiskas problēmas, kad valstu tiesas piemēro ES tiesību aktus, kas var būt pretrunā ar iedibinātajām valstu paražām, likumiem un tradīcijām, kas savukārt rada
7. sabiedrības uztveres problēmas, kur Eiropas integrācija tiek uzskatīta par nacionālās identitātes ietekmēšanu, ja ne pat par attiecīgās valsts juridiskās suverenitātes graušānu, radot bažas par
8. teritoriālo kohēziju – jo īpaši mazo salu dalībvalstu gadījumā teritoriālās kohēzijas problēmas liek valstīm līdzsvarot ieguvumus no dalības ES ar savu unikālo ģeogrāfisko un kultūras īpatnību saglabāšanu.

Ir acīmredzams, kā šīs ietekmes rada saspilējumus un dilemmas dalībvalstīs, kurām, no vienas puses, ir jāievēro Līgumā par Eiropas Savienību noteiktās saistības un, no otras puses, savu pilsoņu nacionālās identitātes apziņa. Nav viegli panākt līdzsvaru starp šiem saspilējumiem un dilemmām, jo īpaši situācijā, kad laika pārbaudi izturējušās nacionālās identitātes joprojām ir ļoti spēcīgas salīdzinājumā ar topošo autonomo ES identitāti. Šīs ietekmes, saspilējumi un dilemmas rada atsvešinātības sajūtu starp ES pilsoņiem un Eiropas Savienību tādā mērā, ka daudzi apšaubā, vai vispār vēl ir vērts piedalīties šajā procesā. Briti šo jautājumu atrisināja uz visiem laikiem. Bet mums, kas izvēlējamies palikt, ik pa laikam ir nepieciešams veikt reālās situācijas pārbaudi, apņemties neuztvert lietas par pašsaprotamām un atcerēties, no kurienes mēs nākam un kas mūs šeit notur.

1941.gadā Otrā pasaules kara kulminācijas laikā, atrodoties ieslodzījumā nelielā nomaļā Itālijas salā Ventotenē, Altjero Spinelli un Ernesto Rossi izstrādāja Ventotenes manifestu, ko vēlāk 1944.gadā publicēja Eudzenio Kolorni kā rokasgrāmatu brīvai un vienotai Eiropai. No šo traģisko laiku pelniem Roberts Šūmanis, Konrāds Adenauers, Alčide de Gasperi un citi lika pamatus jaunai Eiropai ar savu versiju par zobenu pārvēršanu arklos, izmantojot **dialoga** un **pielāgošanās** taktiku.

Šodien mēs, tiesneši, esam šā procesa neatņemama sastāvdaļa no nacionālo un ES tiesību interpretācijas un īstenošanas viedokļa. Tāpat kā mūsu politiskajiem priekštečiem, arī mums, tiesnešu pēctečiem, jākoncentrējas uz dialogu un pielāgošanos, kas kalpo kā līdzekļi Eiropas projekta īstenošanai. Dialogs ietver sarunu, domu apmaiņu un sapratni, nevis uzspiešanu. Pielāgošanās nozīmē to, ka organismiem ir jāmainās, lai tie izdzīvotu mainīgas vides apstākļos, un mainoties organismi maina arī savu vidi. Tā ir riņķveida dinamika mikrolīmenī un makrolīmenī.

Līdztekus Līgumiem un citiem ES tiesību aktiem arī Eiropas Savienības Tiesas judikatūra veido ES politiku un pamatvērtības un tādējādi ietekmē Savienības identitāti. Dialogs starp nacionālajiem tiesnešiem un Eiropas Savienības Tiesu un tam sekojošais pielāgošanās process kalpo tam, lai pārvaldītu dažas ES tiesību aktu ietekmes uz valstu identitātēm. No Eiropas Savienības Tiesas

judikatūras izrietošos saspilējumus galvenokārt mazina līdzsvara nodrošināšana, ko Tiesa cenšas panākt starp ES tiesību aktiem un valstu identitātēm, uzsverot Līguma par Eiropas Savienību (LES) 4.panta 2.punktā ietvertu nozīmi, no vienas puses, un aizsargājot dalībvalstu kompetences caur subsidiaritātes un proporcionalitātes principiem, no otras puses.

Tomēr šo līdzsvaru nevar panākt vienmēr. Viens no šādiem gadījumiem ir ES tiesību prioritāte. Kad ir apdraudēts ES tiesību prioritātes princips, Eiropas Savienības Tiesa prasa dalībvalstīm pārskatīt dažas no savām senajām tradīcijām, uzsverot, ka prasības, kuru pamatā ir nacionālā identitāte, nedrīkst likt apšaubīt ES tiesību prioritāti. Piemēram, lieta C-391-09 *Malgožata Runevič-Vardyn un Łukasz Paweł Wardyn pret Vilniaus miesto savivaldybės administracija un citi* (12.05.2011.) parādīja, ka ES tiesību aktos nostiprinātās tiesības uz brīvu pārvietošanos un diskriminācijas aizliegumu nevar tikt apšaubītas nacionālās identitātes un piederības jēdzienu dēļ. Eiropas Savienības Tiesa „netirgosies” par šiem pamatprincipiem un vērtībām, kas ir tipisks ES autonomās identitātes piemērs. Pamatprincipi un vērtības novelk sarkanās līnijas, neatstājot gandrīz nekādu manevrēšanas un piekāpšanās iespēju, kur pielāgošanās parasti notiek tikai vienā veidā – hierarhiski un no augšas uz leju.

Citi piemēri ir laba pārvaldība, tiesiskums, tiesu neatkarība un demokrātija. Eiropas Savienības Tiesas spriedumi šajos jautājumos atklāj saspilējumus, pretrunas un dilemmas, ar kurām saskaras dalībvalstis, kas tos var uzskatīt par iejaukšanos valsts kompetences, suverenitātes un nacionālās identitātes jomās. Tie var pat izraisīt ES pilsoņu polarizāciju. Šie saspilējumi ir ES identitātes attīstības procesa dzemdību sāpes, jo tā autonomi atraujas no dalībvalstu nacionālo identitāšu satvēriena, bet dalībvalstis ir brīvprātīgi piekritušas šim procesam. Lai gan Maltas uzdotā prejudiciālā jautājuma procesā C-896-19 *Repubblika pret Il-Prim Ministru* (20.04.2021.) Tiesa konstatēja, ka Maltas likums par tiesnešu iecelšanu amatā nav pretrunā ar ES tiesībām, tajā pašā laikā tā nolēma, ka saskaņā ar LES 49. pantu Eiropas Savienību veido valstis, kuras brīvi un brīvprātīgi ir apņēmušās ievērot LES 2.pantā minētās kopīgās vērtības, piemēram, tiesiskumu, un kuras ievēro šīs vērtības un apņemas tās veicināt. Tādējādi dalībvalsts nevar grozīt savus tiesību aktus, it īpaši attiecībā uz tiesas spriešanu, tādā veidā, ka tiktu samazināta tiesiskuma vērtības aizsardzība – tā ir vērtība, kas ir konkretizēta tostarp LES 19.pantā. Šajā kontekstā dalībvalstīm ir pienākums atturēties no tādu tiesību aktu pieņemšanas, kas grautu tiesu varas neatkarību.

Pēc *Repubblika* lietas nāca lieta C-204/21 *Komisija/ Polija* (Tiesnešu neatkarība un privātā dzīve) (05.06.2023.), kurā tika uzsvērts, ka tiesiskuma vērtība ir neatņemama ES identitātes kā kopējas tiesiskās kārtības sastāvdaļa un tā ir konkretizēta princips, kas ietver juridiski saistošus pienākumus dalībvalstīm.

Tomēr, neraugoties uz neapstrīdamiem un neatceļamiem pamatprincipiem, lai arī ES tiesību akti attiecas vai precīzāk – tiem būtu jāattiecas – uz visām dalībvalstīm vienādi, pieredze un veselais saprāts liecina, ka tiem ne visur ir vienāda ietekme. Kā tiesnesis no vismazākās dalībvalsts es zinu, cik unikāla, trausla,

atšķirīga un neaizsargāta ir nacionālā identitāte šādai mazai salu dalībvalstij Savienības perifērijā, kur ES tiesību integrācijas ietekmi un izaicinājumus pastiprina ģeogrāfiskās, sociālās, demogrāfiskās un ekonomiskās realitātes.

Dialoga ceļā dalībvalstis un ES institūcijas cenšas panākt sarežģīto līdzsvaru, pielāgojot tiesību aktus mazo valstu unikālajiem apstākļiem. Nodrošinot zināmu elastīguma pakāpi ES tiesību aktu vienveidības ietvaros, dažas no ietekmēm un problēmām tiek novērstas caur valstu rīcības brīvību vai nacionālajiem izņēmumiem. Kā piemēru var minēt teritoriālās kohēzijas politiku, kuras mērķis ir mazināt lieluma un ģeogrāfisko atšķirību radītās problēmas, ar kurām saskaras mazās salu valstis. Šeit var minēt dažādas koncesijas attiecībā uz valsts atbalsta noteikumu piemērošanu, struktūrfondi, sabiedrisko pakalpojumu sniegšanas saistībām, zvejniecības nozari un tamlīdzīgi. Tie ir veselajā saprātā balstīti pasākumi, kas pamatojas uz loģiskiem apsvērumiem par to, ka mazām salu valstīm ir nepieciešama zināma rīcības brīvība, lai saglabātu sev nozīmīgo pakalpojumu (piemēram, transporta un energoapgādes) darbību, kas pretējā gadījumā saskaņā ar stingrajiem ES konkurences noteikumiem nebūtu ilgtspējīga, radot pat eksistenciālus draudus. Šo saprātīgo pieeju dažās lietās ir pieņēmusi arī Eiropas Savienības Tiesa, ņemot vērā šo īpašo kontekstu ES tiesību aktu interpretēšanā. Konteksts patiešām ir noteicošais.

Tāpēc, kad vien tas ir juridiski iespējams, kā arī konkrētos gadījumos, konstruktīvs dialogs starp

nacionālajiem tiesnešiem un Eiropas Savienības Tiesu palīdz veicināt labāku konteksta, dažādu dalībvalstu dažādo īpašo vajadzību un to atšķirīgās nacionālās identitātes novērtēšanu un izpratni. Nepārkāpjot sarkanās līnijas, šis process palīdz padarīt ES tiesību interpretāciju pārredzamāku, pieejamāku un saprotamāku visiem ES pilsoņiem. Tas ir process, kas savukārt vēl vairāk veicina veselīgas un autonomas Eiropas identitātes attīstību, tuvinot tās iedzīvotājus ES institūcijām, tās tiesību aktiem un to interpretācijai. Tas palīdz ES pilsoņiem pakāpeniski apzināties, ka viņi ir Eiropas Savienības protagonistu, un izjust ES identitāti kā daļu no savas identitātes. Tas ir process, kas ES iedzīvotājus tuvina Eiropas Savienībai, nevis arvien vairāk attālina viņus no tās, liekot justies nošķirti un atrautiem no īstenotās politikas vai pieņemtajiem lēmumiem. Tas ir process, kam jācenšas iedvest eiropiešiem pārliecību, ka joprojām ir vērts būt daļai no Savienības, kas ir kopīga likteņa izpausme un būtiska viņu tagadnes un nākotnes sastāvdaļa. Tas ir process, kam vajadzētu likt eiropiešiem sajust un saukt Eiropas Savienību par „mājām”.

Baidos, ka mēs vēl neesam to sasnieguši. Taču esmu arī pārliecināts, ka, ja būs pietiekami daudz laika un apņēmības, piemērojot dialoga un pielāgošanās instrumentus, nostiprināsies autonoma Eiropas identitāte, kas balstīsies uz tiem Eiropas ideāliem, kuri joprojām ir aktuāli mūsdienās, šajos nemierīgajos laikos, kuros dzīvojam, tāpat kā tie bija gaismas un cerību stars Altjero Spinelli un Ernesto Rossi izolētajā mazajā Itālijas salā Ventotenē Otrā pasaules kara laikā.

KONFERENCES MIRKĻI

III DAĻA EIROPAS SAVIENĪBAS TIESĪBAS TIESNEŠA IKDIENAS DARBĀ

Kristīne Līce, Janars Jētma, Anita Kovaļevska, Andrejs Kmecls

Moderatore Kristīne LĪCE

Valsts prezidenta padomniece, bijusī Latvijas pārstāve starptautiskajās cilvēktiesību institūcijās

Esmu ļoti pagodināta, ka esmu uzaicināta moderēt šo pēcpusdienas diskusiju, kuras tēma ir „Eiropas Savienības tiesības tiesneša ikdienas darbā”. Domāju, tas ir labs bloks sarunai pēc tam, kad pirmajās divās diskusijās ir parādījušās gan konceptuālas, gan arī filozofiskas tēmas.

No savas puses gribētu uzsvērt divas lietas. Pirmkārt, šī pēcpusdienas diskusijas tēma, protams, vistiešākajā veidā atspoguļo arī konferences virstēmu par katra nacionālā tiesneša atbildību par Eiropas Savienības vērtībām, jo, un tas daudzkārt uzsvērts gan šodienas konferencē, gan visu šo mēnesi dažādos pasākumos par godu dalības Eiropas Savienībā 20-gadei – ikviens Eiropas Savienības dalībvalsts nacionālais tiesnesis vienlaikus ir arī Eiropas Savienības tiesnesis un Eiropas Savienības tiesību normu piemērotājs. Citiem vārdiem, Eiropas Savienības tiesības sākas Rīgā, Tallinā, Prāgā, Ļubļanā, un, kā konferences ievadā teica Eiropas Savienības Tiesas prezidents, – nacionālās tiesas ir svarīgākās Eiropas Savienības tiesas.

Otra tēze, kas man ir radusies, klausoties šodienas

diskusijas, – vēlreiz par to mantru, ko visu diskusiju laikā atgādinām, ka Eiropas Savienības tiesības ir katra nacionālā tiesneša atbildība. Man šķiet, ka šī mantra izpilda trīs funkcijas.

Pirmkārt, tā joprojām mums atgādina, ka Eiropas Savienības tiesības nav no nacionālajām tiesībām atrauta tiesību sistēma, tā ir neatņemama nacionālo tiesību daļa. Mēs nevaram runāt, ka izspriedišu lietu pēc nacionālajām tiesībām un tad paskatīšos, vai tas atbilst Eiropas Savienības tiesībām. Tas viss ir vienots veselums un nesaraucjami saistīts.

Otra funkcija, ko šī mantra, manā ieskatā, izpilda, ir tas, ko iepriekšējā diskusijā minēja Maltas tiesnesis – tas ir apliecinājums, ka Eiropas tiesības ir tiesību sistēma, kurai mēs esam pievienojušies labprātīgi. Tā ir mūsu izvēle, un tādēļ dēļ šīs izvēles mēs esam gatavi arī savas interpretācijas un savas vēlmes vajadzības gadījumā pakārtot Eiropas Savienības tiesību sistēmai.

Trešā funkcija, ko šī mantra, manuprāt, izpilda, ir apliecinājums, ka mēs esam gatavi uzņemties atbildību par to, kas notiek ar Eiropas Savienības tiesībām. Jo tās

ir mūsējās, un mēs neesam tikai patērētāji, mēs esam to veidotāji, tai skaitā caur prejudiciālajiem jautājumiem un caur neformālo tiesu dialogu.

Citiem vārdiem, es atgriežos pie domas, ka Eiropas Savienības tiesības sākas Eiropas Savienības dalībvalstīs. Un domāju, ka turpmākās stundas laikā visi četri priekšlasījumi sniegs atšķirīgu, bet tomēr konceptuāli vienotu skatu uz to, kāda var būt Eiropas Savienības tiesneša, ar to es domāju nacionālā tiesneša, ikdienu no vairākiem aspektiem.

Pirmais runātājs mums ir pieslēdzies attālināti. Pricējos redzēt **Mihalu Bobeku**, Čehijas Augstākās administratīvās tiesas tiesnesi un bijušo Eiropas Savienības tiesas ģenerāldokātu. Viņš piedāvās palūkoties uz Eiropas Savienības tiesību sistēmu un nacionālo tiesnešu mijiedarbību no citreiz mazāk apspriesta aspekta, proti, no tā, kā nacionālie tiesneši, kā Centrālās un Austrumeiropas valstis un Baltijas valstis ir ietekmējušas Eiropas Savienības tiesības. No rīta jau dzirdējām vairākus piemērus par nozīmīgiem Eiropas Savienības Tiesas spriedumiem, kas ir sekojuši prejudiciāliem jautājumiem no Latvijas, un šī diskusija varētu būt labs turpinājums.

[..] Paldies Bobeka kungam par prezentāciju un vielu pārdomām. Jautājums, ko sev pierakstīju, – cik tālu Centrāleiropas un Baltijas valstu pieredze ir ietekmējusi to, kādus jautājumus mēs uzdodam. Un vai tie jautājumi, ko mēs uzdodam, Eiropas Savienības institūcijām liek vēlreiz paskatīties uz tēmām, kas varbūt šķita jau izlemtas, jo īpaši pamattiesību jautājumi. Pieņemu, ka šie jautājumi turpinās mūs nodarbināt un šī nav pēdējā reize, kad mēs par to diskutējam.

Otrs runātājs būs Slovēnijas Augstākās tiesas

tiesnesis **Andrejs Kmecls**, kurš dalīsies pieredzē par Slovēnijā īstenoto projektu „IQ Justice”, kas bija mērķēts justīcijas sistēmai, justīcijas uzlabošanai.

[..] Paldies par šo stāstījumu un par iespaidīgo projektu, kas ir ieguldījis tik lielus resursus tiesu sistēmas labbūtībā, tā es varētu to teikt. Un tas acīmredzami, kā minējāt, ļāvis gan pašiem tiesnešiem justies komfortabli tiesu sistēmā, gan, kā saprotu, arī sabiedrība labāk uztver tiesu sistēmu. Lieki teikt, ka sistēmu, kuru cilvēki saprot, viņi ir gatavi paklausīt un arī uzticēties. Paldies, ļoti vērtīga informācija.

Pēdējie divi runātāji pievērsīsies šodienas konferencē daudzkārt pieminētai tēmai, proti, prejudiciālajiem jautājumiem. Latvijas Augstākās tiesas tiesnese **Anita Kovaļevska** šo tēmu aplūkos, mēģinot izšķirt, vai prejudiciālie jautājumi ir „tiesneša nezināšana vai pienākums”.

[..] Paldies tiesnesei Kovaļevskai gan par atbildi uz pašas uzdoto jautājumu, proti, ka vērsšanās Eiropas Savienības Tiesā ar prejudiciālo jautājumu patiesībā ir zināšanu apliecinājums, gan par prāsmi izmantot šo instrumentu un par Eiropas Savienības tiesību zināšanām.

Ļoti vērtīga ir piezīme par to, ka prejudiciālie jautājumi patiesībā ir sava veida instruments dažādības konstruktīvai pārvaldībai. Eiropas Savienības tiesību interpretācijas jautājumiem sanākot kopā vienviet, tiek saglabāta nepieciešamā vienveidība. Tāpat vērtīga ir piezīme, ka no Latvijas tiesām jautājumi ir bijuši visu līmeņu tiesām, jo tas nozīmē, ka Eiropas Savienības tiesības un izpratne par tām nekonzentrējas tikai Augstākajās tiesās, bet ir visos tiesu līmeņos.

Savukārt Igaunijas Augstākās tiesas padomnieks

un arī Tallinas apriņķa Administratīvo lietu palātas tiesnesis **Janars Jētma** runās par Igaunijas Augstākās tiesas jaunāko judikatūru saistībā ar prejudiciālajiem nolēmumiem.

[..] Paldies Jētmam kungam par ļoti godīgo prezentāciju, identificējot tās jomas, kam jāpievērš uzmanība, lai, pirmkārt, prejudiciālais jautājums nepārvērstos par atbildības novelšanu uz citu tiesu, bet lai tas nepārvērstos arī, iespējams, par tādu instrumentu, kas nav īsti piemērots nacionālajai tiesību sistēmai.

Atļaušos vēl pēdējo tēzi. Pirms vairākiem gadiem kādā pasākumā, kas arī bija veltīts dialogiem, tā laika Vācijas

Federālās Konstitucionālās tiesas priekšsēdētājs tiesu dialogu Eiropā un saikni starp Eiropas Savienības Tiesu, Eiropas Cilvēktiesību tiesu un nacionālajām tiesām kopumā nosauca par kinētisko skulptūru. Tā sastāv no ļoti daudziem elementiem, kas savā starpā ir savienoti, un tiklīdz kāds elements pakustas, tas ietekmē visus pārējos. Gan starptautiski, jo Eiropas Cilvēktiesību tiesa skatās, ko dara Eiropas Savienības Tiesa, gan otrādi, gan starp nacionālajām tiesām un Eiropas Savienības Tiesu. Domāju, ka šodienas diskusijās redzējam labu ilustrāciju šai līdžībai, un tā noteikti turpināsies. Tiesu dialogs un tiesu mijiedarbība tikai stiprinās gan nacionālās tiesības, gan Eiropas Savienības tiesības.

„IQ JUSTICE” PROJEKTS – TIESISKUMA KVALITĀTES VEICINĀŠANA

Andrejs KMECLS (Andrej Kmecl)
Slovēnijas Augstākās tiesas tiesnesis

Sākšu ar apgalvojumu – man ir labi pazīstama lielākā daļa pieredzes, kas attiecas uz pievienošanās Eiropas Savienībai periodu, par kuru runāja iepriekšējie runātāji.

Minēšu dažus piemērus, lai ieskicētu kontekstu savai prezentācijai. Pirmkārt, kopējās valsts iziršanai sekoja milzīgas izmaiņas politiskajā un arī tiesu sistēmā. Tad visi piedzīvojām, iespējams, ne vienīgo, taču pirmo tiesu sistēmas reformu. Neilgi pēc tam notika būtiskas izmaiņas tiesību sistēmā. Gandrīz neviens likums nesaglabājās bez izmaiņām. Vēl pēc tam sekoja pievienošanās Eiropas Savienībai un kopā ar to vēl viena likumu izmaiņu kārtā. Visi ļoti labi atceramies sekas, kuras risinājām, cik labi varējām.

Vienas no būtiskākajām un redzamākajām sekām bija milzīga daudzuma neizskatīto lietu uzkrāšanās visās vai lielākajās valstīs. Taču nerunāšu par šo periodu. Es runāšu par šī perioda tiešajām sekām. Proti, līdz aptuveni 2014.–2015.gadam manā valstī bija izdevies pārvarēt lielāko daļu šo šķēršļu. Kāda bija situācija periodā, kuru es mēģinu raksturot? Kā jau teicu, neizskatīto lietu uzkrāšanās bija lielākoties palikusi pagātnē. Bija nodrošināta tiesu varas pašpārvalde, pieņemot jaunus tiesību aktus, ar kuriem noteiktas atbildības jomas no Tieslietu ministrijas bija nodotas tiesu varai, tostarp organizatoriski jautājumi un, vissvarīgākais, budžeta jautājumi. Eiropas Komisija atzina, ka Slovēnijas tiesu vara ir spērusi milzīgus soļus uz priekšu un ka mēs vairāk vai mazāk esam izpildījuši visus civilizētas valsts (saukšu to tā) tiesu varas kritērijus. Tāpat arī problēmas nesagādāja spriedumu juridiskā kvalitāte. Tika veiktas vairāku veidu pārbaudes. Varētu padomāt, ka turpmāk visi dzīvoja laimīgi. Taču tā tas nebija.

Problēma bija tā, ka gandrīz visi bija neapmierināti. Pirmais trauksmes signāls nāca no regulārās sabiedriskās domas aptaujas. Tā atklāja, ka tiesu varai bija zemākais cieņas rādītājs sabiedrības skatījumā, jau vēsturiski tas tā bija bijis vienmēr. Tūlīt pēc neatkarības iegūšanas mēs ieņēmām otro vietu aiz

ugunsdzēsējiem. Šo gadu laikā mūsu vērtējums bija samazinājies par vairākām vietām, mēs atradāmies pat zemākā vietā nekā valdība, kas parasti nebauda augstu cieņas līmeni jaunās demokrātijās. Jautājums bija, ko darīt?

Pirmā atbilde bija meklējama datos, ko apkopoja, pamatojoties uz ļoti komplicētu metodiku sabiedrības viedokļa par tiesu varu noskaidrošanai. Mēs konstatējām, ka sabiedrībā kopumā bija lielākoties noraidoša attieksme pret tiesu varu. Taču jo tuvāka bija cilvēka pieredze ar tiesu varu, jo augstāks bija sniegtais vērtējums. Tiesvedībās iesaistītās puses bija sniegušas par kārtu augstāku vērtējumu tiesai. Tas liecināja, ka mēs kaut ko noteikti darām pareizi.

Iepriekšējais Augstākās tiesas priekšsēdētājs rosināja vairākas diskusijas, un tika konstatētas vairākas problēmas. Izrādījās, ka ne tikai sabiedrība ir neapmierināta ar tiesu sistēmas funkcionēšanu. Neapmierināti bija arī tiesneši. Viņiem šķietami nebija iemesla būt neapmierinātiem – viņi guva panākumus darbā, bija novērsuši neizskatīto lietu uzkrāšanos, viņu juridiskā kompetence bija plaši atzīta. Taču neapmierinātības vilnis turpinājās, kad izrādījās, ka neapmierināti bija arī tiesu darbinieki. Viņi uzskatīja, ka bija grūti strādāt ar tiesnešiem, ka viņiem trūkst piemērotu prasmju, viņu darbs netiek atbilstoši novērtēts. Tika konstatēts, ka ne tikai kvantitatīvie rādītāji ir jāņem vērā, ja vēlamies izveidot labu un sabiedrībā atzītu tiesu sistēmu, kas būs atbilstoša darba vieta gan tiesnešiem, gan tiesas darbiniekiem.

Domāju, ka ir laba iespēja prezentēt šeit šo projektu, ko mēs esam izdarījuši. Jo mēs runājam arī par cilvēciskām īpašībām un par vērtībām. Tas ir saistīts galvenokārt ar cilvēciskām vērtībām tiesu sistēmā un cilvēciskām vērtībām, kas tiesu varai jānodod sabiedrībai, lai to pieņemtu. Nepietiek ar to, ka tiesā tiek nodrošināts tiesiskums, tiesiskumam ir jābūt redzamam. Vai drīzāk – ir jājūt, ka tas tiek nodrošināts.

Tika noteikta virkne projekta mērķu. Tas ir garš

saraksts, taču ko tas izsaka? Izrādījās, ka jebkam, ko mēs darām, ir jābūt visaptverošam. Nav viena izolēta iemesla, lai izveidotos tāda situācija, kāda tā bija. Neatkarīgi no tā, kuru no atsevišķajiem iemesliem mēģinātu risināt, izmaiņas būtu tikai vienā nelielā problēmu segmentā. Bet ir jāvirzās uz priekšu, mēģinot vienlaikus risināt virkni problēmu.

Tika izveidota projekta vadības komiteja, kurā bija tiesneši no visiem tiesu sistēmas līmeņiem. Tas izrādījās ļoti svarīgi. Vadības komiteja nodrošināja saikni starp projektu un ieinteresētajām pusēm gan augšupēji – ar Augstākās tiesas priekšsēdētāju, Tieslietu ministriju, gan lejupēji – ar ikvienu tiesnesi un tiesas darbinieku.

Aktivitātes tika iedalītas trīs grupās. Pirmā bija tiesas prasmes, otrā – tiesas darbinieku prasmes, trešā – lietotāju pieredze jeb sabiedriskās attiecības. Šīs ir ļoti vispārīgas jomas. Pastāstīšu par katru no tām.

Tiesas prasmju grupa.

Vispirms ir jāmēģina noteikt vajadzības. Visbiežāk dzirdētais komentārs no tiesnešiem bija, ka viņi jūtas pamesti vieni. Mēs zinām, ka pēc definīcijas šī ir vientuļa profesija. Taču šajā situācijā tiesneši jūtās pārmērīgi atstāti vienatnē. Pat attiecībā uz prasmju un zināšanu nodošanu. Prasmju attīstīšana nenozīmē tikai likuma zināšanu. Tās ir zināšanas par to, kā likumu piemērot ikdienas situācijās. Ko izdarīja darba grupa?

Augstākās tiesas priekšsēdētājs apmeklēja visas valstī esošās tiesas un organizēja plašas apspriedes ar tiesnešiem. Es piedalījos divās šādās tikšanās reizēs, un man jāatzīst, ka tās bija patiešām atklātas. Ikviens izjuta pienākumu dalīties ar savām problēmām. Tas palīdzēja izveidot garu darāmo darbu sarakstu.

Otra aktivitāte, kas manā skatījumā bija ļoti svarīga, bija padziļinātas intervijas ar jaunajiem tiesnešiem. Kas pietrūkst jaunajiem tiesnešiem? Kas ir sarežģītākais, kas viņiem jāpārvar, kļūstot par tiesnešiem? Pamatojoties uz to, tika apsvērta virkne palīgmateriālu un pasākumu.

Pirmais, kas ir ārkārtīgi svarīgs, vismaz manā skatījumā, ir procesuālās rokasgrāmatas dažādām tiesību jomām. Mēs zinām, ka ir milzīga plaisa starp oficiālo likumā noteikto kārtību un tiesneša ikdienas darbu. Ar šo rokasgrāmatu palīdzību tika mēģināts

likvidēt šo plaisu, aplūkot pēc iespējas vairāk ikdienas situāciju un palīdzēt tiesnešiem, sniedzot praktisku informāciju. Otrais – rokasgrāmata ar praktisku informāciju. Jaunie tiesneši saskārās ar neērtām situācijām pirmo darba mēnešu laikā. Sākot ar jautājumu, kam piezvanīt, ja nedarbojas dators, līdz tam, kā rezervēt tiesas telpu, ja manējā notiek remonts. Šādas vienkāršas situācijas.

Tika izveidotas arī divas programmas pieredzes nodošanai. Pirmā – mentoru programma. Tika apmācīti vairāki mentori, un pirmo trīs gadu laikā izveidotas trīsdesmit mentoru sadarbības jaunajiem tiesnešiem, Tās tika uzņemtas ārkārtīgi labi.

Vēl viena zināšanu nodošanas forma bija tā dēvētie uzraudzības tehnikas darbsemināri. Tajos apelācijas

tiesas tiesnesis izveidoja tiesnešu grupu no dažādām instancēm un sagatavoja vairākus jautājumus, ko viņš uzskatīja par problemātiskiem juridiskajā jomā. Viņi šīs problēmas atklāti apsprieda. Viens no lielākajiem trūkumiem tiesu sistēmas darbībā cilvēku līmenī bija komunikācijas trūkumus dažādu instanču tiesnešu starpā. Sākotnēji var šķist, ka tas nav kaut kas noteikti nepieciešams. Taču patiesībā tas ir ļoti konstruktīvs un ļoti nepieciešams aspekts. Nebija pārsteigums, ka pēc šiem darbsemināriem strauji palielinājās noraidīto pārsūdzību skaits par pieņemtiem spriedumiem. Tas nekādā gadījumā nebija diktāts, ka šādā situācijā ir jārikojas tā. Tās bija tikai atklātas diskusijas par tiesību jautājumiem, kurus, acīmredzot, bija nepieciešams apspriest.

Tiesas darbinieku prasmju darba grupa. Tika izveidotas apmācību programmas, galvenokārt tiešsaistes apmācības, kā arī izveidota mentoru sistēma pašu tiesas darbinieku vidū. Šajā ziņā varam lepoties ar iespaidīgiem skaitliskajiem rādītājiem. Pirmā gada laikā e-mācībās piedalījās aptuveni 500 tiesas darbinieku. Darbojās vairāk nekā 300 profesijas mentoru – milzīgs skaits mentoru jaunajiem darbiniekiem. Tika izveidota un sekmīgi darbojas kārtība jaunajiem tiesas darbiniekiem – sākot no ievadinformāciju pakotnes, ko viņi saņem, līdz apmācību iespējām.

Iespējams, ka projekta interesantākā sadaļa bija par **lietotāju pieredzi jeb sabiedrisko attiecību sadaļa.** Šeit mēs ļoti lielā mērā balstījāmies ne tikai uz sabiedrības apmierinātības kvantitatīviem

rādītājiem. Tas nozīmē – nenotika tikai skaitīšana, cik ir apmierināto cilvēku, cik kaut kam piekrīt vai nepiekrīt. Tikai uzdots jautājums – kāpēc? Tā bija kvalitatīvā vērtēšana. Tas nozīmē, ka tika veiktas plašas telefonintervijas ar sabiedrības pārstāvjiem. Kas mani sākuma pārsteidza, bet, iespējams, bija pareizi – tika analizēti tīmekļa mediji, sociālie tīkli. Šajos avotos daudzi lietotāji dalās ar savu pieredzi. Tādējādi izdevās iegūt ļoti vērtīgu informāciju. Kādi ir šīs komponentes rezultāti? Plaša sabiedrības iesaistīšana. Virkne publikāciju, tiesās pieejamas informācijas mapes, kurās plaša un vienkārši pasniegta informācija par sabiedrības tiesībām, aprakstīti pamata tiesas procesi. Izveidota ļoti izsmeļoša tīmekļa vietne, kur ir ļoti liels sabiedrības apmeklējumu skaits. Šajā vietnē sniegta pamata informācija, kā risināt tiesvedības procesus, kā arī citus jautājumus, kurus nepieciešams kārtot tiesā. Mēs cenšamies uzturēt un pilnveidot attiecības ar sabiedrību.

Īsi par rezultātiem. Tika saņemti ārkārtīgi labi vērtējumi no tiesu sistēmas mērķauditorijas – vidējais vērtējums ir 4,7 piecu ballu skalā. Tas ir apvienotais rezultāts vērtējumiem, ko snieguši tiesas darbinieki un tiesneši. Attiecībā uz sabiedrības vērtējumu – tiesas ir vienā no augstākajām vietām valsts iestāžu vidū uzticēšanās vērtējumā.

Kā jau teicu, tas ir noticis, būtiski nemainot mūsu darba saturu. Tā vienkārši ir informācijas pasniegšana un tā ir cieņa cilvēku savstarpējās attiecībās. Arī tai ir jābūt mūsu darbā.

PREJUDICIĀLIE JAUTĀJUMI EIROPAS SAVIENĪBAS TIESAI – TIESNEŠA NEZINĀŠANA VAI PIENĀKUMS?

Anita KOVALEVSKA

Augstākās tiesas senatore

Pirms 20 gadiem Latvija kļuva par Eiropas Savienības dalībvalsti. Tas bija nozīmīgs notikums Latvijai toreiz, un dalība Eiropas Savienībā arī šodien turpina būtiski ietekmēt Latvijas attīstību.

Tas nozīmīgi ietekmēja un ietekmē arī Latvijas tiesu darbu, jo Latvijā kļuva piemērojamas arī Eiropas Savienības tiesības. Šobrīd ikviena Latvijas tiesa ir vienlaikus arī Eiropas Savienības tiesa, kam ir jānodrošina pareiza Eiropas Savienības tiesību piemērošana Latvijā.

Latvijas tiesu darbu dalība Eiropas Savienībā ir ietekmējusi arī tādējādi, ka tā ir devusi iespēju veidot dialogu ar Eiropas Savienības Tiesu, izmantojot prejudiciālo nolēmumu procedūru. Vakar, pārbaudot datus Eiropas Savienības Tiesas mājaslapā pieejamajā meklētājā, konstatēju, ka 20 gadu laikā Latvijas tiesas ir 127 reizes vērsušās Eiropas Savienības Tiesā, izmantojot prejudiciālo nolēmumu procedūru. Jautājumus ir uzdevušas visu veidu un līmeņu tiesas – gan Satversmes tiesa, gan Augstākā tiesa, gan apgabaltiesas, gan rajona tiesas. Jautājumi ir skāruši visas tiesību nozares (konstitucionālās

tiesības, administratīvās tiesības, civiltiesības un krimināltiesības) un ļoti dažādas tiesību jomas. Latvijas tiesu jautājumi ir bijuši pamats diezgan daudz nozīmīgām lietām Eiropas Savienības Tiesā. Vienlaikus jāatzīmē, ka Latvijas tiesas ir vērsušās Eiropas Savienības Tiesā tikai ar jautājumiem par Savienības tiesību aktu interpretāciju. Latvijas tiesas līdz šim nav uzdevušas jautājumus par Eiropas Savienības tiesību aktu spēkā esību.

Ja mēs domājam par to, kāpēc cilvēki uzdod viens otram jautājumus, tad parasti tiek skaidrots, ka jautājums tiek uzdots, ja persona kaut ko nezina un tā vēlas iegūt zināšanas. Taču jautājumu uzdošanai var būt arī citi iemesli. Skolās un augstskolās skolotāji un docētāji jautājumus nereti uzdod, lai pārbaudītu skolnieku vai studentu zināšanas, citreiz – lai rosinātu domāšanas procesu vai uzvedinātu uz atbildi uz iepriekš uzdotu jautājumu. Ikdienā, dzīvē jautājumi var būt arī retoriski. Tie var tikt uzdoti, lai saņemtu kāda cita piekrišanu kādai darbībai, lai izrādītu cieņu citai personai, lai novērstu pārpratumus, lai ietekmētu kāda cita viedokli.

Ja mēs domājam par nacionālo tiesu uzdotajiem jautājumiem Eiropas Savienības Tiesai, tad arī šajā gadījumā tam var saskatīt dažādus iemeslus. Reizēm procesa dalībnieki, kas uztraucas par to, ka jautājuma uzdošana Eiropas Savienības Tiesai paildzinās lietas izskatīšanas laiku, izsaka neizpratni par nepieciešamību vērsties Eiropas Savienības Tiesā un uzskata, ka jautājuma uzdošana Eiropas Savienības Tiesai nozīmē, ka nacionālā tiesa pati pietiekami nezina par Eiropas Savienības tiesībām, neprot tās interpretēt un piemērot. Diemžēl šādu uzskatu reizēm paūž arī juristi un pat advokāti.

Manuprāt, viennozīmīgi var apgalvot, ka nezināšana nav galvenais iemesls, kāpēc nacionālās tiesas uzdod jautājumus Eiropas Savienības Tiesai. Šeit vispirms ir jārunā par Eiropas Savienības Tiesas lomu. Diemžēl vai par laimi tiesību normu interpretācija nav absolūti precīza zinātne un par pareizo tiesību normu interpretāciju var rasties domstarpības arī starp zinošiem un kompetentiem cilvēkiem. Tāpat kā parasti nacionālajās tiesību sistēmās ir Augstākā tiesa, kuras uzdevums ir nodrošināt vienveidīgu tiesību normu piemērošanu visā valstī, tā arī Eiropas Savienībā tās Tiesa ir kā sava veida augstākā tiesa, kam jānodrošina vienveidīga Eiropas Savienības tiesību piemērošana visā Eiropas Savienībā. Taču, tā kā nacionālo tiesu spriedumus nevar pārsūdzēt Eiropas Savienības Tiesā, tad ir paredzēta prejudiciālo nolēmumu procedūra, kas ļauj nacionālajai tiesai noskaidrot, kā konkrēto Eiropas Savienības tiesību normu interpretē Eiropas Savienības Tiesa. Lai nodrošinātu šī mehānisma efektīvu darbību, Līguma par Eiropas Savienības darbību 267.panta trešā daļa pēdējās instances tiesām nosaka pienākumu

vērsties Eiropas Savienības Tiesā ar prejudiciālu jautājumu, ja lietā ir nepieciešams interpretēt Eiropas Savienības tiesības.¹ Līdz ar to Latvijā Augstākajai tiesai un Satversmes tiesai neatkarīgi no to prasmes vai vēlmes pašām interpretēt Eiropas Savienības tiesības ir pienākums uzdot jautājumu Eiropas Savienības Tiesai.

Ja mēs runājam par pārējām tiesām – Latvijas gadījumā par rajona tiesām un apgabaltiesām, tad arī tām var būt pienākums vērsties Eiropas Savienības tiesā. Šāds pienākums ir ikvienai tiesai neatkarīgi no tā, vai tā ir vai nav pēdējās instances tiesa, ja tai rodas pamatotas šaubas par Eiropas Savienības tiesību akta spēkā esību. Savukārt saistībā ar Eiropas Savienības tiesību normas interpretāciju ir jāņem vērā, ka Latvijā atsevišķās lietu kategorijās arī rajona tiesai vai apgabaltiesai var būt pēdējās instances tiesa, kuras nolēmums nav pārsūdzams. Tā tas ir, piemēram, administratīvo pārkāpumu lietās. Līdz ar to, ja administratīvo pārkāpumu lietā rodas jautājums par Eiropas Savienības tiesību interpretāciju, tad attiecīgajai apgabaltiesai ir pienākums uzdot jautājumu Eiropas Savienības Tiesai.

Citos gadījumos rajona tiesām un apgabaltiesām nav pienākuma vērsties Eiropas Savienības Tiesā, taču ir tiesības to darīt. Ja paskatāmies uz Latviju, tad var redzēt, ka rajona tiesas un apgabaltiesas ir bijušas diezgan aktīvas jautājumu uzdošanā Eiropas Savienības Tiesai. No 127 no Latvijas tiesām

¹ Ja šādu jautājumu ierosina par lietu, ko izskata dalībvalsts tiesa, kuras lēmumus saskaņā ar attiecīgās valsts tiesību aktiem nevar pārsūdzēt, tad šai dalībvalsts tiesai jāgriežas Tiesā.

saņemtajiem lūgumiem 38 ir iesniegušas rajona tiesas (21) un apgabaltiesas (17), tātad gandrīz 30% gadījumu. Lielākajā daļā no šiem gadījumiem rajona tiesas vai apgabaltiesas nebija pēdējās instances tiesas. Ja domā par to, kāpēc tiesa vērsās Eiropas Savienības Tiesā, kad tai nav pienākuma to darīt, tad šeit ir vērts atgādināt, ka zemākas instances tiesai jebkurā gadījumā ir jāizvērtē procesa dalībnieku argumenti par Eiropas Savienības tiesībām un tās nevar ignorēt vai nepiemērot Eiropas Savienības tiesības. Līdz ar to šādā gadījumā tām pašām ir jāinterpretē Eiropas Savienības tiesības. Balstoties gan uz savu pieredzi, strādājot zemākas instances tiesās, gan arī citu kolēģu pieredzi, varu teikt, ka rajona tiesas vai apgabaltiesas tiesnesis grib atrisināt lietu pareizi un grib būt pārliecināts, ka lieta ir atrisināta pareizi. Vēršanās Eiropas Savienības Tiesā un Eiropas Savienības Tiesas sniegtā atbilde to sekmē. Turklāt tas, ka ir uzdots jautājums Eiropas Savienības Tiesai, var sekmēt arī to, ka spriedums netiek pārsūdzēts un lieta galīgo risinājumu iegūst jau rajona tiesā vai apgabaltiesā. Līdz ar to, manuprāt, zemāku instanču tiesu vērsšanās Eiropas Savienības Tiesā ir vērtējama pozitīvi. Vienlaikus ir jāatgādina Eiropas Savienības Tiesas Ieteikumos valstu tiesām par prejudiciālā nolēmuma tiesvedības ierosināšanu norādītais: jautājums ir jāuzdod tad, ja tiesa spēj pietiekami precīzi definēt lietas tiesiskos un faktiskos apstākļus, kā arī tiesību jautājumus, kas šajā lietā rodas. Ja tas nav ievērots, tad pastāv risks, ka tai pašai tiesai vai citas instances tiesai var būt nepieciešams atkārtoti vērsties Eiropas Savienības Tiesā tajā pašā lietā, kas nav vēlams, ņemot vērā gan laiku, gan citus resursus, ko prejudiciālā nolēmuma procedūra prasa gan procesa dalībniekiem, gan iesaistītajām tiesām.

Meklējot atbildi uz manas uzstāšanās virsrakstā uzdoto jautājumu, ir jāņem vērā arī tas, ka prejudiciālā jautājuma uzdošana prasa diezgan ievērojamas Eiropas Savienības tiesību zināšanas no tiesas. Tiesai ir gan jāzina, ka šāda procedūra pastāv, gan jāprot šo procedūru pareizi piemērot, proti, jāprot identificēt,

ka lietā ir piemērojamas Eiropas Savienības tiesības; ir jāprot pārbaudīt, vai Eiropas Savienības tiesa jau nav sniegusi atbildi uz šo jautājumu, ir jāprot pareizi noformulēt jautājumus Eiropas Savienības Tiesai.

Turklāt Eiropas Savienības Tiesas pārstāvji dažādos semināros aizvien biežāk aicina nacionālās tiesas savā lēmumā par jautājuma uzdošanu paust savu viedokli par to, kā būtu interpretējama konkrētā Eiropas Savienības tiesību norma. Par šo jautājumu gan ir dažādi viedokļi. Piemēram, Eiropas augstāko administratīvo tiesu un valstu padomju asociācijas (ACA-Europe) 2023. gadā sagatavotā pētījumā noskaidrots, ka Beļģijas, Bulgārijas, Horvātijas, Francijas, Lietuvas, Rumānijas, Slovēnijas, Zviedrijas un Apvienotās Karalistes augstākās administratīvās tiesas uzskata, ka nolēmumā par jautājuma uzdošanu sava viedokļa paušana nav pieļaujama, jo tas var radīt iespaidu, ka tiesa jau izsakās par lietas iznākumu, un tādējādi radīt šaubas par tiesas objektivitāti. Savukārt citas tiesas viedokļa paušanu uzskata par pieļaujamu un reizēm pat norāda, ka tas padara tiesu dialogu kvalitatīvāku, jo ļauj Eiropas Savienības tiesai veikt dziļāku analīzi, ņemot vērā visus lietas aspektus. Latvijā viedokļa paušana netiek uzskatīta par nepieļaujamu. Iespējams, to ir ietekmējis tas, ka atbilstoši Satversmes tiesas likumam tiesai, iesniedzot pieteikumu Satversmes tiesā, savā lēmumā ir jānorāda pamatojums savam uzskatam par apstrīdētās normas atbilstību Satversmei.

Apkopojot minēto, secinu, ka, manuprāt, galvenie iemesli tam, ka nacionālās tiesas uzdod Eiropas Savienības Tiesai prejudiciālos jautājumus, ir tiesību normās noteiktais pienākums to darīt Eiropas Savienības tiesību vienveidīgas piemērošanas nodrošināšanai, kā arī gadījumos, kad šāda pienākuma nav, pārliecība, ka dialogs ar Eiropas Savienības Tiesu ļauj nodrošināt pareizu lietas risinājumu un ātrāku galīgā risinājuma panākšanu lietā. Nepietiekamas zināšanas par Eiropas Savienības tiesībām drīzāk samazina iespēju, ka nacionālā tiesa uzdos jautājumu Eiropas Savienības Tiesai.

EIROPAS SAVIENĪBAS TIESĪBAS TIESNEŠA IKDIENAS DARBĀ NO IGAUNIJAS AUGSTĀKĀS TIESAS SKATUPUNKTA

Ph. D. Janars JĒTMA (*Janar Jäätma*)

Igaunijas Augstākās tiesas padomnieks, Tallinas apriņķa tiesas tiesnesis

Man ir liels prieks piedalīties šajā starptautiskajā konferencē, kas veltīta Eiropas Savienības (ES) vērtībām.

Jo vairāk laika paaugstinās, jo biežāk dalībvalsts tiesnesim savā ikdienas darbā ir jāpiemēro ES tiesību akti.

No vienas puses, tas ir saistīts ar faktu, ka paplašinās ES tiesību tvērums. Kas rada lielāku ES nepieciešamību iesaistīties jautājumu risināšanā un pieņemt jaunus tiesību aktus? Krīzes ir dzinējspēki. Atskatīsimies, piemēram, uz krīzēm veselības aprūpē (COVID-19 pandēmija), krīzēm ekonomikā (Eiropas parādu krīze), vides krīzēm (klimata pārmaiņas), krīzēm

humanitārajā jomā (masveida migrācija) vai krīzēm drošības jautājumos (karš Ukrainā). Visas ES mēroga krīzes nosaka nepieciešamību pieņemt ES mēroga noteikumus. Jo vairāk noteikumu, jo vairāk birokrātijas. Jo vairāk birokrātijas, jo vairāk juridisku strīdu. Jo vairāk juridisku strīdu, jo vairāk ES tiesību aktu pieņemšanas un interpretācijas. Jo vairāk ES tiesību interpretācijas, jo vairāk prejudiciālu nolēmumu. Un tā es nonāku pie otrās tēmas.

Eiropas Savienības Tiesas (EST) uzdevums ir interpretēt ES tiesības un nodrošināt to vienotu piemērošanu visās dalībvalstīs. Runājot par strīdiem

gadījumiem attiecībā uz to, kam ir tiesības – dalībvalstīm vai ES – regulēt attiecīgo jautājumu, EST tiesneši – ļaujiet man būt šeit nedaudz provokatīvam – varētu dot priekšroku ES, nevis dalībvalstīm. Vai varētu būt, ka strīdīgā situācijā viņi varētu dot priekšroku interpretācijai, kas paplašina ES, nevis dalībvalstu kompetences un pilnvaras?

Es analizēšu Igaunijas Augstākās tiesas judikatūras piemērus.

Pirmā lieta – persona bija nodarbināta Tartu cietumā kā amatpersona un bija nostrādājusi tur gandrīz 15 gadus. Darba pienākumi ietvēra uzraudzību, informācijas nodošanu, uzraudzības sistēmas vadību un saziņas nodrošināšanu. Personas medicīniskajā izziņā bija norādīts, ka dzirde labajā ausī neatbilst regulējuma prasībām. Tāpēc Tartu cietuma direktors viņu atbrīvoja no amata. Persona vērsās tiesā un apgalvoja, ka atļaušana bija nelikumīga. Apelācijas tiesa atzina, ka atļaušana bijusi nelikumīga, jo regulējums ir pretrunā ar vispārējām tiesībām uz vienlīdzību, kas izriet no Konstitūcijas.¹ Tad Augstākajai tiesai bija jāpārbauda, vai šis regulējums ir konstitucionāls un ir spēkā. Tā vietā, lai pārbaudītu, vai regulējums pārkāpj konstitucionālās tiesības uz vienlīdzību, Augstākā tiesa lūdza prejudiciālo nolēmumu Eiropas Savienības Tiesai šādā jautājumā: „Vai Direktīva 2000/78, ar ko nosaka kopēju sistēmu vienlīdzīgai attieksmei pret nodarbinātību un profesiju, ir jāinterpretē tādējādi, ka tā izslēdz nacionālo tiesību aktu normas, kas paredz, ka dzirdes traucējumi, kas neatbilst noteiktajiem standartiem, ir absolūts šķērslis ieņemt cietuma darbinieka amatu un ka korektīvo līdzekļu izmantošana, lai novērtētu atbilstību prasībām,

nav atļauta?² Eiropas Savienības Tiesa atbildēja, ka nacionālais regulējums, kas nosaka absolūtu aizliegumu tāda cietuma darbinieka turpmākai nodarbinātībai, kura dzirdes asums neatbilst attiecīgajā regulējumā noteiktajiem minimālajiem dzirdes standartiem, neļaujot pārliecināties, vai šī amatpersona spēj veikt darba pienākumus, bija pretrunā Direktīvai.³

Saņemot Eiropas Savienības Tiesas nolēmumu, Augstākā tiesa nonāca dilemmas priekšā. Vai konstitucionālajai pārbaudei jāpiekāpjas ES tiesību aktiem? Lietai nebija pārrobežuseku – cietuma darbinieks bija Igaunijas pilsonis, un viņš strādāja Igaunijas cietumā. Šādā gadījumā Augstākā tiesa lietu būtu varējusi izlemt, tikai pamatojoties uz Konstitūciju. Nebija vajadzības lūgt prejudiciālu nolēmumu. Kā Augstākā tiesa atrisināja šo dilemmu? Augstākā tiesa *en banc* norādīja, ka tas vien, ka Igaunijas regulējums ir saistīts ar ES tiesību aktiem, nevar liegt konstitucionalitātes pārbaudi Konstitūcijas izpratnē, ja konstitucionalitātes pārbaudes procedūra un tās iznākums neapdraud ES tiesību prioritāti, vienotību vai efektivitāti. Regulējuma iespējamā nesaderība ar ES tiesību aktiem nerādīja šķēršļus konstitucionālajai pārbaudei. Augstākā tiesa atzina regulējumu par antikonstitucionālu un spēkā neesošu.⁴ Tādējādi tiesa lietu izlēma, pamatojoties uz Konstitūciju.

Otra lieta attiecas uz depozīta iemaksu Eiropas Parlamenta vēlēšanās. Šī lieta joprojām atrodas tiesas

¹ Tartu apriņķa tiesas 10.04.2019. spriedums Nr.3-17-1569.

² Augstākās tiesas 24.10.2019. rīkojums Nr.5-19-29/18. <https://www.riigikohus.ee/et/lahendid?asjaNr=5-19-29>

³ Eiropas Savienības Tiesas 2021.gada 15.jūlija spriedums C-795/19.

⁴ Augstākās tiesas 15.03.2022. spriedums Nr.5-19-29/38. <https://www.riigikohus.ee/et/lahendid?asjaNr=5-19-29>

procesā. Katram kandidātam bija jāiemaksā depozīts 4000 euro apmērā. Igaunijas Zaļo partija vēlējās iesniegt sarakstu ar 9 deputātiem kandidēšanai Eiropas Parlamentā. Viņiem bija jāiemaksā depozīts gandrīz 37 000 euro apmērā, bet viņi iemaksāja tikai 8200 euro par diviem kandidātiem. Viņi iesniedza sūdzību Augstākajā tiesā par vēlēšanu komisijas lēmumu. 2010. gada lēmumā Augstākā tiesa *en banc* bija konstatējusi, ka Eiropas Parlamenta vēlēšanas arī regulē Konstitūcija.⁵ Tas nozīmē, ka Augstākā tiesa būtu varējusi atrisināt šo depozītu strīdu, arī balstoties uz Konstitūciju. Taču Augstākā tiesa vērsīsies Eiropas Savienības Tiesā pēc prejudiciāla nolēmuma, cita starpā, jautājumā par to, vai šāds depozīta apmērs atbilst Pamattiesību hartai.⁶

Trešā lieta attiecas uz konstitucionālo hierarhiju un tiesu jurisdikciju. Konstitūcijā ir noteikts, ka:

- 1) Rajona un pilsētu tiesas un administratīvās tiesas ir pirmās instances tiesas;
- 2) Apelācijas (apriņķa) tiesas ir otrās instances tiesas, kas apelācijas procesā izskata pirmās instances tiesu lēmumus;
- 3) Augstākā tiesa ir augstākā tiesu instance valstī un izskata lietas kasācijas procesā.⁷

⁵ Augstākās tiesas 01.07.2010. spriedums Nr.3-4-1-33-09. <https://www.riigikohus.ee/et/lahendid?asjaNr=3-4-1-33-09>

⁶ Augstākās tiesas 14.05.2024. rīkojums Nr.5-24-5; 31.05.2024. rīkojums Nr.5-24-5. <https://www.riigikohus.ee/et/lahendid?asjaNr=5-24-5>

⁷ Igaunijas Republikas Konstitūcijas 149.pārgrāfs. <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/530122020003/consolide>

Prasītājs pieprasīja zaudējumu atlīdzību, jo Augstākā tiesa bija pārkāpusi ES tiesību aktus. Šādas personas tiesības izriet no *Köbler* un *Traghetti del Mediterraneo SpA* lietām.⁸ Persona iesniedza sūdzību administratīvajā tiesā. Pirmās instances tiesai bija jāpārbauda, vai Augstākā tiesa, spriežot tiesu, ir pārkāpusi ES tiesību aktus. Visbeidzot Augstākā tiesa savā lēmumā arī apstiprināja iespēju vērsties pirmās instances tiesā pret Augstākās tiesas rīcību.⁹ Taču tas neatbilst Konstitūcijā noteiktajam tiesu hierarhijas principam un jurisdikcijas principam. Šajā gadījumā Augstākā tiesa nepiemēroja Konstitūcijas attiecīgās normas.

Noslēgumā var secināt, ka, piemērojot tiesību aktus, nacionālais tiesnesis dažkārt saskaras ar dilemmu, kā salāgot ES tiesības ar konstitūciju. Vai mēs pieņemam ES tiesību prioritāti attiecībā pret konstitūciju? Vai tiesai nevajadzētu piemērot konstitūciju, bet deleģēt savu jurisdikciju Eiropas Savienības Tiesai? Vai Augstākās tiesas piedāvātais risinājums – dot prioritāti konstitūcijas piemērošanai, ja tas neapdraud ES tiesību piemērošanu – ir ilgtermiņā un jebkuros apstākļos īstenojams? Vai valstu konstitūcijas tiek marginalizētas un vai valstu tiesnešiem ir jāpiedalās šajā procesā? Šīs ir dažas no dilemmām, ar kurām tiesneši saskaras savā ikdienas darbā.

⁸ Eiropas Savienības Tiesas 30.09.2003. spriedums C-224/01; 13.06.2006. spriedums C-173/03.

⁹ Augstākās tiesas 20.05.2022. spriedums Nr.3-20-1684. <https://www.riigikohus.ee/et/lahendid?asjaNr=3-20-1684/35>

KONFERENCES MIRKĻI

KONFERENCES KOPSAVILKUMS

Ineta ZIEMELE

Visas dienas garumā dzirdējām ļoti vērtīgus priekšlasījumus no dažādām perspektīvām. Es gribu pateikt milzīgu paldies Latvijas Republikas Augstākajai tiesai par šīs konferences organizēšanu, kurai ir gan 20 gadu jubilejai atbilstoša svinīgā dimensija, gan neapšaubāmi saturiskā dimensija ar cik vien iespējams dziļu skatījumu uz Eiropas Savienības tiesībām. Mēs visas dienas garumā runājam par Eiropas Savienības tiesībām. Paldies visiem runātājiem!

Es padalīšos tajā, kāda sintēze, manuprāt, izriet no šīs dienas. Man tā liekas ļoti interesanta.

Pirmais. Protams, ka šodien šajā telpā klātesoša bija vēsture. Tas ir pašsaprotami, jo pagājuši 20 gadi kopš pievienošanās Eiropas Savienībai, un ļoti daudzi no mums bija klāt toreizējos procesos. Mēs ļoti labi atceramies, no kādiem starta punktiem mēs nākam, kāds bija ceļš uz Eiropas Savienību un Eiropas Savienības tiesību telpu, cik milzīgs darbs tajā ir ieguldīts, kādi milzīgi izaicinājumi ir bijuši. Manuprāt, šodien ar zināmu gandarījumu var paskatīties uz sevi un teikt, ka ceļš ir nostaigāts garš, un ir zināms gandarījums par to, no kurienes mēs sākam un kur mēs esam. Interesanti bija dzirdēt arī Slovēnijas Augstākās tiesas pieredzi, jo jāatzīst, un domāju, ka lietuviešu un igauņu kolēģi piekritīs, ka Baltijas valstu starta punkts bija tas zemākais. Protams, mums bija ārkārtīgi sarežģīti, salīdzinot ar Centrāleiropu un arī, piemēram, salīdzinot

ar Slovēniju un tagad arī Horvātiju kā dalībvalstīm.

Šī vēsturiskā perspektīva šodien bija klātesoša arī sarunās par vērtībām. Runājot gan par vienlīdzīgo tiesību principu, gan par nacionālo identitāti, tika iezīmēts, ka Eiropas Savienība ir izveidojusies ne šo 20 gadu laikā, pat ne 50 vai 70 gadu laikā, bet līdz Eiropas Savienībai mēs kā Eiropas civilizācija esam nonākuši daudzu gadsimtu gaitā ļoti smagas vēstures mācības rezultātā. Eiropas Savienības ideja ir miera ideja, par kuru eiropieši ir vienmēr cīnījušies pie dažādām savas pārvaldības iekārtām. Līdz ar to šo sasniegumu nekādā veidā nedrīkst novērtēt par zemu, tas ir jānovērtē tieši tā, ka, pateicoties Eiropas Savienībai un tās tiesību telpai, pēc daudziem gadsimtiem Eiropā ir relatīvs miera stāvoklis, lai arī tepat pie robežām diemžēl atkal ir karš.

Otrais. Šī sinerģija starp dalībvalstīm, to vēsturēm un Eiropas Savienības kopējo konstruktū caur Līguma par Eiropas Savienību 4.panta 2.punktu un Līguma pirmo daļu kopumā nav vienkārša. Bet, manuprāt, kā tiesnesis Jarukaitis uzsvēra, ir vērts paturēt prātā, ka nacionālās identitātes vienlaikus ir Eiropas Savienības tiesību koncepts, un tas ir pareizi, jo šī dažādība patiešām ir arī spēks. Vienoti dažādībā ir absolūti unikāls konstrukts pasaules mērogā. Līdz ar to tiesnešu atbildība – gan nacionālo tiesnešu, gan Eiropas Savienības tiesu tiesnešu – ir milzīga, lai šo konstruktū, šo unikālo ideju noturētu tādā līdzsvarā, ka vienlaikus esam gatavi

virzīties uz priekšu. Jā, izskanēja arī virkne interesantu domu par to, kur tad mēs virzāties. Bet jautājums, kas tika uzdots šajā priekšlasījumā – kāda tad ir pievienotā vērtība šim līdzsvaram starp nacionālajām identitātēm un vienotajām vērtībām kopējā tiesību telpā? Kāda ir pievienotā vērtība tieši šim konstruktam – uz šo jautājumu mums vēl jāturpina atbildēt. Tiesnesis Jarukaitis iedeva trīs iespējamās atbildes, bet domāju, ka ir jāturpina konceptualizēt tālāk šī atbilde, un dažādās jomās tā varētu būt mazliet atšķirīga.

Kolēģis Mihals Bobeks uzdeva jautājumu, kāda tad bija šis lielākās Eiropas Savienības paplašināšanās pievienotā vērtība, piensums Eiropas Savienībai. Esat par to padomājuši? Kad Eiropas Savienības Tiesa organizēja konferenci, lai atzīmētu lielāko Eiropas Savienības paplašināšanos, mēs to definējām kā konstitucionālo momentu Eiropas Savienībā un Eiropas Savienības tiesību telpā. Protams, tā bija lielākā, plašāka paplašināšanās, bet mēs teicām, ka mainījās paradigmas Eiropas Savienībā.

Vairāku runātāju runās dienas gaitā jau izskanēja, kā šīs paradigmas nedaudz mainījās. Mēs esam teikuši, ka varbūt šīs 10 dalībvalstis ir ieņakušas Eiropas Savienības tiesībās ar akūtāku nepieciešamību uzdot prejudiciālos jautājumus par Pamattiesību Hartas piemērošanu. Kāpēc tas tā ir? Mūsu pašu vēsture uz to atbild. Jā, mums vēl arvien ir šī akūtā nepieciešamība noskaidrot, kā tad darbojas pamattiesības dažādās tiesību jomās, kas gan ir Eiropas Savienības tiesību ietvaros, gan arī ārpus tieši šīs tiesiskās kārtības. Ļoti interesanta refleksijas, kas izskanēja arī no Anitas Kovaļevskas ziņojuma, ka Austrumeiropā pirmā līmeņa tiesas un apgabaltiesas ir aktīvas, līdz ar to tradicionālā, hierarhiskā izpratne par tiesu sistēmas uzbūvi caur prejudiciālā nolēmuma procedūru tiek zināmā mērā izjaukta. Tā tiek izaicināta, jo pirmās instances tiesnesis tādu vai citādu iemeslu dēļ arī vēlas uzdot jautājumu, jo, iespējams, negrib sekot Augstākās tiesas nolēmumiem, kuri varētu būt pretrunā Eiropas Savienības tiesībām. Citviet Eiropas Savienībā pašsaprotamās attiecības starp dažādu līmeņu tiesām caur jautājumiem no jaunākajām dalībvalstīm tiek arī izaicinātas.

Protams, daudz tika runāts par tiesnešu izglītošanos un tiesu sistēmu sakārtošanu pēc sociālistisko, totalitāro režīmu gāšanas. Par to, ka tiesnesim ir jāatgūst uzticēšanās no sabiedrības puses. Šiem izaicinājumiem mēs esam gājuši cauri visās mūsu valstīs.

Īpaši gribu pasvītrot vēl vienu tēzi, kas izskanēja. Proti, ka nacionālajam tiesnesim šobrīd kā Eiropas Savienības tiesnesim Eiropas Savienības tiesību zināšanas ir viens no juridiskās izglītības pamatelementiem. Es to absolūti gribu pasvītrot un uzsvērt. Tajās valstīs, kur tas vēl tā nav, ir pēdējais laiks situāciju mainīt, jo tik tiešām – prejudiciālie jautājumi top tikai tad, ja ir zināšanas. Savukārt bez prejudiciālajiem jautājumiem nevar tikt darbinātas Eiropas Savienības tiesības, un mēs nevaram sniegt pievienoto vērtību, savu devumu kopējo vērtību veidošanai Eiropas Savienībā. Mēs taču negribam stāvēt malīnā šajā ļoti kompleksajā veidojumā, kas ir Eiropas Savienība, un nesniegt savu piensumu. Bet, lai to darītu, ir jābūt zināšanu bāzei un arī visiem pārējiem līdzekļiem – gan procesuālajiem, gan darba apstākļiem un, protams, neatkarībai, par ko arī tika šodien runāts.

Mani mazliet bažīja doma, ko dzirdēju kolēģa Bobeka runā, ka vēl arvien varot just atšķirīgu jauno un veco dalībvalstu tiesnešu domāšanu („*different mindset of the new or recent member states and the older member states who come to talk about the issues*”). Tā ir tāda interesanta lieta, par ko varam padomāt, vai tas tiešām tā ir, vai tie ir tādi atsevišķi gadījumi, ko tas sevī īsti ietver.

Visbeidzot mēs runājām kopumā par Eiropas Savienības tiesību materiāltiesisko aspektu caur vispārējo principu un vērtību prizmu. Ļoti daudz runājām par tiesībām no procesuālajiem aspektiem, un tieši no nacionālā tiesneša kā Eiropas Savienības tiesību normu piemērotāja perspektīvas un visām tiesnešu zināšanu, neatkarības, objektivitātes un citu garantiju nepieciešamībām. Bet beigās, un šeit es nonāku līdz Igaunijas Augstākās tiesas kolēģa teiktajam – kā tad mēs īsti paši piemērojam Eiropas Savienības tiesības, ko mēs tā īsti varam darīt atbilstoši Eiropas Savienības tiesībām, un tas nedaudz saistās ar to, ar ko es pati šorīt sāku.

Tātad, kolēģi, varbūt ir vērts paturēt prātā dažus pieturas punktus.

Pirmais – Eiropas Savienības Tiesa, atbilstoši līgumiem un ņemot vērā līgumos tai noteikto kompetenci, ir atbildīga par Eiropas Savienības tiesību interpretāciju. Proti, Eiropas Savienības Tiesa ir galīgā Eiropas Savienības tiesību interpretētāja. Eiropas Savienības Tiesa nepiemēro tās nacionālo tiesību normas, kuras jūs, nākot ar prejudiciālo nolēmumu, Eiropas Savienības Tiesai skaisti izskaidrojat. Tas nav Eiropas Savienības Tiesas jautājums. Protams, bieži vien, lai vispār saprastu, par ko ir stāsts, Eiropas Savienības Tiesa paprasa jums papildu paskaidrojumus, skatās arī, piemēram, nacionālo doktrīnu, lai saprastu, kā tad tā nacionālā norma darbojas. Bet tas ir tādēļ, lai būtu skaidrāks lietas rāmis, ja tā varētu teikt, lai saprastu, kā ES tiesību norma iegulsies konkrētajās tiesiskajās attiecībās.

Otrs pieturas punkts – nacionālās tiesas piemēro Eiropas Savienības tiesību normas. Kā tad notiek šī tiesību normu piemērošana? Nevar jau tā vienkārši paņemt vienu pantu un uzreiz ielikt lietā, vai ne? Jebkura piemērošana prasa šīs tiesību normas izpratni. Un kā mēs kā juristi tiesību normu izprotam? Mums tā ir jāpainterpretē, savādāk mēs nevaram nonākt līdz šīs tiesību normas jēgai. Neatkarīgi no tā, kāds ir šīs normas izpratnes process jūsu prātos, juridiskā darbība ir tiesību normu piemērošana.

Tālāk trešais. Protams, katra no nacionālajām tiesām piemēro Eiropas Savienības tiesību normu atbilstoši savai kompetencei. Un tur ir atšķirība. Konstitucionālajai tiesai ir sava kompetence, un tā atšķiras no Augstākās tiesas kompetences. Tātad kompetence var pamainīt specifiku, kā tiesību norma tiek piemērota. Mēs arī piemērojam Eiropas Savienības tiesības atbilstoši mūsu konstitucionālās iekārtas principiem. Latvija ir izteikti monistiska sistēma, un tas maina daudz ko tajā, kā darbojas nacionālais tiesnesis.

Ceturtais. Piemērojot Eiropas Savienības tiesību normu, jānodrošina Eiropas Savienības tiesību pārākums. Un tad ir jautājums, kas tika uzdots – bet kā tad ar satversmīgumu jeb konstitucionalitāti? Ko darīt, ja nodrošinām pārākumu, bet ir sajūta, ka tas

isti neiet kopā ar konstitūciju? Tas ir tas jautājums, līdz kuram obligāti ir jānonāk. No šī jautājuma nekādā veidā nedrīkst baidīties, jo nacionālais tiesnesis ir devis savu zvērestu valsts konstitūcijai. Nacionālais tiesnesis nevar izvairīties uzdot jautājumu – ko darīt, ja jāpiemēro norma, kura, man šķiet, neatbilst Satversmei. Eiropas Savienība nosaka, ka šādā gadījumā jāiedarbina dialoga mehānisms – Līguma par Eiropas Savienības darbību 267.pants, proti, jāuzdod prejudiciālais jautājums Eiropas Savienības Tiesai. Tā, kā to darīja Satversmes tiesa *Cilevičs un citi* lietā, kā to darīja Itālijas Konstitucionālā tiesa *Tariko 1* un *Tariko 2* sērijā. *Tariko 2* lietā Konstitucionālā tiesa atnāca atkal faktiski ar to pašu jautājumu, paskaidrojot papildus Eiropas Savienības Tiesai, kāpēc no Itālijas krimināltiesību loģikas viedokļa nedarbojās viena perspektīva, kuru Eiropas Savienības Tiesa nebija zinājusi. Ir jānāk atkal, ja nacionālais likums un doktrīna nav izskaidroti līdz galam. Līdz ar to **satversmīgumu jeb konstitucionalitāti Eiropas**

Savienības kompetenču ietvarā ir jānodrošina dialogā ar Eiropas Savienības Tiesu. Bet, lai to varētu darīt, un tā ir daļa no sarežģītās Eiropas Savienības tiesību sistēmas funkcionēšanas loģikas, mums ir jāzina, ka ir satversmīguma problēma attiecībā uz Eiropas Savienības tiesību normu. Mēs to zināsim tikai tad, ja sapratīsim, kāda ir Eiropas Savienības tiesību norma atbilstoši Eiropas Savienības Tiesas judikatūrai, interpretācijas metodei un tā tālāk, un ja zināsim, kāda ir mūsu pašu nacionālā tiesību norma atbilstoši mūsu tradīcijai un interpretācijas metodei. Bet šie jautājumi ir drosmīgi jāuzdod, un tajā nav nedz kompetenču pārkāpums, nedz kas tamlīdzīgs.

Un tad ir interesantais jautājums, uz kuru atbildēja Igaunijas kolēģis: kā šī atbilde, ko saņemam no Eiropas Savienības Tiesas, ieiet mūsu tiesību sistēmā, kādas ir tās sekas.

Bet šo jautājumu atstāšu nākamajai konferencē un ar lielu prieku teikšu visiem paldies.

Aigars STRUPIŠS

Konferenču jēga ir dot vielu pārdomām un attīstībai. Konference ir diskusija, dialogs, atbilžu meklēšana, nevis atbilžu sniegšana. Manuprāt, šodien mēs esam ļoti daudz lietas pārrunājuši no dažādām valstīm, no dažādām pieredzēm, kas mums dod ļoti bagātīgu vielu pārdomām, kas savukārt dod pamatu attīstībai. Angliski man patiktu teiciens „*food for thought*”, latviski tas būtu „barība domām”. Bet šī ir tā barība, kas nenodara kaitējumu veselībai, to var droši patērēt jebkuros daudzumos.

Man patika Eiropas Savienības Tiesas prezidenta Lenartsa kunga teiciens pašā sākumā, kad viņš teica, ka šī konference ir kā „*exercise in common awareness*” – tas ir tieši tas, kas mums bija vajadzīgs, un jau pašā sākumā prezidents Lenarts to ļoti veiksmīgi nodedfinēja. Nezinu, vai precīzāk to var pateikt. Jo Eiropas Savienība – tā ir kopība, un kopīgas apziņas meklēšana, kopīgā un atšķirīgā meklēšana bija mūsu šodienas treniņš.

Skatoties uz 20 gadu pieredzi un mēģinot atrast lielākos šķēršļus, lielākās problēmas un faktoros, kas radījuši vislielākās problēmas, es teiktu, ja ne centrālo, tad vienu no centrālajām problēmām radīja tas, ka Eiropas tiesības tika uztvertas kā kaut kas paralēls nacionālajām tiesībām. Daudzos tiesnešos tas radīja to ilūziju, ka te ir mūsu nacionālās tiesības, tur ir Eiropas tiesības – katra tiesa nodarbojas ar savu kompetenci un tas nekur nekrustojas, izņemot ārkārtas gadījumus. Bet tas tā nav, tas nav paralēls, tā tas nestrādā. Bija nepieciešami gadu desmiti, lai to saprastu, lai nonāktu pie tā, ka arī nacionālais tiesnesis ir Eiropas tiesību piemērotājs. Un, manuprāt, tā lielākā kļūme izrietēja no tā, ka Eiropas Savienības Tiesa tika uzskatīta par ekskluzīvu Eiropas tiesību iztulcotāju. Bet tā nav ekskluzīva, tā ir galējā, un galējais nenozīmē ekskluzivitāti. Kā tikko teica Ineta Ziemele – katram tiesnesim ir jāinterpretē Eiropas tiesību normas, bez tā jau tās nevar piemērot. Ja pieņemam, ka tā ir Eiropas tiesas ekskluzīvā interpretācija, tad skaidrs, ka nacionālās tiesas to nedrīkstētu darīt. Bet tā tas nav.

Tas bija tas šķērslis, kas daudzu tiesnešu galvās pilnībā nošķīra šīs divas lietas – tā ir mūsu lieta, tā ir Eiropas Savienības Tiesas lieta. Man gribas ticēt, ka teiciens, ko, godīgi teikšu, ir nācies dzirdēt – ka man nav laika piemērot Eiropas Savienības normas, man ir jāskata lietas – ka tas ir aizgājis pagātnē.

Pāris vārdi par prejudiciālajiem jautājumiem. Man ļoti patika kolēģes Anitas Kovaļevskas runa, it īpaši par tiem gadījumiem, kuros uzdod jautājumus, kādi ir mērķi jautājumu uzdošanai, un man nāca prātā, šķiet, tā bija Konfūcija izteikta doma, ka tas, kurš uzdod jautājumu, riskē izskatīties kā muļķis uz mirkli, bet tas, kurš neuzdod jautājumus, riskē palikt par muļķi uz visu mūžu. To var attiecināt arī uz prejudiciālajiem jautājumiem. Protams, tur ir jāieslēdz arī veselais saprāts un jāsaprot balanss, kuros gadījumos nevajag uzdot jautājumus par jebko. Tas ir arī zināšanu un veselā saprāta jautājums.

Tiesu varas neatkarība ir fundamentāls tiesiskas valsts koncepts, un šajā konceptā nacionālā tiesu sistēma un Eiropas Savienības Tiesa balsta viena otru – ja nacionālās tiesas piemēro Eiropas tiesību normas, tad Eiropas Savienības Tiesa palīdz tām šo normu piemērošanā. Un kā rāda, piemēram, tas pats manā referātā pieminētais Polijas piemērs, Eiropas Savienības Tiesa arī stāv nacionālo tiesu neatkarības sardzē. Tā ir milzīga garantija, bez šāda atbalsta no Eiropas Savienības Tiesas puses nacionālo tiesu neatkarību būtu daudz grūtāk saglabāt. Tā ka tā ir tāda ļoti efektīva un laba simbioze demokrātiskas, tiesiskas iekārtas noturēšanai.

Noslēgumā paldies visiem moderatoriem, visiem runātājiem, visiem konferences viesiem – gan tiesnešiem, gan tiesu darbiniekiem, gan arī citu valsts institūciju pārstāvjiem. Paldies arī konferences tiešajiem organizētājiem – Augstākās tiesas Administrācijai. Īpašs paldies Eiropas Savienības Tiesas tiesnesei Inetai Ziemelei un kolēģim senatoram Jānim Plepam par idejām un atbalstu konferences satura veidošanā.

TIESĪBDOMAS: PRIEKŠLASĪJUMI, PUBLIKĀCIJAS

MŪSDIENU TIESNESIM IR JĀIET LĪDZI LAIKAM

Pamatziņojums Latvijas tiesnešu konferencē „Tiesnesis 21.gadsimta sabiedrībā” 2024.gada 17.maijā

Aigars STRUPIŠS

Augstākās tiesas priekšsēdētājs, Tieslietu padomes priekšsēdētājs

sabiedrība un ko tā sagaida no tiesu sistēmas.

Efektivizācijas būtība bieži vien tiek pārprasta, visbiežāk tieši no individuālā skatupunkta. Efektivizācija nenozīmē, ka jāstrādā vairāk, smagāk. Efektivizācija nenozīmē, ka jāstrādā uz brīvā laika, ģimenes vai veselības rēķina.

Efektivizācija nozīmē, ka jāattīsta jaunas, mūsdienu apstākļiem atbilstošas prasmes un adekvātas metodes. Jāizmanto mūsdienīgi rīki, mūsdienīgas pieejas, lai izdarītu darbu ātrāk, nezaudējot kvalitāti. Liekas ļoti vienkārši, bet kā to panākt?

Arī no sistēmas skatupunkta efektivizācija ir

Pagājušajā gadā tiesnešu konferencē runājām par tiesu efektivitātes problēmām. Izvirzīju tēzi, ka konkrētajos apstākļos, kādos šobrīd atrodamies, ir jāpāriet no ekstensīvā attīstības modeļa uz iekšējo resursu aktivizāciju un lietderīgāku izmantošanu. Šogad ejam tālāk, attīstot šo virzienu.

Efektivizācija nozīmē, pirmkārt, ka resursi ir jāapzina, un, otrkārt, tie jāmobilizē.

Runa nav tikai par materiālajiem resursiem, bet par plašāku resursu loku. Efektivizācija prasa arī iekšēju mobilizāciju – ne vien no sistēmas, bet arī no tiesneša individuālā skatu punkta. Tā prasa zināmu pārgrupēšanos un attīstību no katra tiesneša, jo šodien mēs nedzīvojam tajā pasaulē, kādā dzīvojam 5, 10, 20, 30 gadus atpakaļ. Pārgrupēšanās ir absolūti nepieciešama. Tādēļ šīgada konferences tēma ir „Tiesnesis 21.gadsimta sabiedrībā” – paskatīties, kā mainījusies tiesu sistēma, kā mainījusies

absolūti nepieciešama. Tas nozīmē atbilstošu materiālo priekšnoteikumu radīšanu, lai tiesnesis varētu savu darbu veikt efektīvi. Runa ir par mūsdienīgām informācijas tehnoloģijām, normāli darbojošos TIS, starp citu, par ko pēdējā laikā atkal ir ienācis ļoti daudz sūdzību. Runa ir arī par materiāltechnisko nodrošinājumu. Protams, arī par Tieslietu akadēmiju, jo tiesnešu apmācības jautājumi ir viens no sistēmiskās mobilizēšanās instrumentiem. Tieslietu akadēmijai es saskatu ļoti lielu potenciālu, kas atrisinātu ļoti daudzas mūsu problēmas.

Par izmaiņām tiesu sistēmā likumdošanas ceļā – tas ir atsevišķs stāsts, kam gribētu pieskarties sīkāk. Problēma ir tā, ka šis aspekts nereti tiek izmantots nevis reāli pastāvošu problēmu risināšanai, bet darbības imitācijai. Tautas valodā sakot – dūmu pūšanai acīs. Nav noslēpums, ka visus šos gadu desmitus kopš neatkarības atgūšanas valdošā pieeja ir bijusi: ir problēma – grozām likumu!

Protams, ir gadījumi, kad tas ir pamatoti un absolūti nepieciešami, jo ir lietas, kuras nevar atrisināt bez likuma grozījumiem. Bet, kolēģi, ir jāatzīst, ka liela daļa likumu grozījumu ir kā nabadzības apliecība tiesību piemērotājiem. Tie ir mani vērojumi gadu desmitu garumā. Ar lielu daļu problēmu ir iespējams tikt galā, adekvāti piemērojot juridisko tehniku – iztulkojot un tālāk veidojot tiesību normas. Cilvēciski saprotams – ir nesalīdzināmi vienkāršāk neuzņemties atbildību, neapgūt juridisko metodi, neapgūt Eiropas Savienības tiesības, sekot likuma burtam, kas dod iespēju visu norakstīt uz „slikto likumu” un dzīvot ilūzijās, ka kaut kur Jurisprudences Universumā dzīvo Ideālais Likums, kurš vienā jaukā dienā tiks nonests mums un tad mūsu dzīve kļūs laba, pienāks tā diena, kad jebkuru lietu varēs atrisināt ātri un vienkārši...

Tā nebūs, kolēģi. Nekad nav bijis. Un nebūs nekad. Tas jāsaprot un jāpieņem kā aksioma jebkuram tiesību piemērotājam. It īpaši tiesnesim.

Iespējams, 100–200 gadus atpakaļ, juridiskā pozitīvisma un jēdzienu jurisprudences laikā šāda pieeja tika pieņemta kā pašsaprotama. Šodien tas neder. Šodien lielākoties vaina nav likumos, bet gan cilvēkos, izglītībā, apmācībā. Šodien risinājums primāri ir jāmeklē tiesību piemērošanā, apmācībā, prasmju attīstīšanā, nevis papīros un procedūrās. Jūs ziniet, ar kādu intensitāti tiek grozīti likumi, kaut vai procesuālie likumi, ar kuriem mēs strādājam ikdienā, – brīžiem vairs nav iespējams izsekot, kurā brīdī kāds grozījums ir noticis. Protams, ir gadījumi, kad grozījums ir nepieciešams, un tādi gadījumi šobrīd ir identificēti, tiek analizēti vairāki aspekti, kur procesuālās normas var tikt uzlabotas. Piemēram, pirmās instances sprieduma atstāšana spēkā. Bet, kolēģi, mēs vēl neesam iemācījušies pilnvērtīgi izmantot tās iespējas, ko mums dod pašreizējā likuma regulācija. Par to mēs runājam pagājušā gada konferencē.

Šā gada konference ir par tiesnesi 21.gadsimtā. Nerunāsim par Ideālā Likuma meklēšanu. Parunāsim par tiesnesi kā cilvēku, 21.gadsimta cilvēku, uz kura pleciem gulstas milzīga atbildība. Par to, kādam viņam būtu jābūt ideālā pasaulē, kādas ir viņam iespējas tādām mūsu realitātē, un kāds viņš varētu būt, ja mēs mobilizētos. Juridiskus jautājumus mēs varam apspriest citos formātos, bet tiesnešu konferences mērķis, kad reizi gadā sanāk kopā visi Latvijas tiesneši, ir parunāt par jautājumiem, kas aizķeras sirdī un liek padomāt, kā mēs dzīvosim un darbosimies tālāk.

PAR LIETU TERMIŅIEM

Par visām aizvadītā gada aktualitātēm nerunāšu – ir publicēts Tieslietu padomes gada pārskats, kur tas izlasāms. Koncentrēšos uz tiem aspektiem, kurus uzskatu par ļoti svarīgiem un kas mums šodien visiem kopā būtu jāizrunā. Galvenais no tiem – termiņi.

Kolēģi, lietu izskatīšanas termiņi ir kļuvuši par ļoti komplicētu problēmu, un tā radusies vairāku apstākļu dēļ. Gan faktisku, gan emocionālu.

No vienas puses, ir zināms, ka vidējie termiņi Latvijas tiesās ir ļoti vai pat ļoti ļoti visas Eiropas Savienības kontekstā. No otras puses, mēs regulāri saņemam pārmetumus par ilgajiem lietu izskatīšanas termiņiem – no sabiedrības, no politiķiem, no prokuratūras. Tas var novest pie kognitīvās disonanses – viss ir kārtībā, bet tevi visu laiku par to kritizē. Tas

tiesnešus noved stresā un neizpratnē, kas notiek.

Ir laiks šajā situācijā ieviest skaidrību. Mēģināšu to darīt no sava skatu punkta. Tieslietu padomes darba grupa šobrīd strādā pie termiņu izpētes un vadlīniju izstrādes. Bet diskusijas rosināšanai izteikšu savus vērojumus un secinājumus. Vispirms fakti.

Pirmkārt, atkārtoti: vidējie lietu izskatīšanas termiņi Latvijā ir ļoti ļoti labi.

Otrkārt, nav noslēpums, ka daudzās tiesās dažādu iemeslu dēļ ir uzkrājušās vecās lietas – vecākas par pieciem gadiem, daudzas pat vēl krietni vecākas. Atslēgas vārdi – dažās tiesās dažas lietas. Lai gan šis lietu skaits procentuāli nav nemaz tik liels, negatīvais iespaids par visu tiesu sistēmu ir radīts. Šo problēmu vēl dziļāku padara tas, ka daudzas no šīm lietām ir krimināllietas ar sabiedrisku rezonansi, kur sabiedrības interese ir visaugstākajā pakāpē. Tas rada iespaidu, ka tiesas nav ieinteresētas šīs lietas skatīt. Bet mēs zinām, ka ilgajiem termiņiem var būt dažādi apstākļi, tai skaitā daudzi attaisnojoši, par kuriem nevar neko pārmet, taču vienalga tas izskatās slikti. Un tieši šis aspekts ir pārmetumu pamatā – konkrētās lietas konkrētās tiesās.

Treškārt, politiķi, redzot šo kavēšanos ar sabiedriski nozīmīgo lietu iztiesāšanu, reaģē un izsaka priekšlikumus, kas arī ir saprotami, jo tāds ir viņu darbs. Sabiedrība prasa, politiķi reaģē, pārmet nevienu neko nevar.

Ceturtkārt, tiesneši šos pārmetumus uztver tādējādi, ka visi šie pārmetumi ir nevis par konkrētām lietām, bet ka tie ir adresēti kolektīvi visiem tiesnešiem, norādot uz viņu katra sliktu darbu. Tādēļ tiesneši, apzinoties savu atbildību, cenšas visu skatīt ātrāk, ātrāk, nereti ziedojot privāto dzīvi, atpūtu, laiku ģimenei un pat veselību. Diemžēl, reizēm arī kvalitāti. Jūs ziniet dzelzs likumu – kvalitāte, izmaksas, ātrums. Izvēlies divus no tiem, jo visi trīs nav iespējami. Mēs cenšamies ātrāk, jo termiņi mūs spiež, un mēs tos termiņus pieņemam kā tādu bubuli. Vienreiz tam jāpieliek punkts! Jāpasaka, kas ir kas.

Bet kā to izdarīt? Jo vaimanāt par problēmām ir vienkārši. Jautājums – vai mēs spējam tās risināt? Mans šā brīža redzējums ir šāds.

Pirmkārt, ir jāatver acis un jāsaprot viena elementāra patiesība: nevienu tiesnesim netiek pārņemts, ka lieta tiek izskatīta 8 mēnešos 6 mēnešu vietā vai gada laikā deviņu mēnešu vietā. Tie ir normāli izskatīšanas termiņi – gan četri, gan seši, gan 10 mēneši – atkarībā no konkrētās tiesas resursiem. Pārmetumi ir par lietām, kuras tiek skatītas 3–5–10–15 gadus. Tur ir problēma, ne jau mūsu ikdienas darbā. Tas ir jāsaprot. Lai kaut ko izdarītu, vajag apstāties un saprast.

Otrkārt, attiecīgo tiesu priekšsēdētājiem katram savā tiesā ir jānosaka prioritāte tieši veco lietu izskatīšanai, nepieciešamības gadījumā izmantojot likumā „Par tiesu varu” noteikto mehānismu, tai skaitā uzdodot tiesnesim noteikt procesuālo darbību veikšanas termiņus konkrētās lietās.

Treškārt, ir jāatslogo tās tiesas, kurās ir lielākais veco lietu uzkrājums. Tā, protams, pirmām kārtām ir Rīgas pilsētas tiesa. Tas darāms ar lietu pārsūtīšanu.

Ceturtkārt, uz citām tiesām jāpārsūta jaunienākušās lietas, lai dotu tiesai iespēju koncentrēt resursus uz veco lietu pabeigšanu. Šīs vecās lietas ir tas darvas piliens medus mucā, kas mums visiem gandē dzīvi, tādēļ viss akcents jāliek uz tām. Nevajag domāt – mana tiesa, cita

tiesa, svešā tiesa – mēs visi esam vienas sistēmas tiesneši, mums ir viena valsts un viena tiesu sistēma. Tas, ka vienā tiesā palielinās, citā samazinās slodze, ir jautājumi, ko risina Tieslietu padome. Slodzes izlīdzināšana ir viens no virzieniem, kurā strādājam.

Piektkārt, katram tiesas priekšsēdētājam savā tiesā jānodrošina Kriminālprocesa likuma 14.panta trešās daļas reāla darbība. Runa ir par prioritārajām lietām. No ģenerālprokurora regulāri dzirdu, ka šis pants netiek izmantots, netiek piemērots tā, kā vajadzētu būt.

Sestkārt, ir jāanalizē, vai pastāv tiesiskas iespējas izvairīties no šķēršļiem, kas kavē lietu izskatīšanu. Piemēram, skatīt lietu bez lietas dalībnieka klātbūtnes. Ja ir iespējams, tas jāizmanto, jo zinām, ka viens no galvenajiem lietu atlikšanas iemesliem ir tas, ka dalībnieki nenāk uz tiesu.

Septītkārt, tas ir ļoti svarīgi un attiecas nevis uz tiesnešiem, bet uz politiskajām amatpersonām, kurām būtu jāatturas no abstraktiem pārmetumiem „par garajiem termiņiem Latvijas tiesās”. Nav tādu abstraktu garu termiņu Latvijas tiesās, termiņi ir normāli. Ja ir jautājumi par termiņiem konkrētās lietās, tas tā arī ir jāsaka. Tādus pārmetumus es varu pieņemt, pārbaudīt un vērtēt. Bet vispārīnātie pieņēmumi vienkārši indē sabiedrību, tie kaitē valstij, radot iespaidu, ka mēs nespējam risināt problēmas. Mēs spējam risināt problēmas, piemēram, koncentrējot resursus uz vecajām lietām.

Un astotkārt, ir jāatkārto „pirmkārt” un jāsaprot, ka katrai lietai nepieciešams tik ilgs laiks, cik tas objektīvi nepieciešams. Nav vienam nekāda pamata uzskatīt, ka tiesneši nestrādā vai strādā lēni, ir jābeidz kultivēt stereotipu par slinkajiem tiesnešiem. Tas pirmām kārtām attiecas uz politiķiem, kas, vispārīnot un pārmetot, cenšas izcelties uz šī fona. Šī vispārīnāšana arī valstij nodara lielu kaitējumu, jo rada priekšstatu par valsts bezspēcību, lai gan īstenībā tā nav. Ja kāds tiesnesis arī neveic darba pienākumus, tam ir citi mehānismi. Ejam likumā noteikto ceļu – ir Tiesnešu disciplinārkolēģija, tiek ierosinātas disciplinārlietas, tiesneši ir saņēmuši disciplinārsodus par darba pienākumu nepildīšanu. Tas strādā. Bet tas ir par konkrētām lietām, nevis vispārīgi pārmetumi.

Lai mani nepārprastu – kā tas dažam labam mēdz gadīties – precīzēšu: es neaicinu skatīt lietas lēnāk vai pagarināt termiņus. Es aicinu strādāt atbildīgi, kvalitatīvi un efektīvi, un vienlaikus atbilstoši savām spējām un resursiem, neriskējot ar savu veselību. Ja resursu trūkuma dēļ termiņi objektīvi pagarinās, tad tie pagarinās. Tieslietu padomē, saņemot ikgadējos termiņu standartus, redzam, kā tiesa ir strādājusi iepriekšējā gadā un kādi faktori ietekmē nākamo periodu. Iemesli ir dažādi, un termiņi nav akmenī iecirsti. Bet, kā jau teicu, problēma nav šajās maznozīmīgajās svārstībās dažu mēnešu robežās, problēma ir salīdzinoši nelielā īpaši ieilgušo lietu skaitā.

Protams, papildus tam jāpildveido arī darba efektivitāte, metodes, darba organizācija, jārisina jautājums par advokātu kalendāra ietekmi, specializāciju, apmācību, utt. Bet tie jau ir tehniskie risinājumi. Vispirms ir jāsaprot galvenais, tad varam risināt detaļas.

PAR VALSTS DROŠĪBAS JAUTĀJUMIEM

Pēdējā gada notikumi sāpīgi parādīja, ka tiesu sistēma ir kritisks un centrāls valsts drošības elements. Turklāt ne tikai iekšējās, bet arī ārējās drošības. Jā, tiesa neiet

karot, bet tiesas darbs ietekmē arī ārējo drošību. Nekas neparāda šādas nošķirtības starp iekšējo un ārējo drošību naivumu tā, kā dzīvošana blakus aktīvai kara zonai. To jāsaprot un jāpieņem visiem – gan tiesnešiem, gan politiķiem, gan ierēdņiem, gan arī sabiedrībai kopumā. Te nav katram sava pasaule, mēs visi dzīvojam vienā pasaulē. Un tiesnešiem jāsaprot – jo profesionālāka, paredzamāka un saprotamāka būs tiesas darbība, jo lielāks būs sabiedrības respekts, jo lielāka būs mūsu drošība.

Ir jāsaprot, ka ne visi noziegumi ir vienādi no sabiedrības drošības viedokļa. Zādzība nodara kaitējumu vienam cilvēkam, bet spiegošana apdraud mūs visus. Zādzība nevar novest pie simtiem vai tūkstošiem, vai pat simtiem tūkstošu cilvēku upuriem, bet spiegošana var. Tas ir jāsaprot, nosakot sodus, jāņem vērā, nosakot drošības līdzekļus. It kā nevainīgas informācijas nodošana ārvalstu izlūkdienestiem – tilta izmēri, dzelzceļa mezglu fotogrāfijas utt. – tas viss noder militārās taktikas plānošanai karam pret Latviju: kādu tehniku, pa kādiem ceļiem, pa kādiem tiltiem virzīt. Jāsaprot, ka it kā vienkāršu fotogrāfiju nosūtīšanai var būt milzīgas sekas – upuri būs mērāmi desmitos un simtos tūkstošos.

Atsevišķs jautājums ir tas, ka mums nav izstrādāta vienota metodoloģija šajos jautājumos. Mēs pie tā strādājam.

Pēdējā Tieslietu padomes sēdē apspriedām tiesu varas atbildi uz sabiedrības reakciju jautājumā par tiesnešu lojalitātes apšaubīšanu. Tieslietu padomes locekļi konsekventi atbalstīja viedokli par skaidru sarkano līniju novilkšanu šajā jautājumā. Ir nepieņemama tiesnešu kolektīvās vai individuālās lojalitātes hipotētiska apšaubīšana bez pierādījumiem vai pamatojot šīs šaubas ar tiesneša radnieku vēsturi vai radnieku politiskajām simpātijām, kā tas bija konkrētā gadījumā. Demokrātiskā tiesiskā valstī katrs atbild par sevi, nepastāv kolektīvā atbildība. Ja ir ziņas par konkrētu tiesnesi, lūdzu, likumā noteiktajā kārtībā ir mehānismi, kā šo lojalitātes vai atbildības jautājumu risināt. Bet šādi publiski pārmetumi nav pieļaujami. Tiesnesis ir uzskatāms par profesionālu un lojālu, kamēr likumā paredzētajā kārtībā netiek pierādīts pretējais. Pretējā gadījumā mēs nonākam pie veciem laikiem, kad par viena ģimenes locekļa „grēkiem” tika izsūtīta visa ģimene.

JAUNAIS IZAICINĀJUMS – MĀKSLĪGAIS INTELEKTS

Mākslīgais intelekts ir kļuvis par tādu kā modes terminu, par kuru visi runā, bet praktiskas jēgas pagaidām nav daudz. Jābeidz runāt un jāsāk apgūt un izmantot.

Tāpēc mēs Augstākajā tiesā esam sākuši izstrādāt virzienus, kādos izmantot mākslīgā intelekta rīkus tieši Augstākās tiesas darbā. Runa ir par liela apjoma informācijas apkopošanu un analīzi. Tas prasa laiku, lai mēs saprastu, pirmkārt, kas mums ir nepieciešams, ko tas var dot un kā to var pielāgot mūsu vajadzībām. Šobrīd mēs pie tā strādājam, iesim soli pa solim. Sākotnējās investīcijas, ko plānojam veikt Augstākajā tiesā, jāveic gudri, lai tām būtu atdeve nākotnē un lai tās varētu pārnest plašākai izmantošanai visā tiesu sistēmā.

Pateicos par uzmanību un novēlu jēgpilnu diskusiju un dziļas pārdomas par šodienas tēmu, kurai būtu jābūt aktuālai ikvienam 21.gadsimta tiesnesim!

TIESNESIS REĀLAIS: KĀDS IR 21. GADSIMTA TIESNESIS UN KĀDI IR TIESNEŠA PROFESIJAS IZAICINĀJUMI?

Tiesnešu profesionālās darbības novērtēšanas procesa atziņas, tiesneša personība, spēks, vājums un izaugsme

Priekšlasījums Latvijas tiesnešu konferencē „Tiesnesis 21.gadsimta sabiedrībā” 2024.gada 17.maijā

Rudīte VĪDUŠA

Senāta Administratīvo lietu departamenta senatore, Tiesnešu kvalifikācijas kolēģijas locekle

Labdien, cienījamie klātesošie, cienījamie kolēģi!

Pēc tam, kad esam pakavējušies pie ideāla, es gribētu ielūkoties tajā, kāds ir reālais Latvijas tiesnesis 21.gadsimtā.

Pirms sāku dalīties ar savām pārdomām, atgādinu, ka arī es esmu tiesnese, nevis psihologs vai sociālantropologs, tādēļ pieņemiet šos no manas tiesneses pieredzes un Tiesnešu kvalifikācijas kolēģijas darba nākušos vērojumus kā manu subjektīvo skatījumu par to, kādi esam. Varbūt kaut kas no tā jūs rosinās uz pārdomām.

I.

Mēs esam dažādi.

Tiesnešu saime ir raiba kā dzeņa vēders un kā pati Latvijas tauta.

Mūsu zināšanas, vērtības, uzskati ir veidojušies ļoti atšķirīgos apstākļos.

Mūsu kolektīvā ir tiesneši, kuri šajā amatā ir jau no Latvijas neatkarības atjaunošanas un pieredzēja kardinālas tiesiskās sistēmas izmaiņas, Latvijai atgriežoties Rietumu tiesību lokā. Šādas izmaiņas nav pieredzējuši un nepieredzēs lielākā daļa mūsu līdzgaitnieku citās Eiropas valstīs.

Tiesnešu kolektīvs apvieno dažādas paaudzes. Kad daļa jau sāka strādāt par tiesnešiem, citi vēl tikai dzima. Jauno tiesnešu zināšanas ir krātas un pasaules uzskats ir veidojies ļoti atšķirīgā realitātē, viņu izglītība ir Eiropas Savienības juristu izglītība, viņi jau no savu darba gaitu sākuma ir Eiropas Savienības tiesneši.

Bet lietu izskatīšanā visiem dažādajiem tiesnešiem jāspēj nemitīgi pielīdzināties un pielāgoties visām izmaiņām.

Mēs esam ļoti dažādi arī kā personības.

Tādēļ jāsaprot – nav „tipiska” Latvijas tiesneša. Vismaz Tiesnešu kvalifikācijas kolēģijā man nav izdevies tādu tēlu izveidot.

Dažādībā ir tomēr saskatāmas iezīmes, kuras var mēģināt saukt par Latvijas tiesnešiem kopumā parasti piemērotām, pat ja atsevišķos gadījumos ir izņēmumi.

II.

„Reālais tiesnesis” veidojas visupirms uz **vērtībām**, kuras tas pieņēmis par savām un kuras, lai kā mainītos rakstītās un nerakstītās tiesības, vienmēr būs avots tiesneša attieksmei pret sava amata pildīšanu un atspoguļosies arī tiesneša profesionālajās prasmēs.

Es gribētu nosaukt dažas tās vērtības, kuras saskatu, sastopoties ar tiesnešiem kolēģijā, un par kurām varētu domāt, ka tās ir vispār atbalstītas. Tās var saskatīt gan dokumentos, ko mēs par tiesneša darbu lasām kolēģijā, gan sarunās ar tiesnešiem, gan arī mūsu pašu – kolēģijas locekļu – viedokļos un lēmumos. Nosaukšu tās, kas nāk prātā pirmās, bet tās, protams, nav vienīgās.

- **Darbs** ir vērtība Latvijas tiesnešiem. Augsti tiek vērtēta tiesneša spēja izskatīt lietas pēc iespējas efektīvāk, neuzkrājot rindu, nekavējot termiņus. Manuprāt, nav tiesneša, kas nelepotos, ja spēj izskatīt daudz lietu un tikt galā ar lielu darba daudzumu, un nav tiesneša, kas nenovērtētu to, ka cits kolēģis spēj labi tikt galā ar lietu izskatīšanu. Izskatītās lietas ir goda jautājums, spēja strādāt efektīvi pašam un efektīvi organizēt

sastāva darbu, ar saviem resursiem pēc iespējas tikt galā ar grūtībām, ko rada ienākošo lietu skaits, reizēm nepilnīgie digitalizācijas risinājumi vai vienmēr klātesošais kvalificēta personāla trūkums.

- **Taisnīgums** ir vērtība. Tiesnesis mēģinās atrast rezultātu, kas atbilst iekšējai taisnīguma sajūtai. Iespējams, kādreiz tas netiks atrasts metodoloģiski pareizi, un iespējams, ka kādreiz īstais pamatojums tam, kāpēc lietā ir tieši tāds un ne citāds rezultāts, būs drīzāk izlasāms starp rindiņām, nevis spriedumā tiešā tekstā; vājā puse reizēm ir neprasme tik galā ar likuma burtu, nevis vienaldzība pret rezultātu.
- **Patstāvība un neatkarība** ir vērtība. Tiesneši augstu vērtē spēju spriest tā, kā uzskata par pareizu, pat ja sastopas ar sabiedrības spiedienu vai citām grūtībām. Arī spēja patstāvīgi tikt galā ar pienākumiem, uzņemties atbildību par sava darba rezultātu ir atbalstīta iezīme.
- **Ētiskums** ir vērtība. Tiesneši nebūt nav sajūsmā, ja kādam kolēģim gadās rīcība, ko nevar nosaukt par ētisku. Pat ja reizēm no ārpuses sabiedrībai izveidojas cits priekšstats, tiesnešu kolektīvā ar cunfetes godu rēķinās visupirms kā ar nepieciešamību tiesnešiem rīkoties ētiski.
- **Koleģialitāte** ir vērtība. Nav labais tonis domāt tikai par savām problēmām, kā pozitīvais tiek saskatīta spēja būt atbalstošam un no savas puses nebūt par nastu citiem kolēģiem, spēja solidāri uzņemties tiesas slodzei atbilstošu darba apjomu, jo īpaši lielas slodzes apstākļos. Tiesneši arī iebilst, ja kādam kolēģim nākas saskarties ar nepamatotiem pārmetumiem.
- **Cilvēcība** ir vērtība. Gan savstarpējās attiecībās, gan attiecībās ar procesa dalībniekiem. Gadījumi ir dažādi, un lietas dalībnieki ir dažādi, bet kopumā būt tiesnesim nozīmē būt cilvēcīgam.
- Un vēl es tikai iezīmēšu sākumu atvērtam sarakstam ar daudzām citām pozitīvām personības iezīmēm, ko tiesneši novērtē. Kopumā – un tas ir pilnīgi dabiski un nepieciešami šajā profesijā – Latvijas tiesnešiem ir ļoti labs cilvēcisko īpašību kompass: tiesneši novērtē **godīgumu** savstarpējās attiecībās, **draudzīgumu**, **dzīvesprieku**, **spēju saglabāt mieru** un daudzas citas īpašības, kas ļauj visiem vienā kolektīvā veiksmīgi strādāt un būt apmierinātiem ar darbu.

Kā redzat, visas manis nosauktās vērtības ir universālas. Tās nav īpašas 21.gadsimta vērtības, jo cilvēkam, kas savā būtībā ir tiesnesis, šīs vērtības būtu jānēsā sevī jebkurā laikmetā.

III.

Par tiesnešiem var būt tikai cilvēki, kas šīs vērtības spēj apvienot ar atbilstošām **profesionālajām zināšanām un prasmēm**.

Pievērsieties realitātei, jāteic, ka profesionalitātes līmenis tiesnešiem ir dažāds, un tas attiecas uz visām parastī vērtējamām profesionālajām prasmēm: gan lēmumu pieņemšanas prasmi, kas ietver arī tiesību pārzināšanu un juridiskās metodoloģijas pareizu

izmantošanu, gan nolēmumu argumentēšanas prasmi, gan tiesas procesu vadības prasmi, gan darba organizācijas prasmi.

Es patiešām ceru, ka tiesneši, kas jau saņēmuši augstākas instances tiesnešu atsauksmes atbilstoši jaunajam atsauksmju saturam, atrod tajās gan avotu pārlicībai par savām profesionālajām prasmēm, gan arī iedvesmu aizpildīt robus zināšanās un prasmēs.

Es arī ceru, ka, rakstot savas profesionālās darbības pašnovērtējumu, tiesneši dziļāk pārdomā, kur vēl ir vieta izaugsmei.

Tāpat es ceru, ka augstākas instances tiesneši par spīti darba apjomam atradīs kapacitāti patiesi iedziļināties vērtējamā tiesneša darba kvalitātē un objektīvi un prasmīgi norādīt gan uz to, kas uzteicams, gan uz trūkumiem.

Tiesnešu profesionālās darbības novērtēšanas sistēmai būtu jāspēj palīdzēt ikvienam tiesnesim sasniegt to profesionalitātes līmeni, kādu cilvēki sagaida. Kā tas izdodas?

Pavisam noteikti varu teikt, ka tiesnešu korpuss kopumā patiešām profesionālajā ziņā aug, un ne jau kvalifikācijas kolēģijas dēļ, bet visupirms tāpēc, ka tiesneši apzinās, ka profesionāli jābūt līmenī. Ne visos aspektos un ne vienmēr ātri, bet kopumā profesionalitāte aug.

Paskatoties mikrolīmenī, nevaru tomēr apgalvot, ka ikviens individuāls tiesnesis savas karjeras laikā aug un ka izaug līdz tam 21.gadsimta tiesnesim, kādu ikvienam lietas dalībniekam būtu tiesības sagaidīt kā savas lietas izšķirēju. Nereti ir gadījumi, kad arī būtiskas kļūdas lietas izskatīšanā mani nepārsteidz, jo tās ir likumsakarīgas sekas tiem trūkumiem, ko es redzu profesionalitātē. Ja ir būtiski robi zināšanās un metodoloģijā, agrāk vai vēlāk būs lieta, kurā tas novedīs pie kļūdām. Vai tā būs cilvēka notiesāšana pēc likuma burta, kad pēc likuma jēgas nav bijis apdraudējuma ar likumu aizsargājamām interesēm. Vai tas būs noignorēts izšķirošs arguments, kura būtību tiesnesis nesaprata tikai tādēļ, ka neuzskatīja par nepieciešamu pārzināt Eiropas Savienības regulējumu.

IV.

Nav šaubu, ka tiesnesis nereti ir spiests samierināties ar tādiem apstākļiem, ka ir jārisina dilemma starp ātrumu, daudzumu un kvalitāti. Tas nereti burtiski spiež atmest kaut ko no izglītošanās, kaut ko no kvalitātes. Arī Tiesnešu kvalifikācijas kolēģija dzīvo realitātē un šīs praktiskās grūtības apzinās.

Bet resursi un faktiskās iespējas nav vienīgie, kas kavē izaugsmi.

Pēc maniem vērojumiem, **robežas izaugsmei** bieži nosaka paša tiesneša personība.

Būtisks profesionalitātes priekšnoteikums ir cilvēka atvērtība jaunajam: gatavība uzzināt jauno, pieņemt jauno, sadūšoties to pirmoreiz izmantot praksē, spert soli nezināmajā.

Tiesneši šajā ziņā ir dažādi, turklāt interesanti, ka tam nav korelācijas ar tiesneša vecumu vai pieredzi. Ir tiesneši ar 30 gadu stāžu, kas profesionāli attīstās un elastīgi apgūst gan izmaiņas tiesiskajā sistēmā, gan jaunus principus darba organizācijā vai nolēmumu rakstīšanā. Un otrādi: gadās, ka arī jauns tiesnesis

ieņemot to profesionalitātes līmeni, kāds bijis, ienākot tiesu sistēmā.

Reizēm man šķiet, ka tiesnesis sev apkārt ir uzraudzējis tādu kā kapsulu, kurā viņš dzīvo, un kurai cauri nespēs izkļauties nedz kvalifikācijas kolēģija, nedz pats 21.gadsimts. Tas ir:

- turēšanās pie agrāk pazītā, šaurā, vienkāršā;
- tieksme uz vienkāršām receptēm, vienkāršiem paņēmieniem, šauras tiesību telpas;
- tieksme noraidīt jauno, noraidīt tiesības, kas ir augstāk vai sarežģītāk par tieši piemērojamām;
- jaunā pieņemšana pēc formas, bet ne pēc saturā.

Tiesnešiem ir virkne dažādu atrunu, ar ko tiek aizstāvēta šī iekapsulēšanās. Minēšu piemērus. Daļā no tiem ir savs grauds patiesības, bet tikai grauds.

- Galvenais ir pareizi piemērot nacionālo likumu.”
- „Eiropas Savienības tiesības parastajās civillietās un krimināllietās nemaz nav nepieciešamas.”
- „Jāskatās, kā ir rakstīts dzeltenajā grāmatā (vai zaļajā, atkarībā no specializācijas). Kas nav Civilprocesa likumā, tas uz mums neattiecas.”
- „Tiesību teorija ir tuvāka tiem, kam tuva ir akadēmiskā domāšana.”
- „Pirmajā instancē tam nav laika.”
- „Galvenais, lai lieta pareizi izskatīta.”
- „Ar mūsu slodzi tas nav iespējams.”
- „Neredzu jēgu nolēmuma strukturēšanai. Tas, ka numurē katru teikumu, nekādi neuzlabo uztveršanu. Kad būs vadlīnijas, tad strukturēšu. Strukturēšana neļauj brīvi plūst domām.”
- „Par šo vēl nebija izveidojusies Senāta judikatūra.”
- „Likumdošana ir nesakārtota. Likumi bieži tiek grozīti.”
- Bet viscietākā atruna ir likums: „Tur tā ir rakstīts” vai „Diemžēl likums to neparedz.”

Ir vērojams arī, ka līdzīgi domājošie viens otru atbalsta pārliecībā, ka tās augstās lietas, par ko runā kvalifikācijas kolēģija, ir tas, kam var pievērsties, ja tiek galā ar lietu izskatīšanu, respektīvi, ar īsto darbu.

Es daudz esmu domājusi par to, kas liek tiesnesim šo kapsulu uzraudzēt.

Iespējams, tas ir vienīgais izturamais darbošanās modelis, lai spētu ilgstoši pildīt amatu spriedzē, ko rada visai augstās kolēģu un sabiedrības gaidas un paša uzstādītie mērķi, bet reizē arī justos cilvēcīgi normāli un neizdegtu. Varbūt vieglāk ir atrasties zonā, kurā ir zināmi un droši rīcības modeļi, zināms tiesiskais regulējums, zināms process, zināma tiesas iekšējā kārtība, zināms, ko no tiesneša sagaida.

Kādam varbūt tas ir vienkārši ērti.

Bet daļa aiz tā varbūt paslēpj savu nedrošību par savu profesionālo varēšanu. Sperot soli jaunajā, cilvēks riskē kļūdīties, riskē izskatīties nekompetents. Tas jo īpaši tiesneša statusā var būt atturošs apstāklis, jo sabiedrība vienmēr grib redzēt visu varošo, nevainojamo, nekļūdīgo tiesnesi. Arī zemākas instances tiesa grib redzēt visu varošo un nekļūdīgo augstākas instances tiesu. Vieglāk var izrādīties pamācīt jaunos kolēģus par pareizo lietu kārtību, nevis savā vecumā vai amatā atklāt savu nezināšanu.

Piemērs no dzīves par to, kāda nozīme ir šauram skatījumam.

Pirms 6 gadiem – 2018.gadā – stājās spēkā jaunais Kriminālprocesā un administratīvo pārkāpumu lietvedībā nodarītā kaitējuma atlīdzināšanas likums.

Kaitējuma atlīdzināšanas sistēma ir uzbūvēta tādā veidā, ka atlīdzinājuma prasījumus izskata administratīvā tiesa, bet administratīvajai tiesai ir jābalstās uz kompetentās iestādes vai tiesas nolēmumu, ar kuru konkrētā rīcība ir atzīta par prettiesisku. Tas nozīmē, ka tiesai, kas izskata sūdzību par administratīvā pārkāpuma lietā pieņemtu lēmumu – tāpat vispārējās jurisdikcijas tiesai, atkarībā no sūdzībā norādītā var būt jālemj par to, vai administratīvā pārkāpuma procesā pret personu ir pieļauts pārkāpums, piemēram, nepamatoti izņemta manta, pārkāpts pieļaujama aizturēšanas termiņš, pieļauts cieņas aizskārums vai fizisks aizskārums. Pārkāpumi, kuri mēdz nonākt arī Eiropas Cilvēktiesību tiesas redzeslokā.

Praksē ir tā, ka administratīvā tiesa konstatē, ka vispārējās jurisdikcijas tiesa, izskatot administratīvo pārkāpumu lietas, nevērtē un nespriež par to, vai ir pieļauts pārkāpums, pat ja sodītā persona par to sūdzas.

Redzot šādu praksi, administratīvā tiesa, lai garantētu tiesību aizsardzību, atsevišķos gadījumos ir uzņēmusies likumā neparedzētu kompetenci pati pārbaudīt pārkāpumu esību, lai varētu izlemt prasījumu par kaitējuma atlīdzināšanu.

Es dažiem vispārējās jurisdikcijas tiesas tiesnešiem esmu jautājusi, vai administratīvo pārkāpumu lietās tiek vērtēts tas, vai ir pieļauts pārkāpums. Tradicionāla atbilde ir – tikai tiktāl, ciktāl tas ietekmē sodu. Jo tajā pantā, kas nosaka, kāds lēmums tiesai jāpieņem administratīvā pārkāpuma lietā, ir runa tikai par sodu un nav tieši pateikts, ka būtu jāizlemj arī par pārkāpuma esību. Tas, ka pastāv vēl viens likums, kas attiecas uz administratīvo pārkāpumu lietām, ir palicis nepamanīts.

2021.gadā Senāts rakstīja blakus lēmumu, vērsot Tieslietu ministrijas uzmanību uz to, ka likuma teksts veicina to, ka kompetentā tiesa neizskata tās kompetencē esošas lietas un tādējādi valsts nenodrošina efektīvu tiesību aizsardzību. Šobrīd izskatīšanā Ministru kabinetā ir grozījumi Administratīvās atbildības likumā, lai šo problēmu novērstu.

Bet vai problēma ir tikai likumā? Tie vispārējās jurisdikcijas tiesneši, kam es jautāju par to, vai šāda kompetence – papildus soda jautājumam pārbaudīt un konstatēt pārkāpumus – ir atpazīta, to neapstiprināja. Tai skaitā tiesnesis, kas izskata vienīgi šīs kategorijas lietas.

Visu šo gadu laikā tiesnešiem, šķiet, nav radušies jautājumi par to, kāda vispār ir tiesību aizsardzības sistēma valstī attiecībā uz kaitējumu, kas varētu būt nodarīts lietās, ko viņi izskata, un vai vispār pastāv tiesību aizsardzības iespēja personām, kuras norāda uz pārkāpumiem. Vai tiesneši patur prātā Satversmes 92.pantā paredzētās tiesības uz atlīdzinājumu par nepamatotu tiesību aizskārums? Vai Eiropas Cilvēktiesību konvencijas 13.pantu, kas paredz tiesības uz efektīvu tiesību aizsardzību? Vai apzinās, ka viņi ir valsts tiesību aizsardzības sistēmas posms?

Bet es gribu noslēgt ar pozitīvu secinājumu.

Sekojoši līdzīgai praksei, var redzēt, ka arvien vairojas to tiesnešu skaits, kuri orientējas cilvēktiesību un Eiropas Savienības tiesību dimensijā un kuri spēj rakstīt brīnišķīgus spriedumus.

Piemēram, vakar ielūkojos civillietās, lai pavērotu, kā tiek piemērota Vispārējā datu aizsardzības regula, kuras piemērošanā Eiropas Savienības Tiesā šobrīd intensīvi veidojas judikatūra, pamatojoties uz dalībvalstu tiesu uzdotajiem prejudiciālajiem jautājumiem.

Neilga laikposma ietvaros atradu spriedumu, kurā bija acīmredzami noignorēta regula un regulā paredzētā iespēja tiesā prasīt kompensāciju par datu apstrādes pārkāpumu – ar īsu norādi, ka ar šāda veida iebildumiem persona var doties uz Datu valsts inspekciju.

Bet vairāk bija spriedumu, kurā regulas normas bija prasmīgi piemērotas, tostarp pētot arī Eiropas Savienības Tiesas praksi.

Esmu pārliecināta, ka drīz būs brīdis, kad mantra „manas lietas tas neskar” būs izgājusi no modes.

V.

Mēs dzīvojam tiesneša profesijai brīnišķīgā laikmetā.

Rietumu sabiedrība gadu tūkstošiem ir gājusi uz to, lai radītu tādu valsts iekārtu, kurā cilvēki savā valstī saņemtu patiesu taisnīgumu. Lai tas tā būtu, mums, 21.gadsimta Eiropas tiesnešiem, ir vesels **klāsts instrumentu un brīvību**. Mums ir

- neatkarība lēmumu pieņemšanā;
- valdošā tiesību skola ļauj ņemt vērā tiesību normu hierarhiju, visaugstākajā vietā liekot tautas pašnoteikšanās ceļā definētās un Satversmē ierakstītās tiesības;
- veidi, kā iekļauties vienotos attīstīto Eiropas valstu tiesību principos;
- iespēja izslēgt no tiesību sistēmas normas, kas nav taisnīgas;
- iespēja lasīt ne tikai likuma burtu, bet likuma jēgu;
- brīvā pierādījumu vērtēšana;
- gana labi attīstītas tehnoloģijas, kas ļauj gan atklāt faktus, gan izskatīt lietu dažādos veidos, ne tikai klātienē sarunā.

Liels jautājums, ko uzdot reālajam tiesnesim, ir – cik no tā viņš patiešām spēj izmantot un izmanto, lai šo taisnīgo risinājumu vienmēr atrastu? Vai tiesnesis apzinās to, ka viss iepriekš nosauktais šajā laikmetā pieejamais tiesiskuma instrumentu klāsts ir ne tikai iespēja, bet arī pienākums ikvienā lietā?

Mēs patiesi esam dažādi, un arī profesionālā varēšana ir dažāda, un ceļš, kas jānoiet līdz 21.gadsimta ideālajam tiesnesim, mums katram ir savs.

Novēlu, neskatoties visiem šķēršļiem, iekšējiem un ārējiem, rast spēku tajās vērtībās, ko sevī nesam, un visiem ieaukt tajās 21.gadsimta tiesneša korpēs, kuras esam uzāvuši.

VĒLĒŠANU PROCESS JĀPILNVEIDO SABIEDRĪBAS UN TIESISKUMA INTERESĒS

Pirmpublikācija portālā DELFI 2024.gada 16.septembrī

Marika SENKĀNE

Senatore, Centrālās vēlēšanu komisijas locekle

Kopš Latvijas neatkarības atjaunošanas mūsu valstī norisinās brīvas, demokrātiskas vēlēšanas un katrs balsstiesīgais iedzīvotājs var paust savu gribu, balsojot par sev tīkamiem kandidātiem Saeimas, pašvaldību vai Eiropas Parlamenta vēlēšanās. Atbilstoši likuma „Par Centrālo vēlēšanu komisiju” 1.pantam Centrālā vēlēšanu komisija ir pastāvīga un vēlēta valsts institūcija, kuras pienākums ir Saeimas vēlēšanu, Eiropas Parlamenta vēlēšanu, republikas pilsētas domes un novada domes vēlēšanu, kā arī tautas nobalsošanas un likumu ierosināšanas sagatavošana un vadīšana. Centrālajā vēlēšanu komisijā darbojas jau otro sasaukumu, proti, kopš 2019.gada 8.apriļa. Šajā laikā ir uzkrātas atziņas par vēlēšanu procesa problemātiku un nepieciešamajiem risinājumiem.

Valsts demokrātiskās attīstības laikā ir mainījušies ne vien aktīvo politiķu vārdi un partiju nosaukumi, bet arī pats vēlēšanu process: tas, kur katrs no mums var doties balsot – deklarētajai dzīvesvietai piesaistītā vēlēšanu iecirknī vai jebkurā iecirknī valsts teritorijā, vēlēšanu procesā ir ienākušas viedierīces un IT risinājumi.

Tomēr izmaiņas faktiski nav skārušas vēlēšanu zīmes jeb biļetenus. Jānorāda, ka Eiropas Savienībā esam unikāli ar likuma dotajām iespējām balsot par konkrētām personām, proti, ievilkot plusa zīmi vēlēšanu zīmes rombiņā iepretim atbalstāmā kandidāta vārdam vai arī izsvītrot sev netīkama kandidāta vārdu. Tieši ar šo procedūru saistītie jautājumi pirms katrām vēlēšanām lielai sabiedrības daļai ir jāskaidro no jauna, un, par

spīti tam, tie ne vien rada sarežģījumus balsu skaitīšanā, bet arī ir bijuši par iemeslu publiskiem skandāliem.

Reālā dzīve rāda, ka tā vietā, lai sev netīkamā kandidāta vārdu vēlēšanu zīmē izvītrotu, nereti rombiņā iepretim attiecīgā kandidāta uzvārdam tiek ievilkta mīnusa zīme, tāpat ir gadījumi, kad mulsinošu iespaidu par personas svītrojumu vēlēšanu zīmē rada tās locījuma līnijas utt.

Respektīvi, vēlēšanu iecirkņa darbinieki arvien ir viena un tā paša izaicinājuma priekšā – kādu kolektīvu lēmumu (komisijai balsojot) pieņemt, interpretējot vēlēšanu zīmi aizpildījušās personas izteikto gribu. Jāņem vērā, ka nepareizi aizpildīta vēlēšanu zīme tiek atzīta par nederīgu, un vēlētāja griba netiek pausta vispār. Šāda situācija ne vien sarežģī darbu vēlēšanu komisiju darbiniekiem, bet arī rada telpu neveselīgām spekulācijām par vēlēšanu rezultātiem, katrā ziņā neveicinot sabiedrības uzticēšanos vēlēšanu sistēmai kā tādai.

Diemžēl pieminētie apstākļi saistībā ar līdzšinējās vēlēšanu zīmes formu liedz arī izmantot automatisko balsu skaitīšanas procesu, kas maksimāli izslēgtu cilvēcisko faktoru vēlēšanu zīmes „tulkošanā” vai, citiem vārdiem, vēlētāja gribas interpretācijā. Situācija prasa risinājumu, kas, no vienas puses, vienkāršotu gribas izteikšanu vēlētajam, bet, no otras, ļautu valstij (vēlēšanu komisijām) iespējami precīzi šo gribu fiksēt, iespēju robežās minimizējot tās deformācijas iespējas.

Ņemot vērā minēto, pagājušā gada pavasarī Ministru kabinets lēma par nepieciešamību nevilcinoties izstrādāt jaunu vēlēšanu zīmes formu. Šobrīd Centrālā vēlēšanu komisija un Valsts reģionālās attīstības aģentūra savas kompetences un likuma deleģējuma ietvaros ir izstrādājušas jaunu vēlēšanu zīmes jeb biļetena formu, paredzot, ka tā būs spēkā no 2025.gada pašvaldību vēlēšanām.

Kā izriet no problēmas izklāsta, galvenās izmaiņas skartu tos vēlētajus, kuri izmantos izdevību savu balsi nodot par konkrētu kandidātu vai arī konkrētam kandidātam to atņemt. Atbilstoši jaunajam vēlēšanu zīmes modelim līdzās katra kandidāta vārdam būs divi dažādu krāsu lauciņi, proti, zaļais „jā” un sarkanais „nē” lauciņš. Paužot savu personisko attieksmi pret kandidātu, vēlētajam būs iespēja paša izvēlēta veidā (aizkrāsojot, ievelkot ķeksīti vai krustiņus) atzīmēt vienu no tiem – pozitīvas attieksmes gadījumā zaļo, bet negatīvas attieksmes gadījumā – sarkano.

Piedāvātā vēlēšanu zīmes forma būs asociatīvi uzskatāmāka un vieglāk uztverama vēlētajam, tajā ietvertā informācija būs skaidrāk saprotama vēlēšanu

komisijas locekļiem, minimizējot nepieciešamību nodarboties ar vēlētāja gribas interpretāciju, kā arī dos iespēju operatīvāk apkopot vēlēšanu rezultātus, izmantojot automatisko balsu skaitīšanu.

Nav šaubu – arī jaunā vēlēšanu zīmes forma pilnībā neizslēdz mulsinošu gadījumu iespējamību, jo, kā rāda pieredze, vēlētāju izdomai un izpausmes veidiem, šķiet, nav robežu, tomēr esmu pārliecināta, ka tā dos būtisku ieguldījumu vēlēšanu sistēmas pilnveidošanā gan no tiesiskuma, gan organizatoriskā viedokļa.

Nenoliedzami, būtisks aspekts vēlēšanu procesa organizēšanā ir tā pastāvīgums un nemainīgums. Nav noslēpums, ka sabiedrība izmaiņas ne vienmēr uzņem pozitīvi. No otras puses, mums būtu laiks atteikties no novecojušām stigmām par sabiedrības vai kādas tās grupas spējām sekot līdzi jauniem procesiem vai, citiem vārdiem, iet līdzi laikam. Un ne tikai apspriežot vēlēšanu procesus.

Centrālā vēlēšanu komisija sadarbībā ar socioloģisko pētījumu kompāniju „Latvijas Fakti” ir organizējusi fokusa grupas, strādājot ar dažāda vecuma un sociālo grupu cilvēkiem, īpašu uzmanību pievēršot senioriem. Ir konstatēts, ka jaunās vēlēšanu zīmes tiek uztvertas labāk un aizpildītas precīzāk nekā iepriekšējās. Joprojām, aizpildot līdzšinējās vēlēšanu zīmes, cilvēki daudzos gadījumos nevis izvītroja sev nevēlamos kandidātus, bet gan ievilkā mīnusa zīmi krustiņam paredzētajā rombiņā. Turpretim jaunās vēlēšanu zīmes pētījumos iesaistītie aizpildīja teju bez kļūdām. Tas norāda uz būtisku aspektu – jaunās vēlēšanu zīmes pētījumā iesaistītie ir uztvēruši vieglāk un precīzāk.

Šobrīd jautājums par jaunizstrādāto vēlēšanu zīmju ieviešanu ir nodots apspriešanai Saeimas Valsts pārvaldes un pašvaldību lietu komisijai, un to plānots izskatīt 18.septembra sēdē. Komisijas kompetencē ir virzīt piedāvātās izmaiņas likumdevēja izlemšanai vai ne. Citiem vārdiem, no gaidāmā lēmuma ir atkarīga vēlēšanu procesa pilnveidošana sabiedrības un tiesiskuma interesēs, kas savā būtiskumā nav pārvērtējamas.

Noslēgumā vēlreiz norādīšu, ka mūsu sabiedrībai dotā iespēja balsot par izvēlēta partiju saraksta konkrētām personām vai arī konkrētas personas no tā izslēgt Eiropas mērogā ir pozitīvi unikāla – nekur citur vēlētāja griba netiek skaidrota tik precīzi. Valsts pienākums ir pret to izturēties ar cieņu, īstajā brīdī un iespēju robežās vēlēšanu procesa attīstību stimulējot, nevis bremzējot. Tas vairotu gan pilsoņu cieņpilnu attieksmi pret valsti, gan sabiedrības uzticību vēlēšanu rezultātiem.

EIROPAS SAVIENĪBAS TIESNEŠA IZAICINĀJUMI IEKŠĒJĀ TIRGUS UN SOCIĀLĀS POLITIKAS BALANSĒŠANĀ

Līdzziņojums Eiropas Savienības Tiesas konferencē „20 gadi kopš 10 valstu pievienošanās Eiropas Savienībai: jauns konstitucionāls brīdis Eiropai” 2024.gada 2.maijā

Aigars STRUPIŠS

Augstākās tiesas priekšsēdētājs

Gan iekšējais tirgus, gan sociālā politika ir dalītās kompetences¹ jautājumi².

Tātad šajās jomās tiesību avotu sistēma veidojas kompleksa. To veido gan Eiropas Savienības tiesību avoti, gan papildinoši nacionālo tiesību avoti. Turklāt teorētiski pastāv vēl neregulētās jomas, kurās regulējumu noteic tikai nacionālie tiesību avoti. Tas rada vairākus izaicinājumus nacionālo tiesu tiesnešiem.

Runājot par pārrobežu nodarbinātību, – tā ir kļuvusi par īpašu uzņēmējdarbības formu. Un tā nav tikai iespēja ekonomēt uz atalgojuma rēķina. Tā ir arī iespēja paplašināt savu tirgu un uzsākt darbību citā dalībvalstī. Iekšējā tirgus darbībai nepieciešams, lai uzņēmējiem tiktu izvirzītas skaidras prasības, mazināts birokrātiskais slogs.

Pēdējos gados Latvijas Augstākā tiesa vairākās lietās pārbaudīja darba ņēmēju tiesību ievērošanu un darba līgumu saskaņotību ar imperatīvajām Latvijas tiesību aktu prasībām, kurās ieviesti arī Eiropas Savienības direktīvu noteikumi. Tie bija gan metro

staciju elektroinženieri Kopenhāgenā³, gan būvniecībā strādājoši objektu vadītāji Vācijā⁴. Sarežģīts jautājums darba devējiem bijis atlīdzības noteikšana par ceļā uz norikojuma vietu pavadītu laiku un šajā laikā radušos izdevumu atlīdzinājumu, kā arī par atšķirībām, kas veidojas starp valstīm tajās noteikto svētku dienu dēļ un samaksas par virsstundu darbu jautājumos. Joprojām aktuāls ir arī darba samaksas jautājums saistībā ar noteikto minimālo darba algas likmi un komandējumu naudas nošķiršanu. Tas ir ikdienas darbs, un tā gaitā arī parādās galvenie izaicinājumi.

1. NACIONĀLĀS POLITIKAS IETEKME

Eiropas Savienība ir pārnacionāla organizācija. Tās moto nu jau gandrīz ceturtdaļgadsimtu ir „vienoti dažādībā”. Diemžēl šis moto nedarbojas automātiski, un tam ir vairāki iemesli, no kuriem vislielāko ietekmi rada divi.

Pirmkārt, cilvēks ir evolucionējis kā sociāla būtne. Piederība grupai, identitāte ir ļoti būtisks cilvēka kā sociālas būtnes dzīves elements. Tas arī ir viens no galvenajiem iemesliem, kāpēc joprojām sastopam vēlmi

¹ „Dalītā kompetence” nozīmē to, ka gan ES, gan tās dalībvalstis var pieņemt juridiski saistošus aktus attiecīgajā jomā. Tomēr dalībvalstis to var darīt tikai tad, ja ES nav īstenojusi savu kompetenci vai ir nepārprotami pārtraukusi to darīt.

² Līguma par Eiropas Savienības darbību 4.pants.

³ Senāta 2022.gada 20.janvāra spriedums lietā SKC-52/2022, ECLI:LV:AT:2022:0120.C30447519.12.S

⁴ Senāta 2023.gada 15.novembra spriedums lietā SKC-165/2023, ECLI:LV:AT:2023:1115.C30636519.13.S

pasargāt „savējos”. Pat ja Eiropas Savienības kontekstā „savējie” juridiski tagad ir visi eiropieši, sadzīvīskā realitāte joprojām nav tik idilliska. Mēs joprojām dalām kā minimums „savējos” un „ne-savējos”. Reizēm pat „savējos” un „svešajos”.

Otrkārt, problēmas rada dabiskās un vienmēr pastāvējušās pretrunas starp tirgus mehānismiem un sociālajiem jautājumiem. Analogiskas dialektiskās pretrunas pastāv arī nacionālo valstu iekšienē, piemēram, starp pilsētām un laukiem, taču tās var daudz maz risināt ar nacionālo likumdošanu. Taču Eiropas līmenī šīs pretrunas saasinās dažādo valstu nacionālo interešu gaismā. Un te parādās pilns šo pretrunu spektrs: brīvā darbaspēka kustība rada priekšnoteikumus darbaspēka aizplūšanai no valstīm ar zemākiem sociālajiem standartiem, šī kustība rada jautājumus par algu dempingu no vienas puses un mēģinājumus to kompensēt ar jauniem mehānismiem, piemēram, ārpakalpojumiem u.c., kas rada bažas par nacionālo uzņēmumu konkurētspēju, kas savukārt liek meklēt citus kompensējošus risinājumus utt.. Nacionālajā līmenī šie procesi nereti rada neapmierinātību, kas transformējas politiskajā radikālismā un populismā.

Pilnībā piekritu prezidenta Lēnartsa popularizētajai tēzei, ka ikviens nacionālais Eiropas Savienības dalībvalsts tiesnesis ir arī Eiropas Savienības tiesnesis. Tā tas ir, jo Eiropas tiesību piemērošanas ikdiena primāri ir nacionālo tiesu ziņā, un Eiropas tiesas tajā iesaistās tikai īpašos gadījumos.

Šajā kontekstā svarīgi saprast, ka Eiropas Savienības tiesu tiesnesis ir daudz mazāk pakļauts politiskajam spiedienam no dalībvalstu likumdevēju un izpildvaras puses un nacionālajam radikālismam un populismam nekā dalībvalsts tiesas tiesnesis. Dalībvalstu tiesas, kuru izveidošana un finansēšana lielākā vai mazākā mērā ar dažādām nacionālajām īpatnībām ir likumdevēja un/vai izpildvaras rokās, ir šim spiedienam pakļautas nepastarpināti un tieši. Tas attiecas ne vien uz šīs tēmas jomām – iekšējo tirgu un sociālo politiku, bet uz krietni plašāku jautājumu spektru, ieskaitot pat cilvēktiesības. Politiskās retorikas ietekmē pat nākas dzirdēt viedokļus no augstām amatpersonām, ka noteiktu noziegumu gadījumos nevajadzētu atsaukties uz aizdomās turēto cilvēktiesībām. Tāpat ir redzēti arī dažādu valstu tiesu spriedumi, kuri rada pirmšķietamu priekšstatu par atšķirīgu attieksmi pret „savējiem” un „svešajiem”, kas var mazināt paļaušanos uz Eiropas Savienības tiesību vienojošo dabu. Visbiežāk tas notiek, lai risinātu nacionālās sociālās politikas problēmas uz iekšējā tirgus principu rēķina.

Tieši šis apstāklis – Eiropas Savienības Tiesas neatkarība no nacionālās politikas, izmantojot prejudiciālo jautājumu institūtu, sniedz būtisku atbalstu nacionālajām tiesām līdzsvara nodrošināšanā starp nacionālajām politiskajām interesēm un Eiropas Savienības integrācijas principiem.

Faktiski Eiropas Savienības Tiesa ir noturējusi un turpina noturēt būtiskos Eiropas kopīgos principus un vērtības iepretim nacionālajam protekcionismam. Kā piemērus var minēt gan 1976.gada spriedumu *Cassis de Dijon* lietā, gan vēlākos 2007.gada Eiropas Savienības Tiesas spriedumus *Viking Line*⁵ un tam tūlīt sekojošajā

*Laval un partneri*⁶ lietās.

Šie spriedumi turpmākajos gados kalpoja kā būtisks grūdiens detalizētai Eiropas tiesību regulācijai pārrobežu nodarbinātības jomā visplašākajā nozīmē. Šie spriedumi tika kritizēti tajās valstīs, kurām neizdevās noturēt savu protekcionisma politiku, taču tie bija kā cerības stars tālaika jaunajām ES dalībvalstīm, tai skaitā Latvijai, ka Eiropas Savienības tirgus patiešām ir vienots, ka konkurence tajā patiesi ir iespējama un ka tā tiek juridiski reāli un efektīvi aizsargāta.

Tomēr jāuzsver, ka kopš šiem spriedumiem jau daudz ūdens aiztecējis un faktiski esam citā tiesību regulācijas detalizācijā. Tāpat būtiski tiesību piemērošanas konceptus ietekmē Eiropas Savienības Tiesas spriedumi – par to nobegumā.

2. METODOLOĢISKAS PROBLĒMAS

Kā pirmo kopējai diskusijai vēlos izvirzīt jautājumu: **cik būtiska nozīme nacionālo tiesu spriešanas efektīvai norisei ir nacionālā likumdevēja kvalitatīvam darbam?**

Uzrunas sākumā pieminētajos piemēros par tiesību jautājumiem, kas rodas pārrobežu nodarbinātības gadījumos, mūsu tiesnešu darbu ietekmēja Eiropas Savienības tiesību ieviešanas kvalitāte. Latvijas Darba likuma normas ietekmē tajā ieviestās direktīvu normas. Darba tiesības kopumā no Eiropas Savienības tiesību piemērošanas metodes skatupunkta ir sarežģītas. Turklāt nacionālā regulējuma līmenī tiek integrētas ne tikai dažādu jomu Eiropas Savienības tiesību aktu normas, bet arī starptautisko tiesību instrumentu normas.

Faktiski jau par aksiomu tiek uzskatīts, ka nacionālās tiesas pienākums ir pēc savas iniciatīvas izvērtēt nacionālā regulējuma atbilstību Eiropas Savienības tiesību regulējumam. To ir viegli pateikt, bet nereti grūti izdarīt. Administratīvās tiesas praktizē nozaru ministriju pieaicināšanu viedokļu sniegšanai par Eiropas tiesību regulējuma ieviešanu nacionālajā regulējumā. Civillietu un krimināllietu iztiesāšanā šāda prakse nav. Tāpēc kopējā Eiropas tiesību telpas pienākuma slogs gulstas uz tiesnesi.

Lai arī teorētiski likumdošanas aktiem ir pieejami sagatavošanas materiāli, kā arī tajos tiek pievienotas informatīvas norādes par Eiropas Savienības tiesību aktu ieviešanu, tomēr tiesneši nevar paļauties, ka informācija ir 100% precīza un aktuāla.

Noderīgi būtu uzzināt, kā kolēģi dod signālu likumdevējam par nepilnībām nacionālajā regulējumā, kas attiecas uz Eiropas Savienības tiesību ieviešanu vai piemērošanai nepieciešamā regulējuma nodrošināšanu.

Šajā pašā kontekstā izteikšu vēl vienu tēzi: **Eiropas Savienības tiesību mācību grāmatā ir viena būtiskā vājā vieta – iztrūkst nacionālo tiesu prakses perspektīvas.**

Pēdējos desmit gados dažādos formātos esam diskutējuši par mūsu judikatūras nozīmi, par tās izmantošanu. Tomēr jāsecina, ka mūsu sarunu forumi nepārklājas ar akadēmisko vidi. Arī tiesību zinātnei, protams, ar atsevišķiem izņēmumiem, tomēr pietrūkst Eiropas integrācijas skatījuma caur nacionālo tiesu praksi. Analīze parasti apstājas pie Eiropas Savienības Tiesas prejudiciālo nolēmumu līmeņa.

⁵ Eiropas Savienības Tiesas 2007.gada 11.decembra spriedums lietā *Viking Line*, C-438/05, ECLI:EU:C:2007:772

⁶ Eiropas Savienības Tiesas 2007.gada 18.decembra spriedums lietā *Laval un Partneri*, C-341/05, ECLI:EU:C:2007:809

Tai pašā laikā, lai tiesas spriešanā, kā arī prejudiciālo jautājumu uzdošanā mēs būtu apsvēruši ietekmes uz Eiropas Savienības tiesību vienotu piemērošanu un atšķirīgas judikatūras rašanās risku,⁷ nereti varētu būt lietderīgi iepazīties ar citu Eiropas Savienības dalībvalstu judikatūru.

Atgriežoties pie tēmas par pārrobežu nodarbinātību, citu valstu tiesu prakse mums ir nepieciešama ne vairs salīdzināšanai, bet jau konkrēti citas valsts tiesību normu pareizas piemērošanas pārbaudei. Pārrobežu elements darba strīdā ar lielu iespējamību nozīmē citas valsts tiesību aktu piemērošanu. Vai gadījumā ar darbinieku nosūtīšanu tā ir faktiski lēkāšana starp atsevišķiem darba tiesisko attiecību aspektiem, kur katram var būt jānosaka piemērojams likums un, iespējams, imperatīvās vai attiecīgi darbiniekam labvēlīgākās normas. Nenoliedzami valstis, izveidojot kopējo informācijas tīklu darbinieku nosūtīšanas jautājumos⁸, ir būtiski atvieglojušas informācijas pieejamību. Tomēr mēs labi zinām, cik svarīgi tiesību normas piemērošanai ir arī tiesu prakse, kas ilustrē sistēmisko izpratni.

Citu valstu prakses apkopošana un analīze rada nopietnu izaicinājumu: jau tā šobrīd plašais analizējamās informācijas apjoms pieaugs eksponenciāli. Tomēr, ja tas būtu neiespējami vēl tikai pirms dažiem gadiem, šodienas sasniegumi informācijas aprites un mākslīgā intelekta jomā jau ļauj uz to raudzīties cerīgi.

Un noslēgumā **par argumentācijas izvērsumu spriedumos kā atslēgu vienotai izpratnei tiesību piemērošanas jautājumos.**

Jau minēju, ka Eiropas Savienības iekšējā tirgus un sociālo tiesību jautājumu izlemšana primāri ir pirmās instances tiesneša rokās. Tiesnesim ir vispārējās interpretācijas vadlīnijas un tiesību piemērošanas metode, kas, skaisti noapaļota augstāko tiesu un Eiropas Savienības Tiesas spriedumos, jāpiemēro konkrētajai strīda niansei – neatkarīgi no tā, vai jautājums ir par darba brīvdienā apmaksas aprēķināšanu vai par uzņēmēja pienākumu ievērot darba virsstundu uzskaiti utt. Tomēr nacionālās tiesas tiesnesis nedrīkst būt akls Eiropas Savienības Tiesas atziņu kopētājs, viņam, izmantojot Tiesas judikatūru, ir jāsaprot attiecīgā sprieduma *ratio decidendi* un jāprot to argumentēt savā spriedumā. Un te pāriešu uz nedaudz kritiskāku noti.

Šī gada sākumā pieņemtais spriedums lietā „X (Uzteikuma pamatojuma neesība)”⁹ nacionālās materiālās tiesību normas neatbilstību Eiropas Savienības tiesībām liek novērst, izmantojot Pamattiesību Hartas 47. pantu, kas dod tiesības uz efektīvu tiesību aizsardzību un taisnīgu tiesu.

Principā Eiropas Savienības Tiesas prakse pārformulēt uzdotos prejudiciālos jautājumus nav nekas jauns, tāpat

arī iespējama ir attiecināmās Eiropas Savienības¹⁰ vai pat nacionālās tiesību normas¹¹ precizēšana un paskaidrošana. Tomēr lietā C-715/20 Eiropas Savienības Tiesa pilnībā transformējusi tai uzdoto jautājumu. Polijas tiesa bija uzdevusi jautājumu, vai, izmantojot Pamattiesību hartas 21.pantu par diskriminācijas aizliegumu, iespējams strīdā starp divām privātpersonām atsaukties uz direktīvas normu par vienlīdzīgu attieksmi pret pastāvīgā darbā nodarbinātiem un nodarbinātiem ar terminētiem darba līgumiem. Eiropas Savienības Tiesa, tikai atsaucoties uz Komisijas un Polijas valdības sniegto informāciju, norāda, ka Pamattiesību hartas 21.pantu nav nepieciešams interpretēt. Būtbū šajā spriedumā izvērsti analizēta direktīvas normas interpretācija un iespējamā piemērošana. Tad nobeigumā Eiropas Savienības Tiesa ļoti lakoniski norāda, ka Pamattiesību Hartas 47.pants ir pamats prasīt, lai darba devējs būtu norādījis atļaušanas lēmumā pamatojumu, jo tikai tā var tikt nodrošinātas tiesības izvērtēt nepieciešamību vērsties tiesā. Turklāt jāatzīmē, ka spriedumā konstatēts, ka Polijas tiesu praksē pamatojuma neesība neliedz personai aizstāvēt savas tiesības tiesā.

Nemot vērā, ka Pamattiesību hartas 47.pants ir procesuāla pamattiesība, būtbū ar šo spriedumu ir nodibināta jauna pieeja, caur to piešķirot tiesu iedarbību direktīvas normai privātpersonu starpā. Šis spriedums ļauj tiesību uz taisnīgu tiesu interesēs tieši atsaukties uz direktīvā ielasāmu tiesību, nepiemērojot nacionālo tiesību normu.

Nav šaubu, ka konkrētajā gadījumā sasniegtais rezultāts uzlabo sociālo tiesību aizsardzību. Tomēr direktīvu normu tiešas piemērošanas ierobežojums strīdos starp indivīdiem ir tiesību normu piemērošanas aspekts, kas vispārīgi prasa ikvienā situācijā īpašu izvērtējumu un nacionālo tiesību piemērošanas novērtējumu. Diemžēl Eiropas Savienības Tiesas spriedumi, kas norādīti atsaucē pie šī sprieduma secinājuma, nepārlicina, ka šāda Eiropas Savienības Tiesas interpretācija būtu paredzams juridiskā slēdziena arguments. Proti, viens no atsaucēs minētajiem spriedumiem ir par klasisku situāciju, kad uz direktīvas normu atsauce tiek veidota prasībā pret valsti, bet otra lieta ir par tiesību uz piekļuvi tiesai pašu būtību – tiesībām vērsties tiesā.

Subjektīvi jāsaaka, ka šajā spriedumā lietā C-715/20 Eiropas Savienības Tiesas juridiskās argumentācijas ķēde attiecībā uz to, ka caur Pamattiesību hartas 47.pantu var piešķirt direktīvas materiālo tiesību normai tiešu iedarbību starp privātpersonām, nav tik detalizēta un izvērstā, kā būtu sagaidāms no šāda līmeņa novitātes.

Te arī vēl viens piesakāmais jautājums diskusijai: kā kolēģi no citu dalībvalstu tiesām vērtē argumentācijas detalizāciju Eiropas Savienības Tiesas spriedumos? Vai tā atbilst Līguma par Eiropas Savienību 19.pantā ietvertajam Tiesas uzdevumam nodrošināt, lai tiktu ievērots tiesiskums Līgumu interpretēšanā un piemērošanā.

Racionāla diskusija vienmēr ir bijis pamats pozitīvai attīstībai.

⁷ Eiropas Savienības Tiesas 2021.gada 6.oktobra spriedums lietā *Consorzio Italian Management e Catania Multiservizi un Catania Multiservizi*, C-561/19, ECLI:EU:C:2021:799, 41.punkts.

⁸ https://europa.eu/youreurope/citizens/work/work-abroad/posted-workers/index_en.htm#national-websites ; <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=471>

⁹ Eiropas Savienības Tiesas 2024.gada 20.februāra spriedums lietā *X (Absence de motifs de résiliation)*, C-715/20, ECLI:EU:C:2024:139

¹⁰ Eiropas Savienības Tiesas 2020.gada 11.jūnija spriedums lietā *KOB*, C-206/19, ECLI:EU:C:2020:463

¹¹ Eiropas Savienības Tiesas 2013.gada 10.janvāra rīkojums lietā *Brunovskis*, C-650/11, ECLI:EU:C:2013:7

VĀRDA BRĪVĪBA UN CILVĒKA CIEŅA IZGLĪTĪBĀ

Raksta pamatā runa Uzņēmējdarbības izglītības un iedvesmas konferencē „Izaugsmes kods” 2024.gada 20.augustā

Dr. iur. Sanita OSIPOVA

Senāta Civillietu departamenta senatore, Latvijas Universitātes profesore

Labdien visiem! Tā ir fantastiska iespēja būt jūsu priekšā ar tādu kontroversālu tēmu. Kopš ir vārda brīvība, vai skolā valda cieņa? Kad visi var runāt, ko grib, – vai ir cieņpilnas attiecības?

Es vēl atceros tos laikus, kad tad, ja skolēns „palaida muti”, skolotājs varēja „sadot pa muti”. Kad mans vecākais dēls gāja bērnudārzā, un tie jau bija deviņdesmitie gadi, viņš bija „palaidis muti” un atgriezās ar saplēstu ausi. Nu tā jau vairs nedrīkstēja, bet to darīja. Un patiesība nekādas lielās sekas 1998.–1999.gadā neiestājās. Es atceros, kad mani klasesbiedri „palaida muti”, uz skolu varēja tikt atsaukta čeka. Vārda brīvības nebija. Toties padomju skolā bija garantēta cieņa tāpēc, ka bija pilnīgi skaidri instrumenti, ar kuriem skolotājs var strādāt. Taču tā nebija cilvēka cieņa, ko aizstāvēja izveidota sistēma, bet gan cieņa, bijība pret valdošo režīmu.

Sadzīvīskā valodā runājot, šobrīd vārda brīvība un cilvēka cieņa mums liekas tādi jēdzieni, kas viens otru izslēdz. Ja ir vārda brīvība, proti, cilvēks runā visu, kas vien ienāk prātā, tad cieņa ir apdraudēta.

Rietumu kultūrtelpā sabiedrības dzīve tiek veidota, balstoties uz cilvēka cieņu. Tāpēc ikviens cilvēks, arī bērns, ir vērtība. Tāpēc ikviens no jums ir vērtība. Tāpēc arī mūsu nācijai kā brīvu cilvēku kopībai ir pašnoteikšanās tiesības. Tāpēc, ka mēs gribam dzīvot neatkarīgā valstī. Šī apgaismības domātāju ideja tika iesēta prātos, sākot ar 18. gadsimtu, bet starptautiski juridiski nostiprināta 1948.gadā, kad pieņemta ANO Vispārējā cilvēktiesību deklarācija. Līdz ar šo dokumentu cilvēka cieņas jēdziens kļūst par juridisku jēdzienu, kurš ir saistošs visām pasaules valstīm, kas pievienojas šim dokumentam.

Juridiski cilvēka cieņu veido divas daļas jeb pamattiesības: tiesības uz brīvību kā cilvēka pašnoteikšanos un tiesības uz vienlīdzību.

Cilvēkam pienākas brīvība kā pašnoteikšanās. Tas nozīmē, ka es pats varu lemt par to, kas es būšu. Es pats varu lemt par to, ko es teikšu, ko es neteikšu. Es pats varu lemt par to, kur es dzīvošu. Un viena lieta, par ko mēs neaizdomājamies, arī parlaments neaizdomājas tad, kad uzliek ierobežojumus alkohola tirdzniecībā un daudz kur citur. Cilvēkam ir tiesības kļūdīties. Tas izriet no cilvēka brīvās gribas, no privātautonomijas. Es varu izvēlēties izdarīt kļūdas. Turklāt tas, ka citi to uzskata par kļūdu, ne vienmēr nozīmē, ka arī es to uzskatu par kļūdu. Tā ir mana izvēle. Šobrīd, piemēram, Swedbank man signalizē, ka esmu izvēlējusies nepareizo politiku savā otrā līmeņa pensiju plānā – man vajadzētu būt „Dinamikai”, bet es esmu izvēlējusies „Stabilitāti”. Swedbank saka, ka tā ir kļūda. Es saku, ka jūtos komfortablī. Man nevajag lielo peļņu, man nevajag lielos zaudējumus, man patīk stabilitāte. Swedbank saka – pēc cipariem tā ir kļūda. Es saku – es jūtos savā komforta zonā. Te jūs redzat manu brīvību, manu

pašnoteikšanos. Var būt, ka ilgtermiņā es kļūdos un zaudēju peļņu, ko būtu guvusi, sekojot padomam, bet es apzinos riskus. Es uzņemos atbildību, un es izdaru izvēli, nevis cits manā vietā. Ne mākslīgais intelekts, kurš Swedbank ir palīdzējis aprēķināt pensiju otrajā un trešajā līmenī un saka, ko labāk man būtu izvēlēties, jo līdz pensijai man vēl ir 10 gadi un, oi, kā es varēšu sapelnīt, ja neatnāk recesija...

Tātad viens ir cilvēka brīvība, un tā piemīt ikvienam. Bet šī brīvība ir iespējama tikai tajā gadījumā, ja pastāv vienlīdzība. Te ir tie divi saskaitāmie, ar kuru palīdzību mēs veidojam cilvēka cieņas juridisko konceptu. Tiesības uz brīvību kā pašnoteikšanos un tiesības uz vienlīdzību. Protams, šī brīvība pienākas ikvienam. Taču ikviena cilvēka brīvība pastāv tikai tad, ja sabiedrība ievēro sociālās normas, morāles normas un tiesību normas. Ja mēs visi ievērotu morāles normas, daļa tiesību normu vispār nebūtu vajadzīgas. Tas, ka vecākiem ir jābūt par bērniem, ka nedrīkst bērnu līdz zināmam vecumam atstāt vienu pašu – agrāk tas nebija tiesību normās nostiprināts, tas ir nostiprināts pēdējās desmitgadēs. Kāpēc? Tāpēc, ka cilvēki nerūpējās par bērniem, atstāja badā vai slēgtā mašīnā pārkarst bez gaisa. Tātad to, kam vajadzētu būt morāles normās un kas ir pašsaprotami, ieliekam tiesību normās, lai pasargātu pašus cilvēkus.

Brīvība pastāv tikai tad, ja mēs dzīvojam vispārpieņemtu sociālo normu (morāles normu, estētikas normu) un tiesību normu ietvaros. Kas notiek, ja mēs tās neievērojam? Tad nav arī personas brīvības, tā ir patvaļa. Brīvība ir tad, kad mēs cienām sevi un apkārtējos un dzīvojam saskaņā ar tiem noteikumiem, par kuriem sabiedrība ir vienojusies, ka mēs tā turpmāk dzīvosim. Tad ikviens no mums var brīvi rīkoties, jo viņš var prognozēt, ko darīs otrs, ka tas otrs rīkosies adekvāti, nevis neadekvāti. Dzīvojot ārpus tiesību normām un ārpus morāles normām, ir patvaļa. Vai cilvēks var dzīvot ārpus tiesību un morāles normām? Var, ja dzīvo viens pats kaut kur savvaļā, tad viņam nav jārēķinās ar citiem. Bet tā arī nav brīvība, tā ir savvaļa. Brīvību konstruē sabiedrība kopīgiem spēkiem.

Brīvība ir nepieciešama. Citādāk es nebūšu cilvēks. Brīvība ļauj man attīstīties par to, kas es esmu, bet visa sakne personas brīvībai, pašai personībai slēpjas cilvēka apziņā. Cilvēka apziņa nosaka visas izvēles no maznozīmīgām līdz pašām būtiskākajām – kas tiks šodien vilkts mugurā, par ko persona mācīsies, kas garšo un kas negaršo, ar kuriem cilvēkiem draudzēsies, kurā cilvēkā iemilēsies no pirmā acu uzmetiena, bet kuram pat roku nepaspiedīs, jo par viņu zina kaut ko tādu, ka ar viņu negribas sveicināties. Viņš ir nelietis pēc viena cilvēka ieskatiem, bet varbūt pēc kāda cita cilvēka kritērijiem viņš nav nelietis. Tas nekas, ka viņam vienā mazpilsētā ir sieva un kaimiņu mazpilsētā ir mīļākā un ka viņš sievai melo regulāri un bērniem regulāri

melo, un viņam nav laika bērniem. Manā izpratnē viņš ir nelietis. Citi saka: normāls vecis. Viņš būtu nelietis, ja sieva un mīlākā būtu vienā kvartālā, bet, ja viena ir vienā pilsētā, otra ir otrā pilsētā, viņš respektē ģimeni, lai intereses nesaduras. Sievai pie šī modeļa nevajadzētu uzzināt, ka viņam ir mīlākā, un viņš ir darījis visu iespējamo, lai neuzzinātu. Tātad viņš sievu ciena.

Tātad mana apziņa diktē to, kas es esmu, ko es daru, kā es vērtēju apkārtējos cilvēkus un kādus kritērijus es izvirzu pati sev. Mana personība dzīvo manā apziņā. Mēs zinām, ka tai brīdī, kad sākas demence vai kāda cita psihiska slimība, mainās personība. Tas vairs nav tas cilvēks, ko mēs pazīstam. Cilvēks, kurš bija ļoti pieklājīgs, var kļūt rupjš. Cilvēkam, kuram nebija kaitīgu ieradumu, tādi pēkšņi parādās, vai tieši otrādi – cilvēkam bija kaitīgi ieradumi, bet pēkšņi viņš aizmirst, ka viņam tādi ir bijuši. Prātam mainoties, mainās personība, mainās cilvēks. Zenta Mauriņa saka: „Cilvēks bez sava pasaules uzskata ir skrandains ubags, žēlastības dāvanu lūdzējs”. Viņa te runā par kompromisiem ar sirdsapziņu. Nav cilvēka bez sava pasaules uzskata. Taču ir cilvēki, kuriem ir drosme paust savu pasaules uzskatu, un ir cilvēki, kuriem nav drosmes paust savu pasaules uzskatu. Vai arī cilvēki, kuri visu dzīvi meklē patiesību un tā arī neatrod – no vienas sekta dodoties pie otras, no viena mediķa dodoties pie otra...

Katram cilvēkam ir savs pasaules uzskats. Tā ir mūsu personība, kas dzīvo mūsu galvās. Bet neviens jau neuzzina to, kas dzīvo mūsu galvās. Apziņas brīvība ir pārējo brīvību pamats un robežas. Brīvības, par kurām es runāju, ir vārda brīvība, reliģiskā brīvība, brīvība izvēlēties nodarbošanos, veidot savu privāto dzīvi un tā tālāk.

Lai citi uzzinātu, kas notiek manā galvā, man vajag vārda brīvību. Mana apziņa materializējas un kļūst

citiem cilvēkiem saprotama tikai tajā gadījumā, ja es ar citiem cilvēkiem komunicēju. Te jūs redzat, ka no apziņas brīvības es kā jurists varu atvasināt praktiski ikvienu pamattiesību. Tā ir ticības brīvība, vārda brīvība, preses brīvība, mākslinieciskās un zinātniskās jaunrades brīvība. Izrādās, ka Latvijā ar mākslinieciskās un zinātniskās jaunrades brīvību viss ir kārtībā. Satversmes tiesa strādā 25 gadus, 20 gadus ir konstitucionālā sūdzība, bet nav bijusi neviena konstitucionālā sūdzība par to, ka kādam cilvēkam būtu aizskarta zinātniskās un mākslinieciskās jaunrades brīvība (ja neskaita autortiesību aizskārums, kuru arī aizsargā šis Satversmes pants, taču tas ir īpašumtiesību

jautājums). Es kā jurists vērtēju, ka šīs brīvības ir ierobežotas. Taču cilvēki nesūdzas, netiesājas, lai tās aizstāvētu. Tas savukārt nozīmē, ka varbūt mēs nemaz nesajūtam, ka mums šīs brīvības ir ierobežotas.

Ar brīvību ir tāpat kā ar mīlestību, draudzību, gaumi, takta sajūtu. Brīvības izjūta ir jākopj. Mīļie skolotāji, kopiet savos skolēnos brīvības izjūtu! Brīvību, kura nozīmē uzņemties atbildību par to, kādas izvēles mēs izdarām, kādus vārdus mēs runājam. Kopsim brīvību, nevis patvaļu. Brīvību, kas raksturīga nevis savvaļā dzīvojošam, bet brīvam cilvēkam starp citiem cilvēkiem, sabiedrībā, kurš ciena apkārtējos un līdzdarbojas. Un tad būs fantastisks uzrāviens visai Latvijai!

Valsts aizsargā vērtības un sociālo kārtību. Valsts ir izveidota tāpēc, lai nodrošinātu mieru un taisnīgumu, izveidojot tiesību sistēmu. Katram zemākam likumam ir jāatbilst augstākajiem likumiem. Pašā augšā ir Latvijas Republikas Satversme, ko veido trīs daļas: ievads ar vērtībām, mērķiem un nācīgas vēsturisko pieredzi, otrā daļa par valsts uzbūvi un trešā daļa par cilvēka pamattiesībām. Pamattiesības ir Satversmes astotajā nodaļā.

Vārda brīvība ir fundamentāla pamattiesība. Un gribu izcelt to, ka vārda brīvībai vai tiesībām izteikt savu domu ir divējāda daba. Tā ir privāti svarīga tiesība katram cilvēkam, bet tā ir arī publiski svarīga tiesība mums kā sabiedrībai. Jo kas tad ir demokrātija? Demokrātija nozīmē, ka visa nācija savā starpā komunicē un izvēlas, kā mēs gribam dzīvot. Ja kaut kādā brīdī kāda daļa nācijas tiek izslēgta no šīs komunikācijas, jo tiek ierobežotas viņu tiesības paust savu viedokli – vispirms 10%, tad 15%, tad 30% – līdz izrādās, ka gandrīz 50% no nācijas nav nekā svarīga, ko pateikt. Tad tiek zaudēta arī demokrātija!

Tātad domu apmaiņa, cieņpilna diskusija, prasme uzklaut viedokļus – arī tos, kas man nepatīk, un ar argumentiem pierādīt, ka viņiem nav taisnība, bet man ir taisnība. Tai brīdī, kad no argumentiem pārejam uz apvainojumiem, jo nav loģiska pamatojuma „manai taisnībai”, ir jāsāk šaubīties, vai man vispār ir taisnība. Ja man vairs nav neviena argumenta, lai pamatotu savu domu, bet es gribu gūt uzvaru šajā vārdu kaujā, tiek teikts „kāds muļķis”, „nošļukušas bikses”, „nemazgāti mati”, proti, mēs pārejam uz otra cilvēka apvainošanu. Tas nozīmē, ka man nav argumentu, lai pateiktu, kāpēc man šajā situācijā ir taisnība. Tā ir apelācija pie kaut kā cita ārpus argumentu ķēdes, par ko mēs šobrīd diskutējam.

Ir cilvēki, kas nemāk diskutēt, un ir jautājumi, par kuriem nevajag diskutēt. Piemēram, vai cilvēkam patīk blondīnes vai brunetes? Tas ir gaumes jautājums. To nevar pamatot, kāpēc vienam vīrietim patīk blondīnes, otram brunetes un trešajam patīk sirmas kundzes. Tātad ir jautājumi, kas ir mans viedoklis un mana brīva izvēle. Bet, ja runājam par vērtībām, par to, kā kopā dzīvot, kā sasniegt labklājību, kur novilkt robežas tam, kas ir atļauts, un tam, kas ir aizliegts, tad tā ir diskusija, kurā ir jābūt argumentiem. Tā funkcionē demokrātija.

Tas, kas mums ir jākopj un kas mums kā Latvijas sabiedrībai trūkst, ir argumentēta diskusija. Tāpēc, ka mums ļoti ilgi bija aizliegts diskutēt. Vai tā bija cara impērija, vai Ulmaņlaika Latvija – pastāvēja cenzūra. Vai tā bija nacistiskā Vācija vai totalitārā Padomju Savienība – mums visu laiku bija jāturas pie vienas patiesības, kuru

nedrīkstēja apšaubīt, kaut arī sludinātā patiesība nebija loģiska. Atceros, ka studiju laikā es mācījos kapitālisma politekonomiju un sociālisma politekonomiju, kas bija atšķirīgas. Tie, kas ir mācījušies padomju laikā, iespējams, kopā ar zinātnisko komunismu un citām lietām to esat apguvuši. Kapitālisma politekonomijā es redzēju loģiku – cena ir atkarīga no preces pieprasījuma. Pieprasījums ceļas – cena ceļas, pieprasījums krītas – cena krītas. Pēc tam bija sociālisma politekonomija, kas bija vienkārši jāiemācās no galvas, jo loģikas tur nebija un saprast tur nevarēja, kā šī sistēma strādā. Tas, ka padomju valsts bankrotēja ar visiem milzīgajiem dabas un cilvēku resursiem, pierāda, ka loģikas sociālisma politekonomijā tiešām nebija.

Mums ir jāiemācās diskutēt, un jūs esat tie, kas to māca – diskutējot savā starpā, diskutējot ar skolēniem, pierādot, ka viņam nav taisnība, ar diskusijas argumentiem, nevis tikai ieliekot vieninieku. Ja skolēns uzskata, ka ir pareizi atrisinājis matemātikas uzdevumu, bet ar citiem paņēmieniem, kāpēc jums ir jātaisa garais risinājuma pieraksts, ja pie tā visa var nonākt ar īso pierakstu? Ja bērns ir ieguvis pareizo atbildi, piemēram, ar nemācītu, bet loģisku domu gaitu, vai tad viņam pienākas nesekmīga atzīme? Kā to pamatot? Vai ar to mēs nemācām nomākt inovācijas un iet pa „slīdēm”?

Ko es ar to gribu teikt? Vārda brīvība ir pamattiesība, kas ir vienlīdz svarīga gan personai, jo tikai tā viņa var pilnvērtīgi komunicēt ar pārējiem cilvēkiem, gan arī sabiedrībai kopumā. Ja mēs gribam dzīvot demokrātiskā valstī, ja gribam veidot iekļaujošu sabiedrību, nevienam sociālo grupu mēs nevaram izslēgt. Bet mēs varam viņiem nesekot, nepiekrīst. Piemēram, ticības brīvība nozīmē, ka Latvijā ir daudz un dažādas reliģiskās kustības. Jūs varat viņiem nesekot, bet viņiem ir tiesības būt, un viņiem ir tiesības apvienoties un piekopt savus reliģiskos kultus. Tas nenozīmē, ka jums ir jāseko. Ir daudzas minoritātes, kurām ir tiesības būt. Jums nav viņās jāiekļaujas, bet jums viņas arī nav jāierobežo.

Kā jau teicu, vārda brīvība nodrošina demokrātiju – demokrātija nevar pastāvēt, ja nav vārda brīvības, proti, nācija nekomunicē. Tāpēc daudzas valstis tik ļoti uztraucas, ka šobrīd hibrīdkara apstākļos un daudzu citu apdraudējumu ietekmē mēs sākam ierobežot vārda brīvību. Kad Eiropas Cilvēktiesību tiesa vērtē, ka kāda valsts ir ierobežojusi personām vārda brīvību, ir jābūt ļoti augstiem riskiem un ļoti lielam attaisnojumam, lai ierobežotu kādai personai vārda brīvību.

Mēs secīgi nonākam pie vēl viena jēdziena, kas daudziem nav līdz galam skaidrs. Tas ir ierakstīts mūsu Satversmē. Latvijas Republikā cenzūra ir aizliegta. Nonākam pie jautājuma, kas ir cenzūra? Teorijā nošķir priekšcenzūru un pēccenzūru. Aizliegta ir priekšcenzūra. Proti, tas, ka pirms cilvēks publicē, padara publiski zināmu savu viedokli, kāds cits izlasa un pasaka nē, šo viedokli mēs publiski nelaidīsim. Tātad aizliegtā ir priekšcenzūra, ka kādai personai vai grupai būtu uzticēta tiesība slepeni izvērtēt un noraidīt cita cilvēka viedokli. Taču pēccenzūra var būt. Viedoklis ir palaists tautās, bet, izrādās, ka tas ir naidu kurinošs, uz nekārtībām aicinošs, kādu personu grupu klaji aizskarošs. Tad mēs šo informāciju varam izņemt no aprites un personu, kura šo informāciju ir paudusi, varam saukt pie atbildības.

Jāatceras, ka vārda brīvība nav tikai man, vārda brīvība nav dota vienai personai. Kāpēc es sāku ar to, ka cilvēka cieņa balstās brīvībā un vienlīdzībā? Vārda brīvība ir dota ikvienai personai. Arī tiem, kuru viedokļus es negribu dzirdēt. Taču vārda brīvība īstenojas atbildīgā komunikācijā. Tātad priekšcenzūra ir aizliegta, pēccenzūra nozīmē, ka sabiedrība var vērtēt un izņēmuma gadījumā aizliegt kādas informācijas tālāku apriti, saucot autoru pie atbildības. Te mēs nonākam pie tā, ka neviens, arī skolēns un pat skolotājs, nedrīkst runāt visu, kas ienāk prātā.

Ir jāsaprot, ka brīvība sastāv no trim daļām. Brīvība nozīmē manu brīvību kā tiesības izvēlēties, bet izvēloties es uzņemos saistības par savu brīvību, tas nozīmē, ka man rodas pienākumi un var būt situācijas, kad rodas atbildība. Īstenojot savu brīvību, es uzņemos atbildību par savām izvēlēm. Nav brīvības bez atbildības.

Reizēm esmu diskutējusi, vai ir labi vai slikti, ka Latvija ir iestājusies Eiropas Savienībā. Mēs ierobežojām savu brīvību apzināti ar referendumu – divas trešdaļas pilsoņu nobalsoja, ka mēs gribam iestāties. Mēs uzņēmāmies atbildību un pienākumus, lai baudītu brīvību un drošību.

Vai absolūta brīvība ir pašmērķis? Vai tomēr brīvība ir līdzeklis, kā padarīt mūsu dzīvi labāku? Piemēram, ja es stājos laulībā, es vienlaikus ierobežoj savu brīvību. Es uzņemos atbildību, pienākumus par otru personu. Bet kāpēc tad mēs veidojam pāri? Tāpēc, ka pāri dzīvot ir labāk un komfortablāk. Tātad brīvība – tāda, kādu mēs to saprotam demokrātijā – nozīmē rīkoties tiesību ietvarā. Brīvību veido gan tiesības, gan pienākumi, gan atbildība. Tajā brīdī, kad esat pauduši viedokli, kurš kādu aizskar, visi šie bosingi, mobingi, – tā ir jūsu brīvība pateikt nejaucības kādam, bet jums jāapzinās, ka jūs var saukt pie atbildības.

Nelaieme ir tā, ka zināms līdzsvars ir izjaukts. Proti, iepriekš vārda brīvības nebija, un tad, kad kāds pauda nepieņemamu viedokli, bija pilnīgi skaidrs, kā pret šo cilvēku cīnīties. Tagad vārda brīvība ir palaista aprītē. Taču cilvēkiem nav izskaidrota pienākumu un atbildības daļa. Liela daļa cilvēku ar vārda brīvību saprot, ka var runāt jebko, kas ienāk prātā, taču atbildība neiestāties. Šobrīd gan plašajā sabiedrībā, gan arī skolā brīvību aplami saista ar bezatbildību. Taču tā nav pamattiesība, tā nav vārda brīvība, tā ir patvaļa, kurā par uzvarētāju kļūst bezkaunīgākais, agresīvākais, aprobežotākais.

Jau skolēnam, kas vienlaikus ir nākamais pieaugušais, nākamais pilsonis, ir jāiemācās uzņemties atbildību par saviem darbiem un nedarbiem. Skolēna brīvība nav vērtīgāka par cita klasesbiedra cilvēka cieņu vai skolotāja cilvēka cieņu. Ir izjaukts balanss. Ja agrāk visas tiesības bija skolas un skolotāja pusē, tad šobrīd visas tiesības bērnu un vecāku pusē. Un atkal sistēma nevis sekmē skolēnu pieaugšanu par pašapzinīgiem, bet atbildīgiem pilsoņiem, bet gan kavē. Mēs neesam izstrādājuši skolēnu un vecāku atbildību par bērna uzvedību skolā, vai arī tā līdz galam nestrādā.

Vārda brīvības jēdziens Latvijā it kā ir šaurs – tas ir par runāšanu. Bet pamattiesībās vārda brīvības jēdziens iekļauj un aizsargā absolūti visas mūsu ārējās izpausmes – zīmējumi, dziesmas, grafiti, vārdi, jebkuri teksti – viss, kā vien es savu iekšējo pasauli izpaužu pārējai sabiedrībai uztveramā veidā. Tas viss

tiek aizsargāts kā vārda brīvība. Mums vajag atbildīgu komunikāciju, lai visi saprot, par ko mēs runājam, ko gribam paust pārējiem. Vienlaikus svarīgi, lai, paužot savu viedokli, mēs neaizskartu citus.

Saprotu, ka skolā šobrīd ir ļoti grūti, un problēma ir ne tik daudz skolēni, kā viņu vecāki. Gandrīz katrā klases kolektīvā ir bērni, kuru dēļ skolotājam ir grūtības noturēt stundas. Ja vecāki to izprot un sadarbojas ar skolu, tad šo problēmu var atrisināt. Citādi ir, ja vecāki noliedz, ka viņu bērnam ir uzvedības problēmas, vaino citus vai ir agresīvi, atbalstot savu bērnu ar visiem pieļaujamiem un nepieļaujamiem līdzekļiem.

Skolai ir jāsaprot, ka tās rokās ir jābūt ieročiem, lai padarītu gaisotni skolā cieņpilnu. Tās var būt prasības, kas nostiprinātas skolas iekšējos noteikumos. Tie var būt arī valsts izdoti noteikumi. Cieņpilna komunikācija ir pienākums. No vienas puses ir atsevišķas personas vārda brīvība, bet no otras puses ir citas personas tiesības uz cilvēka cieņu. Tāpēc tas, kurš ar vārda brīvību iziet ārpus morāles un tiesību normu robežām, ir saucams pie atbildības. Protams, vispirms šie noteikumi ir jāizskaidro ar labiem piemēriem. Bērniem ir jāmača cieņpilna un atbildīga komunikācija. Savādāk mēs vārda brīvību nenodrošināsim. Vārda brīvība nozīmē, ka ikviens ciena ikvienu.

Atgriežoties pie jau minētā – vārda brīvība nav absolūta, tomēr rūpīgi sargājama vērtība. Lai aizsargātu mūsu demokrātiju, pēdējā gadu desmitā parlamentus ir virkni vārda brīvības ierobežojumu kriminalizējis un iekļāvis Krimināllikumā. Latvija ir aizsargāties spējīga demokrātija. Tas ir iemesls, kāpēc Ždanokas kundzei ir liegtas tiesības kandidēt Latvijas Republikas Saeimas vēlēšanās. Nebija ierobežojums balotēties uz Eiropas Savienības Parlamentu.... Tiesībās ir noteikts ierobežojums personām, kas pēc 1991.gada ir bijušas komunistiskajā partijā un PSRS represīvajos orgānos, kandidēt vēlēšanās. Ždanokas kundze ir vairākas reizes vērsusies Eiropas Cilvēktiesību tiesā, arī Satversmes tiesā. Starptautiska tiesa vērtēja, vai tiešām 30 gadus pēc neatkarības atjaunošanas šis cilvēks joprojām apdraud Latvijas valsti? Secinājums ir: jā, apdraud. Tagad tas viss ir pierādīts, kaut gan juridiski atbildes tika dotas arī iepriekš.

Tātad vārda brīvība nav absolūta. Virkne gadījumu, kas ir saistīti ar nauda kurināšanu, genocīda noliegšana un dažas citas vārda brīvības izpausmes ir ierobežotas. Jums var patikt vai nepatikt citu tautību un ādas krāsu cilvēki. Jūs varat brīvi izvēlēties, ar ko gribat draudzēties, kopā doties pārgājienā, dibināt ģimeni. Tajā pašā laikā jūs nedrīkstat aicināt uz naidu, nedrīkstat sociālajos tīklos paust naidīgus uzskatus pret citu tautību, ādas krāsu cilvēkiem. Jums nav jāpatīk visiem cilvēkiem, bet jūs nedrīkstat aizskart citus.

Freids ir teicis, ka patiesībā mēs visus uzskatām par muļķiem. Mēs uzskatām par muļķiem tos, kas ir dumjāki par mums, jo viņi mūs nesaprot. Mēs uzskatām par muļķiem tos, kas ir gudrāki par mums, jo mēs viņus nesaprotam. Un tad ir ļoti vientuļi, jo apkārt ir ļoti daudz muļķu. Jūs savā galvā varat domāt, ka priekšnieks ir muļķis vai padotie ir muļķi, vai skolēni ir muļķi, bet teikt jūs to nedrīkstat. Turklāt, vai cilvēks tiešām ir muļķis, ja izdarījis kādu kļūmīgu soli? Aplama var būt izvēle, taču tas nenozīmē, ka cilvēks ir muļķis.

Jūsu apziņas brīvību, domas ierobežot nedrīkst, bet vārda brīvību ierobežot var. Tātad apziņas brīvība ir absolūta, tā nav pakļaujama ierobežojumiem, bet vārda brīvību var ierobežot.

Esmu izmantojusi vairākus Satversmes tiesas spriedumu citātus, kas ir saistīti ar vārda brīvības ierobežošanu un ar vārda brīvības nozīmi demokrātiskā sabiedrībā.

„Vārda brīvība vairāk nekā jebkura no cilvēka tiesībām simbolizē pilsoņu un politisko tiesību savstarpējo atkarību – vārda brīvība pieder gan pie pilsoņu, gan politiskajām tiesībām” (*Satversmes tiesas 2003.gada 5.jūnija spriedums 2003-02-0106*).

„Izteiksmes brīvības ierobežojumiem jābūt izņēmuma rakstura pasākumiem, un to nepieciešamība ir pārliecinoši jāpamato” (*Satversmes tiesas 2022.gada 27.maija lēmums par tiesvedības izbeigšanu*).

Ir ļoti svarīgi apzināties, un to jums noteikti ir jāiemāca saviem skolēniem, ka par saviem vārdiem ir jāatbild. Ir arī tādi vārdi, par kuriem ir jāatbild Krimināllikuma priekšā. Ir tādi vārdi, par kuriem var nonākt pie administratīvajiem sodiem. Darbavietās tie var būt arī disciplinārsodi.

Šobrīd vārda brīvības ierobežojumi ļoti strauji aiziet saistībā ar seksuālās uzmākšanās gadījumiem. Jebkurā gadījumā ir grūti nošķirt seksuālu uzmākšanos no flirta, domāju, tas vēl būs policijas un tiesu uzdevums.

Pēdējās ziņas, pilnīgi šokējošas, bija par kādu starptautiskas klases Latvijas šahistu, kurš nepilngadīgām šahistēm aploksnēs sūta neķītrības un izlietotus prezervatīvus. Viņa izpratnē tā ir vārda brīvība komunicēt ar šīm meitenēm. Vai tādēļ viņu var saukt pie atbildības? Meitenes ir ārzemnieces, viņas nav sūdzējušās Latvijas policijā, tāpēc ir problēma juridiski saukt pie atbildības. Bet Šaha federācija ir reaģējusi, konstatējot, ka ir noticis ētikas normu pārkāpums. Manuprāt, ir būtiski, ka pārējie šahisti ir vienojušies un nostājušies pret šādu komunikācijas veidu.

Mana ģimene ir ļoti iecietīga, tā arī esmu centusies audzināt savus bērnus. Taču ikreiz 7.–8.klases laikā viņi pēkšņi no skolas sāka nest rasistiskas un antisemitiskas anekdotes. Tādas cirkulē šo klašu skolēnu vidū. Šajā vecumā bērni no jauna testē pieaugušo robežas, kur beidzas „drīkst” un sākas „nedrīkst”. Tajā brīdī bērniem ir jāizstāsta, ka var iznākt atbildēt par saviem vārdiem, īpaši, ja pusaudžu muļķībās aizies par tālu, tas var ietekmēt visai būtiski, piemēram, sociālajos tīklos vai viens otru būs nofilmējuši. Tas vēl ir 12–13 gadu vecums, bet lēnā garā viņi pietuvojas atbildības vecumam – 14 gadiem. Tāpēc viņiem jāsaprot ļoti būtiska vārda brīvības sastāvdaļa: jūs varat runāt, ko gribat, bet jums ir jāapzinās, ka pie zināmas informācijas paušanas jums var iestāties atbildība.

Mēs šobrīd paši kā sabiedrība apdraudam savu vārda brīvību, jo cenšamies būt politkorekti. Mēs paši sevi cenžējam. Man ir jautājuši, vai pašcenzūra ir cenzūra. Nē, pašcenzūra ir veselais saprāts. Mums visu laiku ir jāvērtē tas, ko mēs runājam. Mums vispirms ir jādomā un pēc tam jārunā. Cenzūra ir tikai tad, kad kāds cits jums liedz paust jūsu viedokli publiski. Ja jūs paši sevi „cenzējat”, pārskatāt, ko teiksiet un ko neteiksiet, tā nav cenzūra tiesību izpratnē. Jūs vienkārši filtrējat savu runu, domājat, ko drīkstat un ko nedrīkstat atļauties. Jūs mēģiniet saprast, vai par to, ko pateiksiet, iestāsies vai neiestāsies atbildība.

Politkorektumu Satversmes tiesa ir vērtējusi vienā lietā. Kāda sieviete atnāca uz Satversmes tiesu tāpēc, ka viņas meitai ir dzimšanas diena vasarā un viņi svin dārza svētkus – izdekorē ar lampiņām un baloniem pagalmu, bet valsts viņiem prasa izkārt valsts karogu sēru noformējumā, jo ir kārtējā sēru diena. Viņa atnāca uz Satversmes tiesu par vārda brīvību. Valsts viņai uzliek administratīvo sodu par to, ka viņa nepauž, ka sēro kopā ar nāciju šajā dienā. Bet viņa nesēro, jo viņas bērnam ir dzimšanas diena, ir bērnu ballīte. Satversmes tiesa, gatavojot lietu, pieaicināja ļoti daudz ārējos ekspertus, tostarp politologus. Izrādījās, ka šādi sodi par noteiktās dienās neizskartu karogu ir tikai postsociālistiskajās valstīs. Tāpēc, ka šajās valstīs padomju režīms paaudzēm bija prasījis publisku lojalitātes izrādīšanu. Vecajās demokrātiskajās valstīs neviens nesoda cilvēku par to, ka viņš noteiktos datumos neizkar karogu. Cilvēks aiz iekšējās pārliecības parāda savu lojalitāti valstij, savu piederību nācijai.

Satversmes tiesa atzina: „Ja pastāv iespēja, ka indivīds par uzskatu paušanu tiek sodīts, tad šis aspekts ietekmē ne tikai indivīda faktiskās rīcības motivāciju konkrētā situācijā, bet arī citas indivīda vārda brīvības izpausmes” (*Satversmes tiesas 2015.gada 2.jūlija spriedums 2015-01-01*).

Cilvēks, kas politkorekti pauž to, ko viņš nedomā, ir liekulis. Patiesībā šāda situācija apdraud arī demokrātiju, jo tas cilvēks nevar runāt, nevar pilnvērtīgi kā līdzvērtīgs ar savu viedokli iekļauties kolektīvajā sarunā. Viņam ir jādemonstrē politkorektums. Mēs paaudzēm ilgi esam pieraduši pie politkorektuma demonstrēšanas un bieži vien bez prasīšanas to demonstrējam vai to prasām no citiem tāpēc, ka no mums tas ir prasīts pirms 30–40 gadiem. Es esmu bijusi oktobrēnos, bijusi pionieros, es iestājos komjauniešos. Partijā es vairs neiestājos, kaut gan aicināja un pēc vecuma varēju. Kāpēc lietuvieši padomju laikā stājās partijā? Tāpēc, lai paši nonāktu pie teikšanas savā zemē. Latvieši pagāja maliņā, latvieši nestājās. Mums partijniekus ievada no citurienes, varbūt tāpēc pie mums padomju laikā bija vairāk iebrucēju nekā Lietuvā. Kurā brīdī kura ir pareizā izvēle? Atbildes nav, un to jums nedos arī digitālais saprāts. Tāpat kā ar tiem Swedbank pensiju līmeņiem.

Esmu pievienojusi sarakstu, ko jūs varētu ieteikt palasīt saviem skolēniem, runājot par cieņpilnu komunikāciju. Pirmkārt, ir izveidots Iekļaujošas valodas ceļvedis. Ne vienmēr mēs gribam cilvēku apvainot, un ar bērna muti runā patiesība. Bērns pasaka, ka tas ir kuprītis, ka tā tante ir resna, ka trolejbusā smird, jo blakus sēž bomzis. Mēs – pieaugušie – noklusējam, un arī bērns negrib nevienu aizskart. Bet bērnam ir jāiemāca, kā runāt neaizskarot. Iekļaujošas valodas ceļvedis ir nevardarbīgas komunikācijas grāmata.

Vienmēr aicinu jūs, skolotāji, kopā ar skolēniem izmantot Nacionālo enciklopēdiju. Tur ir fantastiskas, ticamas ziņas. Pati esmu uzrakstījusi vairāk par 30 šķirkljiem – par cilvēka cieņu, dzimumu līdztiesību, likumpaklausību, tiesisko nihilismu u.c. Šeit ir nozares ekspertu rakstīta ticama informācija. Nacionālajā enciklopēdijā katram šķirklim tiek pievienots literatūras saraksts, norādot, vai grāmatas pieejamas arī Nacionālajā bibliotēkā.

Kopsim kopā atbildīgu vārda brīvību un cilvēka cieņu!

1864. GADA CIVILLIKUMS: VĒSTURISKIE NOSAUKUMI UN STATUSS

Zinaīda INDRŪNA

Judikatūras un zinātniski analītiskās nodaļas konsultante likumu piemērošanas jautājumos

Šajā rakstā aplūkota 1864.gada Civillikuma nosaukumu maiņa no provinču privātlīkumiem – Vietējo likumu kopojuma – līdz Civillikumam, kā arī norādīta informācija par tā statusu *de jure* un *de facto*.

Sākotnēji 1864.gada 12.novembrī Krievijas imperators Aleksandrs II apstiprināja tiesību zinātnu doktora Frīdriha Georga fon Bunges sastādīto Baltijas provinču tiesību kodifikācijas trešo, privāttiesību nodaļu – Livonijas, Igaunijas un Kurzemes privāttiesības (vācu valodā – *Liv-Est-und Curlaendisches Privatrecht*¹, vēlāk – krievu valodā – *Сводъ гражданскихъ узаконеній губерній Остзейскихъ*²).³

Kā norādīts prof. Augusts Lēbera 1921.gadā Latvijas Universitātē lasītās lekcijās – 1864.gada likums ir spēkā no 1865.gada 1.jūlija. Tas neietilpst vispārējā Krievijas likumu kopojumā, bet izdots atsevišķi krievu un vācu tekstos. Vācu teksts ir oficiāls izdevums un ir spēkā tāpat kā krievu teksts, lai gan 1874.gadā izdeva likumu, ka priekšroka dodama krievu tekstam.⁴

Pirmais latviskotais izdevums iznāca 1885.gadā Liepājā ar nosaukumu „Vidzemes un Kurzemes Privāttiesību likumu grāmata sistemātiski sastādīta no G. Matera”,⁵ tas bija savdabīgs 1864.gada likumu, Vidzemes un Kurzemes privāttiesību kopojums latviešu valodā.⁶

Tā laika juridiskajā doktrīnā dominēja nosaukums Baltijas privātlīkumi vai Provinču likumi⁷, jo tas bija spēkā Vidzemē, Kurzemē un Igaunijas daļā.

Par šo laiku prof. A.Lēbers rakstīja: „Krievu laikā 1864.gada Civillīkumiem bija partikulāru tiesību

nozīme, jo tie bija spēkā tikai bijušā zināmā Krievijas valsts teritorijā, Baltijas guberņās uz 1864.gada 12.novembra ukaza pamata (Полн. собр. Nr.41443), skaitot no 1.jūlija 1865.gadā, kā „vietējo” likumu III.daļa. Bijušajā Krievijas pārējā teritorijā bija spēkā kā vispārējās tiesības Krievijas civillīkumi (Kr. свода зак. X.sēj. I.daļa).⁸ Noderīgi papildināt, ka prof. A.Lēbers norādījis – ja zināmas speciālas tiesības ir spēkā tikai noteiktā valsts teritorijas daļā, tad tādas tiesības sauc par vietējām jeb partikulārām tiesībām. Tās atšķiras no vispārējām tiesībām ne pēc satura, bet pēc ārējām pazīmēm, pēc zināmām robežām.⁹

Tādējādi 1864.gada Civillikumu latviskais nosaukums – Vietējo likumu kopojumu III daļa, arī Baltijas Vietējo likumu kopojums – atbilda tā statusam gan *de jure*, gan *de facto*.

Šī likuma statuss *de jure* mainījās uz Latvijas 1918. gada 6.decembra un 1919.gada 5.decembra likumu pamata, kad Latvijā palika spēkā Krievijas likumi, kuri netika atcelti un nerunāja pretim mūsu konstitūcijai.¹⁰

Ar šo brīdi var runāt par gadījumu, kad, kā saka prof. A.Lēbers, „viens un tas pats likums uzskatāms no vienas puses par vispārēju likumu, no otras par speciālu. Piem., krievu laikā mūsu privātlīkumiem bija tikai vietējs raksturs, bet krievu civillīkumi, kā vispārīgi, tai laikā bija spēkā arī Latgalē; tagad, turpretim, mūsu privātlīkumi uzskatāmi Latvijā par vispārējām tiesībām, bet krievu civillīkumi, kuri spēkā tikai Latgalē, uzskatāmi par vietējām speciālām tiesībām. No tā redzams, ka speciālās tiesības neatšķiras pēc sava satura, bet pēc stāvokļa, kādu tās ieņem valstī, pēc ārējiem apmēriem.”¹¹

Šo teorētisko atziņu profesors A.Lēbers sāka pakāpeniski ieviest arī kā senators referents savās lietās Senāta praksē. Piemēram, Latvijas Senāta Apvienotās sapulces 1923.gada 7.decembra spriedumā lietā Nr.65 par Senāta Administratīvā departamenta iesniegumu izšķirt jautājumu, vai bijušās Krievijas valdības pareizticīgo

¹ Liv-, Est- und Curländisches Privatrecht. Zusammengestellt auf Befehl des Herrn und Kaisers Alexander II. St. Petersburg, Buchdruckerei der 2. Abt. Seiner Kaiserl. Majestät Eigener Kanzlei, 1864. <http://hdl.handle.net/10062/17604>

² Сводъ гражданскихъ узаконеній губерній Остзейскихъ, повеленіемъ государя императора Александра Николаевича составленный. Часть третія. Законы гражданскіе. С.-Петербург, Типографія Второго Отделения Собственной Е.И.В. Канцелярии, 1864.

³ Gailīte D. Fridrichs Georgs fon Bunge. Jurista Vārds, 11. novembris 2014/Nr. 44/45 (846/847), 10.lpp.

⁴ Lēbers A. Ievads tiesību zinībās. Pēc Latvijas Augstskolā lasītām lekcijām 1920./21.gadā. Rīga, Studentu Padomes izdevums, 74.lpp. Turpmāk – Lēbers-1921. Ievads tiesību zinībās (Indb.lv)

⁵ Vidzemes un Kurzemes Privāttiesību likumu grāmata sistemātiski sastādīta no G.Matera. Liepāja, dabūjama pie grāmatu pārdevēja G.L.Zimmermana, 1885.

⁶ Turpat, Ievads III, IV. lpp. Vidzemes un Kurzemes Privāttiesību Likumu grāmata (1885) (Indb.lv)

⁷ Piem. Bukovskis V. Actio Pauliana Baltijas valstu (provinču) tiesībās. Tieslietu Ministrijas Žurnāls, 1908/2, 120.–138.lpp.

⁸ Lēbers A. Lekcijas par ievadu tiesību zinātnē: II daļa, § 50. Vispārējās un atsevišķas tiesības. Rīga, LU Studentu padomes grāmatnīca, 1922, 35.lpp. Lekcijas par eevadu teesību zinātnē : II daļa (1922) (Indb.lv)

⁹ Lēbers-1921, 83.–83.lpp.

¹⁰ Likums par agrāko Krievijas likumu spēkā atstāšanu Latvijā. Visi agrākie Krievijas likumi, kuri pastāvēja Latvijas robežās līdz 24.oktobrim 1917.g., pagaidām uzskatāmi par spēkā esošiem pēc 18.novembra 1918.g., cik tālu tie nav atcelti ar jauniem likumiem un nerunā pretim Latvijas valsts iekārtai un Tautas Padomes platformai. 1919.g. (L.kr. 154).

¹¹ Lēbers-1921, 83.lpp.

draudzēm bezmaksas un beztermiņa lietošanā nodotas valsts (kroņa) muižas un zemes atzīstamas par nodotām šo draudžu valdīšanā (*dominium utile*) Civ. lik. 942. un sekojošo pantu nozīmē?¹²

Tomēr tobrīd tas bija izņēmums, jo Senāta prakse pagājušā gadsimta divdesmitajos gados dominēja no vāciskā likuma pirmpublicācijas aizgūtā nosaukuma latviskotais variants – Privātlikumi, parasti to saīsināja līdz – priv. lik.

Pirmie grozījumi aplūkojamajā likumā tika veikti 1924.gadā, kurus izdarīja Ministru kabinets Satversmes 81.panta kārtībā. Likumdevējs neierosināja likuma nosaukuma maiņu, kas arī vispār nebija raksturīgi tā laika Eiropas likumdošanas praksē (piemēram, Francija un Napoleona civilkodekss). Kā rezultātā sākumā grozījumus izdarīja Vietējo likumu kopojumā, 1925.gadā – Vietējos Civillikumos, 1928.gadā – Civillikumos, 1929.gadā – Vietējos Civillikumos, un tālāk līdz 1934.gadam – atkal Civillikumos. Līdz ar to likumdošanas vēsture norāda uz nekonsekvenci šī likuma nosaukumā.

Pretēji likumdevējam, Senāts sākumā konsekventi pieturējās pie nosaukuma Privātlikumi, bet pēc 1928.gada grozījumiem sāka pakāpeniski pāriet uz nosaukumu Civillikumi, sākotnēji to saīsinot līdz L. c. l., vēlāk, sākot ar 1934.gadu, – CL. Būtiski atzīmēt, ka šim likumam lietoja saīsinājumu – L. c. l., nevis LCL, kā saīsināja Latgales Civillikumu, kas bija Krievijas Civillikuma apzīmējums Latgales teritorijā spēkā esošajam likuma.

Sakopojot likumdevēja un Senāta praksi, veidojas šāda tabula.

	Pārgrozījumi	Valdības Vēstnesis	Senātā
1.	[28.08.1924.] Ministru kabinets (Satversmes 81.p.) Noteikumi par Vidzemes un Kurzemes likumos pastāvošā noilguma starpības atcelšanu Vietējo likumu kopojuma III d. [..]	11.09.1924. Nr. 206	Privātlikumi priv. lik.
2.	[27.10.1925.] Ministru kabinets (Satversmes 81.p.) Pārgrozījumi vietējo civillikumu II grāmatā Pārgrozījumi vietējo civillikumu IV grāmatā	29.10.1925. Nr. 243	Privātlikumi priv. lik.
3.	[02.06.1928.] Saeima Pārgrozījumi civillikumos	02.06.1928. Nr. 121	Privātlikumi priv. lik.
4.	[30.04.1929.] Saeima Pārgrozījumi vietējo civillikumu 524., 525. un 526. pantā [..]	04.05.1929. Nr. 99	Ap 1930.gadu L. c. l.
5.	[28.07.1934.] Ministru kabinets Pārgrozījumi Civillikumos [..]	28.07.1934. Nr. 166	Ap 1935.gadu CL

¹² Latvijas Senāta Apvienotās sapulces spriedumi 1920–1924. „T.M.V” 1925.g. nr:7/9 pielikums, 1923.gada 16.ieraksts, 48.–49.lpp. Latvijas Senāta Apvienotās sapulces spriedumi 1920–1924 (Indb.lv)

Aptuvenā laika norāde 4. un 5.ierakstā Senāta kolonā saistīta ar to, ka senatora F.Konradi sastādītajos Izvilkumos¹³ Senāta nolēmumi tika publicēti daudz ātrāk, nekā oficiālajos izdevumos, kuros atbilstoši jau vēlāk nodibinātai praksei L. c. l. tika aizstāts ar CL.

Tādējādi Latvijas Senāta nolēmumu praksē nekad netika lietots nosaukums Vietējo likumu kopojums, lai gan Tieslietu ministrija 1928.gadā izdeva Sevišķās komisijas tieši ar šādu nosaukumu sagatavoto izdevumu.¹⁴

Jaunā Civillikuma izstrādes vajadzībām 1935.gadā iznāca neoficiāls Civillikumu¹⁵ (Vietējo likumu kopojumu III daļa) izdevums, kuru sastādīja prof. Dr iur. A.Būmanis, Kodifikācijas nodaļas vadītājs H.Ēlers un nodaļas sekretārs J.Lauva. Šī izdevuma redakcija ir tuvāka 1937.gada Civillikuma redakcijai, nereti normas pat sakrīt pilnībā, ko nevar teikt par 1927.gada izdevumu.

Senators Kārlis Ducmanis šo stāvokli vērtēja sekojoši: „Latvijas valstij nodibinoties un bij. Krievijas impērijas likumus ar pienācīgām rezervēm paturot (recipējot), reti kas no tiem bija sastopams pienācīgi rūpīgā un modernā latviešu valodā. Šai liktenī – kaut arī mazāk – dalījās arī „Vietējie Civillikumi”, kuri nu tapa *de jure* par „Latvijas Civillikumiem”. *De facto* tos tā nesauca, tāpēc ka bijušie „Baltijas provinču likumi”, kuru III sējums aptvēra „Vietējos (Baltijas) Civillikumos”, neattiecas uz mūsu trešo zvaigzni Latgali, kurā automatiski nāca bij. Krievijas impērijas civillikumi, (Kr. lik. kr. X sēj. I.daļa). Tā nu ieviesās apzīmējumi „Rietumlatvijas Civillikumi” (bij. Baltijas provinču likumu III daļa) un „Latgales Civillikumi”. Neskatoties uz to, kopš sava laika zinātnes un tiesu prakses juristi – pilnīgi pareizi – atvieto apzīmējumu „Vietējie Civillikumi” ar apzīmējumu „Latvijas Civillikumi”, ievēdot saīsinājumam burtkopu „L. c. l.””¹⁶

Jāpiekrīt arī viņa turpmākai atziņai: „Par „Latvijas Civillikumiem” tā sauktos „Vietējos Civillikumos” (B. pr. lik. III d.) bez bēdām būtu varēts dēvēt jau no mūsu valsts sākuma, jo viņu pirmavoti pirms Livonijas Ordeņa valsts gala (pirms 1561.gada) bija arī Latgales

¹³ Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta nolēmumu izvilkumu un tēžu periodisks izdevums „Izvilkumi no Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta spriedumiem”. Iznāca sējumos 1922.–1940.gadā. I–XV sējumu sastādīja senators F.Konradi un tiesnesis A.Valters. No 1936.gada tika izdots kā žurnāla „Tieslietu Ministrijas Vēstnesis” pielikums, XVI Izvilkumus sastādīja senatori O.Ozoliņš un P.Leitāns. Pieejami: <http://periodika.lv/>; Senāta Civilā kasācijas departamenta spriedumi (at.gov.lv)

¹⁴ Vietējo civillikumu kopojums: (vietējo likumu kopojuma III. daļa): tulkojums ar pārgrozījumiem un papildinājumiem, kas izdoti līdz 1927.g. 31.decembrim, un ar dažiem paskaidrojumiem. Rīga, Valters un Rapa, 1928. Vietējo civillikumu kopojums (1928) (Indb.lv)

¹⁵ Civillikumi (Vietējo likumu kopojumu III daļa); Sastādīja prof. Dr iur. A.Būmanis, Kodifikācijas nodaļas vadītājs H.Ēlers un Kodifikācijas nodaļas sekretārs J.Lauva. Rīga, Valtera un Rapas akc. sab. izdevums, 1935. Civillikumi 1935.gada redakcijā (LNDB)

¹⁶ Ducmanis K. Par Latvijas Civillikumu valodu, terminoloģiju un sistemātiku. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis 1936/1, 98.lpp. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, Nr.1 (01.01.1936) (Indb.lv)

tiesību avoti, kad Latgale vēl nebija atrauta nost no pārējo latviešu cilšu kopības. „Vietējie Civillikumi” ir vecu veco Latvijas avotu izpauzums; turpretim krievu civillikumi Latgalē, tāpat kā poļu likumi no 1561.–1773. g. – kopš 13.gadsimta tās vēstures kontinuitātes pārrāvuma auglis vienā trešdaļā no latviešu zemes: t.i., īstie „vietējie civillikumi”, kā izņēmums no Latvijas Civillikumiem. Aiz tādām „*leges speciales*” nebija ko rauties atpakaļ, kad nācās izsacīt, ka *leges generales*¹⁷ ir un paliek *leges generales*: Latvijas Civillikumi.¹⁸

Tādējādi, ja valsts (likumdevējs) pieņem kādu regulējumu par savu, tas ne vien *de facto*, bet arī *de jure* pārtop par valsts vispārēju regulējumu, t.i., *leges generales*. Tādēļ, ja līdz 1918.gada 6.decembra un 1919.gada 5.decembra likumiem 1864.gada likuma nosaukums bija Vietējo likumu kopojumu III.d. un atbilda vēsturiskiem apstākļiem, tad pēc šo likumu pieņemšanas tas no vietēja likuma pārtapa par vispārēju, tādēļ atbilstoši šī likuma juridiskā statusa maiņai, sekojot Latvijas Senāta paraugam, no šī nosaukuma būtu izslēdzama norāde uz tā iepriekšējo statusu. Senāts jau 1923.gadā tos nosauca par Civillikumiem.

Sākot ar 1938.gada 1. janvāri, kad visā Latvijas teritorijā, arī Latgalē, stājās spēkā Latvijas 1937.gada Civillikums¹⁹, Senāts vecā likuma nosaukuma priekšā sāka rakstīt tā pieņemšanas gadu – 1864. Šo apzīmējumu pārņēma arī jaunā Civillikuma izdevuma III.grāmatā. Proti, Tieslietu ministrijas Kodifikācijas

¹⁷ Vispārēja rakstura imperatora likumi, kurus izsludināja Vēlīnās impērijas laikā. Бартошек М. Римское право: Понятия, термины, определения. Пер. с чешск. – М., Юрид. лит., 1989, с. 181.

¹⁸ Ducmanis K. Par Latvijas Civillikumu valodu, terminoloģiju un sistematiku. T.M.V. 1936/1, 98.–99.lpp.

¹⁹ Likums par Civillikuma spēkā stāšanās laiku un pārejas laika noteikumi. Valdības Vēstnesis, Nr.213 (21.09.1937) (Indb.lv)

departamenta sekretāra J.Lauvas 1939.gada Civillikuma izdevuma III.grāmatā ievietots Civillikuma salīdzināmais pantu rādītājs, kas dod pārskatu par to, kuri 1937.gada izdevuma Civillikuma panti atvieto 1864.gada Civillikumu pantus.²⁰

Senāts jau 1932.gadā IX Izvilkumos, kurus sastādīja senators F.Konradi un tiesnesis A.Valters, aizsāka virsrakstā rakstīt Latvijas Civillikums²¹. 1940.gadā XVI Izvilkumos virsraksts ir Latvijas civillikums (1864.g.)²². Šo izdevumu sastādīja Senāta Civilās kasācijas departamenta priekšsēdētājs senators O.Ozoliņš un senators P.Leitāns, izmantojot Sprieduma biroja materiālus (biroju vadīja senators K.Ducmanis). Izdevums iznāca kā Tieslietu Ministrijas Vēstneša pielikums un tas aizstāja oficiālo Senāta civilnolēmumu izdevumu.

Ņemot vērā, ka Latvijas Senāta nolēmumu izmantošana, iespējams arī pateicoties digitāli pieejamajiem resursiem,²³ ir kļuvusi par juristu ikdienu, būtiska nozīme ir aplūkotā likuma nosaukuma atrašanai un tā statusa pareizai izpratnei.

²⁰ Civillikums. Rīga, Kodifikācijas nodaļas 1937.gada izdevums. III Trešais iespiedums, 1938., 62.–114.lpp. Civillikuma (1937.g. izd.) alfabētisks rādītājs (1939) (Indb.lv)

²¹ IX Izvilkumi no Latvijas Senāta Civilās kasācijas departamenta spriedumiem. Sastādījuši: senators F.Konradi un Rīgas apgabaltiesas loceklis A.Walter. Rīga, izdevniecība „Jūrists”, 1932, 5.lpp. Izvilkumi no Latvijas Senāta Civilās kasācijas departamenta spriedumiem (1932) (Indb.lv)

²² Izvilkumi no Latvijas Senāta Civilās kasācijas departamenta spriedumiem (1940) (Indb.lv)

²³ Sk. Augstākās tiesas tīmekļa vietnē apkopotos vēsturiskos materiālus: <https://www.at.gov.lv/lv/tiesu-prakse/vesturiska-judikatura-lidz-1940gadam/latvijas-valsts-vestures-arhiva-materiali>

KODI, TIESU LIETAS UN LĪGUMI

Mašīnmācīšanās un mākslīgais intelekts juridiskajā profesijā

Ph. D. Mihņa KONSTANTINESKU (*Mihnea Constantinescu*)
Amsterdamas universitātes pasniedzējs

14.jūnijā Latvijas tiesību institūts rīkoja Amsterdamas universitātes (Nīderlande) pasniedzēja Mihņa Konstantinesku (*Mihnea Constantinescu*), PhD, Finanšu¹ vieslekciju par mašīnmācīšanos un mākslīgo intelektu, kā arī to radītajiem ekonomiskajiem un juridiskajiem izaicinājumiem „*Codes, Cases and Contracts: Navigating the AI Frontier*”.² Vizītes ietvaros pasniedzējs apmeklēja arī Augstāko tiesu³ un vēlāk sagatavoja šo rakstu speciāli „Augstākās Tiesas Biļetenam”.

IEVADS

Mašīnmācīšanās un mākslīgā intelekta ceļš uz kļūšanu par mūsu acu, ausu un smadzeņu digitālajiem paplašinājumiem ir bijis ilgs un pakāpenisks process, ko iezīmē gadu desmitiem ilga pakāpeniska attīstība, līdz tika sasniegts pašreizējais veiktspējas līmenis. Šī tehnoloģiskā evolūcija sākās lēnām, kad 20.gadsimta 50. un 60.gados agrīnie mākslīgā intelekta pētījumi izveidoja teorētiskos pamatus, kas tomēr pārsvarā bija bez praktiska pielietojuma. Gadu desmitiem ilgi nozare attīstījās ar pārtraukumiem, optimisma periodiem mijoties ar „mākslīgā intelekta ziemām”, kad progress šķita apstājies. Sarežģītāku sensoru – mūsu digitālo acu un ausu – attīstība bija līdzīgi pakāpeniska, to agrīnajām versijām esot dārgām un ierobežotām savās iespējās. Lai gan skaitļošanas jauda auga eksponenciāli, kā to paredzēja Mūra likums, tomēr pagāja gadu desmiti, līdz tika sasniegts tāds līmenis, kas nepieciešams sarežģītām mākslīgā intelekta lietojumprogrammām.

Iespējams, vissvarīgākais bija tas, ka algoritmu, kas spēj atdarināt cilvēka domāšanas aspektus,

pilnveidošana bija komplicēts process, kas balstījās uz vairāku paaudžu pētījumiem dažādās disciplīnās. Tikai pēdējos gados redzam, kā šis dažādās attīstības līnijas saplūst un nobriest, beidzot sasniedzot tādu stadiju, kad mākslīgā intelekta sistēmas var jēgpilni papildināt cilvēka spējas. Pēc šī ilgā nobriešanas perioda šodien mums ir mākslīgais intelekts, kurš var redzēt (izmantojot progresīvu datoru redzi), dzirdēt un runāt (izmantojot sarežģītu runas atpazīšanu), kā arī domāt (izmantojot sarežģītus datu analīzes un lēmumu pieņemšanas algoritmus) līdzās mums, paplašinot robežas tam, ko mēs varam uztvert, saprast un paveikt. Mākslīgais intelekts arvien vairāk ietekmē profesionālo darbību, sākot no jurisprudences līdz medicīnai, no attēlu klasifikācijas līdz tiesvedību iznākumu prognozēšanai.

Formāli mašīnmācīšanās ir mākslīgā intelekta apakšnozare, kura koncentrējas uz algoritmu un statistisko modeļu izstrādi, atļaujot datorsistēmām uzlabot savu sniegumu konkrētu uzdevumu izpildē caur mācīšanos. Šie modeļi ir izstrādāti, lai atpazītu datu (skaņas, attēlu vai teksta) šablonus un tos pielietotu prognozēšanā, optimālu izvēļu veikšanā, ņemot vērā sarežģītus izmaksu un ieguvumu profilus, kā arī lai iepriekš paredzētu rezultātus individuālā vai grupu vidē.

Mašīnmācīšanās būtībā ir dažādu parametru novērtēšana. Kad mēs sakām, ka modelis „mācās”, mēs domājam procesu, kurā modeļa parametri tiek pielāgoti, lai tie labāk atbilstu novērotajiem datiem. Šis process

¹ Amsterdamas universitāte. E-pasts: m.constantinescu@uva.nl

² Pilns vieslekcijas video ieraksts pieejams Latvijas tiesību institūta mājaslapā: <https://www.lti.lv/copy-of-2023>

³ Plašāka informācija par vizīti pieejama Augstākās tiesas mājaslapā: <https://www.at.gov.lv/lv/jaunumi/par-notikumiem/ar-amsterdamas-universitates-pasniedzēju-konstantinesku-diskute-par-maksliga-intelekta-iespejam-12189?year=2024&month=06>

ir vairāk līdzīgs statistiskai optimizācijai nekā cilvēka mācīšanās procesam, tāpēc termina „mācīšanās” lietošana šajā kontekstā ir neprecīza. Bet ko tieši mašīnas mācās?

VAI MAŠĪNAS VAR MĀCĪTIES?

Šajā raksta sadaļā kā piemērs tiks aplūkots mašīnmācīšanās modeļa lietošanas lietderība un riski, novērtējot algu taisnīgumu. Šis piemērs izgaismos svarīgu mijiedarbību starp mašīnmācīšanās modeļa, kas saprot pasauli kā 0 un 1 virknes, tehniskajiem aspektiem un juridisko praksi, kur vārdiem ir subjektīva nozīme, ko veido klausītāja morālās vērtības.

Pateicoties spējai analizēt milzīgu datu apjomu un identificēt šablonus un likumsakarības, kas cilvēka acij varētu paslīdēt garām, mašīnmācīšanās modeļi piedāvā daudzpusīgu rīku kopumu algu taisnīguma pārbaudes veikšanā. Kamēr šāda manuāla analīze aprobežotos vien ar dažiem apskatāmajiem gadījumiem vai paļautos uz plašiem vispārīnājumiem, labi izstrādāts mašīnmācīšanās modelis var apstrādāt tūkstošiem vai pat miljoniem algu datu punktu, ņemot vērā daudzus mainīgos lielumus, piemēram, konkrētās personas pieredzi, izglītību un snieguma rādītājus, kā arī demogrāfiskos faktorus. Šī visaptverošā pieeja ļauj niansētāk izprast algu struktūras organizācijā vai nozarē, potenciāli atklājot smalkas neobjektivitātes vai neatbilstības, ko tradicionālās metodes bieži nepamanītu.

Šo modeļu efektivitāte arī padara iespējamu veikt regulāras, liela mēroga analīzes, kas būtu pārāk laikietilpīgas un dārgas, ja tās veiktu tikai cilvēki. Tomēr šo rīku jauda ir saistīta ar ievērojamiem riskiem. Ja modeļa pamatā esošie pieņēmumi ir kļūdaini vai ja izmantotie dati nav attiecināmi uz plašāku iedzīvotāju grupu, rezultāti būs maldinoši vai, vēl ļaunāk, tie pastiprinās jau pastāvošos aizspriedumus. Piemēram, modelis, kurš izmanto vēsturiskus algu datus, varētu turpināt pagātnes diskriminējošu praksi, ja šī prakse ir iestrādāta izmantojamā datu kopā. Tāpat, ja noteiktas iedzīvotāju grupas ir nepietiekami pārstāvētas modeļa izmantotajos datos, tad modeļa secinājumi par algu taisnīgumu var būt izkropļoti. Modeļa izdarīto pieņēmumu stingra pārbaude, datu reprezentativitātes rūpīga pārbaude un rezultātu kritiska izvērtēšana plašākā sociālā un ētiskā kontekstā prasa, lai tiesību speciālists, kurš strādā ar konkrēto modeli, vispārīgi izprastu modeļa tehniskos ierobežojumus, ņemot vērā pastāvošo tiesisko ietvaru.

Ja apskata mašīnmācīšanos, tās modelis ir līdzīgs tiesiskajam regulējumam vai tiesību aktam. Tāpat kā tiesību akts vienkāršo sarežģītas sociālās norises noteikumu kopumā, mašīnmācīšanās modelis vienkāršo realitāti matemātiskā attēlojumā, kurš domāts, lai parādītu būtisko, vienlaikus ignorējot nebūtisko. Piemēram, algu prognozēšanas modelis, līdzīgi kā lineārās regresijas piemērs zemāk, ir līdzīgs soda noteikšanas vadlīnijām, kas ņem vērā dažādus faktorus, lai noteiktu atbilstošu sodu. Jau šeit mēs redzam mašīnmācīšanās modeļa konceptuālos ierobežojumus – realitāti veido konkrētais jautājums. Ja mērķis ir izprast taisnīgumu (ko galu galā definē tiesību speciālists), tad būtiskais un nebūtiskais tiek definēts šī mērķa kontekstā. Bieži gadās, ka nebūtiskais (izslēgts no matemātiskā modeļa efektivitātes apsvērumu dēļ) galu galā izrādās būtisks, taču nav ticis ņemts vērā.

Mainīgie lielumi ir mūsu modeļa ievaddati, līdzīgi kā tiesu lietas apstākļi un fakti. Mūsu piemērā par algu taisnīgumu mainīgie lielumi varētu ietvert konkrētās personas darba stāžu, izglītības līmeni vai darba izpildes rādītājus. Tāpat kā atšķirīgi tiesu lietas apstākļi var ietekmēt lietas iznākumu, šie mainīgie lielumi ietekmē modeļa prognozi. Līdz ar mainīgajiem lielumiem mums ir arī parametri. Tie ir modeļa sastāvdaļas, kas tiek aprēķinātas no datiem, līdzīgi kā esošie precedenti tiesu praksē. Tāpat kā juridiskie precedenti laika gaitā tiek pilnveidoti ar jaunām tiesu lietām, tā arī šie parametri ar laiku tiek pielāgoti, modelim saskaroties ar lielākiem datu apjomiem.

Process, kurā tiek noteikti labākie parametri modelim, tiek saukts par apmācību vai mācīšanos. Tas ir līdzīgs juridiskās izglītības procesam un pieredzes iegūšanai tiesas zālē, kur cilvēks apgūst, kā iztulkot un piemērot likumus dažādās situācijās. Kad apmācīts modelis tiek piemērots jauniem datiem, lai novērtētu rezultātu, tas izsaka prognozi. Tas ir līdzīgi, kā piemērot spēkā esošus likumus un pastāvošu judikatūru jaunas lietas izskatīšanai tiesā, lai noteiktu tās ticamāko iznākumu.

Te ir lietderīgi apskatīt vienkāršu lineārās regresijas modeli, vienu no vienkāršākajiem mašīnmācīšanās ietvariem, lai prognozētu algu, balstoties uz darba stāža gadiem. Šis modelis norāda, ka starp darbinieka pieredzes gadu skaitu un viņa algu pastāv sakarība, kas tiek uzskatīta par lineāru (skatīt 1.attēlu). Matemātiskā formula jau faktiski strukturē realitāti attiecībā uz šo sakarību un norāda, ka būtiskais mainīgais lielums, kurš nosaka algas apmēru, ir darba pieredzes gadu skaits.

Ņemot vērā, ka mēs sagaidām, ka lielāks pieredzes gadu skaits būs saistīts ar lielāku algu, parametrs β_1 būs pozitīvs skaitlis, bet tas ir jāaprēķina, izmantojot faktiskos datus, tas ir, modelis ir jāapmāca. „Alga” ir atkarīgais mainīgais, ko mēs cenšamies prognozēt, savukārt „Pieredzes gadi” ir neatkarīgais mainīgais (saukts arī par argumentu). Galvenie parametri ir:

- β_0 jeb y-krustpunkts: šī ir pamata alga bez pieredzes;
- β_1 jeb slīpums: šis ir algas pieaugums par katru pieredzes gadu;
- ϵ ir kļūdas apzīmējums, tas ir, kaut kas, ko mūsu modelis nespēj izskaidrot.

Šajā modelī β_0 un β_1 ir parametri, kurus modelim jāidentificē. Matemātiski šis modelis tiek izteikts kā:

$$\text{Alga} = \beta_0 + \beta_1 * (\text{Pieredzes gadi}) + \epsilon$$

„Mācīšanās” mašīnmācīšanās kontekstā nozīmē procesu, kurā tiek atrastas labākās vērtības modeļa parametriem (mūsu gadījumā β_0 un β_1), lai veiktu precīzas algu prognozes. Šis process tiecas padarīt modeļa prognozes pēc iespējas tuvākas faktiskajām algām mūsu datu kopā.

Modelis sākas ar sākotnējiem minējumiem par β_0 un β_1 . Tie varētu būt nejauši skaitļi vai nulles, bet visbiežāk tie būs Algas un Pieredzes gadu vidējie rādītāji. Izmantojot šos sākotnējos lielumus, modelis prognozē algas visiem darbiniekiem datu kopā un salīdzina savas prognozes ar faktiskajām algām. Starpība starp prognozētajām un faktiskajām algām tiek saukta par „kļūdu”, kas mūsu modeli apzīmēta kā ϵ .

Pamatojoties uz šīm kļūdām, modelis nedaudz maina β_0 un β_1 , lai mēģinātu samazināt visu kļūdu summu piemērā. Šis process tiek atkārtots daudzas reizes, katru reizi modelim cenšoties kļūt nedaudz labākam algu prognozēšanā. Šis process turpinās, līdz uzlabojumi kļūst ļoti mazi vai ir veikts iepriekš noteikts uzlabošanas mēģinājumu skaits.

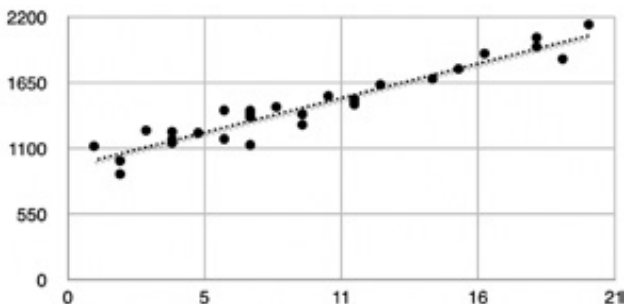
Šī procesa mērķis ir atrast β_0 un β_1 vērtības, kas rada vismazāko kopējo kļūdu algu prognozēs. Tehniskos jēdzienos runājot, to sauc par „optimizāciju” – labākā risinājuma atrašanu problēmai. Šeit izmantotā konkrētā optimizācijas veida mērķis ir „minimizēt” (padarīt pēc iespējas mazāku) visu prognožu kvadrātisko kļūdu summu⁴. Izejot cauri šīm mācīšanās procesam, modelis pakāpeniski uzlabo savu spēju prognozēt algas, balstoties uz pieredzes gadiem. Galīgās β_0 un β_1 vērtības atspoguļo to, ko modelis ir „iemācījies” par sakarību starp pieredzi un algu dotajā datu kopā.

Skaitlisks piemērs parādīs, kā to var izmantot. Pieņemsim, ka modeļa apmācības beigās tiek novēroti šādi parametri:

$$\text{Alga} = 1000 + 50 * (\text{Pieredzes gadi})$$

Tad var prognozēt Algas vērtību kā Pieredzes gadu funkciju, vienkārši aizstājot pieredzes gadu skaitu formulā un veicot aprēķinus. Jauns skolas absolvents bez pieredzes nopelnītu 1000 eiro mēnesī ($1000 + 50*0$), savukārt pieredzējis profesionālis ar 10 gadu pieredzi nopelnītu 1500 eiro mēnesī ($1000 + 50*10$). 1. attēls parāda piemēru (kā izkļiedes diagrammu) un apmācīto modeli kā punktēto līniju.

1.attēls: ALGAS UN PIEREDZES GADU PIEMĒRS

MAŠĪNMĀCĪŠANĀS IEROBEŽOJUMI

Vai varam izmantot šo modeli, lai novērtētu algu sadalījuma taisnīgumu uzņēmumā? Pastāv daudz bažu, kas saistītas gan ar to, kā modelis darbojas, gan ar tā pamatā esošajiem datiem. Tehniskā žargonā runājot, daudziem modelēšanas pieņēmumiem⁵ jābūt patiesiem, lai modeļa parametri atspoguļotu sakarību starp abiem mainīgajiem lielumiem. Modeļa ierobežojumi kļūst ātri acīmredzami, tiklīdz mēs pamanām, ka atalgojuma

⁴ Parasti mašīnmācīšanās modeļi minimizē kvadrātisko kļūdu summu. Šis ir modeļa kopējās precizitātes mērs, ko aprēķina, saskaitot visu atsevišķo kļūdu kvadrātus. Mēs kļūdu vērtības kāpinām kvadrātā, lai nodrošinātu, ka negatīvās un pozitīvās kļūdas savstarpēji neatceļ viena otru.

⁵ Tie attiecas uz modeļa linearitāti, normalitāti un novērojumu statistisko neatkarību, dispersiju viendabīgumu.

apmērs ir saistīts ar daudziem citiem mainīgajiem lielumiem, kā, piemēram, izglītības gadiem, darba stāžu uzņēmumā, sniegumu, ko rāda ikgadējais novērtējums utt. Mēs esam izslēguši no matemātiskā attēlojuma svarīgus mainīgos lielumus, kuriem ir nozīme algas apmēra taisnīguma noteikšanā.

Mašīnmācīšanās jomā izslēgto mainīgo lielumu neobjektivitāte ir kritisks jēdziens, ar ko var vilkt skaidras paralēles juridiskajā argumentācijā. Iedomājieties tiesnesi, kurš sarežģītā lietā balsta savu lēmumu tikai uz vienu pierādījumu, ignorējot citus būtiskus faktorus. Šāda pārmērīga vienkāršošana varētu novest pie kļūdaina sprieduma, līdzīgi kā izslēgto mainīgo lielumu neobjektivitāte var izkropļot mašīnmācīšanās modeļa rezultātus. Algu taisnīguma piemēra kontekstā iepriekš apskatītais modelis prognozē taisnīgu atalgojumu, balstoties vienīgi uz darba pieredzes ilgumu. Lai gan pieredze neapšaubāmi ir būtiska, šāda pieeja ar vienu mainīgo neņem vērā citus ļoti svarīgus faktorus, piemēram, izglītības līmeni, darba sniegumu vai specifiskas prasmes – līdzīgi kā tiesnesis, kas ignorē svarīgākās liecības vai pierādījumus.

Šādas būtisku faktoru ignorēšanas sekas ir nopietnas: modelis uzskatīs, ka algu atšķirība, kas balstīta tikai uz pieredzi, ir taisnīga, kaut patiesībā tā maskē diskriminējošo praksi, kas saistīta ar piekļuvi izglītībai vai snieguma novērtēšanas neobjektivitāti. Tāpat kā taisnīgam juridiskam procesam nepieciešama visu būtisko apstākļu un kontekstu izvērtēšana, taisnīgam algoritmam jāņem vērā visaptverošs mainīgo lielumu kopums, kas var ietekmēt rezultātu. Būtisku mainīgo lielumu ignorēšana ne tikai samazina modeļa precizitāti, bet var arī turpināt vai pat pastiprināt esošos aizspriedumus, novedot pie lēmumiem, kuri šķiet balstīti uz datiem un objektīvi, bet patiesībā ir fundamentāli kļūdaini. Tāpēc, izstrādājot modeļus tik jutīgiem pielietojumiem kā algu taisnīguma analīze, visu būtisko mainīgo lielumu iekļaušana ir ļoti līdzīga rūpīgam juridiskam procesam, kas nodrošina, ka visi būtiskie pierādījumi tiek uzrādīti un izvērtēti pirms sprieduma taisīšanas.

Kā mēs varam zināt, kuri mainīgie lielumi ir būtiski?

REĀLĀS DZĪVES PIELIETOJUMU SAREŽĢĪTĪBA: TRŪKSTOŠIE MAINĪGIE LIELUMI UN NEZINĀMĀS CĒĻONSAKARĪBAS

Lai gan viena mainīgā lieluma algas modelis kalpo kā pamācošs piemērs, tā struktūra, izmantojot tikai vienu mainīgo, ir apzināti vienkāršota, lai izgaismotu dziļās problēmas, ar kurām saskaras mašīnmācīšanās pielietošana reālajā dzīvē. Praksē mēs bieži atrodamies kontekstā, kas līdzinās kriminālizmeklēšanai ar nepilnīgiem pierādījumiem un neskaidru saistību starp esošajiem apstākļiem. Atšķirībā no iepriekš minētā vienkāršotā piemēra reālās dzīves scenāriji reti piedāvā skaidru un visaptverošu visu būtisko mainīgo lielumu sarakstu.

Reālistiskākā algu taisnīguma modelī mums jāņem vērā pieredze, izglītība un snieguma rādītāji, kā tas jau noskaidrots ekonomikas un socioloģijas literatūrā. Tomēr mēs varētu palaist garām tādus būtiskus faktorus kā konkrētās personas sociālos kontaktus un tīklošanās iespējas, neapzinātu neobjektivitāti

snieguma novērtējumos vai karjeras agrīno izvēļu ilgtermiņa sekas. Reizēm mēs zinām, ka kāds mainīgais lielums ir būtisks, tomēr mums var pietrūkt iespēju iegūt par to datus. Lai situāciju padarītu vēl sarežģītāku, cēloņsakarības starp šiem mainīgajiem lielumiem bieži ir savstarpēji saistītas, līdzīgi kā sarežģītas juridiskas lietas apstākļu sarežģītais tīkls. Cilvēka izglītība var ietekmēt viņa darba sniegumu, kas savukārt ietekmē viņa algu, bet viņa ģimenes fons varētu būt ietekmējis viņa izglītības iespējas jau pašā sākumā. Šo cēloņsakarību tīklu ir grūti atšķetināt un vēl grūtāk kvantificēt modeli. Risks šeit ir daudzpusējs: mēs varam izlaist mainīgos lielumus, kas ir būtiski taisnīgu lēmumu pieņemšanai, mēs varam netīši iekļaut mainīgos lielumus, kuri iebūvē sabiedrības aizspriedumus mūsu šķietami objektīvajā modelī, vai mēs varam iekļaut mainīgos lielumus, kuri vispār nav būtiski. Šo izaicinājumu pastiprina fakts, ka mainīgo lielumu nozīmīgums un cēloņsakarības var mainīties laika gaitā vai atšķirties dažādos kontekstos, līdzīgi kā juridiskie precedenti var attīstīties vai tikt piemēroti atšķirīgi dažādās jurisdikcijās.

Pat labi domāti mēģinājumi izveidot taisnīgus un visaptverošus mašīnmācīšanās modeļus var neizdoties, potenciāli novedot pie lēmumiem, kas šķiet balstīti uz datiem un objektīvi, bet patiesībā ir fundamentāli kļūdaini vai neobjektīvi. Šī realitāte uzsvēr kritisko nepieciešamību pēc pastāvīgas pārbaudes, daudzveidīgiem skatījumiem modeļu izstrādē un pazemīgas mūsu modeļu ierobežojumu atziņas – īpaši, kad tie tiek izmantoti, lai pieņemtu nozīmīgus lēmumus, kas ietekmē cilvēku dzīvi un iztiku.

Kā jau pārrunāts manas vieslekcijas laikā, šie jautājumi var nonākt tiešā pretrunā ar galvenajiem tiesību principiem. Piemēram, recidīvisma noteikšanas algoritms „COMPAS”⁶ izmantoja klasifikācijas modeli, lai prognozētu gan recidīvisma iespējamību, gan pakāpi ASV. Modelī izmantotie mainīgie lielumi tika atlasīti, balstoties uz vairākiem akadēmiskiem pētījumiem, taču nepietiekami ņēma vērā sociālo kontekstu un cēloņsakarības tā prognozēšanā. Algoritms uzskatīja katru mainīgo lielumu par neatkarīgu prognozētāju, neņemot vērā sarežģīto sociālo, ekonomisko un sistēmisko faktoru mijiedarbību, kas veicina noziedzīgu uzvedību un recidīvismu. Sistēma varēja identificēt saikni starp bezdarbu un augstākiem recidīvisma rādītājiem, neapsverot bezdarba pamatā esošos cēloņus noteiktās kopienās. Mašīnmācīšanās algoritms iemācījās datu šablonu, bet tas nebija spējīgs saprast, kas to izraisa. Neobjektīvais paraugs noveda pie tā, ka indivīdi no visvairāk pārstāvētām grupām izmantotajos datos tika prognozēti kā augsta riska indivīdi ar lielāku varbūtību atkārtot noziegumus, neatkarīgi no faktiski novērotās viņu atkārtotas noziedzības iespējamības.

Datu kvalitātei ir vienlīdz svarīga loma. Ir būtiski nodrošināt, lai datu kopa būtu reprezentatīva un brīva no atlasē neobjektivitātes. Ja pagātnes diskriminējošā prakse ietekmēja pieņemšanu darbā, paaugstināšanu amatā un algu līmeņus, modelis var vienkārši „iemācīties” šos aizspriedumus un atspoguļot tos

parametru vērtībās. Tas pats attiecas uz recidīvisma noteikšanas modeli.

Juridiskajā kontekstā tas varētu ietvert plašu judikatūras, tiesību aktu un juridisko dokumentu datubāzu veidošanu, vienlaikus nodrošinot, ka tie pārstāv daudzveidīgu juridisko scenāriju un rezultātu klāstu. Taču atkarībā no konkrētā jautājuma tas varētu ietvert arī esošās datu kopas paplašināšanu ar būtiskiem, bet ne viegli pieejamiem datu kopumiem (piemēram, ienākumi, ieguldījumi vai nodokļu maksājumi). Reizēm šādi datu kopumi var nebūt publiski pieejami, vai, pat ja tie ir pieejami, tie var būt nesamērīgi dārgi.

JURIDISKĀ ROBEŽA

Juridiskās profesijas piedzīvo strauju jauna veida mākslīgā intelekta rīku – Lielo Valodas modeļu – ieviešanu. Šīs digitālās konstrukcijas, kuras ir apmācītas, par pamatu ņemot milzīgus teksta apjomus, spēj apstrādāt un ģenerēt cilvēkiem līdzīgu valodu iepriekš nepieejamā līmenī. Līdzīgi kā apdāvināts juridiskais praktikants, šie modeļi var ātri pārskatīt un izprast milzīgus teksta apjomus. Tie jau ir atraduši pielietojumu juridiskajā jomā, tomēr ne bez ievērojamiem riskiem un trūkumiem⁷.

Līgumu analīzē Lielie Valodas modeļi piedāvā ātras dokumentu pārskatīšanas iespējas. Kā digitālais palīgs Lielie Valodas modeļi spēj apstrādāt vairāk nekā 100 lappušu garu līgumu tikai dažās sekundēs, izceļot potenciāli problemātiskas līguma klauzulas vai neatbilstības. Taču šīs digitālās valodas konstrukcijas runā labāk, nekā domā. Modeļa izpratnei, lai gan tā ir plaša, trūkst niansētas juridiskā konteksta izpratnes, kas parasti piemīt pieredzējušam advokātam. Pastāv reāls risks palaist garām smalkas, bet kritiskas detaļas, modeļa ieteikumi netīši atspoguļo aizspriedumus, kas pastāv tā izmantotajos datos, potenciāli turpinot novecojušas vai diskriminējošas juridiskās prakses.

Juridiskajā izpētē šie modeļi palielina juristu spēju atrast atbilstošas tiesu lietas un tiesību aktus. Tie var ātri identificēt datu šablonus tūkstošos juridisko dokumentu, atklājot precedentus, kas varētu būt palikuši nepamanīti gadu desmitiem ilgā juridiskajā praksē. Tomēr pastāv risks, ka modelis var nepareizi interpretēt juridiskos jēdzienus, kas var novest pie kļūdainiem pētījumu rezultātiem un apdraudēt veselās juridiskās stratēģijas.

Šo modeļu izmantošana tiesu lietu iznākumu prognozēšanā, iespējams, ir visstrīdīgākā. Analizējot datu šablonus iepriekšējās tiesu lietās, šie rīki piedāvā ieskatu iespējamajos spriedumos. Šī pieeja bīstami tuvojas tiesību sarežģītības reducēšanai līdz vienkāršām statistiskām varbūtībām. Tā neņem vērā katras lietas unikālos apstākļus, tiesību iztulkošanas mainīgo dabu un cilvēka sprieduma fundamentālo lomu juridiskajā procesā. Pastāv reāla iespēja, ka pārmērīga paļaušanās uz šādām prognozēm var novest pie pašpiepildošas pareģošanas, kur modeļa rezultāts ietekmē juridiskās stratēģijas tādos veidos, kas patiesībā palielina tā prognožu piepildīšanās iespējamību.

Uzņēmumu padziļinātas izpētes procesos šo modeļu spēja ātri apstrādāt milzīgus dokumentācijas apjomus

⁶ Skat. <https://www.propublica.org/article/how-we-analyzed-the-compas-recidivism-algorithm>

⁷ Skat. <https://apnews.com/article/artificial-intelligence-chatgpt-fake-case-lawyers-d6ae9fa79d0542db9e1455397aef381c>

Augstākajā tiesā, tiekoties ar senatoriem sarunā par mākslīgā intelekta iespējām: (no kreisās) Latvijas Tiesību institūta direktors Edijs Poga, senatori Aija Branta, Kaspars Balodis, Marika Senkāne, Amsterdamas universitātes pasniedzējs Mihņa Konstantīnesku, senatore Dzintra Amerika, Anita Kovaļevska un zinātniski analītiskā padomniece Iveta Pundure

ir īpaši pievilcīga. Tādos scenārijos kā, piemēram, uzņēmumu apvienošanās, kur laiks un ātra rīcība bieži ir svarīgi faktori, šie rīki varētu ievērojami paātrināt dokumentu izskatīšanas procesu. Tomēr ir arī pamanāmi daudzi trūkumi. Lietotāji ziņo par gadījumiem, kad modeļi ir palaiduši garām kritisku informāciju, kas apslēpta sarežģītā juridiskā valodā, vai nav atzīmējuši īpašus noteikumus, kuri precīzi neatbilst iepriekš definētām kategorijām. Tomēr jaunākie tehniskie risinājumi (*Retrieval Augmented Generation*) atrisina lielāko daļu šo problēmu. Pastāv arī satraucoša iespēja, ka šos modeļus var maldināt ar apzināti neskaidras valodas palīdzību, modelim potenciāli nepamanot kritiskus aspektus veikli formulētos dokumentos. Pašlaik attīstās ievērojama adversārās (pretnostatījuma) žurnālistikas pētniecības joma, tāpat kā attēlu apstrāde, kuru mērķis ir padarīt noteiktus datu šablonus mašīnām grūti atklājamus.

Kā to uzsveru arī savas vieslekcijas laikā, Lielie Valodas modeļi būtībā ir sarežģītas datu šablonu atpazīšanas sistēmas. Tie patiesībā pilnībā „neizprot” juridiskos jēdzienus tādā veidā, kā to dara cilvēks – tiesību speciālists, bet tie prognozē visticamāko tekstu, pamatojoties uz datu šabloniem, kas novēroti tā izmantotajos datos, līdzīgi kā tiesību speciālists varētu pabeigt kolēģa teikumu, balstoties uz kopīgām zināšanām par juridisko žargonu. Šis fundamentālais ierobežojums nozīmē, ka modeļi dažreiz var ģenerēt ticamu, bet nepareizu informāciju, īpaši saskaroties ar jauniem vai sarežģītiem juridiskiem jautājumiem.

Šie modeļi arī rada nozīmīgas ētiskas un privātuma bažas. Milzīgais datu apjoms, kas nepieciešams to

apmācībai, var ietvert jutīgu vai privileģētu informāciju, radot jautājumus par konfidencialitāti un datu aizsardzību.

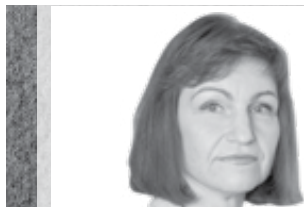
Uzlabotie valodas modeļi jau piedāvā jaudīgas spējas, kas sniedz taustāmus ieguvumus juridiskajam darbam, sākot no pētniecības un dokumentu pārskatīšanas optimizēšanas, līdz līgumu analīzes un sastādīšanas uzlabošanai. Šīs tehnoloģijas ir pierādījušas savu spēju palielināt efektivitāti, samazināt izmaksas un uzlabot precizitāti dažādos juridiskos uzdevumos. Lai gan konkrētās priekšrocības kļūst acīmredzamas, nepārtraukta eksperimentēšana un rūpīga novērtēšana joprojām ir nepieciešama, lai pilnībā izprastu un mazinātu potenciālos riskus.

Šie rīki strauji pilnveidojas, paplašinot uzdevumu sarakstu, ko tie var paveikt vismaz tikpat labi kā tiesību speciālisti. Tomēr kopumā pareizi būtu uzskatīt tos par gudriem palīgīdzekļiem cilvēka zināšanu papildināšanai, nevis aizstāšanai, līdzīgi kā juridiskās datubāzes un meklētājprogrammas ir kļuvušas par neaizstājamiem, bet papildinošiem rīkiem kvalificētiem tiesību profesionāļiem. Juridiskā profesija var gūt labumu, aktīvi izmantojot šīs tehnoloģijas, ļaujoties uz to priekšrocībām, vienlaikus apzinoties to trūkumus. Šī atvērtā un aktīvā pieeja ļaus izstrādāt labākās piemērošanas prakses un ētikas vadlīnijas, kas nodrošinās, ka juridiskie pamatprincipi paliek jurisprudences centrālais elements. Šodienas ieguvumi noliec svaru kausus par labu nepieciešamībai pēc inovācijām juridiskajā jomā. Tiesību integritātes un uz cilvēku centrētu raksturs nodrošinās, ka iespējamie riski tiks pienācīgi pārvaldīti.

LIKUMDEVĒJA PIENĀKUMS PIRMS TIESĪBU AKTA PIEŅEMŠANAS UZKLAUSĪT NORMAS ADRESĀTU

Referāts nolasīts 82. Latvijas Universitātes zinātniskajā konferencē 2024.gada 15.martā

Prof. Dr. iur. Sanita OSIPOVA

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes Tiesību teorijas un vēstures
zinātņu katedras profesore
Senāta Civillietu departamenta senatore

Tiesiskas demokrātiskas valsts pamatā ir tautas suverenitātes ideja, un valsts varu īsteno tautas leģitimēti priekšstāvji. Tā ir pati demokrātijas jeb tautvaldības būtība, kas sakņojas idejā par ikviena cilvēka vērtību un cilvēka cieņu, kā arī tautas suverenitātes konceptā. Pēc Žana Žaka Ruso mācības, tautai piemīt neatņemama un nedalāma tiesība sevi pārvaldīt – suverenitāte,¹ kuru nav tiesīgs piesavināties kāds, kas ir nonācis pie varas, ne arī atsavināt pati tauta.

Tātad tiesiskā demokrātiskā valstī varas avots – suverēns – ir tauta, bet visi lēmumi, likumi un to piemērošana notiek tautas vārdā. Tas nosaka valsts darbības pamatprincipus un uzbūvi, proti, būtiska ir konstitucionālo orgānu leģitimācija un visu valsts iestāžu darbības tiesiskums. Turklāt valstī obligāti ir jāiedzīvina varas dalīšanas princips, veidojot neatkarīgas un vienlaikus skaidri tiesību ietvaros darbojošās vismaz trīs varas jeb konstitucionālos orgānus: likumdevēju, izpildvaru un tiesu.² Varas dalīšanas ideja izriet no prasības pēc cilvēka brīvības³ un tautas suverenitātes koncepta, nevis otrādi, proti, cilvēka brīvība un tautas pašnoteikšanās nedrīkst tikt pakārtota varas dalīšanai. Tāpēc, īstenojot varas dalīšanu, jāņem vērā, ka vara izriet no tautas, bet varas īstenotāji, tostarp tautas leģitimēti likumdevēji, tikai īsteno tautas suverēno gribu.

Arī tautas gribas koncepts ir piedzīvojis ievērojamu evolūciju. No klasiskās demokrātijas, kurā tautas griba bija vairākuma griba, līdz mūsdienu izpratnei, ka tautas griba tiek izteikta un skaidrota tiesību, visupirms pamattiesību un cilvēktiesību, ietvaros, turklāt tā, lai netiktu apdraudēta demokrātiskā valsts pārvalde.⁴ Lai šī sistēma darbotos, valstij vajadzīga konstitūcija, kas iezīmē pamatietvaru, nosakot tiesisko pamatu

valsts pastāvēšanai, uzbūvei un tiesību sistēmai.⁵

Tādējādi mēs nonākam pie centrālā jautājuma – likumdevēja pienākuma uzklaut tās tiesību normas adresātus, pie kuras likumprojekta tiek strādāts. Tas izriet gan no likumdevēja leģitimācijas būtības, proti, parlamenta deputāti ir pilnvaroti lemt tautas uzdevumā un vārdā, īstenojot tautas gribu. Taču, lai to darītu, visupirms ir jānoskaidro tautas griba. Protams, ikviens cilvēks neinteresējas par visu, kas nonāk politikas dienaskārtībā. Mūsdienu sabiedrība ir sarežģīta. To veido personas ar atšķirīgām tiesiskām interesēm. Sabiedrības dzīve ir kļuvusi sarežģīta, jo to ietekmē gan globalizācijas procesi, gan aizvien plašākas personas pamattiesības. Tajās aizvien vairāk nostiprinās personas privātautonomija, dodot ikvienam brīvu izvēli, kā izpausties, abstrahējoties no tradicionālām kolektīvām vērtībām. Tas būtiski mainījis cilvēku uzskatus un uzvedību, kā arī kultūru kopumā. Pati kultūra vairs nav monohroma, bet gan multikulturāla un piedāvā vērtību plurālismu.⁶ Tāpēc ikviens cilvēks nevar aptvert un izsekot visam, par ko tiek diskutēts politikā.

Taču ikvienam būtiska visupirms ir viņa personīgo interešu sfēra, kurā viņš pārzina jautājumus un ir gatavs līdzdarboties, lai iekārtotu valsts izvirzītās prasības, kas formulētas normatīvajos aktos, sev vēlamā gultnē, harmonizējot savu ikdienu un rodot drošību par nākotni. Tāpēc pilsonim ir tiesības tikt uzklautam, pieņemot politiskus lēmumus, kas skars viņa dzīvi, to mainot, ierobežojot vai, tieši otrādi, paplašinot tiesisko iespēju robežas. Pilsoņu tiesības, īstenojot tautas suverenitāti, neaprobežojas tikai ar aktīvajām un pasīvajām vēlēšanu tiesībām. Pilsoņu līdzdalība likumdošanas procesā, izmantojot savas tiesības tikt uzklautam, izsakot savu viedokli par likumprojektu vai iniciējot kādus likuma

¹ Руссо Ж. Ж. Об Общественном договоре, или Принципы политического Права. Available: <http://lib.ru/FILOSOF/RUSSO/prawo.txt> [seen 20.03.2024]

² Schlosser H. Neuere Europäische Rechtsgeschichte. 3. Auflage, C.H. Beck, 2017, S. 185, 186.

³ Монтескье Ш. Л. О духе законов. Москва: АСТ, 2022, с. 193, 194.

⁴ Horn N. Einführung in die Rechtswissenschaft und Rechtsphilosophie. 4., neu bearbeitete Auflage. – Heidelberg: C. F. Müller, 2007, S. 76, 77.

⁵ Kopš 18.gs. beigām, 19.gs. Eiropas tiesību kultūrā veidojas izpratne par tiesisku valsti, kuras darbība pamatojas konstitūcijā. Thiele A. Der konstituierte Staat. Eine Verfassungsgeschichte Neuzeit. Frankfurt, New York, 2021, S. 248.

⁶ Diez-Medrano J. Nationalism, Ethnic Conflict and Democratic Governance. Grām.: *Democracy and Human Rights in Multicultural Societies*. Ed. M. Koenig, P. De Guchteniere. – Hampshire, Burlington: Ashgate, 2007, p. 22–24.

grozījumus, ir daļa no valsts varas darbības leģitīmācijas.⁷ Šī tēma pēdējos gados, jo īpaši vērtējot demokrātijas apdraudējumus Eiropā, ir tikusi plaši vērtēta gan politiskajās diskusijās, gan doktrīnā,⁸ kā arī tiesu spriedumos, tostarp Satversmes tiesas spriedumos⁹.

Likumdevējam, strādājot ar likumprojektu, ir pienākums gan izpētīt to jomu, kuru grozīs iecerētais likumprojekts, tostarp izpētīt pastāvošo tiesisko realitāti, kā arī uzklaut tās personas vai sabiedrības grupu pārstāvjus, kuru dzīvi iecerētā tiesību norma ietekmēs.¹⁰ Demokrātijā tas ir konstitucionāls pienākums, kurš īstenojams dažādos veidos: gan ļaujot tautai pašai būt likumdošanas iniciatorei, kā to nosaka Satversmes 64.pants,¹¹ gan uzklaut ekspertus un ieinteresētās personas, uzsākot un veicot darbu pie likumprojekta, gan arī vēlāk likumdošanas procesa gaitā.

Pēc daudzgu daudzu gadu ilgām debatēm 2022.gada 13.oktobrī tika pieņemts Interesu pārstāvības atklātības likums,¹² kurš iecerēts kā instruments, lai padarītu caurspīdīgāku, demokrātijai atbilstošāku likumdošanas procesu, kura neatņemama sastāvdaļa demokrātijā ir arī interešu pārstāvju uzklautšana, lemjot par likumprojektu.

Šoreiz īsumā no Satversmes tiesas judikatūras skatupunkta tiks vērtēts tikai Saeimas pienākums uzklaut ieinteresētās personas – ko tas ietver un kādus pienākumu likumdevējam tas uzliek.

Satversmes tiesa ir uzsvērusi, ka sabiedrības līdzdalība likumdošanas procesā izriet no demokrātiskās valsts darbības pamatprincipiem, vienlaikus likumdevējam ir brīvība lemt, kā tiek noskaidrots, uzklauts sabiedrības viedoklis. Proti, Satversmes tiesa secina, ka tiesību normas pieņemšanas procesā jāuzklaut un jāvērtē izteiktie viedokļi. „Tomēr normatīvais regulējums neparedz noteiktu formu, kādā likumdevējam būtu jāuzklaut konkrētas organizācijas vai personas, vai arī tas, ka negatīvs šādu organizāciju vai personu viedoklis liegtu likumdevējam konkrētās normas pieņemt.”¹³

⁷ Uhlmann F., Konwrat Chr. Participation. In: Legislation in Europe. Ed. U. Karpen, H. Xanthaki. Oxford, London: Hart Publishing, 2017, pp. 77, 78.

⁸ Piemēram, Abner J. Mikva, Eric Lane, Michael J. Gerhardt, Daniel J. Hemel. Legislative Process. 5th Edition, Aspen Publishing, 2022, pp. 419, 420., latviski Interesu pārstāvības process. Skaidrojumi un komentāri. Zin. Red. S.Osipova, J. Pleps. Rīga: TNA, 2024.

⁹ Piemēram, Satversmes tiesas 2009.gada 26.novembra spriedums lietā Nr:2009-08-01, Satversmes tiesas 2009.gada 19.maija spriedums lietā Nr:2008-40-01, Satversmes tiesas 2011.gada 18.februāra spriedums lietā Nr:2010-29-01, u.c.

¹⁰ Te gan ir jāatzīmē, ka šobrīd Saeimā īstenojamā likumdošanas procesā atbildīgajās komisijās par izskatāmajiem tiesību normu grozījumiem tiek uzklauti un ņemti vērā arī tādu organizāciju un sociālo grupu pārstāvju viedokļi, kuru tiesības apspriežamā norma ne mazākā mērā neskar. Viņu viedokļi tiek vērtēti līdzvērtīgi ar to grupu viedokļiem, kuru intereses iecerētā norma tieši skar.

¹¹ 15.02.1922. gada Latvijas Republikas Satversme ar grozījumiem līdz 2019.g. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/57980-latvijas-republikas-satversme> [skatīts 22.02.2024]

¹² 13.10.2022. Interesu pārstāvības atklātības likums. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/336676-interesu-parstavibas-atklatibas-likums> [skatīts 12.03.2024]

¹³ Satversmes tiesas 2011.gada 18.februāra spriedums lietā Nr.2010-29-01.

Tādējādi no personas tiesības tikt uzklautam neizriet tiesības panākt sev vēlamo tiesisko regulējumu.¹⁴ Šo atziņu, atbildot uz konstitucionālo sūdzību iesniedzēju argumentiem, Satversmes tiesa atkārtoti virknē spriedumu. Tostarp uzsverot: „[t]as, ka likumdevējs nav ņēmis vērā visus sniegtos priekšlikumus, nevar būt pamats tam, lai atzītu, ka nav ievērota Satversme, jo likumdevējam konkrētas personu grupas viedoklis nav saistošs. Turklāt tiesību normu adresātu viedoklis par šo normu projektu nevar liegt Saeimai pieņemt lēmumus. Nozīme ir tam, vai likumdevējs ir vērtējis iesniegtos priekšlikumus un apsvēris iespējamās alternatīvas.”¹⁵ Tātad likumdošanas procesā likumdevējam ir jāvērtē iesniegtie priekšlikumi, jāapsver alternatīvi risinājumi, kas pēc iespējas mazāk ierobežo personas tiesības. Tas ir likumdevēja pienākums: uzklaut, vērtēt, apsvērt un pašam izlemt.

Ikviena tiesību norma grozījums vai jaunas normas iecere skar dažādas sabiedrības grupas, kurām bieži ir būtiski atšķirīgas tiesiskās intereses. Taču vienlīdzības princips nosaka, ka ikvienai no grupām, ja tā to vēlas, ir tiesības aizstāvēt savas intereses un līdzdarboties likumdošanas procesā, ievērojot tiesībās noteikto kārtību. Ikvienai jauna norma skar jau esošas personas tiesības, tostarp pamattiesības. Satversmes tiesa izvērtējot secina: „Izstrādāt, izvērtēt un pieņemt tiesisko regulējumu, kas skar personas pamattiesību īstenošanu, visupirms ir likumdevēja pienākums. Privātpersonas apsvērumi nedrīkstētu ietekmēt Saeimas tiesības un pienākumu pašai lemt par tādu tiesisko regulējumu, kas skar citu privātpersonu pamattiesību aizsardzību, īstenošanu vai nodrošināšanu.”¹⁶

Tieši likumdevējam ir jālīdzsvaro dažādu personu tiesiskās intereses, lai nodrošinātu ikvienas personas pamattiesību aizsardzību. Tāpēc likumdevējam, pirms tiek pieņemts jauns tiesiskais regulējums, ir jānoskaidro visas to personu grupas, kuru tiesības jaunā tiesību norma skar, jāizsver šo grupu dažādās tiesiskās intereses un jārod tas risinājums, kurš pēc iespējas radīs labvēlīgu regulējumu visiem, kurus norma skar. Ja sabiedrības locekļiem un arī pašai valstij, lai pielāgotos jaunajam regulējumam, ir nepieciešams laiks, tad jāizstrādā arī pārejas noteikumi.

Gadījumos, ja nav iespējams rast ikvienam labvēlīgu risinājumu, jo, piemēram, sabiedrības locekļi likumdevējam ir pauduši savstarpēji izslēdzošas intereses, tad jāmeklē risinājums, kurš pēc iespējas mazāk un tikai attaisnoti ierobežotu personas tiesības. Tas ir sarežģīts lēmums, un diemžēl Satversmes tiesa bieži secinājusi, ka likumdošanas procesā kāda personu grupa nav tikusi pārstāvēta, turklāt likumprojekta izstrādātāji un likumdevējs šo grupu vispār nav pamanījuši. Tāpēc „negribot” šīs grupas pārstāvjiem radies neizvērtēts, nesamērīgs tiesību aizskārums.¹⁷

¹⁴ Satversmes tiesas 2015.gada 25.marta spriedums lietā Nr.2014-11-0103.

¹⁵ Satversmes tiesas 2017.gada 19.oktobra spriedums lietā Nr.2016-14-01; 25.2.

¹⁶ Satversmes tiesas 2009.gada 7.oktobra spriedums lietā Nr.2009-05-01; 13.2.

¹⁷ Šāda situācija var būt „likuma roba” gadījumā, kad tiesību normā tiek uzskaitītas grupas, kurām ir piešķirtas kādas tiesības, taču kāda grupa, kas atrodas salīdzināmā situācijā, nav iekļauta.

Bieži pieteikumos Satversmes tiesai un konstitucionālajās sūdzībās viens no argumentiem, apstrīdot normas satversmību, ir tas, ka likumdevējs nav izvērtējis un ņēmis vērā personas vai grupas likumdošanas procesā paustos argumentus un iebildumus. Tas, ka nav obligāti jāņem vērā ikviens personas izteiktais viedoklis, prasības vai arguments, tika atbildēts iepriekš. Tas vienkārši nav iespējams, ņemot vērā sabiedrības locekļu tiesisko interešu plurālismu un pretrunību. Tomēr atzīmējams, ka gadījumos, ja iecerētā norma tieši skar tikai to personu vai grupu, kas izteikusi viedokli, un tas nav prettiesisks pēc būtības, tad likumdevējam ir jābūt jo īpaši pamatotiem argumentiem, to noraidot.¹⁸

Taču ko nozīmē iebildums, ka likumdevējs pausto viedokli nav izvērtējis? Īpaši spilgti argumenti par tiesībām tikt uzklautam, pausta viedokļa izvērtēšanu un ņemšanu vērā tika izmantoti, kad pašvaldības vērsās tiesā ar lūgumu izvērtēt administratīvi teritoriālās reformas satversmību. Tāpēc atbildei izmantošu Satversmes tiesas 2021.gada nolēmumus, kuros vērtēta administratīvi teritoriālā reforma. Visu pašvaldību pieteikumos bija līdzīgs teikums: „... novada dome vairākkārt informējusi Ministriju, Komisiju, kā arī citas valsts institūcijas un amatpersonas par tās viedokli attiecībā uz ... novada pievienošanu ... novadam.”¹⁹ Pieteikumos mainījās tikai novadu nosaukumi. Proti, novadi reformas izstrādes gaitā vērsās visās institūcijās, kas lēma un virzīja minēto likumprojektu. Tādas ir pašvaldības tiesības – izteikt savu viedokli par jaunu tiesisko kārtību, kas to skars, pārstāvēt pašvaldības iedzīvotāju viedokli. Pašvaldības atkārtoti izteica savu viedokli, tostarp visās atbildīgās Komisijas sēdēs. Satversmes tiesa vērtēja, vai novadiem bija dota iespēja saprātīgā laikposmā sagatavot savu viedokli par plānoto administratīvi teritoriālā iedalījuma risinājumu attiecībā uz konkrēto pašvaldību.²⁰ „Vērtējot konsultēšanās procesu, jāņem vērā tas, ka par konsultēšanos nav uzskatāma vienīgi pašvaldības viedokļa uzklaušana klātienē Ministrijas organizēto konsultāciju laikā. Konsultēšanās process vērtējams kopsakarā, visā reformas sagatavošanas un attiecīgā likumprojekta izstrādes un izskatīšanas laikā, ņemot vērā gan pašvaldības domes pieņemtos lēmumus un vēstules, kas nosūtītas dažādām valsts institūcijām un amatpersonām, gan to, kā pašvaldības iedzīvotāju un domes viedoklis ticis uzklauts dažādās sanāsmēs, gan pašvaldības pārstāvju līdzdalību Komisijas sēdēs, izskatot priekšlikumus, kas attiecas uz konkrēto pašvaldību.”²¹ Satversmes tiesa secināja, ka, piemēram,

„... novada dome Likumprojekta izstrādes un izskatīšanas laikā atkārtoti informēja gan Ministriju un Komisiju, gan arī citas institūcijas un amatpersonas par savu vēlmi saglabāt atsevišķas administratīvās teritorijas statusu, bet, ja tas nav iespējams, apvienoties ar [sev vēlamu] novadu. Argumenti, ar kuriem attiecīgie priekšlikumi un iebildumi tika pamatoti, bija nemainīgi. Turklāt Satversmes tiesa ir secinājusi: ja pašvaldību robežu grozīšana notiek visaptverošas reformas ietvaros, atsevišķu pašvaldību intereses tikt uzklautām atkal un atkal par jauniem risinājumiem ir samērojamas ar citu pašvaldību un visas valsts interesēm noslēgt reformu saprātīgā laikposmā... Vēl jo vairāk pašvaldības tiesības tikt uzklautai var ierobežot gadījumā, kad tiek izskatīti nevis jauni, bet jau vairākkārt apspriesti un izdiskutēti administratīvi teritoriālā iedalījuma risinājumi, par kuriem Komisija jau ir lēmusi. Tātad Komisijas sēdē pirms Likumprojekta nodošanas izskatīšanai Saeimai trešajā lasījumā Ikšķiles novada domes pārstāvji nebija obligāti vēlreiz jāuzklauša.”²² Tātad atkārtota iespēja personai likumdošanas procesā izteikt tos pašus argumentus un lūgt tos atkārtoti izvērtēt neizriet no Satversmes. Ja tomēr likumdevējs šo iespēju dod, tad viņš darbojas savas rīcības brīvības ietvaros.

KOPSAVILKUMS

1. Demokrātiskā valstī legītīms likumdevējs darbojas, pamatojoties uz tautas doto pilnvarojumu. Tas nosaka likumdevēja pienākumus likumdošanas procesā noskaidrot tautas gribu. Taču tautai nav vienas gribas, jo to veido brīvi cilvēki ar dažādām tiesiskām interesēm. Atkarībā no iecerētā likumprojekta darbības jomas tas skars dažādu personu tiesiskās intereses, kuras bieži būs savstarpēji izslēdzošas. Likumdevējam tās visas ir jānoskaidro, lai kolidējošās intereses izlīdzsvarotu un pieņemtu tiesiskāko risinājumu.
2. Personai ir tiesības tikt uzklautai likumdošanas procesā. Taču tas nenozīmē, ka tās izteiktais viedoklis ir saistošs likumdevējam. Likumdevējam ir Satversmes piešķirtas tiesības un brīvības likumdošanas procesā. Nevienas personas griba nedrīkst ietekmēt likumdevēja tiesības un pienākumu pašam lemt par labāko tiesisko regulējumu, kas skar citu personu tiesību aizsardzību, īstenošanu vai nodrošināšanu.
3. Taču gadījumos, ja iecerētā tiesību norma tieši neskar citu personu tiesiskās intereses un nav pamatotu iebildumu pret personas izteikto viedokli, kāds būtu labākais tiesiskais risinājums, turklāt likumprojekts tieši un būtiski skar pašu personu, likumdevējam būtu jāņem vērā personas griba.
4. Likumdevējam ir pienākums izvērtēt personas pausto viedokli. Taču tas nenozīmē, ka visā likumprojekta izstrādāšanas procesā, jo īpaši likumdošanas gaitā, persona var atkārtoti prasīt izvērtēt tos pašus argumentus, ko likumdevējs jau vienreiz ir izvērtējis un noraidījis.

¹⁸ Negatīvais piemērs ir 13.Saeimas diskusija par Varakļānu novadu administratīvās reformas kontekstā. Skat. Latvijas Republikas 13.Saeimas pavasara sesijas divdesmit devītā (attālinātā ārkārtas) sēde 2021.gada 31.maijā. Pieejams: <https://www.vestnesis.lv/op/2021/108.3> [skatīts 20.03.2024]

¹⁹ Satversmes tiesas 2021.gada 21.jūnija spriedums lietā Nr.2020-41-0106, 23.lpp. Pieejams: https://www.satv.tiesa.gov.lv/web/viewer.html?file=https://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2020/08/2020-41-0106_Spriedums-2.pdf#search= [skatīts 12.03.2024]

²⁰ Satversmes tiesas 2021.gada 12.marta spriedums lietā Nr.2020-37-0106; 23.

²¹ Satversmes tiesas 2021.gada 12.marta spriedums lietā Nr.2020-37-0106; 23.4.

²² Satversmes tiesas 2021.gada 12.marta spriedums lietā Nr.2020-37-0106; 23.4.1.

MANTOJUMS – JURIDISKA PERSONA

Referāts nolasīts 82.Latvijas Universitātes zinātniskajā konferencē 2024.gada 20.februārī; pirmpublicējums konferences tiesību zinātnes rakstu krājumā „Likumdošana un tās rezultāti Latvijā: pagātnes mācības, mūsdienu tendences, problēmas un risinājumi”

Dr. iur. Jānis KĀRKLIŅŠ

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes Civiltiesību zinātņu katedras profesors

Mg. iur. Kristīne ZĪLE

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes Civiltiesību zinātņu katedras lektore, Senātā Civillietu departamenta senatore

IEVADS

Latvijas Civillikuma (turpmāk – CL)¹ 382.pants paredz, ka mantojums ir kopība, kurā ietilpst visa kustamā un nekustamā manta, kā arī citiem atdodamās tiesības un saistības, kas mantojuma atstājējam piederējušas viņa nāves laikā. Savukārt saskaņā ar CL 383.pantu mantojums ir juridiska persona. Mantojums var iegūt tiesības un uzņemties saistības.

Ar mantojuma atstājēja nāvi viņa mantas kopība nepārstāj piedalīties civiltiesiskajā (privātajā) apgrozībā. Mantojums kļūst par tiesību subjektu (juridisku personu) mantojuma atstājēja nāves brīdī. Mantojuma masa kā subjekts turpina pastāvēt līdz brīdim, kad mantinieki pieņem un iegūst mantojumu. Savas pastāvēšanas laikā mantojuma masa tiesvedībās var piedalīties dažādos statusos (kā prasītājs, atbildētājs, trešā persona).² Neraugoties uz minēto, reizēm praksē³ ir radies jautājums par mantojuma masas juridiskās personības tvērumu. Tāpēc šā raksta mērķis ir noskaidrot, vai mantojums ir *klasiska* juridiska persona vai arī tās juridiskā personība tomēr nepieļauj pilnīgu tiesībspēju un rīcībspēju.

1. MANTOJUMA MASAS ATBILSTĪBA JURIDISKĀS PERSONAS PAZĪMĒM

Juridiskās personas institūts kalpo tam, lai civiltiesiskā apgrozībā blakus fiziskām personām varētu piedalīties arī tādi komplicēti sociāli veidojumi kā valsts (kopumā), pašvaldība, kapitālsabiedrības, komersanti, kuriem ir sava nošķirta manta, par ko var tikt noslēgti darījumi un kas var būt par saistību izpildījuma un mantiskās atbildības objektu. Pastāvošais valdošais uzskats ir, ka obligāta juridiskas personas pazīme ir mantas nošķirtība tādā līmenī, ka attiecīgais veidojums spēj izlemt jautājumus par rīcību ar šo mantu, arī gadījumos, kad tam jānes atbildība

par uzņemtajām saistībām.⁴ Lai fizisko vai juridisko personu veidotas organizācijas varētu piedalīties civiltiesiskajā apgrozībā, likums tām piešķir tiesībspēju un atzīst par tiesību subjektiem.⁵

CL 1406.pants noteic, ka tiesībspējīgas tiesiskos darījumos ir tostarp juridiskas personas, ja likums nenosaka citādi. Lai juridiskā persona iegūtu tiesībspēju, tā ir jānodibina un likumā noteiktajos gadījumos arī jāreģistrē publiskā reģistrā.⁶ Ņemot vērā, ka CL 1407.pantā ir dots uzskaitījums, ko atzīst par juridisku personu un kam var piešķirt juridisku personību,⁷ atšķiras arī uzskaitīto juridisko personu nodibināšanas veidi. Piemēram, valsts dibinātas augstskolas juridisko personību iegūst ar Ministru kabineta rīkojumu, kas pieņemts atbilstoši Augstskolu likuma⁸ 8.panta otrajai daļai.⁹ Turpretī visbiežāk sastopamajiem juridiskās personas veidiem – sabiedrībai ar ierobežotu atbildību un akciju sabiedrībai – ir jāizpilda vairāki priekšnoteikumi, lai to dibinātu. Proti, jānoslēdz dibināšanas līgums, jāpieņem statūti, jāizveido pārvaldes institūcijas, jāapmaksā pamatkapitāls. Tomēr atbilstoši Komerclikuma¹⁰ 135.panta otrajai daļai minētās sabiedrības iegūst juridiskas personas statusu tikai ar dienu, kad tās ierakstītas komercreģistrā.

Lai arī juridisko personu tiesības un pienākumus civiltiesiskajā apgrozībā regulē gan ārējie, gan iekšējie normatīvie akti, civiltiesiskās apgrozības interesēs ir jāatzīst, ka jebkura juridiskā persona ir tiesībspējīga bez ierobežojumiem.¹¹ Tomēr juridiska persona

¹ Civillikums: LV likums. Pieejams: Civillikums (likumi.lv) [aplūkots 28.01.2024].

² Krauze R. Komentārs Latvijas Republikas Civillikuma 383.pantam. Grām.: Latvijas Republikas Civillikuma komentāri. Mantojuma tiesības (382.–840.p.). Sastādījuši Krauze R., Gencs Z. Rīga: Mans Īpašums, 1997, 16.lpp.

³ Sk., piemēram, Senāta Administratīvo lietu departamenta 24.07.2009. lēmumu lietā SKA-594/2009, arī Administratīvo lietu departamenta 27.03.2020. spriedumu lietā SKA-733/2020, pieejams: Hronoloģiskā secība (at.gov.lv) [aplūkots 18.03.2024].

⁴ Torgāns K. Komentārs Latvijas Republikas Civillikuma 1407.pantam. Grām.: Latvijas Republikas Civillikuma komentāri: Ceturtā daļa. Saistību tiesības. Autoru kolektīvs prof. K.Torgāna vispārīgā zinātniskā redakcijā. Rīga: Mans Īpašums, 1998, 21.–22.lpp. Sk. arī: Augstākās tiesas 2009.gada 3.jūlija spriedums SKA-196/2009 (A42123804), 15.punkts.

⁵ Balodis K. Ievads civiltiesībās. Rīga: Apgāds Zvaigzne ABC, 2007, 87.–88.lpp.

⁶ Balodis K. 2007, 91.lpp.

⁷ Torgāns K. Komentārs Latvijas Republikas Civillikuma 1407.pantam. Grām.: Latvijas Republikas Civillikuma komentāri: Ceturtā daļa. Saistību tiesības. Autoru kolektīvs prof. K.Torgāna vispārīgā zinātniskā redakcijā. Rīga: Mans Īpašums, 1998, 21.lpp.

⁸ Augstskolu likums: LV likums. Pieejams: Augstskolu likums (likumi.lv) [aplūkots 31.01.2024.].

⁹ Balodis K. 2007, 91.lpp.

¹⁰ Komerclikums: LV likums. Pieejams: Komerclikums (likumi.lv) [aplūkots 31.01.2024.].

¹¹ Balodis K. 2007, 92.lpp.

ir ierobežota, piemēram, attiecībā uz spēju baudīt ģimenes tiesību¹² jeb laulību, sastādīt testamentu¹³ un citas tiesiski nozīmīgas darbības, ko var veikt tikai fiziska persona. Starpkaru praksē Senāts norādījis, ka vispārējā tiesību teorija un prakse attīstījušās pāri romiešu tiesību robežām un „moderno” likumdevēju ieskatā juridiskā persona ir ne vien tiesību, bet arī gribas subjekts – juridiskai personai ir sava reālā griba.¹⁴

CL 1408.pantā aprakstīts, kādām personām trūkst rīcībspējas, un juridiska persona nav ietverta šajā uzskaitījumā. Tādējādi secināms, ka arī juridiskajām personām piemīt rīcībspēja. Rīcībspēja sastāv no darījumspejas un deliktspējas. Saskaņā ar CL 1410.panta otro daļu juridiskas personas īsteno darījumspeju jeb taisa tiesiskos darījumus caur saviem likumīgiem pārstāvjiem. Ar to domātas juridiskās personas institūcijas (orgāni), kas pēc likuma ir tiesīgi juridiskās personas vārdā taisīt darījumus, parakstīt dokumentus, piedalīties tiesas procesos.¹⁵ Deliktspēja izpaužas tādējādi, ka persona ar savu mantu atbild par kaitējumu, ko tā ir nodarījusi citām personām.¹⁶ Juridisko personu deliktspēja ir atzīta ne tikai tiesību doktrīnā,¹⁷ bet arī Senāta starpkaru praksē.¹⁸ Līdz ar to juridiskās personas obligātās pazīmes ir tiesībspēja un rīcībspēja (tostarp mantiskās atbildības nošķirtība starp tās dibinātājiem un pašu juridisko personu).

CL 383.pants šajā ziņā lielā mērā sniedz atbildi uz jautājumu, vai mantojuma masa atbilst visām juridiskas personas pazīmēm. Proti, atbilstoši CL 383.pantam mantojuma masai ir tiesībspēja – tā var iegūt tiesības un uzņemties pienākumus. Mantojuma gadījumā juridiskas personas konstrukcijas mērķis ir apvienot mantojuma masu vienā personā un ļaut tai piedalīties civiltiesiskajā apgrozībā, kā arī ļauj aizsargāt mantojuma atstājēja kreditorus, kas var vērst savus prasījumus pret mantojumu kā tiesību subjektu, tāpat arī ļauj juridiski atvieglot mantojuma aizgādnim vai testamenta izpildītājam mantojuma masas

pārvaldīšanu.¹⁹ Tikai šī piedalīšanās civiltiesiskajā apgrozībā notiek citā kvalitātē.²⁰

Salīdzinot Latvijas regulējumu ar kaimiņvalstīm, jānorāda, ka mantojuma masas tiesiskajā statusā pastāv būtiskas atšķirības. No Igaunijas Mantojuma tiesību likuma²¹ un Lietuvas Civillkodeksa²² normām neizriet, ka mantojumam ir piešķirta juridiskā personība. Pēc būtības šie likumi mantojuma jēdzienu skaidro aptuveni vienādi, proti, mantojums ir mantojuma atstājēja īpašums, kurā neietilpst mantojuma atstājēja tiesības un pienākumi, kas saskaņā ar likumu vai pēc savas būtības ir nesaraucjami saistīti ar mantojuma atstājēja personu. Tāpēc mantojuma masas kā juridiskas personas statuss ir unikāls Baltijas valstīs. Mantojuma masas tiesiskais statuss Latvijā ir palicis nemainīgs kopš Baltijas Vietējo Civillikumu kopošanas spēkā esamības.²³

2. MANTOJUMA MASAS PĀRSTĀVĪBA

Atšķirībā no citām juridiskām personām mantojuma masa kā juridiska persona pastāv neatkarīgi no tā, vai tai ir vai nav iecelts pārstāvis, proti, uz likuma pamata. Mantojuma masa var uzņemties saistības, tomēr pārstāvis (fiziska persona) ir nepieciešams, kad mantojuma masas vārdā ir jāformulē griba. Juridiska persona (mantojuma masa) atbild tikai ar savu mantu.²⁴

Ir pieņemts uzskatīt, ka mantojuma masas pārstāvja funkcijas veic vienīgi mantojuma masas aizgādnis, kurš iecelts saskaņā ar CL 660. un 661.panta noteikumiem. Tomēr arī testamenta izpildītājs saskaņā ar CL 622.pantu, ja tādu būs iecēlis mantojuma atstājējs un uzlicis mantojuma pārvaldīšanas pienākumu, var būt mantojuma masas pārstāvis. Pārvaldīšanas pienākums, kas norādīts CL 622.pantā, apliecina testamentā izpildītāja tiesisko statusu kā mantojuma masas pilnvarnieka statusu.²⁵ Testamenta izpildītājs tāpat

¹² Lēbers A. Civiltiesības un civilprocess. Kara juridiskos kursos lasīto lekciju konspekts. B.v.: b.i., 1921, 13.lpp.

¹³ Balodis K. 2007, 92.lpp.

¹⁴ Konradi F., Walter A. Izvilkumi no Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta spriedumiem. II. Turpinājums līdz 1927.g. jūlijam ar alfabētisko rādītāju. Rīga: Autoru izdevums, 1932, 18.lpp.

¹⁵ Torgāns K. Komentārs Latvijas Republikas Civillikuma 1410.pantam. Grām.: Latvijas Republikas Civillikuma komentāri: Ceturtā daļa. Saistību tiesības. Autoru kolektīvs prof. K.Torgāna vispārīgā zinātniskā redakcijā. Rīga: Mans Īpašums, 1998, 26.lpp.

¹⁶ Balodis K. 2007, 93.lpp.

¹⁷ Turpat.

¹⁸ Konradi F., Walter A. Izvilkumi no Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta spriedumiem. VIII turpinājums ar alfabētisko rādītāju, rādītāju pievestiem spriedumiem un likumu rādītāju. Rīga: Izdevniecība „Jūrists”, 1932, 85.lpp.

¹⁹ Latvijas Zvērinātu notāru padome. Civillikuma Mantojuma tiesību daļas tiesiskā regulējuma problēmjautājumi un to modernizācijas nepieciešamība (pētījums). Rīga, 2017, 123. lpp. Pieejams: <https://www.tm.gov.lv/sites/tm/files/2020-01/Documents/mantosanas-petijuma-gala-nodevums-20102017-final.pdf> [aplūkots 18.03.2024.]. Sk. arī: Balodis K. 2007, 105.–106.lpp.

²⁰ Krauze R. Mantojuma tiesības Latvijas Republikā. Rīga: KIF „Biznesa komplekss”, 1994, 22.lpp.

²¹ Pārimisēadus [Mantojuma tiesību likums]. Pieejams: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/522122023009/consolide> [aplūkots 31.01.2024.].

²² Lietuvas Respublikas civilinio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas. Civilinis kodeksas [Likums par Lietuvas Republikas Civillkodeksa apstiprināšanu, stāšanās spēkā un īstenošanu. Civillkodekss]. Pieejams: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.107687/asr?positionInSearchResults=0&searchModelUUID=875508ae-971b-4a50-abcd-06aa7c1d59f0> [aplūkots 31.01.2024.].

²³ Konradi F., Valters A. Izvilkumi no Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta spriedumiem. Tieslietu Ministrijas Vēstneša pielikums. B.v.: Tieslietu ministrijas izdevums, 1938, 401.lpp.

²⁴ Balodis K. 2007, 93.lpp.

²⁵ Krauze R. Komentārs Latvijas Republikas Civillikuma 622.pantam. Grām.: Krauze R., Gencs Z. Latvijas Republikas Civillikuma komentāri. Mantojuma tiesības (382.–840.p.). Rīga, Mans Īpašums, 1997, 172.lpp.

kā aizgādņi uzskatāms par mantojuma pārstāvi,²⁶ un testamenta izpildītājs pārvalda mantojumu līdz tam laikam, kad mantinieki mantojumu pieņem un pārņem arī savā valdījumā.²⁷ Tomēr atšķirībā no mantojuma masas aizgādņa, kura tiesību un pienākumu apjomu nosaka CL, testamenta izpildītāja darbības, tiesības un pienākumus nosaka testaments, respektīvi, testatora griba, tādējādi arī savā ziņā dodot instrukciju mantojuma pārstāvībai tiesiskajās attiecībās. Testamenta izpildītājs ir īpatnējs patstāvīgs tiesību institūts, ar kura palīdzību testators arī pēc savas nāves, it kā turpinādams dzīvot, var saskaņā ar savu gribu izpildīt sava paša radīto aktu.²⁸

Tādējādi mantojuma masai var būt divu veidu pārstāvji – aizgādņi un testamenta izpildītājs. Atbilstoši CL 622.pantam testamenta izpildītājs ir mantojuma masas pārstāvis, tikai kamēr testatora ieceltais mantinieks vēl nav mantojumu pieņēmis vai – ja tāda mantinieka nav – kamēr nav nodibināta aizgādņība. Tāpēc testamenta izpildītājam mantojuma masas pārstāvības pienākumus var nākties pildīt salīdzinoši retāk nekā mantojuma aizgādņim.

Pašreizējā redakcijā CL 661.pants paredz, ka bāriņtiesa apstiprina mantojuma aizgādņus. Mantojuma pārstāvību veic bāriņtiesas iecelts aizgādņis pēc tam, kad zvērināts notārs mantojuma lietas ietvarā mantojumam ir nodibinājis aizgādņību. Līdz ar to, lai mantojuma masa varētu piedalīties tiesvedības procesā, tai ir nepieciešams pārstāvis. Aizgādņības nenodibināšana un aizgādņa neiecelšana neatceļ mantojuma masas juridisko personību, taču bez šīs procedūras mantojuma masa kā juridiska persona nevar realizēt savas tiesības.²⁹ Ar aizgādņa iecelšanu pār mirušās personas mantojuma masu tiek nodibināta juridiskās personas pārstāvība.³⁰

Atbilstoši CL 662.pantam aizgādņi mantojuma masas pārvaldībā un pārstāvēšanā rīkojas patstāvīgi un mantojuma vārdā. Mantojuma aizgādņi ne tikai apsargā mantojumu nezināmā vai nākotnē paredzamā īpašnieka interesēs, bet viņa galvenais pienākums ir rūpēties par mantojuma saglabāšanu, darbojoties mantojuma masas kā juridiskas personas interesēs. Viņam ir jāpārvalda mantojuma masa ar tādu pašu rūpību un apzinību, ar kādu viņš kā labs saimnieks

pārvalda savas paša lietas.³¹ Tādējādi esošais CL regulējums par mantojuma masas aizgādņību līdzīgi kā pilnvarojuma līguma gadījumā³² uzliek pienākumu rīkoties kā krietnam un rūpīgam saimniekam.

Līdz ar to mantojuma aizgādņim ir ne vien tiesības, bet arī pienākums atbilstoši rīkoties ar mantojumā ietilpstošo mantu, lai nepieļautu tās samazināšanos, pasliktināšanos vai zaudēšanu. Attiecīgi mantojuma aizgādņim ir tiesības apstrīdēt tiesā darījumus, kas samazina mantojuma masas vērtību.³³ Tāpat mantojuma aizgādņim ir pienākums iestāties mirušās personas vietā tiesvedībās, lai par mantojuma masā ietilpstošajām lietām un tiesībām izšķirtu strīdus pēc būtības.³⁴ Tādējādi pašreizējais tiesiskais regulējums un tiesu prakse ne tikai piešķir tiesības, bet arī uzliek pienākumu mantojuma masas aizgādņim piedalīties tiesas procesā kā juridiskās personas pārstāvim.

Tomēr CL regulējums nesniedz skaidru atbildi par aizgādņa atbildību pret mantiniekiem. Vēl jo vairāk, šobrīd mantojuma aizgādņībai atbilstoši Civillikuma 662.pantam piemērojams nepilngadīgā mantas pārvaldības režīms, kas nozīmē, ka mantojuma aizgādņi, kurš atbilstoši Civillikumam darbojas patstāvīgi, viņa darbībās ar mantojuma masu uzrauga bāriņtiesa. Turklāt atsevišķos gadījumos, kad darījuma summa pārsniedz 14000 eiro, iecerētajai darbībai nepieciešams saņemt tiesas atļauju.³⁵ Mantojuma tiesību modernizācijas ietvaros plānotie grozījumi citstarp paredz arī uzlabot mantojuma aizgādņības institūta darbību un samazināt slogu bāriņtiesām (turpmāk – Grozījumi). Pirmkārt, plānots atteikties no tiesas un bāriņtiesas pastiprinātas mantojuma aizgādņa kontroles (ar izņēmumiem par aizgādņa iecelšanu, gada pārskatu un gala norēķinu izvērtēšanu). Otrkārt, CL tiks nostiprināta mantojuma aizgādņa personiskā atbildība par mantojumam nodarītajiem zaudējumiem. Treškārt, mantojuma aizgādņa rīcības uzraudzība no bāriņtiesas tiks pārnesta uz mantiniekiem kā mantojuma atstājēja saistību un tiesību pārņēmējiem.³⁶

Mantojuma masas pārvaldības sakarā uzmanība būtu vēršama tieši uz Grozījumu daļu, kas skar aizgādņa atbildību. CL 662.pantu plānots papildināt ar teikumu, ka aizgādņi atbild par zaudējumiem, ko viņš nodarījis

²⁶ Krons M. Testamenta izpildītājs. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis Nr.1, 1940.g. atsevišķs novilkums, 154.lpp.

²⁷ Krauze R. Komentārs Latvijas Republikas Civillikuma 622.pantam. Grām.: Krauze R., Gencs Z. Latvijas Republikas Civillikuma komentāri. Mantojuma tiesības (382.–840.p.). Rīga, Mans Īpašums, 1997, 172.lpp.

²⁸ Čakste K. Civiltiesības. Lekcijas. Raksti. Rīga: Zvaigzne ABC, 2011, 240.–241.lpp.

²⁹ Augstākās tiesas 2022.gada lēmums lietā SKC-[B]/2022, 10.1.punkts. Pieejams: <https://www.at.gov.lv/tiesu-prakse/judikaturas-nolemumu-arhivs/civillietu-departaments/hronologiska-seciba?lawfilter=0&year=2022> [aplūkots 18.03.2024.].

³⁰ Konradi F., Walter A. Izvilkumi no Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta spriedumiem. Par laiku no 1919.g. līdz 1.jūlijam, 1925.g. II.izdevums. Rīga: Autoru izdevums, 1929, 102.lpp.

³¹ Gencs Z. Komentārs Latvijas Republikas Civillikuma 662.pantam. Grām.: Krauze R., Gencs Z. Latvijas Republikas Civillikuma komentāri. Mantojuma tiesības (382.–840.p.). Rīga, Mans Īpašums, 1997, 207.lpp.

³² Sk. CL 2295.pantu.

³³ Augstākās tiesas 2018.gada 17.maija lēmums lietā SKC-1065/2018, 6. un 7.punkts. Pieejams: <https://www.at.gov.lv/lv/tiesu-prakse/judikaturas-nolemumu-arhivs/civillietu-departaments/hronologiska-seciba?lawfilter=0&year=2018> [aplūkots 18.03.2024.].

³⁴ Augstākās tiesas 2018.gada 1.marta spriedums lietā SKC-58/2018 (C26132615), 7.4.punkts. Pieejams: <https://www.at.gov.lv/lv/tiesu-prakse/judikaturas-nolemumu-arhivs/civillietu-departaments/hronologiska-seciba?lawfilter=0&year=2018> [aplūkots 18.03.2024.].

³⁵ Likumprojekts „Grozījumi Civillikumā”. Anotācija (ex-ante) Pieejams: <https://titania.saeima.lv/LIVS14/saeimalivs14.nsf/0/0F9E7DAD1BE534EFC2258A1C00413048?OpenDocument> [aplūkots 08.02.2024.].

³⁶ Turpat.

mantojumam. Prasību par zaudējumu atlīdzināšanu būs tiesīgi celt mantinieki un citas mantojumā ieinteresētās personas, piemēram, kreditori, kuru interesēs ir saglabāt mantojumu.³⁷ Savukārt atbilstoši CL 665.¹ pantam mantojuma aizgādnis varēs atbrīvoties no atbildības, ja pierādīs, ka ir rīkojies kā krietns un rūpīgs saimnieks. Tādējādi likumdevējs plāno mantojuma masas aizgādņa atbildības modeli pielīdzināt Komerclikuma 169.pantā paredzētajai kapitālsabiedrības valdes locekļa atbildībai, paredzot vainas prezumpcijas modeli.

Šāda atbildības modeļa paredzēšana būtu atbalstāma, jo mantojuma masas aizgādņa un valdes locekļa atbildības noteikšanā pastāv pamatotas līdzības. Proti, kā valdes locekļu, tā mantojuma aizgādņu rīcībā ir visa informācija par juridiskās personas mantas pārvaldīšanu. Tāpēc objektīvi ne kapitālsabiedrības daļu īpašnieku, ne arī potenciālo mantinieku rīcībā var nebūt pietiekamas informācijas, lai veiksmīgi realizētu prasījumu par zaudējumu atlīdzību atbilstoši vispārīgajam civiltiesiskās atbildības modelim. Tajā pašā laikā vainas prezumpcija nenozīmē tūlītēju mantojuma masas aizgādņa atbildību par jebkuru mantojuma masas samazinājumu. Pierādīšanas pienākums pāriet uz atbildētāju (valdes locekli vai mantojuma masas aizgādņi) tikai tad, kad prasītājs ir pierādījis, ka 1) ir nodarīts zaudējums; 2) bijusi atbildētāja rīcība, respektīvi, darbība vai bezdarbība; 3) pastāv cēloņsakarība starp atbildētāja rīcību un zaudējumiem.³⁸

Papildus vainas prezumpcijai Grozījumi paredz arī to, ka mantojuma masas aizgādņa atbildība par zaudējumiem var pāriet aizgādņa mantiniekiem. Augstākās tiesas praksē ir atzīts, ka sabiedrības valdes locekļa statuss un viņa darbības ir saistītas ar viņa personu, proti, no likuma izrietošu personiski uzņemtu atbildību pret sabiedrību.³⁹ Ja tiesvedības laikā mirst sabiedrības valdes loceklis, pret kuru celta prasība par zaudējumu piedziņu, šāda saistība mantiniekiem nepāriet.⁴⁰ Valdes locekļa darbība ir personiska rakstura un izriet no valdes locekļa īpašām spējām, kuras cieši saistītas ar attiecīgo funkciju izpildi sabiedrībā.⁴¹ Šāda saistība ir mantojama vienīgi gadījumā, ja valdes locekļa atbildība jau ir noteikta ar spēkā stājušos tiesas spriedumu.⁴² Turpretī Grozījumi paredz, ka, ja aizgādņim viņa pārvaldības dēļ radies pienākums atlīdzināt mantiniekiem, tas pāriet arī uz

viņa mantiniekiem un aizgādņa mantinieki atbild tikai par viņa ļaunu nolūku un rupju neuzmanību, bet, ja atlīdzības prasība bijusi celta, vēl aizgādņim dzīvam esot, viņa mantinieki atbild bez izšķirības par visu to, par ko būtu bijis jāatbild pašam mantojuma atstājējam kā aizgādņim⁴³. Protams, aizgādņa mantinieku atbildība tāpat būs aprobežota ar saņemtā mantojuma apmēru, proti, saskaņā ar vispārējo mantinieku atbildības modeli, kurš paredzēs mantinieku atbildību pret kreditoru prasījumiem tikai mantojuma apmērā.

Skaidrojot aizgādņa mantinieku atbildības regulējumu, ir norādīts, ka tas pārņemts no CL 315. panta aizbildnības regulējuma Civillikuma Ģimenes tiesību daļā. Normas ieviestas Civillikuma Mantojuma tiesību daļā, ņemot vērā, ka mantojuma aizgādņību un ar to saistītos aspektus turpmāk regulēs tikai Civillikuma Mantojuma tiesību daļa.⁴⁴ Proti, šobrīd CL 662.pants, kas nosaka mantojuma aizgādņa atbildības priekšnoteikumus, satur atsauci uz CL 269.pantu un turpmākajiem pantiem – normām, kas regulē nepilngadīgā mantas pārvaldību un aizbildņu tiesību, pienākumu un atbildības apjomu. Savukārt ar Grozījumiem plānots novērst šādas atsauces uz normām, mantojuma aizgādņa atbildības jautājumus iekļaujot CL Mantojuma tiesību daļā. Tomēr šāds likumdevēja lēmums varētu būt pakļauts argumentētai kritikai, jo aizgādņa mantiniekiem var nākties aizstāvēties procesā, par kura strīda priekšmetu viņiem nav pilnīgi nekādas informācijas, un atspēkot aizgādņa vainas prezumpciju tiesvedībā.

Ņemot vērā, ka Grozījumos mantojuma masas aizgādņi tiek pielīdzināti kapitālsabiedrības valdes loceklim un arī atbildības modelis tiek noteikts tāds pats, mantojuma masa procesuālo tiesību ziņā būtu jāpielīdzina kapitālsabiedrībai jeb pilnvērtīgai juridiskajai personai. Proti, lai mantojuma masas aizgādņi varētu pilnvērtīgi pildīt savus pienākumus, viņam ir jābūt iespējams aizstāvēt mantojuma masas tiesiskās intereses tādā pašā kapacitātē kā jebkurai citai juridiskajai personai. Pretējā gadījumā, vērtējot mantojuma masas aizgādņa rīcību, nebūs iespējams piepildīt ar saturu ģenerālklausulu „krietns un rūpīgs saimnieks”, kā tas ir kapitālsabiedrības valdes locekļa gadījumā.⁴⁵

³⁷ Turpat.

³⁸ Par valdes locekļa atbildību sk.: Augstākās tiesas 2018.gada 23.novembra spriedums lietā SKC-291/2018 (C26097912), 9.punkts. Pieejams: <https://www.at.gov.lv/lv/tiesu-prakse/judikaturas-nolemumu-arhivs/civillietu-departaments/hronologiska-seciba?lawfilter=0&year=2018> [aplūkots 18.03.2024.].

³⁹ Turpat, 9.2. apakšpunkts.

⁴⁰ Turpat, sk. www.at.gov.lv publicēto tēzi.

⁴¹ Senāta 2020.gada 29.janvāra spriedums lietā SKC-426/2020 (C08042717), 9.2.apakšpunkts. Pieejams: <https://www.at.gov.lv/lv/tiesu-prakse/judikaturas-nolemumu-arhivs/civillietu-departaments/hronologiska-seciba?lawfilter=0&year=2020> [aplūkots 18.03.2024.].

⁴² Turpat, 9.3.apakšpunkts.

⁴³ Likumprojekts „Grozījumi Civillikumā” (Nr.331/Lp14) izskatīšanai trešajā lasījumā. Pieejams: <https://titania.saeima.lv/LIVS14/saeimalivs14.nsf/0/5C6A0587D2FE6D2BC2258A-DE00511C4D?OpenDocument> [aplūkots 18.03.2024.].

⁴⁴ Likumprojekts „Grozījumi Civillikumā”. Anotācija (ex-ante) Pieejams: <https://titania.saeima.lv/LIVS14/saeimalivs14.nsf/0/0F9E7DAD1BE534EFC2258A1C00413048?OpenDocument> [aplūkots 18.03.2024.].

⁴⁵ Grozījumu anotācijā norādīts, ka, vērtējot mantojuma masas aizgādņa rīcību, ģenerālklausula „krietns un rūpīgs saimnieks” jāpiepilda ar saturu tāpat, kā vērtējot kapitālsabiedrības valdes locekļa atbildību. Sk.: likumprojekts „Grozījumi Civillikumā”. Anotācija (ex-ante) Pieejams: <https://titania.saeima.lv/LIVS14/saeimalivs14.nsf/0/0F9E7DAD1BE534EFC2258A1C00413048?OpenDocument> [aplūkots 08.02.2024.].

3. MANTOJUMA MASAS PROCESUĀLĀ TIESĪBSPĒJA UN RĪCĪBSPĒJA

Par mantojuma masas tiesībām civilprocesā ir norādīts, ka tai piemīt plašas tiesības. Pamatā tas skaidrojams ar to, ka ar mantojuma atstājēja nāvi mantojums (mantojuma masa) nepārstāj piedalīties civiltiesiskajā (privātajā) apgrozībā.⁴⁶ Tāpat arī CL 383. panta otrajā teikumā noteikts, ka „mantojums var iegūt tiesības un uzņemties saistības”. Secīgi no CL neizriet mantojuma kā juridiskas personas tiesībaspējas vai rīcībaspējas ierobežojumi. Papildus tam mantojums kā juridiska persona ir apveltīta ar tiesībspēju, kāda bija mantojuma atstājējam, savukārt mantojuma kā juridiskas personas rīcībspēja tiek nodrošināta ar testamenta izpildītāja vai mantojuma aizgādņa iecelšanu, kas pārvalda un pārstāv mantojumu.⁴⁷ Ņemot vērā minēto un to, ka mantojumam ir ar likumu piešķirta juridiskā personība, būtu prezumējams, ka mantojumam civilprocesā piemīt tāda pati tiesībspēja, rīcībspēja kā jebkurai citai juridiskai personai.

Tomēr civiltiesiskā apgrozība neaprobežojas tikai ar tiesvedību civilprocesā. Piedalīšanās civiltiesiskajā apgrozībā ietver sevī arī tiesības slēgt darījumus, veikt maksājumus u.tml. Mantojuma masai nav jābūt atzītai par mantinieku atbilstoši Civillikumā noteiktajam, kā arī tai nav jāiestājas mirušā mantisko attiecību kopībā, lai tā būtu tiesīga iegūt īpašumu un nostiprināt to uz sava vārda. Faktiski tai ir jāturpina piedalīties civiltiesiskajā apgrozībā, tostarp iegūstot tiesības un uzņemoties saistības, kā arī slēdzot nepieciešamos darījumus, arī – nekustamā īpašuma pārdošanas vai pirkšanas gadījumos, kad tas nepieciešams. Mantojuma masas īpašumtiesību ierakstīšana zemesgrāmatā uz nekustamo īpašumu tādējādi nav saistāma ar mantojuma masas kā mantinieka institūtu vai mantojuma masas iestāšanos mirušā mantisko attiecību kopībā, bet gan mantojuma masas kā atsevišķas – pastāvīgas juridiskas personas – tiesībām slēgt līgumus, lai nodrošinātu mantojumā ietilpstošo aktīvu aizsardzību. Ja testators ir uzdevis testamentā izpildītājam arī mantojuma pārvaldīšanu, tad testamentā izpildītājs ved un kārto visas mantojuma lietas.⁴⁸ Kā skaidrots tiesību doktrīnā, pārvaldes tiesības ietver sevī arī tiesību uz mantojuma valdījumu, rīkošanos ar mantojumu, tostarp atsavināšanu, ja testators devis šādas tiesības (atsevišķos gadījumos arī bez testatora atļaujas). Šajā sakarā tiesību doktrīnā norādīts arī, ka testamentā izpildītājs gadījumos, kad viņš ir mantojuma pārstāvis, var lūgt ievest ierakstus arī zemesgrāmatā, ka konkrētā persona ir testamentā izpildītājs, kurš tad pēc tam var rīkoties ar nekustamo īpašumu kā mantojuma masas

pārstāvis.⁴⁹ Proti, vispārīgi tiek atzīts, ka testamentā izpildītājs var vērsties zemesgrāmatā ar attiecīgiem nostiprinājuma lūgumiem. Turklāt jāņem vērā, ka atbilstoši tiesību doktrīnā norādītajam mantiniekam nav tiesību rīkoties ar mantojumu vai tā daļu, kas atrodas testamentā izpildītāja pārvaldīšanā.⁵⁰

Arī administratīvā procesa praksē vairākkārt ir vērtēta mantojuma masas juridiskā personība. Piemēram, 2009.gadā attiecībā uz mantojuma masas juridisko personību administratīvajā procesā atzīts, ka, pamatojoties uz Administratīvā procesa likuma⁵¹ (turpmāk – APL) normu sistēmu, mantojumam nav administratīvā procesa dalībnieka tiesībaspējas un mantojuma pieteikums administratīvajai tiesai nav pieļaujams.⁵² Atziņas pamatā aprakstīta situācija, ka atbilstoši APL regulējumam, ja kāds no administratīvā procesa dalībniekiem lietā izstājas (iestājas fiziskās personas nāve), tad iestāde vai tiesa aptur iesāktu procesu un aizstāj mirušo dalībnieku ar viņa mantinieku (tiesību pārņēmēju).⁵³ 2019.gadā, izskatot jautājumu par nekustamā īpašuma nodokļa samaksu, atzīts, ka mantojuma masa, kurai sūtīti maksāšanas paziņojumi, ir patstāvīga juridiska persona, kas var iegūt tiesības un uzņemties saistības. Tādējādi mantojuma masa ir uzskatāma par administratīvo aktu adresātu un šo administratīvo procesu dalībnieci.⁵⁴ Senāts no nostājas, ka mantojuma masa kā juridiska persona var būt par nekustamā īpašuma nodokļa maksātāju, neatkāpās arī 2020.gadā.⁵⁵

Vērtējot mantojuma masas iespējamo dalību kriminālprocesā, jāņem vērā aizgādņa pienākums kā krietnam un rūpīgam saimniekam pārvaldīt mantojuma masā ietilpstošo mantu. Kriminālprocesā cietušais var aizstāvēt savas mantiskās intereses, pieprasot kaitējumu atlīdzību. Kriminālprocesa likuma⁵⁶ (turpmāk – KPL) 95.panta pirmā daļa noteic, ka cietušais kriminālprocesā var būt fiziskā vai juridiskā persona, kurai ar noziedzīgu nodarījumu radīts kaitējums. Tātad arī juridiska persona ir tiesīga būt par cietušo kriminālprocesā, ja

⁴⁶ Krauze R. Komentārs Latvijas Republikas Civillikuma 383. pantam. Grām.: Krauze R., Gencs Z. Latvijas Republikas Civillikuma komentāri. Mantojuma tiesības (382.–840.p.). Rīga, Mans Īpašums, 1997, 16.lpp.

⁴⁷ Tiesu prakse mantojuma lietās (2013.gads – 2021. gada aprīlis), 12.lpp. Pieejams: https://www.at.gov.lv/files/uploads/files/6_Judikatura/Tiesu_prakses_apkopojumi/2021/Tiesu_prakses_apkopojums_Mantojuma_tiesibas.docx [aplūkots 31.01.2024.].

⁴⁸ Rozentāls L. Testamenta izpildītājs. Rīga, 1939, 33.lpp.

⁴⁹ Krons M., 1940, 140.lpp.

⁵⁰ Krons M., 1940, 140.lpp.

⁵¹ Administratīvā procesa likums: LV likums. Pieejams: Administratīvā procesa likums (likumi.lv) [aplūkots 02.02.2024.].

⁵² Senāta Administratīvo lietu departamenta 24.07.2009. lēmums lietā SKA-594/2009, 14.punkts. Pieejams: <https://www.at.gov.lv/lv/tiesu-prakse/judikaturas-nolemumu-arhivs/administrativo-lietu-departaments/hronologiska-seciba?lawfilter=0&year=2009> [aplūkots 18.03.2024.].

⁵³ Turpat, 12.punkts.

⁵⁴ Senāta Administratīvo lietu departamenta 22.02.2019. lēmums lietā A420202416, SKA-637/2019, 7.punkts. Pieejams: <https://www.at.gov.lv/lv/tiesu-prakse/judikaturas-nolemumu-arhivs/administrativo-lietu-departaments/hronologiska-seciba?lawfilter=0&year=2019> [aplūkots 18.03.2024.].

⁵⁵ Senāta Administratīvo lietu departamenta 27.03.2020. spriedums lietā A420202416, SKA-733/2020, 17.punkts. Pieejams: <https://www.at.gov.lv/lv/tiesu-prakse/judikaturas-nolemumu-arhivs/administrativo-lietu-departaments/hronologiska-seciba?lawfilter=0&year=2020> [aplūkots 18.03.2024.].

⁵⁶ Kriminālprocesa likums: LV likums. Pieejams: Kriminālprocesa likums [aplūkots 11.02.2024.].

vien tai ar noziedzīgu nodarījumu nodarīts kaitējums. Svarīgi, ka kriminālprocesā par cietušo ir atzīstama persona, kurai kaitējums ir nodarīts tieši, nevis pastarpināti. Lai izvērtētu, vai mantojuma masai var tikt atzīts cietušās personas statuss kriminālprocesā, ir jāņem vērā KPL 95.panta trešā daļa. Tā paredz, ka, ja persona mirusi, cietušais kriminālprocesā var būt kāds no mirušā tuviniekiem. Tiesības tuviniekiem tikt atzītiem par cietušajiem ir gan tad, ja faktiski cietušais ir miris noziedzīgā nodarījuma rezultātā, gan tad, ja nāve iestājusies pirms procesa uzsākšanas vai procesa laikā nesaistīti ar izdarīto noziedzīgo nodarījumu.⁵⁷ Tāpēc, ja noziedzīgais nodarījums ir bijis pret mantojuma atstājēju, tad par cietušo kriminālprocesā tiks atzīta nevis mantojuma masa, bet gan fiziskās personas tuvinieki. Mantojuma masa varētu būt cietušais tikai tad, ja noziedzīgā nodarījuma rezultātā ir nodarīts kaitējums mantojuma masā ietilpstošai lietu kopībai, piemēram, tā prettiesiski samazināta.

Mantojuma masas procesuālo tiesībspēju ir divreiz vērtējusi arī Satversmes tiesa. Tiesa norādīja, ka mantojuma masu Satversmes tiesas procesā nevar pārstāvēt uz pilnvaras pamata, t.i., bez aizgādības nodibināšanas un aizgādņa iecelšanas. Teorētiski Satversmes tiesas procesā mantojums kā juridiska persona varētu darboties ar savu reprezentu, mantojuma aizgādni, kamēr mantojuma atstājēja vietā nav iestājies viņa tiesību pārņēmējs – mantinieks.⁵⁸ Satversmes tiesa ir atzinusi, ka tās „judikatūrā jautājums par to, vai mantojuma masai ir tiesības vērsties Satversmes tiesā, nav ticis vērtēts un šāda vērtējuma veikšanai kolēģija ir ierobežota tās rīcībā esošo materiālu ziņā. Kolēģijai ir šaubas, vai mantojuma masa ir pamattiesību subjekts, bet Satversmes tiesa, izskatot lietu, atkārtoti šo jautājumu var izvērtēt, ņemot vērā lietas sagatavošanas stadijā savāktos materiālus”.⁵⁹ Taču visi priekšnoteikumi, lai mantojuma masa kā juridiska persona varētu iesniegt konstitucionālo sūdzību, var arī iestāties. Piemēram, mantojuma masas sastāvs varētu tikt samazināts ar apstrīdamu tiesību normu.

Ņemot vērā visu iepriekš minēto, jāsecina, ka mantojums būtu jāuzskata par pilnvērtīgu juridisku personu. Respektīvi, nav pamata uzskatīt, ka mantojuma masai nebūtu jāpiešķir tās pašas procesuālās tiesības, kas piemīt jebkurai juridiskai personai. Svarīgi, ka jebkāda mantojuma masas procesuālo tiesību

ierobežošana var apgrūtināt aizgādņa vai testamenta izpildītāja iespējas efektīvi saglabāt mantojuma masas vērtību. Tāpēc jāpiekrīt Baltijas Vietējo Civillikumu kopojuma 1692.panta komentārā minētajam, ka mantojuma masa no citām juridiskajām personām atšķiras tikai līdz pārstāvja iecelšanai. Tiklīdz ir iecelts pārstāvis, mantojuma masa ir pilnvērtīga juridiskā persona.⁶⁰

KOPSAVILKUMS

1. Mantojums ir juridiska persona uz likuma pamata, tas var iegūt tiesības un uzņemties saistības. Mantojums kļūst par juridisku personu mantojuma atstājēja nāves brīdī, tai nav nepieciešama īpaša nodibināšanas kārtība vai kāds sevišķs akts juridiskās personības iegūšanai, un kā tiesību subjekts tā turpina pastāvēt līdz brīdim, kad mantinieki pieņem un iegūst mantojumu. Mantojuma kā juridiskas personas pārstāvību var realizēt mantojuma aizgādņi vai testamenta izpildītājs.
2. Ar Grozījumiem likumdevējs plāno mantojuma masas aizgādņa atbildības modeli pielīdzināt Komerclikuma 169.pantā paredzētajai kapitālsabiedrības valdes locekļa atbildībai, paredzot vainas prezumpcijas modeli, taču vienlaikus ir paredzēts aizgādņa mantinieku atbildības pienākums situācijā, kad aizgādņim viņa pārvaldības dēļ radies pienākums atlīdzināt zaudējumus mantojuma atstājēja mantiniekiem. Tomēr šāds regulējums ir vērtējams kritiski, jo aizgādņa mantiniekiem var nākties aizstāvēties procesā, par kura strīda priekšmetu viņiem nav pilnīgi nekādas informācijas, un atspēkot aizgādņa vainas prezumpciju tiesvedībā.
3. Nav pamata uzskatīt, ka mantojuma masai nebūtu jāpiešķir tās pašas procesuālās tiesības, kas piemīt jebkurai juridiskai personai, turklāt jebkāda mantojuma masas procesuālo tiesību ierobežošana var apgrūtināt aizgādņa vai testamenta izpildītāja iespējas efektīvi saglabāt mantojuma masas vērtību, kas secīgi neļauj radīt zaudējumus mantiniekiem, kā arī ļauj aizsargāt mantojuma atstājēja kreditorus, kas var vērst savus prasījumus pret mantojumu kā tiesību subjektu, kas ir īpaši svarīgi situācijās, kad var pastāvēt nokavējuma risks.

⁵⁷ Strada-Rozenberga K. Komentārs Kriminālprocesa likuma 95.pantam. Grām.: Kriminālprocesa likuma komentāri. A daļa. Zinātniskā monogrāfija prof. Kristīnes Stradas-Rozenbergas zinātniskā redakcijā. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2019, 335.lpp.

⁵⁸ Satversmes tiesas 2022.gada 5.janvāra lēmums par atteikšanos ierosināt lietu (pieteikums Nr. 237/2021), 5.punkts. Pieejams: <https://www.satv.tiesa.gov.lv/decisions/ricibas-sedes-2022-gada-5-janvara-lemums-pieteikums-nr-237-2021/> [aplūkots 18.03.2024.].

⁵⁹ Satversmes tiesas 2022.gada 17.novembra lēmums par atteikšanos ierosināt lietu (pieteikums Nr.170/2022), 6.punkts. Pieejams: <https://www.satv.tiesa.gov.lv/decisions/kolegijas-2022-gada-17-novembra-lemums-pieteikums-nr-170-2022/> [aplūkots 18.03.2024.]. Konkrētā lieta netika ierosināta, jo iesniegtais pieteikums neatbilda Satversmes tiesas likuma 19.² panta ceturtnās daļas otrajā teikumā noteiktajām prasībām.

⁶⁰ Буковскій В. Сводъ гражданскихъ узаконеній губерній Прибалтійскихъ съ продолженіемъ 1912–1914 г. г. и съ разъясненіями въ 2 томахъ. Томъ I, содержащій Введеніе, Право семейственное, Право вешное, и Право наслбдованія. Рига: Типографія Г. Гемпель и Ко, 1914, с. 684.

SERVITŪTA TIESĪBA PAŠAM UZ SAVU LIETU

Referāts nolasīts 82.Latvijas Universitātes zinātniskajā konferencē 2024.gada 20.februārī; pirmpublicējums konferences tiesību zinātnes rakstu krājumā „Likumdošana un tās rezultāti Latvijā: pagātnes mācības, mūsdienu tendences, problēmas un risinājumi”

Dr. iur. Erlens KALNIŅŠ

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes Civiltiesisko zinātņu katedras docents, Senāta Civillietu departamenta senators

[1] Kā noteikts Civillikuma (turpmāk – CL) 1130.pantā, „servitūts ir tāda tiesība uz svešu lietu, ar kuru īpašuma tiesība uz to ir lietošanas ziņā aprobežota kādai noteiktai personai vai noteiktam zemes gabalam par labu”. Turpinot domas līniju, CL 1131.pantā paredzēts, ka tāds servitūts, kas nodibināts par labu noteiktam tiesību subjektam, ir personālservitūts (sk. CL 1190.–1230.pantu), savukārt tāds servitūts, kas nodibināts par labu kādam noteiktam nekustamam īpašumam tā, ka servitūtu izlieto katrreizējais šā nekustamā īpašuma īpašnieks, ir reālservitūts (sk. CL 1141.–1189.pantu).

[1.1] No minētajām normām izriet, ka servitūts ir tāda lietu tiesība uz svešu lietu, kura piešķir ekskluzīvu mantisku vai nemantisku labumu noteiktam tiesību subjektam vai noteikta nekustamā īpašuma katrreizējam īpašniekam un uz kuras pamata servitūta izlietotājs ir tiesīgs 1) vai nu tieši un noteiktā veidā lietot vai izmantot ar servitūtu apgrūtināto jeb kalpojošo lietu (šāds saturs ir, piemēram, ceļa servitūta tiesībai, pārkaru būves tiesībai un dzīvokļa tiesībai), 2) vai arī aizliegt kalpojošā nekustamā īpašuma katrreizējam īpašniekam veikt noteiktu faktiskā rakstura darbību viņa nekustamajā īpašumā, kuru – neesot konkrētajam servitūtam – minētais īpašnieks varētu veikt (šāds saturs ir augstākas būves tiesībai, gaismas tiesībai un skata tiesībai).¹

Pirmajā gadījumā runa ir par „pozitīvu servitūtu”, kuram atbilst kalpojošās lietas katrreizējā īpašnieka pienākums paciest, ka ar nodibināto servitūtu atļauto darbību vai iedarbību uz kalpojošo lietu īsteno servitūta izlietotājs (*servitus in patiendo*). Otrajā gadījumā runa ir par „negatīvu servitūtu”, kuram atbilst kalpojošā nekustamā īpašuma katrreizējā īpašnieka pienākums atturēties no tādas faktiskā rakstura darbības veikšanas savā nekustamajā īpašumā, kas aizliegta ar nodibināto servitūtu (*servitus in non faciendo*).²

[1.2] Ne tikai izpratne par servitūta tiesības un tai atbilstošā pienākuma tipiskajām izpausmēm, bet arī ideja par servitūtu kā „tiesību uz svešu lietu” (*ius in re aliena*) ir balstīta romiešu tiesību tradīcijās. Jau

romiešu tiesībās nostiprinājās princips, ka „nevienam sava lieta nekalpo [kā servitūta priekšmets]” (*nulli res sua servit*), proti, servitūta priekšmets nevar būt pašam servitūta izlietotājam piederoša lieta, jo īpašniekam jau uz īpašuma tiesības pamata ir visas tās lietošanas un izmantošanas iespējas, kuras var ietilpt servitūta saturā,³ respektīvi, īpašums kā saturiski pilnīgāka tiesība „aprij” servitūtu.⁴ Atbilstoši šim principam nebija iespējama, piemēram, viena zemesgabala apgrūtināšana ar servitūtu par labu citam zemesgabalam (vai šāda servitūta turpmāka pastāvēšana), ja abi zemesgabali piederēja vienam un tam pašam īpašniekam.⁵ Līdz ar to gadījumā, kad īpašuma tiesība un servitūta tiesība uz lietu apvienojās vienā personā, servitūts izbeidzās ar sakritumu (*confusio*),⁶ jo visas tās tiesiskās iespējas, kuras personai pieder uz servitūta tiesības pamata, tagad tai pieder uz īpašuma tiesības pamata.⁷

Arī 1864.gada Vietējo civillikumu kopojuuma (turpmāk – VCL) 1095.pantā bija noteikts, ka „nevienam nevar būt servitūta tiesība uz savu paša lietu”.⁸ Kaut gan šī norma nav pārņemta CL, no VCL ir pārņemtas normas, kurās atbilstoši iepriekšminētajam romiešu tiesību principam ir regulēta servitūtu izbeigšanās ar sakritumu (sk. CL 1237.panta 2.punktu un 1241.pantu).

[1.3] Balstoties uz konkrētu tiesu prakses piemēru, raksta uzdevums ir noskaidrot, vai arī mūsdienu Latvijas tiesībās, tostarp ņemot vērā attīstības tendences citās ģermāņu tiesību sistēmas valstīs (Šveicē, Vācijā, Austrijā), ir saglabājama klasiskā izpratne par servitūtu kā „tiesību uz svešu lietu”, kas izslēdz juridisku iespēju nodibināt servitūta tiesību pašam uz savu lietu.

¹ Sal.: Baron Ю. Система римского гражданского права. Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2005, §156, с.408, 410; Višņakova G., Balodis K. Latvijas Republikas Civillikuma komentāri. Lietas. Valdījums. Tiesības uz svešu lietu (841.–926., 1130.–1400.p.). Rīga: Mans Īpašums, 1998, 64., 65., 67.lpp.

² Sk. Senāta 2023.gada 14.jūnija lēmuma lietā Nr.SK-644/2023 11.1.–11.5.punktu. Pieejams: <https://www.at.gov.lv/downloadlawfile/9224> [aplūkots 18.03.2023.].

³ Sk. Хвостов В. М. Система римского права. Москва: Издательство Спарк, 1996, с.300; Kaser M., Knütel R., Lohsse S. Römisches Privatrecht. 21. Aufl. München: Verlag C. H. Beck, 2017, §28, Rn.11.

⁴ Sk. Гриммъ Д. Д. Лекции по догме римского права. Изд. 5. Рига: Издание Давида Гликсмана, 1924, §139, с.207.

⁵ Sk. Франчози Д. Институционный курс римского права. Москва: Статут, 2004, с.327.

⁶ Sk. Хвостов В. М., 1996, с. 300–301; Франчози Д., 2004, с.327.

⁷ Sk. Барон Ю., 2005, §156, с.409.

⁸ Vietējo civillikumu kopojuums (Vietējo likumu kopojuums. 3.daļa). Tieslietu ministrijas sevišķas komisijas sagatavojumā. Rīga: Valters un Rapa, 1928, 135.lpp.

1. TIESU PRAKSES PIEMĒRS – LIETAS APSTĀKĻI UN JURIDISKĀ ARGUMENTĀCIJA

[2] Pirms astoņiem gadiem Senāts izskatīja zemesgrāmatu lietu (sakarā ar nostiprinājuma lūdzēja blakus sūdzību par viņam negatīvu apgabaltiesas lēmumu), kurā Senātam bija jāatbild uz jautājumu, vai juridiski ir iespējams nostiprināt zemesgrāmatā tādu reālservitūtu, ar ko viens no diviem nekustamajiem īpašumiem, kuri pieder tam pašam īpašniekam (nostiprinājuma lūdzējam), tiek apgrūtināts par labu otram viņa nekustamajam īpašumam.

[2.1] Atbilstoši konkrētās lietas apstākļiem nostiprinājuma lūdzējam piederēja divi blakus esoši zemesgabali, kas ierakstīti atsevišķos zemesgrāmatas nodalījumos kā patstāvīgi nekustamie īpašumi, turklāt viens no zemesgabaliem tobrīd jau bija apbūvēts. Nostiprinājuma lūdzējs vērsās tiesā ar nostiprinājuma līgumu, kurā, pamatojoties uz paša izdotu vienpusēju aktu par reālservitūtu nodibināšanu, lūdza tiesu nostiprināt zemesgrāmatā ceļa servitūtu un ūdensvada servitūtu, apgrūtinot vienu no viņam piederošajiem zemesgabaliem, kas robežojas ar pilsētas ielu, par labu otram (apbūvētajam) zemesgabalam, lai tādējādi pirmais būtu kalpojošais un otrais – valdošais nekustamais īpašums.

Ar zemesgrāmatu tiesneša lēmumu nostiprinājuma lūgums tika atstāts bez ievēribas. Konstatējot, ka atbilstoši zemesgrāmatu ierakstiem nostiprinājuma lūdzējs ir abu nekustamo īpašumu vienīgais īpašnieks, tiesnesis norādīja, ka, ņemot vērā CL 1130.pantu (servitūts ir „tiesība uz svešu lietu”) un 1237.panta 2.punktu („servitūti izbeidzas ar tiesības un pienākuma sakritumu vienā personā”), likumā nav paredzēta iespēja, pamatojoties uz vienpusēju aktu, nodibināt servitūtu uz pašam servitūta izlietotajam piederošu lietu, turklāt jebkura tiesība, kuru iespējams piešķirt ar servitūtu, jau ietilpst īpašuma tiesības sastāvā.

Par minēto lēmumu iesniegtajā blakus sūdzībā nostiprinājuma lūdzējs vērsa tiesas uzmanību uz to, ka atbilstoši CL 1131.pantam reālservitūta gadījumā nav svarīgi, kurš tieši ir nekustamā īpašuma īpašnieks, jo reālservitūts tiek nodibināts uz kalpojošo nekustamo īpašumu par labu valdošajam nekustamajam īpašumam, un šī lietu tiesība ir spēkā kā nekustamā īpašuma apgrūtinājums neatkarīgi no tā, kam pieder viens vai otrs nekustamais īpašums. Turklāt servitūta nodibināšana palielina valdošā nekustamā īpašuma tirgus vērtību. Nostiprinājuma lūdzējs arī norādīja, ka viņš vēlas reāli sadalīt potenciālo valdošo nekustamo īpašumu vairākos atsevišķos zemesgabalos, ko iespējams izdarīt vienīgi tad, ja katram jaunizveidotajam zemesgabalam tiek nodrošināta piekļuve no publiska ceļa vai ielas, nostiprinot zemesgrāmatā atbilstošu servitūtu. Darbojoties privāttiesību jomā, nekustamā īpašuma īpašniekam ir plaša rīcības brīvība darīt to, kas nav aizliegts ar likumu, tostarp vienpusēji apgrūtināt sev piederošo nekustamo īpašumu ar lietu tiesībām un lūgt tās nostiprināt zemesgrāmatā.

Atstājot negrozītu pārsūdzēto lēmumu, apgabaltiesa pievienojās pārsūdzētā lēmuma motīviem, papildus norādot, ka CL 1241.panta noteikumiem (par tiesiskajām sekām, kādas iestājas sakrituma gadījumā) neatbilst nostiprinājuma lūdzēja viedoklis par to,

ka reālservitūta gadījumā nav svarīgi, kurš tieši ir nekustamā īpašuma īpašnieks. Ja valdošais un kalpojošais nekustamais īpašums pieder vienai un tai pašai personai, tas saskaņā ar CL 1237.panta 2.punktu un 1241.pantu ir pamats jau nodibināta servitūta izbeigšanai.

[2.2] Par apgabaltiesas lēmumu iesniegtajā blakus sūdzībā nostiprinājuma lūdzējs atkārtoti uzsvēra, ka viņš bija lūdzis tiesu nostiprināt zemesgrāmatā ceļa servitūtu uz pilsētas ielai blakus esošo nekustamo īpašumu, lai varētu veikt otra nekustamā īpašuma reālu sadali vairākos atsevišķos zemesgabalos, kā arī lai palielinātu jaunizveidoto zemesgabalu tirgus vērtību.

Proti, saskaņā ar spēkā esošajām publisko tiesību normām nekustamā īpašuma reālas sadales gadījumā īpašnieka pienākums ir gādāt par to, lai katram jaunizveidotajam zemesgabalam būtu nodrošināta piekļuve no publiskā ceļa vai ielas (sk. Zemes pārvaldības likuma 7.pantu, Ministru kabineta 2013.gada 30.aprīļa noteikumu Nr.240 „Vispārīgie teritorijas plānošanas, izmantošanas un apbūves noteikumi” 13.punktu). Citiem vārdiem, lai sev piederošo nekustamo īpašumu reāli sadalītu atsevišķos zemesgabalos, īpašniekam jāgādā par to, lai zemesgrāmatā tiktu nostiprināts ceļa servitūts uz vienu zemesgabalu par labu otram zemesgabalam, tādējādi nodrošinot tādu piekļuvi šim otram zemesgabalam, kas ir liettiesiska un nav atkarīga no pirmā zemesgabala katreizējā īpašnieka iegribas. Minētās publisko tiesību normas neparedz izņēmumu gadījumam, kad piekļuve vienam zemesgabalam tiek nodrošināta cauri citam zemesgabalam, kas pieder tam pašam īpašniekam, jo tādējādi netiktu nodrošināta piekļuves nepārtrauktība, mainoties zemesgabala īpašniekam, un piekļuves iespējas liettiesiskais spēks. Turklāt zemesgabalam bez piekļuves ir mazāka tirgus vērtība un līdz ar to – mazāka piespiedu pārdošanas vērtība.

Visbeidzot, kā aizrādīja nostiprinājuma lūdzējs, ja tiesas doto CL 1237.panta 2.punkta un 1241.panta normu iztulkojumu atzītu par pareizu, tad, lai nodrošinātu piekļuvi valdošajam nekustamajam īpašumam un paaugstinātu tā tirgus vērtību, šāda servitūta nostiprināšanai zemesgrāmatā īpašniekam nāktos formāli atsavināt kādu niecīgu domājamo daļu no kalpojošā nekustamā īpašuma savai uzticības personai, lai pēc servitūta nostiprināšanas zemesgrāmatā šo bezjēdzīgo darījumu atceltu, servitūta nostiprinājumam saglabājoties. Nostiprinājuma lūdzēja ieskatā minētais liecina par tiesas dotā tiesību normu iztulkojuma aplamību.

[2.3] Ar 2016.gada 10.maija lēmumu lietā Nr.SK-1728/2016⁹ Senāts atstāja negrozītu pārsūdzēto lēmumu un noraidīja nostiprinājuma lūdzēja blakus sūdzību.

Senāts atzina, ka, atstājot bez ievēribas nostiprinājuma līgumu, zemesgrāmatu tiesnesis pamatoti secinājis, ka servitūtu nav iespējams nodibināt uz savu lietu, kā to konkrētajā gadījumā lūdzis nostiprinājuma lūdzējs, būdams abu nekustamo īpašumu īpašnieks. Citiem

⁹ Senāta 10.05.2016. lēmums lietā Nr.SK-1728/2016. Pieejams: <https://www.at.gov.lv/downloadlawfile/151> [aplūkots 18.03.2023.].

vārdiem, likums nepieļauj īpašnieka iespēju nodibināt reālservitūtu uz vienu no diviem viņam piederošajiem nekustamajiem īpašumiem par labu otram viņa nekustamajam īpašumam.¹⁰

Šo secinājumu Senāts ir pamatojis ar norādi uz Civillikuma 1130.panta un 1237.panta 2.punkta normām un šādām juridiskās literatūras atziņām. Proti, pēc savas juridiskās dabas servitūts kā „tiesība uz svešu lietu” ir svešas lietas lietošanas tiesība, kas piešķirta servitūta izlietotājam.¹¹ Reālservitūta attiecība pastāv starp divu nekustamu īpašumu īpašniekiem, ja šīs lietas nepieder vienai un tai pašai personai un viens nekustamais īpašums ir apgrūtināts par labu otram nekustamajam īpašumam.¹² Servitūts nevar tikt nodibināts uz servitūta izlietotāja paša lietu, jo jebkura tiesība, kuru iespējams piešķirt ar servitūtu, tāpat ietilpst viņa īpašuma tiesības sastāvā. Tāpēc, piemēram, divu blakus esošu nekustamu īpašumu īpašnieks nevar nodibināt reālservitūtu uz vienu no šiem īpašumiem par labu otram īpašumam.¹³ To, ka servitūtu nav iespējams nodibināt uz savu lietu, apstiprina CL 1237.panta 2.punkts, kuram atbilstoši servitūti izbeidzas ar tiesības un pienākuma sakritumu vienā personā, kas nozīmē to, ka servitūta izlietotājs kļūst par kalpojošās lietas īpašnieku vai kalpojošās lietas īpašnieks pārņem servitūta izlietotāja tiesības, nezaudējot savu īpašuma tiesību uz kalpojošo lietu.¹⁴

2. VALDOŠAIS VIEDOKLIS LATVIJAS TIESĪBĀS

[3] Senāta 2016.gada 10.maija lēmums lietā Nr.SK-1728/2016 atspoguļo Latvijas tiesībās joprojām valdošo viedokli par servitūtu kā tiesību uz svešu, t.i., pašam servitūta izlietotājam nepiederošu, lietu.

[3.1] Tā, skaidrojot VCL 1095.panta normu („nevienam nevar būt servitūta tiesība uz savu pašu lietu”), 19.gadsimta beigū juridiskajā literatūrā norādīts, ka servitūta tiesības saturā ietilpstošā lietas lietošanas un izmantošanas iespēja pieder īpašniekam jau uz īpašuma tiesības pamata, tāpēc minētajai tiesiskajai iespējai nav piemērojami noteikumi par servitūtiem.¹⁵ Šim klasiskajam apsvērumam pilnībā atbilst Senāta arguments, ka jebkura tiesība, kuru iespējams piešķirt ar servitūtu, tāpat jau ietilpst īpašuma tiesības sastāvā.¹⁶

Citiem vārdiem, īpašuma tiesība kā vispilnīgākā un visaptverošākā lietu tiesība piešķir īpašniekam visplašāko lietošanas un rīcības iespēju pār lietu (sk. CL 927., 1036.–1038.pantu). Savukārt pārējās lietu tiesības (t.i., servitūta tiesība, apbūves tiesība, reālnastas tiesība, ķīlas tiesība un izpirkuma tiesība)

piešķir tiesīgajai personai saturiski un parasti arī laika ziņā ierobežotu iedarbības iespēju uz lietu, kas atrodas citas personas īpašumā. Pastāvot „tiesībai uz svešu lietu”, attiecīgās lietas īpašnieks ir ierobežots atsevišķu īpašuma tiesības sastāvā ietilpstošo tiesisko iespēju izlietošanā (tāpēc pārējās lietu tiesības dēvē arī par īpašuma tiesības aprobežojumiem vai liettiesiskiem apgrūtinājumiem). Taču, kolīdz šāda tiesība uz svešu lietu izbeidzas, īpašuma tiesības izlietošanas iespēja pati no sevis atjaunojas tās sākotnējā apjomā (īpašuma tiesības elastīguma princips).¹⁷

[3.2] Romiešu tiesībām raksturīgais īpašuma tiesības pretnostatījums citām lietu tiesībām kā „tiesībām uz svešu lietu” (*iura in re aliena*), kuram atbilstoši lietu tiesības iedalīja divās grupās (īpašuma tiesība un visas pārējās lietu tiesības), ticis akcentēts arī Latvijas 20.gadsimta 30.gadu beigū juridiskajā literatūrā. Proti, lietu tiesība ir tiesiska vara (iespēja), kas var būt pilna vai nepilna: 1) pilna vara ir uz savu lietu (*sua res*); 2) nepilna – uz svešu lietu kā lietu tiesība uz svešu lietu (*res aliena*) jeb kā neīpašnieka lietu tiesība.¹⁸ Tikai īpašums ir lietu tiesība uz savu lietu, savukārt citu lietu tiesību veidus apvieno viena pazīme: šīs tiesības attiecas uz svešu lietu. Tāpēc izšķiramas divas lietu tiesību grupas: 1) lietu tiesība, kas pieder īpašniekam (īpašnieka lietu tiesība, īpašuma tiesība), un 2) lietu tiesības, kas pieder neīpašniekam (neīpašnieka lietu tiesības: servitūta tiesība, reālnastas tiesība, ķīlas tiesība, izpirkuma tiesība). Šī klasifikācija arī parāda to, kāpēc, piemēram, īpašniekam nepieder servitūta tiesība pašam uz savu lietu.¹⁹ No CL 1130.panta izriet, ka servitūts ir lietu tiesība uz svešu lietu, respektīvi, servitūts nevar pastāvēt uz savu lietu (*nulli res sua servit*).²⁰

Arī jaunākajā juridiskajā literatūrā atzīts, ka līdzās īpašuma tiesībai (kā vispilnīgākajai un visaptverošākajai lietu tiesībai) CL lietu tiesību daļā ir regulētas arī tiesības uz svešu lietu (servitūta tiesība, apbūves tiesība, reālnastas tiesība, ķīlas tiesība un izpirkuma tiesība), kuras – kā neīpašniekam piederošas tiesības – ierobežo paša īpašnieka tiesisko varu pār lietu, taču šī vara pilnā apmērā atjaunojas tad, kad izbeidzas neīpašnieka, piemēram, servitūta izlietotāja vai ķīlas ņēmēja, tiesība uz lietu.²¹

[3.3] Vienlaikus jānorāda, ka, komentējot VCL 1095.panta normu, 20.gadsimta sākuma juridiskajā literatūrā arī vērsta uzmanība uz ģermāņu tiesu prakses atziņu (kas balstīta romiešu tiesību avotos), ka vienam no kopīpašniekiem var piederēt servitūta tiesība uz nekustamo īpašumu, kas viņam pieder kopīgi ar citiem kopīpašniekiem, ja servitūta tiesību kopīpašnieks

¹⁰ Sk. Senāta 10.05.2016. lēmuma lietā Nr.SK-1728/2016 8.1.punktu.

¹¹ Sk. Sinaiskis V. Latvijas civiltiesību apskats. Lietu tiesības. Saisību tiesības. Rīga: Latvijas Juristu biedrība, 1996, 75.lpp.

¹² Sk. Rozenfelds J. Lietu tiesības. 4.izd. Rīga: Zvaigzne ABC, 2011, 143.lpp.

¹³ Višņakova G., Balodis K., 1998, 64.lpp.

¹⁴ Turpat, 135.lpp.

¹⁵ Sk. Erdmann C. System des Privatrechts der Ostseeprovinzen Liv-, Est- und Curland. Bd. II. Sachenrecht. Rīga: N. Kymmelf's Verlag, 1891, S.256.

¹⁶ Sk. Senāta 10.05.2016. lēmuma lietā Nr.SK-1728/2016 8.1.punktu.

¹⁷ Sk. Grūtups A., Kalniņš E. Civillikuma komentāri. Trešā daļa. Lietu tiesības. Īpašums. 2.izd. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2002, 17.lpp.

¹⁸ Sk. Sinaiskis V., 1996, 21.lpp.

¹⁹ Sk. turpat, 28.lpp.

²⁰ Sk. turpat, 74., 76.lpp.

²¹ Sk. Balodis K. Ievads civiltiesībās. Rīga: Zvaigzne ABC, 2007, 119.–120.lpp.

ieguvīs pirmskopīpašuma domājamās daļas.²² No minētā izriet, ka kopīpašumā esošs nekustams īpašums var būt apgrūtināts ar reālservitūtu vai personālservitūtu par labu vienam no kopīpašniekiem.²³

Turklāt, aplūkojot Latvijā spēkā esošās lietu tiesību normas, jau 20.gadsimta 20.–30.gados norādīts, ka tiesības uz svešu lietu dēvē arī par „ierobežotām lietu tiesībām” (*ограниченные вещные права*).²⁴ Kaut gan pēc vispārīgā principa nav iespējams servitūts pašam uz savu lietu, trešo personu interesēs lietu tiesība uz svešu lietu var saglabāties, ja par šīs tiesības subjektu kļūst pats lietas īpašnieks, piemēram, kad zemesgabala īpašnieks kļūst par apbūves tiesīgā tiesību pārņēmēju. Turklāt Šveices Civilkodeksa 733.pantā ir atļauta reālservitūta nodibināšana uz savu nekustamo īpašumu par labu citam nekustamajam īpašumam, kas pieder tam pašam subjektam.²⁵ Citiem vārdiem, romiešu tiesībās visas lietu tiesības iedalīja divās grupās, t.i., 1) īpašuma tiesība un 2) lietu tiesības uz cita lietu, bet mūsdienu tiesībās tiek atzītas arī tādas lietu tiesības, kuras pieder īpašniekam pašam uz savu lietu, bet nav īpašuma tiesība, piemēram, īpašniekam var piederēt servitūta tiesība vai ķīlas tiesība pašam uz savu lietu. Tāpēc Šveices Civilkodeksā, kas atzīstams par modernāko, lietu tiesības iedala šādi: 1) īpašuma tiesība un 2) ierobežotās lietu tiesības (*beschränkte dingliche Rechte*).²⁶

[3.4] Visbeidzot, iztulkojot CL 1130.pantu kopsakarā ar CL 1237.panta 2.punktu un 1241.panta trešo daļu, Senāts jau 2010.gada 15.septembra spriedumā lietā Nr.SK-171/2010,²⁷ pievienojoties juridiskās literatūras atziņām, secinājis, ka, no vienas puses, servitūtu nevar nodibināt uz paša servitūta izlietotāja lietu. Taču, no otras puses, lai servitūta tiesība izbeigtos ar sakritumu (*confusio*), nepieciešams pilnīgs sakritums, t.i., lai sakritums attiektos uz visiem kalpojošās lietas kopīpašniekiem. Ja no vairākiem kalpojošās lietas kopīpašniekiem tikai viens iegūst servitūta tiesību,

tad šī tiesība neizbeidzas.²⁸ Tādējādi gadījumā, kad tikai viens vai daži no kalpojošā nekustamā īpašuma kopīpašniekiem iegūst valdošo nekustamo īpašumu, kalpojošais nekustamais īpašums paliek apgrūtināts ar reālservitūtu.²⁹

Balstoties uz šīm atziņām, Senāts norādījis, ka tad, ja īpašuma tiesība uz valdošo un kalpojošo nekustamo īpašumu nesakrīt vienā personā, nav runas par pilnīgu sakritumu, kas nepieļauj servitūta nodibināšanu vai tā turpmāku pastāvēšanu. Tāpēc viena nekustamā īpašuma vienīgais īpašnieks ir tiesīgs prasīt piespiedu reālservitūta nodibināšanu uz citu nekustamo īpašumu arī tad, ja šis cits (kalpojošais) nekustamais īpašums pieder viņam kopīgi ar vienu vai vairākiem citiem kopīpašniekiem.³⁰

[3.5] Jāpiebilst, ka CL 1237.panta 2.punktā un 1241.panta pirmajā un otrajā daļā paredzētā servitūta izbeigšanās ar sakritumu pati par sevi neizraisa zemesgrāmatā izdarītā servitūta tiesības nostiprinājuma dzēšanu.

Regulējot līdzīgu tiesību jautājumu, t.i., jautājumu par hipotēkas dzēšanu, CL 1379.panta otrajā daļā ir tieši paredzēts, ka hipotēkas pilnīgai dzēšanai nepietiek ar to vien, ka dzēsts tās pamats (nodrošinātais prasījums), jo šāds dzēsums nav saistošs trešajām personām, kamēr zemesgrāmatā nav izdarīts atbilstošs ieraksts par konkrētās hipotēkas dzēsumu. Turklāt, iztulkojot minēto normu, Senāta praksē atzīts, ka ar sakritumu hipotēka nav uzskatāma par *ipso iure* dzēstu.³¹

Šāds princips ir attiecināms arī uz zemesgrāmatā nostiprinātas servitūta tiesības izbeigšanos, atzīstot, ka pilnīgs sakritums neatgriezeniski izbeidz servitūtu vienīgi tad, ja attiecīgais servitūta tiesības nostiprinājums zemesgrāmatā tiek dzēsts. Ja šāds dzēsums netiek izdarīts, servitūts formāli turpina būt spēkā un „atkal atjaunojas”, kolīdz tiesību sakritums izbeidzas (sal. CL 1241.panta pirmo daļu un 1859.pantu).³²

²² Sk. Буковский В. (сост.) Сводъ гражданскихъ узаконений губерний Прибалтійскихъ (съ продолжениемъ 1912–1914 г. г. и съ разъяснениями въ 2 томахъ). Т. I. Введение, Право семейственное, Право вещное и Право наследования. Рига: Г. Гемпель и Ко, 1914, с.469.

²³ Saskaņā ar CL 1068.panta otro daļu un 1232.panta otro daļu kopīpašumā esoša nekustamā īpašuma apgrūtināšanai ar servitūta tiesību nepieciešama visu šā nekustamā īpašuma kopīpašnieku piekrišana, sk. Senāta 14.02.2024. sprieduma lietā Nr.SK-96/2024 (C68390520) 16.1.punktu. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi/pdf/525219.pdf> [aplūkots 18.03.2024.].

²⁴ Sk. Тютрюмовъ И. М. Гражданское право. Изд. 2. Тарту: Типография Г.Лаакманъ, 1927, с.155.

²⁵ Ibid., с. 216, прим. 3.

²⁶ Sk. Čakste K. Civiltiesības. Lekcijas. Raksti. Rīga: Zvaigzne ABC, 2011, 78., 79.lpp.

²⁷ Senāta 15.09.2010. spriedums lietā Nr.SK-171/2010 (C23053907). Pieejams: <https://www.at.gov.lv/downloadlawfile/3233> [aplūkots 18.03.2023.].

²⁸ Sk. Erdmann C., 1891, S.269; Konradi F., Valters A. (sast.) Civillikumi ar paskaidrojumiem. Otrā grāmata. Lietu tiesības. Likuma teksts prof. Dr. iur. A.Būmaņa, H.Ēlersa un J.Lauvas tulkojumā. Rīga: Grāmatrūpnieks, 1935, 282.lpp.; Rozenfelds J., 2011, 159.lpp.

²⁹ Sk. Višņakova G., Balodis K., 1998, 139.lpp.

³⁰ Sk. Senāta 15.09.2010. sprieduma lietā Nr.SK-171/2010 (C23053907) 9.1. un 9.2.punktu.

³¹ Sk. Senāta 03.06.1931. spriedumu Nr.68 (Izvilki no Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta spriedumiem, VII. Sastādījuši: senators F.Konradi un Rīgas apgabaltiesas loceklis A. Valters. Rīga: autoru izdevums, 1931, 163.lpp.); Blaese H., Mende S. Das Sachenrecht. Lettlands Zivilgesetzbuch vom 28.januar 1937 in Einzeldarstellungen. Bd II, 2. Riga: Verlag der AG „Ernst Plates”, 1940, S.240.

³² Sal.: Berent B., Blaese H., Ehlers H., von Schilling C., Zimmermann Th. Einleitung – Familienrecht – Erbrecht. Lettlands Zivilgesetzbuch vom 28.januar 1937 in Einzeldarstellungen. Bd I. Riga: Verlag der AG „Ernst Plates”, 1938, S.313, Fn.22.

3. SITUĀCIJA CITĀS LĪDZĪGĀS TIESĪBU SISTĒMĀS

[4] Jautājums par to, vai lietas īpašniekam pašam uz savu lietu var piederēt arī citas lietu tiesības (piemēram, servitūta tiesība vai ķīlas tiesība), dažādās tiesību sistēmās tiek risināts dažādi. Mēs jau redzējām, kā šis tiesību jautājums tika risināts romiešu tiesībās un kāds šajā jautājumā ir valdošais viedoklis Latvijas tiesībās.

Ievērojot civiltiesiskā regulējuma līdzību, kā noderīgs paraugs un vienlaikus arī kā turpmākas attīstības pamudinājums var kalpot attiecīgā tiesību jautājuma risinājums citu ģermāņu tiesību sistēmas valstu (Šveices, Vācijas, Austrijas) tiesībās. Tāpēc koncentrēti jāaplūko „īpašnieka servitūta” problemātika Šveices, Vācijas un Austrijas normatīvajā regulējumā, tiesu praksē un tiesību doktrīnā.

3.1. Šveices tiesības

[5] Arī Šveices tiesībās ir spēkā vispārīgs princips, ka t.s. „ierobežotās lietu tiesības” pastāv vienīgi uz svešām lietām. Taču noteiktos izņēmuma gadījumos ir pieļaujams, ka īpašniekam pieder ierobežota lietu tiesība pašam uz savu nekustamo īpašumu,³³ jo ar zemesgrāmatu ierakstu palīdzību (t.i., ar vienā zemesgrāmatas nodalījumā izdarītajiem ierakstiem) visas trešās personas tiek pienācīgi informētas par to, ka konkrētā nekustamā īpašuma īpašniekam vienlaikus pieder arī kāda cita lietu tiesība uz to pašu nekustamo īpašumu. Zemesgrāmatu publicitāte nodrošina arī to, ka ar vienpusēju rīcību pats nekustamā īpašuma īpašnieks – bez citas personas līdzdalības – var aprobežot savu īpašuma tiesību ar citu sev piederošu lietu tiesību un lūgt to nostiprināt zemesgrāmatā, kā rezultātā ar nostiprināšanas brīdi šāda liettiesiskā rīcība kļūst acīmredzama arī trešajām personām.³⁴

[5.1] Pašam īpašniekam piederošas ierobežotas lietu tiesības pamatpiemērs ir „īpašnieka reālservitūts” (*Eigentümergebrauch*)³⁵ (turpmāk – Šveices ZGB) 733.pantā un 735.panta otrajā daļā. Šveices ZGB 733.pantā noteikts, ka „īpašnieks ir tiesīgs nodibināt reālservitūtu uz savu nekustamo īpašumu par labu citam sev piederošam nekustamajam īpašumam”. Savukārt Šveices ZGB 735.pantā regulētas sakrituma tiesiskās sekas, paredzot, ka tad, „ja servitūta izlietotājs kļūst par apgrūtinātā nekustamā īpašuma īpašnieku, viņš var dzēst reālservitūtu” (Šveices ZGB 735.panta pirmā daļa), bet, „kamēr dzēšana nenotiek, reālservitūts turpina pastāvēt kā lietu tiesība” (Šveices ZGB 735.panta otrā daļa).

Kā atzīts Šveices tiesību doktrīnā, abas minētās normas pēc analogijas ir piemērojamas arī

personālservitūtiem un reālnastām.³⁶

[5.2] Līdz ar to atbilstoši Šveices ZGB 733.pantam reālservitūtu jau sākotnēji iespējams nodibināt kā īpašnieka servitūtu.

Tā, piemēram, pēc lielāka zemesgabala reālas sadalīšanas vairākos apbūves gabalos īpašnieks jau iepriekš un pēc vienota plāna var noregulēt piekļuves un citus lietošanas un izmantošanas aspektus šo apbūves gabalu starpā, ar vienpusēju aktu nodibinot attiecīgus ceļa un ūdensvada servitūtus, kā arī apbūves ierobežojumus un aizliegumus (negatīvu servitūtu veidā), tādējādi jau pirms apbūves gabalu atsavināšanas nodrošinot mērķtiecīgu un plānveidīgu visas minētās teritorijas turpmāku izmantošanu un apbūvi.³⁷ Kalna nogāzē esoša zemesgabala īpašnieks, kurš finansiālu apsvērumu dēļ nolēmis reāli atdalīt un atsavināt zemākstāvošo daļu, vienlaikus saglabājot piekļuvi no publiskās ielas (ar kuru robežojas zemākstāvošā daļa) un brīvu skatu, var veikt zemesgabala reālu sadali divos atsevišķos nekustamos īpašumos un ar vienpusēju aktu apgrūtināt zemākstāvošo zemesgabalu ar ceļa servitūtu un skata tiesību par labu augstākstāvošajam zemesgabalam.³⁸ Pirms nekustamā īpašuma ieķīlāšanas īpašnieks to var apgrūtināt ar ceļa servitūtu par labu otram sev piederošam nekustamajam īpašumam, lai tādējādi jau iepriekš, t.i., pirms ieķīlātā nekustamā īpašuma iespējamās piespiedu pārdošanas, nodrošinātu nepieciešamo piekļuvi otram nekustamajam īpašumam.³⁹ No minētajiem piemēriem redzams, ka īpašnieka rīcības galvenais motīvs ir rūpes par nākotni, ņemot vērā viena (parasti – kalpojošā) nekustamā īpašuma paredzamo vai iespējamo nonākšanu citas personas īpašumā.

Īpašnieka reālservitūta priekšrocība izpaužas arī tādējādi, ka atbilstoši šis lietu tiesības nostiprināšanas datumam ir nosakāms arī tās rangs (prioritāte) attiecībā pret citām uz to pašu nekustamo īpašumu zemesgrāmatā nostiprinātām lietu tiesībām. No minētā ranga (prioritātes) izriet tādas priekšrocības īpašnieka servitūta izlietotājam, kādas viņam nebūtu kā īpašniekam.⁴⁰

[5.3] Savukārt atbilstoši ZGB 735.panta otrajai daļai īpašnieka servitūts var rasties tādējādi, ka jau nodibināts parasts reālservitūts pārvēršas par īpašnieka reālservitūtu (Šveices ZGB 735.panta otrā daļa), proti, servitūta izlietotājs iegūst ar attiecīgo reālservitūtu apgrūtināto (kalpojošo) nekustamo īpašumu vai arī kalpojošā nekustamā īpašuma īpašnieks kļūst par valdošā nekustamā īpašuma īpašnieku un kā vienā, tā otrā gadījumā neko nedara, lai dzēstu servitūta tiesības nostiprinājumu zemesgrāmatā. Arī šādā situācijā īpašnieka rīcību motivē rūpes par nākotni, jo viena vai abu nekustamo īpašumu atsavināšanas gadījumā iepriekšējais tiesiskais stāvoklis atkal pilnībā

³³ Sk. Schmid J., Hürlimann-Kaup B. Sachenrecht. 5. Aufl. Zürich, Basel, Genf: Schulthess, 2017, N 1184 f.

³⁴ Sk. Tuor P., Schnyder B., Schmid J., Jungo A. Das Schweizerische Zivilgesetzbuch. 14. Aufl. Zürich, Basel, Genf: Schulthess, 2015, §105 N 5; Hrubesch-Millauer S., Graham-Siegenthaler B., Roberto V. Sachenrecht. 5. Aufl. Bern: Stämpfli Verlag, 2017, N 07.49.

³⁵ Schweizerisches Zivilgesetzbuch (ZGB). Pieejams: https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/24/233_245_233/de [aplūkots 18.03.2024.].

³⁶ Sk. Hrubesch-Millauer S., Graham-Siegenthaler B., Roberto V., 2017, N 07.52 f; Schmid J., Hürlimann-Kaup B., 2017, N 1192.

³⁷ Sk. Tuor P., Schnyder B., Schmid J., Jungo A., 2015, §105 N 8.

³⁸ Sk. Hrubesch-Millauer S., Graham-Siegenthaler B., Roberto V., 2017, N 07.56.

³⁹ Sk. Schmid J., Hürlimann-Kaup B., 2017, N 1193; Tuor P., Schnyder B., Schmid J., Jungo A., 2015, §105 N 12.

⁴⁰ Sk. Tuor P., Schnyder B., Schmid J., Jungo A., 2015, §105 N 11.

atjaunosies,⁴¹ respektīvi, īpašnieka servitūts iegūs pilnu materiālu spēku (nozīmi, eksistenci) brīdī, kad īpašuma tiesība uz valdošo un kalpojošo nekustamo īpašumu „sašķelsies” un kāds no šiem nekustamajiem īpašumiem nonāks citas personas īpašumā.⁴² Līdz tam īpašnieka servitūts formāli eksistē zemesgrāmatu nostiprinājuma veidā, jo servitūta izlietotājam jau kā kalpojošā nekustamā īpašuma īpašniekam ir visas lietošanas un izmantošanas iespējas, kuras ietilpst konkrētā servitūta saturā.⁴³

3.2. Vācijas tiesības

[6] Ideja par to, ka ir pieļaujama pašam īpašniekam piederošu ierobežoto lietu tiesību pastāvēšana uz savu nekustamo īpašumu, izriet jau no Vācijas Civilkodeksa⁴⁴ (turpmāk – Vācijas BGB) 889. un 1009.paranāfā.

[6.1] Vācijas BGB 889.paranāfā noteikts, ka „lietu tiesība uz svešu nekustamo īpašumu neizbeidzas, ja nekustamā īpašuma īpašnieks iegūst minēto lietu tiesību vai arī šīs lietu tiesības subjekts iegūst īpašuma tiesību uz nekustamo īpašumu”.

Pirms Vācijas BGB spēkā stāšanās darbojās vispārīgs noteikums, ka tad, ja ierobežotā lietu tiesība un īpašuma tiesība apvienojas (konsolidējas) vienā personā, ierobežotā lietu tiesība izbeidzas, pamatojoties uz romiešu tiesību principu nulli *res sua servit*. Ar Vācijas BGB 889.paranāfā normu likumdevējs praktisku apsvērumu dēļ ir ierobežojis minēto principu. Šī norma piemērojama visām ierobežotajām lietu tiesībām uz nekustamu īpašumu, tostarp reālservitūta tiesībai, dzīvokļa tiesībai, lietojuma tiesībai, reālnastas tiesībai un apbūves tiesībai, turklāt nav nozīmes, kā notiek īpašuma tiesības apvienošanās ar citu lietu tiesību, t.i., starp dzīvajiem vai nāves dēļ. No tiesisko seku viedokļa attiecīgā ierobežotā lietu tiesība ir apspriežama kā atsevišķa (it kā trešajai personai piederoša) tiesība un principā atbilstoši tās sākotnējam saturam. Šāda tiesiskā regulējuma priekšrocība ir tā, ka apvienošanās gadījumā konkrēto ierobežoto lietu tiesību atbilstoši tās rangam (prioritātei) īpašnieks var saglabāt savā pierībā un pēc tam šo tiesību ar līdzšinējo rangu (prioritāti) pārnest citai personai bez nepieciešamības šādu tiesību dibināt no jauna (tādējādi arī izvairoties no nevajadzīgiem izdevumiem) vai arī kalpojošā nekustamā īpašuma atsavināšanas gadījumā konkrēto tiesību paturēt jau kā savu tiesību uz svešu lietu. Vēl viena priekšrocība ir tā, ka netiek skartas trešo personu tiesības uz konsolidēto tiesību (piemēram, trešo personu ķīlas un servitūta tiesības uz konsolidēto apbūves tiesību).⁴⁵

⁴¹ Sk. turpat, N 9; Schmid J., Hürlimann-Kaup B., 2017, N 1305, 1307.

⁴² Sk. Hrubesch-Millauer S., Graham-Siegenthaler B., Roberto V., 2017, N 07.55; Schmid J., Hürlimann-Kaup B., 2017, N 1193, 1305.

⁴³ Sk. Tuor P., Schnyder B., Schmid J., Jungo A., 2015, §105 N 10.

⁴⁴ Bürgerliches Gesetzbuch (BGB). Pieejams: <https://www.gesetze-im-internet.de/bgb/index.html> [aplūkots 18.03.2024.].

⁴⁵ Bürgerliches Gesetzbuch (BGB). Pieejams: <https://www.gesetze-im-internet.de/bgb/index.html> [aplūkots 18.03.2024.].

Vācijas BGB 889.paranāfā regulē ierobežoto lietu tiesību atvasinātu iegūšanu, taču neregulē šādu tiesību sākotnēju nodibināšanu. Tajā pašā laikā Vācijas BGB 1009.paranāfā noteikts, ka „kopīgo lietu var apgrūtināt arī par labu vienam kopīpašniekam” (Vācijas BGB 1009.paranāfā pirmā daļa) un „kopīgā nekustamā īpašuma apgrūtināšanu par labu cita nekustamā īpašuma katreizējam īpašniekam, kā arī cita nekustamā īpašuma apgrūtināšanu par labu kopīgā nekustamā īpašuma katreizējiem kopīpašniekiem neizslēdz tas, ka minētais cits nekustamais īpašums pieder vienam no kopīgā nekustamā īpašuma kopīpašniekiem” (Vācijas BGB 1009.paranāfā otrā daļa). Kā atzīts tiesu praksē, atbilstoši Vācijas BGB 1009.paranāfā pirmajai daļai kopīgais nekustamais īpašums var tikt apgrūtināts, piemēram, ar lietojuma tiesību vai reālnastas tiesību ne tikai par labu vienam kopīpašniekam, bet arī par labu vairākiem vai pat visiem kopīpašniekiem (piemēram, nodibinot abu laulāto lietojuma tiesību uz viņiem kopīgi piederošo nekustamo īpašumu). Savukārt Vācijas BGB 1009.paranāfā otrajā daļā, izslēdzot principa nulli *res sua servit* iedarbību, ir skaidri paredzēta iespēja nodibināt, piemēram, reālservitūta tiesību un reālnastas tiesību par labu tādām valdošajām nekustamajām īpašumam, kas attiecīgās tiesības nostiprināšanas brīdī pieder vienam no kalpojošā nekustamā īpašuma kopīpašniekiem.⁴⁶

[6.2] Turklāt laika gaitā Vācijas tiesu praksē ir izveidojusies nostiprinājusies ideja, ka – papildus likumā tieši neregulētajiem gadījumiem (sk. Vācijas BGB 1009., 1188. un 1196.paranāfā) – pats nekustamā īpašuma īpašnieks ar vienusēju gribas izteikumu ir tiesīgs sākotnēji nodibināt arī citas ierobežotās lietu tiesības uz savu nekustamo īpašumu, piemēram, reālservitūta tiesību, lietojuma tiesību (tostarp dzīvokļa tiesību) un apbūves tiesību. Šādu lietu tiesību nodibināšana ir paša īpašnieka ziņā, kuram nav jārēķinās ar vēl kādas citas personas gribas izteikumu kā priekšnoteikumu attiecīgās tiesības nostiprināšanai zemesgrāmatā. Parasti šādu lietu tiesību nodibināšana ir saistīta ar kalpojošā nekustamā īpašuma paredzamo vai iespējamo atsavināšanu nākotnē. Tāpat šādu tiesību nodibināšana ir ieteicama, lai ar attiecīgās īpašnieka lietu tiesības nostiprināšanu zemesgrāmatā iegūtu noteiktu rangu (prioritāti) un to saglabātu, vēlāk nodibinot citu personu lietu tiesības uz to pašu nekustamo īpašumu.⁴⁷

[6.3] Kā atzīts Vācijas tiesu praksē, īpašnieks ir tiesīgs ar vienusēju gribas izteikumu (vienpusēju nostiprinājuma līgumu) panākt „īpašnieka reālservitūta” (*Eigentümerservitut*) nostiprināšanu zemesgrāmatā, apgrūtinot vienu no viņam piederošajiem nekustamajiem īpašumiem par labu citam. Lai izvairītos no nevajadzīgiem nostiprinājumiem, saskaņā ar agrāk tiesu praksē valdījušo viedokli īpašniekam bija jāpierāda tādas tiesiski aizsargājamas, saimnieciskas vai ideālas intereses esība, kas attaisno īpašnieka reālservitūta nodibināšanu. Atbilstoši jaunākajā tiesu praksē valdošajam viedoklim ir pietiekama šādas intereses

⁴⁶ Sk. Gaier R., 2023, §1009, Rn.1.

⁴⁷ Ibid., §873, Rn.49.

iespējamība, tāpēc nav nepieciešams pierādīt īpašnieka patieso interesi.⁴⁸

Laikā, kad Vācijas tiesu praksē vispār netika akceptēta īpašnieka reālservitūta nodibināšanas iespēja (t. i., līdz 20.gadsimta 30.gadu sākumam), praksē tika izmantoti dažādi aplinkus ceļi, piemēram, domājamās daļas no apgrūtināmā nekustamā īpašuma atsavināšana citai personai un šīs daļas atsavināšana atpakaļ pēc reālservitūta nostiprināšanas zemesgrāmatā. Taču vienkāršākais un tiešākais ceļš, kā noregulēt piekļuves un citus lietošanas un izmantošanas aspektus starp diviem nekustamajiem īpašumiem, kuri atrodas vienas personas īpašumā, ir paša īpašnieka izdarīts vienpusējs gribas izteikums un tam sekojošais reālservitūta nostiprinājums zemesgrāmatā.⁴⁹

Attaisnojums īpašnieka reālservitūta nodibināšanai it īpaši pastāv tad, ja īpašnieks ir nodomājis atsavināt nekustamo īpašumu un tāpēc jau pirms atsavināšanas to apgrūtinā ar reālservitūtu, kuru viņš varēs izlietot pēc kalpojošā nekustamā īpašuma atsavināšanas. Līdzīga interese ir nekustamā īpašuma (piemēram, dzīvojamo māju ciemata) attīstītājam, kurš apbūvē lielu platību un pēc tās reālas sadales atsavina atsevišķus apbūvētos zemesgabalus, jo attīstītājs jau iepriekš ar īpašnieka (pozitīvu un negatīvu) reālservitūtu palīdzību var nodrošināt piekļuvi atsevišķiem zemesgabaliem, kā arī panākt, lai pēc atsavināšanas zemesgabalu katrreizējiem īpašniekiem būtu pienākums atturēties no zināmām faktiskā rakstura darbībām (piemēram, pienākums atturēties no jaunu būvju būvēšanas vai esošo būvju pārbūvēšanas).⁵⁰

[6.4] Agrākajā tiesu praksē vispārīgi netika pieļauta iespēja dibināt lietojuma tiesību pašam uz savu lietu, turpretī atbilstoši mūsdienu praksē valdošajam viedoklim vismaz attiecībā uz nekustamiem īpašumiem juridiski ir pieļaujams nodibināt „īpašnieka lietojuma tiesību” (*Eigentümersbrauch*), un šis viedoklis atbilst arī tiesu prakses atziņām par īpašnieka reālservitūtu. Īpašnieka lietojuma tiesības nodibināšana uz nekustamu īpašumu notiek ar īpašnieka vienpusēju gribas izteikumu (vienpusēju nostiprinājuma līgumu) un attiecīga nostiprinājuma izdarīšanu zemesgrāmatā.⁵¹

Saskaņā ar jaunākajā tiesu praksē valdošo viedokli nav nepieciešama īpaša interese, lai īpašnieks nodibinātu lietojuma tiesību pats uz savu nekustamo īpašumu. Turpretī saskaņā ar agrākajā tiesu praksē valdījušo viedokli īpašniekam, kurš lūdza nostiprināt zemesgrāmatā īpašnieka lietojuma tiesību, vajadzēja pierādīt īpašas intereses esību, turklāt bija strīdīgi, vai šādas lietu tiesības nodibināšanai nepieciešama īpašnieka tiesiska interese vai arī tikai saimnieciska vai ideāla interese. Agrākajā tiesu praksē arī tika veidotas tipisko gadījumu grupas, atzīstot, ka īpašnieka lietojuma tiesību pieļaujams nostiprināt zemesgrāmatā, lai tādējādi iegūtu noteiktu rangu (prioritāti) un to

saglabātu, vēlāk apgrūtinot nekustamo īpašumu ar citām lietu tiesībām, kā arī lai rezervētu sev lietojuma tiesību pirms kalpojošā nekustamā īpašuma gaidāmās atsavināšanas.⁵²

3.3. Austrijas tiesības

[7] Atbilstoši Austrijas tiesībām servitūts ir „tiesība uz svešu lietu”,⁵³ tāpēc Austrijas Civilkodeksa⁵⁴ (turpmāk – Austrijas ABGB) 526.parágrāfā ietverti šādi noteikumi: „Ja īpašuma tiesība uz kalpojošo un valdošo lietu apvienojas vienā personā, servitūts izbeidzas pats no sevis. Ja tomēr kāds no šiem nekustamajiem īpašumiem atkal tiek atsavināts, starplaikā nedzēšot servitūtu no zemesgrāmatas, valdošā nekustamā īpašuma īpašnieks atkal ir tiesīgs izlietot servitūtu.” Vienlaikus Austrijas ABGB 1446.parágrāfā paredzēts, ka „tiesības un saistības, kuras nostiprinātas zemesgrāmatā, ar apvienošanas neizbeidzas, kamēr tās netiek dzēstas no zemesgrāmatas (526.parágrāfs)”.

[7.1] Proti, ja īpašuma tiesība uz kalpojošo un valdošo nekustamo īpašumu apvienojas vienā personā vai arī personālservitūta izlietotājs iegūst īpašuma tiesību uz kalpojošo nekustamo īpašumu, zemesgrāmatā nostiprinātā servitūta tiesība izbeidzas tikai tad, ja tā tiek dzēsta. Ja servitūta tiesība tomēr netiek dzēsta, tā neizbeidzas un – līdzīgi kā t.s. „īpašnieka hipotēka” (*Eigentümershypothek*) – formāli turpina būt spēkā kā tiesība uz savu lietu jeb „īpašnieka servitūts” (*Eigentümerservitut*).⁵⁵

[7.2] Austrijas tiesību doktrīnā jau kopš 20.gadsimta sākuma tiek pārstāvēts viedoklis (kas mūsdienu doktrīnā kļuvis par valdošo), ka juridiski ir iespējama arī īpašnieka servitūta sākotnēja nodibināšana un ka nav nepieciešams, lai valdošā un kalpojošā nekustamā īpašuma īpašnieki būtu dažādas personas. Klasisks arguments ir šāds: ja jau pēc tam, kad īpašuma tiesība uz kalpojošo un valdošo nekustamo īpašumu ir apvienojusies, reālservitūts atkal atjaunojas, atsavinot kādu no minētajiem nekustamajiem īpašumiem (sk. Austrijas ABGB 526.parágrāfu), tad nav skaidrs, kāpēc šādu „zemesgrāmatas servitūtu” (*Buchservitut*) nevarētu nodibināt jau kopš paša sākuma. Tādējādi jau iepriekš tiktu noregulētas kaimiņtiesiskās attiecības, ņemot vērā plānoto vai iespējamo kalpojošā vai valdošā nekustamā īpašuma atsavināšanu nākotnē. Ja iespēja nodibināt īpašnieka reālservitūtu tiktu liegta, tas varētu tikt dibināts aplinkus ceļā, (fiktīvi) atsavinot vienu nekustamo īpašumu un pēc reālservitūta nostiprināšanas zemesgrāmatā šo nekustamo īpašumu atkal atgūstot atpakaļ. Turklāt īpašnieka servitūts

⁴⁸ Sk. Vieweg K., Werner A. Sachenrecht. 8. Aufl. München: Verlag Franz Vahlen, 2018, §16, Rn.20; Gaier R., 2023, §1018, Rn.22.

⁴⁹ Sk. Gaier R., 2023, §1018, Rn.22.

⁵⁰ Sk. Wellenhofer M. Sachenrecht. 33. Aufl. München: Verlag C. H. Beck, 2018, §29, Rn.4; Lücke W. Sachenrecht. 4. Aufl. München: Verlag C. H. Beck, 2018, Rn. 802 f.

⁵¹ Sk. Vieweg K., Werner A., 2018, §16, Rn.50.

⁵² Ibid., §16, Rn.50; Wellenhofer M., 2018, §30, Rn.4.

⁵³ Sk. Binder M. Sachenrecht. Wien: Verlag Österreich, 2003, Rz 8/2.

⁵⁴ Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch (ABGB). Pieejams: <https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10001622> [aplūkots 18.03.2024.].

⁵⁵ Sk. Koziol H., Bydlinski P., Bollenberger R. (Hrsg.) Kurzkommentar zum ABGB. 5. Aufl. Wien: Verlag Österreich, 2017, §472, Rz 3, §526, Rz 1, §1446, Rz 1 f; Iro G. Sachenrecht. 6. Aufl. Wien: Verlag Österreich, 2016, Rz 15/46; Binder M., 2003, Rz 8/2.

ir ļoti piemērots tam, lai pirms nekustamā īpašuma atsavināšanas par labu īpašniekam rezervētā lietošanas un izmantošanas iespēja, nostiprinot zemesgrāmatā īpašnieka servitūtu, atbilstoši tās rangam (prioritātei) paliktu spēkā arī pēc kalpojošā nekustamā īpašuma atsavināšanas.⁵⁶

Turpretī Austrijas tiesu praksē atzīts, ka juridiski nav pieļaujama īpašnieka reālservitūta dibināšana (nostiprināšana zemesgrāmatā), apgrūtinot vienu no diviem nekustamajiem īpašumiem, kuri pieder tam pašam īpašniekam, par labu otram viņa nekustamam īpašumam, jo šāda reālservitūta dibināšanas iespēja likumā nav paredzēta. Vienlaikus tiesu praksē atzīts, ka ir iespējama viena kopīpašnieka servitūta tiesība uz tādu kalpojošo nekustamo īpašumu, kas pieder viņam kopīgi ar citiem kopīpašniekiem, un šādas servitūta tiesības nodibināšanai (nostiprināšanai zemesgrāmatā) nepieciešama visu kopīpašnieku piekrišana.⁵⁷

KOPSAVILKUMS

1. Kaut arī Latvijas tiesībās, balstoties uz romiešu tiesību tradīcijām, servitūta tiesība definēta kā „tiesība uz svešu lietu” (sk. CL 1130.pantu), CL ietvertais tiesiskais regulējums pieļauj iespēju rasties servitūta tiesībai pašam uz savu nekustamo īpašumu vai tādu nekustamo īpašumu, kas pieder servitūta izlietotājam kopīgi ar citiem kopīpašniekiem (sk. CL 1241.pirmo un trešo daļu). Proti, ja īpašuma tiesība uz kalpojošo un valdošo nekustamo īpašumu apvienojas jeb sakrīt vienā personā vai arī personālservitūta izlietotājs iegūst īpašuma tiesību uz kalpojošo nekustamo īpašumu,

⁵⁶ Sk. Koziol H., Bydlinski P., Bollenberger R., 2017, §472, Rz 3.

⁵⁷ Sk. Iro G., 2016, Rz 15/14; Koziol H., Bydlinski P., Bollenberger R., 2017, §472, Rz 3.

zemesgrāmatā nostiprinātā servitūta tiesība izbeidzas vienīgi tad, ja attiecīgais servitūta tiesības nostiprinājums zemesgrāmatā tiek dzēsts. Ja šāds dzēsums netiek izdarīts, servitūta tiesība formāli turpina būt spēkā kā „īpašnieka servitūts” un atgūst pilnu materiālu spēku (nozīmi) jeb „atkal atjaunojas”, kolīdz tiesību sakrītums izbeidzas (minētais izriet no CL 1241.panta pirmās daļas). Savukārt tad, ja īpašuma tiesība uz valdošo un kalpojošo nekustamo īpašumu sakrīt tikai daļēji, nav runas par pilnīgu sakrītumu, kas nepieļauj servitūta nodibināšanu vai turpmāku pastāvēšanu. Tāpēc kopīpašumā esošu nekustamo īpašumu iespējams apgrūtināt ar reālservitūtu vai personālservitūtu par labu vienamnošānekustamāīpašumakopīpašniekiem (minētais izriet no CL 1241.panta trešās daļas).

2. Ņemot vērā citu ģermāņu tiesību sistēmas valstu (Šveices, Vācijas, Austrijas) tiesisko regulējumu, kā arī tiesu prakses un tiesību doktrīnas atziņas, arī Latvijas tiesībās būtu lietderīgi beidzot atteikties no klasiskās romiešu tiesību izpratnes par servitūtu kā „tiesību uz svešu lietu”. Proti, tādu pašu praktisku apsvērumu dēļ, uz kuru pamata attīstījusies un nostiprinājusies ideja par „īpašnieka servitūtu” citās līdzīgās tiesību sistēmās, arī Latvijas tiesībās būtu nepieciešams ja ne likumdošanas, tad vismaz tiesas spriešanas ceļā tālāk attīstīt īpašnieka servitūta institūtu. Šajā ziņā Šveices, Vācijas un Austrijas tiesu prakses un tiesību doktrīnas atziņas var kalpot kā noderīgs paraugs un vienlaikus arī kā pamudinājums pārņemt šo citu valstu pozitīvo pieredzi un iedzīvināt to mūsu nacionālajās tiesībās.

VALDOŠĀ UZŅĒMUMA PIENĀKUMS ATLĪDZINĀT ATKARĪGĀS SABIEDRĪBAS ZAUDĒJUMUS KONCERNU TIESĪBĀS

*Referāts nolasīts 82.Latvijas Universitātes zinātniskajā konferencē 2024.gada 20.februārī;
pirmpublicējums konferences tiesību zinātnes rakstu krājumā „Likumdošana un tās rezultāti Latvijā:
pagātnes mācības, mūsdienu tendences, problēmas un risinājumi”*

Dr. iur. Kaspars BALODIS

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes Civiltiesisko zinātņu katedras
professors, Senāta Civillietu departamenta senators

IEVADS

Koncernu tiesību, it īpaši Koncernu likuma (turpmāk arī – KonL) noteikumu par valdošā uzņēmuma un tā likumisko pārstāvju pienākumu atlīdzināt zaudējumus, kas atkarīgajai sabiedrībai radušies tāpēc, ka valdošais uzņēmums pamudinājis atkarīgo sabiedrību noslēgt tai neizdevīgu darījumu vai veikt citu tai neizdevīgu pasākumu, nozīme Latvijas tiesību sistēmā pieaug arvien vairāk. Koncernu likums ir spēkā kopš 2000. gada, taču šā likuma normas, kas pamatā pārņemtas no Vācijas Akciju sabiedrību likuma (Aktiengesetz) noteikumiem vai kurām minētais vācu regulējums kalpojis par paraugu, Latvijā plašāk izmanto tikai pakāpeniski. Pēdējos gados koncernu tiesību praktiskā nozīme ir ievērojami pieaugusi, par ko liecina arī tiesu izskatītās koncernu tiesību lietas, tostarp Augstākās tiesas (Senāta) spriedumi, vairāki no kuriem minēti šajā rakstā. Kā uzsvēris Senāts, tad, interpretējot Koncernu likumu, ņemams vērā, ka šā likuma noteikumu izcelsme norāda uz Vācijas Akciju sabiedrību likuma koncernu regulējuma ietekmi un tādēļ Koncernu likuma normu pareizai izpratnei nozīmīga ir attiecīgā vācu tiesību piemērošanas tradīcija.¹

Atkarīgās sabiedrības mantiski tiesisko interešu aizsardzība attiecībā ar valdošo uzņēmumu ir viena no koncernu tiesību pamatfunkcijām. Savukārt atkarīgās sabiedrības tiesības saņemt zaudējumu atlīdzību no valdošā uzņēmuma vai tā likumiskiem pārstāvjiem ir viens no būtiskākajiem tiesiskajiem līdzekļiem šo interešu aizsardzības praktiskai nodrošināšanai. Minēto tiesisko mehānismu var izmantot arī sabiedrības kreditori, ceļot prasību pret valdošo uzņēmumu. Attiecīgais KonL regulējums ir visai specifisks, un ir nepieciešams tā piemērošanas aspektu sīkāks iztirzājums.

Jāatzīmē, ka KonL regulē arī tādus jautājumus kā pašas atkarīgās sabiedrības izpildinstitūcijas un pārvaldes institūcijas locekļu atbildību par zaudējumiem un atkarīgās sabiedrības dalībnieku tiesības uz viņiem tieši nodarīto zaudējumu atlīdzību. Taču šie temati šajā rakstā netiks aplūkoti.

1. ATBILDĪBAS PIENĀKUMA VISPĀRĪGS RAKSTUROJUMS

KonL 3.panta pirmajā daļā noteikts, ka valdošā uzņēmuma izšķirošā ietekme atkarīgajā sabiedrībā rodas uz koncerna līguma pamata, bet, izpildoties minētā panta trešajā daļā norādītajiem kritērijiem, arī uz līdzdalības pamata. Proti, uzņēmumam ir izšķirošā ietekme sabiedrībā uz līdzdalības pamata, ja pastāv vismaz viens no šādiem apstākļiem: 1) uzņēmumam sabiedrībā ir balsstiesību vairākums, 2) uzņēmumam kā sabiedrības dalībniekam ir tiesības iecelt vai atcelt sabiedrības izpildinstitūcijas vai pārraudzības institūcijas locekļu vairākumu, 3) uzņēmums ir sabiedrības dalībnieks un, izmantojot vienīgi savas dalībnieka tiesības, pārskata gada laikā ir iecēlis sabiedrības izpildinstitūcijas locekļu vairākumu, 4) uzņēmums ir sabiedrības dalībnieks un, pamatojoties uz vienošanos ar citiem dalībniekiem, viens pats kontrolē balsstiesību vairākumu sabiedrībā.

Turklāt izšķirošā ietekme atkarīgajā sabiedrībā saskaņā ar KonL 4. panta noteikumiem var būt tieša vai netieša. Ja valdošais uzņēmums izšķirošo ietekmi atkarīgajā sabiedrībā īsteno bez citas atkarīgās sabiedrības starpniecības, tam šajā sabiedrībā ir tieša izšķirošā ietekme (KonL 4.p. 2.d.). Ja turpretī valdošais uzņēmums izšķirošo ietekmi atkarīgajā sabiedrībā īsteno, izmantojot citas atkarīgās sabiedrības vai tādas personas izšķirošo ietekmi, kura darbojas savā vārdā, bet valdošā uzņēmuma vai no tā atkarīgās sabiedrības labā, tam atbilstoši KonL 4.panta trešajā daļā noteiktajam šajā sabiedrībā ir netieša izšķirošā ietekme.

Izšķirošā ietekme neatkarīgi no tās cēloņa un veida ir iemesls tam, ka valdošais uzņēmums savās interesēs dod atkarīgajai sabiedrībai norādījumus vai pamudina to noslēgt dažādus darījumus un veikt citus saimnieciskas nozīmes pasākumus, dažkārt arī atkarīgajai sabiedrībai neizdevīgus. Norādāms, ka koncernu tiesībās nepastāv aizliegums valdošajam uzņēmumam pamudināt atkarīgo sabiedrību noslēgt tai neizdevīgu darījumu vai veikt citu tai neizdevīgu pasākumu.

Aizlieguma formā ir izteikts KonL 27.panta pirmās daļas otrais teikums, saskaņā ar kuru valdošā uzņēmuma likumiskie pārstāvji nevar dot atkarīgajai sabiedrībai norādījumus, jo īpaši tādus, kuru izpilde var izraisīt atkarīgās sabiedrības maksātnespēju, darbības

¹ Senāta 22.12.2022. sprieduma lietā Nr.SK-94/2022 12.1.punkts.

apturēšanu administratīvā kārtā vai likvidāciju tiesas ceļā. Savukārt saskaņā ar KonL 29.panta pirmo daļu, kas attiecas uz faktisko koncernu, valdošais uzņēmums nedrīkst izmantot savu ietekmi, lai pamudinātu atkarīgo sabiedrību noslēgt tai neizdevīgu darījumu vai arī veikt citu tai neizdevīgu pasākumu, ja vien netiek atlīdzināti šāda darījuma vai pasākuma rezultātā radušies zaudējumi. Minētie aizliegumi ir relatīvi, jo to pārkāpums neizraisa attiecīgo norādījumu rezultātā atkarīgajai sabiedrībai neizdevīga tiesiskā darījuma spēkā neesamību.

KonL noteikumu mērķis ir pēc iespējas aizsargāt pašu atkarīgo sabiedrību, tās mazākuma dalībniekus un kreditorus. Taču koncernu tiesībām nav par katru cenu jānovērš jebkādas situācijas, kurās valdošais uzņēmums peļņas gūšanas nolūkā izmanto atkarīgo sabiedrību savu saimniecisko interešu īstenošanai. Koncernā esošās komercsabiedrības darbojas vienotās saimnieciskās interesēs, un koncernu veidošanās ir pilnīgi dabiska parādība saimnieciskajā dzīvē.²

Tāpat vispārīgs aizliegums pamudināt atkarīgo sabiedrību noslēgt tai neizdevīgu darījumu vai veikt citu neizdevīgu pasākumu nepastāv, tomēr tas nenozīmē, ka šādi darījumi jāatstāj bez ievēribas. Noteikumi par to, ka jākompensē valdošā uzņēmuma ietekme, kas radījusi nelabvēlīgas sekas atkarīgajai sabiedrībai, ir domāti pašas atkarīgās sabiedrības, tās mazākuma dalībnieku (mazākuma akcionāru) un kreditoru aizsardzībai.³ Tiesiskais līdzeklis atkarīgās sabiedrības, tās dalībnieku un tās kreditoru interešu aizsardzībai ir zaudējumu atlīdzība, kuras nosacījumus regulē savstarpēji cieši saistītie KonL 27. un 33.panta noteikumi. Zaudējumu atlīdzības pienākuma nianse līgumkoncerna un faktiskā koncerna gadījumā atšķiras; tas tiks atspoguļots šā raksta nākamajās nodaļās.

2. ZAUDĒJUMU ATLĪDZINĀŠANA UN TĀS SUBJEKTI LĪGUMKONCERNĀ

KonL attiecībā uz līgumkoncernu, kad starp atkarīgo sabiedrību un valdošo uzņēmumu noslēgts pārvaldes līgums vai arī pārvaldes un peļņas nodošanas līgums, ir tieši norādīts, ka valdošais uzņēmums var dot norādījumus, kas rada zaudējumus atkarīgajai sabiedrībai, ciktāl šie norādījumi atbilst valdošā uzņēmuma interesēm vai citu uzņēmumu interesēm, kuri ir apvienoti koncernā ar valdošo uzņēmumu un atkarīgo sabiedrību (KonL 26.p. 1.d. 2.teik.). Minētās valdošā uzņēmuma tiesības gan var izslēgt vai ierobežot ar koncerna līgumu. Turklāt, kā noteikts KonL 26.panta otrajā daļā, atkarīgās sabiedrības izpildinstitūcijai ir pienākums pildīt valdošā uzņēmuma norādījumus.

Līgumkoncernā valdošā uzņēmuma izšķirošā ietekme uz atkarīgo sabiedrību ir nodibināta ar līgumu, kas saskaņā ar civiltiesību vispārīgajiem noteikumiem

ir labprātīga vienošanās. Savukārt iepriekš minētajās KonL normās ir skaidri norādītas valdošā uzņēmuma tiesības dot norādījumus atkarīgajai sabiedrībai un atkarīgās sabiedrības izpildinstitūcijas pienākums tos pildīt. Tādēļ saskaņā ar KonL 27.panta noteikumiem līgumkoncernā par atkarīgās sabiedrības zaudējumiem atbild nevis pats valdošais uzņēmums, bet gan tā likumiskie pārstāvji kā kopparādnieki. Turklāt likumisko pārstāvju atbildība iestājas tikai tad, ja tie, dodot norādījumus atkarīgajai sabiedrībai, pārkāpuši rūpības pienākumu, proti, pienākumu rīkoties ar kārtīga un apziņīga vadītāja rūpību. Minētais ir norādīts KonL 27.panta pirmās un otrās daļas normās.

Prasību par zaudējumu atlīdzību var celt ne vien pati atkarīgā sabiedrība, bet saskaņā ar KonL 27. panta piektās daļas pirmo teikumu to savā vārdā atkarīgās sabiedrības labā var darīt arī katrs tās dalībnieks. Prasību var celt arī atkarīgās sabiedrības kreditors, ciktāl viņš no atkarīgās sabiedrības nevar panākt savu prasījumu apmierinājumu (KonL 27.p. 5.d. 2.teik.). Dalībnieku un kreditoru tiesībām celt zaudējumu atlīdzināšanas prasību ir nozīme tāpēc, ka atkarīgā sabiedrība, pakļaujoties valdošā uzņēmuma norādījumiem, varētu nevēlēties šādu prasību celt.

Kaut arī līgumkoncerna valdošais uzņēmums nav parādnieks zaudējumu atlīdzināšanas saistībā, KonL 27.panta normām ir liela nozīme arī faktiskajā koncernā, jo atbilstoši minētā likuma 33.panta septītajā daļā noteiktajam atkarīgās sabiedrības prasījumam par zaudējumu atlīdzību pret valdošo uzņēmumu faktiskajā koncernā attiecīgi piemērojami KonL 27.panta trešās, ceturtās, piektās, sestās un septītās daļas noteikumi.

3. ZAUDĒJUMU ATLĪDZINĀŠANA UN TĀS SUBJEKTI FAKTISKAJĀ KONCERNĀ

KonL 33.panta virsraksts norāda uz valdošā uzņēmuma un tā likumisko pārstāvju atbildību, ja nav noslēgts koncerna līgums. No KonL 33.panta virsraksta formulējuma tomēr nedrīkstētu rasties maldīgs priekšstats, ka šā panta normas nebūtu attiecināmas arī uz tādiem peļņas nodošanas līgumiem, kuri neietver pārvaldes līguma elementus (par koncerna līguma veidiem sk. KonL 3.p. 2.d.). Proti, KonL 33.panta pirmās daļas pirmais teikums, kas ir KonL centrālā norma atkarīgās sabiedrības zaudējumu regulējumā, sākas ar vārdiem „Ja valdošais uzņēmums pamudina atkarīgo sabiedrību, ar kuru nav noslēgts pārvaldes līgums”. Kā uzsvērts Vācijas koncernu tiesību doktrīnā, tad pārvaldes līguma un peļņas nodošanas līguma galvenā atšķirība ir tā, ka peļņas nodošanas līgums, ciktāl tas nav apvienots ar pārvaldes līgumu, nenodibina valdošajam uzņēmumam tiesības dot norādījumus atkarīgajai sabiedrībai.⁴ Tajā pašā laikā vairums koncerna līgumu mēdz būt pārvaldes un peļņas nodošanas līgumi, apvienojot abu koncerna līguma veidu elementus.⁵ Līdz ar to KonL 33.panta noteikumi pamatā attiecas uz faktisko koncernu, tomēr jāievēro, ka tie piemērojami arī tādiem līgumkoncerniem, kas veidoti ar peļņas nodošanas līgumu bez pārvaldes līguma elementiem.

² Strupiņš, A. Koncernu likuma darbības efektivitātes problēmas un to iespējamie risinājumi. Pētījums, veikts pēc Latvijas Republikas Tieslietu ministrijas pasūtījuma, 2007, 3.lpp. Pieejams: https://ppdb.mk.gov.lv/wp-content/uploads/2023/05/TM_Koncernu_likuma_darbibas_efektiv_problemas_un_to_iespej_risinajumi_2007-1.pdf [aplūkots 18.03.2024.].

³ Hüffer U., Koch J. Aktiengesetz. 11. Auflage. München: C. H. Beck, 2014, § 317 AktG Rn. 1.

⁴ Emmerich V., Habersack M. Konzernrecht. 11. Auflage. München: C. H. Beck, 2020, § 12 Rn. 3.

⁵ Ibid., Rn.

Kā norādīts iepriekš, faktiskajā koncernā nepastāv absolūts aizliegums valdošajam uzņēmumam pamudināt atkarīgo sabiedrību noslēgt tai neizdevīgu darījumu vai veikt citu tai neizdevīgu pasākumu. Tomēr valdošais uzņēmums savu ietekmi, pamudinot noslēgt atkarīgajai sabiedrībai neizdevīgu darījumu vai veikt citu neizdevīgu pasākumu, drīkst izmantot tikai tad, ja atkarīgajai sabiedrībai tiek atlīdzināti neizdevīgā darījuma vai cita neizdevīgā pasākuma dēļ radušies zaudējumi. Ja valdošais uzņēmums līdz pārskata gada beigām faktiski neatlīdzina šos zaudējumus vai arī nepiešķir atbilstošas prasījuma tiesības uz šādu zaudējumu atlīdzību, tā pienākums ir atlīdzināt atkarīgajai sabiedrībai radušos zaudējumus, turklāt blakus valdošajam uzņēmumam kā kopparādnieki atbild arī valdošā uzņēmuma likumiskie pārstāvji, kuri pamudinājuši atkarīgo sabiedrību noslēgt tai neizdevīgu darījumu vai veikt citu neizdevīgu pasākumu (KonL 33.p. 1.d. 1.teik., 3.d.).

Senāta judikatūrā ir uzsvērts, ka pamats neatlīdzinātu zaudējumu piedziņai no valdošā uzņēmuma ir valdošās sabiedrības jebkura darbība (pamudinājums) atkarīgajai sabiedrībai noslēgt tai neizdevīgu darījumu vai veikt citu neizdevīgu pasākumu.⁶ Darījuma neizdevīgums un darījuma dēļ radušies zaudējumi ir kumulatīvi kritēriji, kam jābūt izpildītiem, lai valdošajam uzņēmumam iestātos zaudējumu atlīdzināšanas pienākums.⁷

Atbilstoši koncernu tiesību doktrīnas atziņām par neizdevīgu darījumu uzskatāms jebkurš darījums vai pasākums, kura rezultāts ir atkarīgās sabiedrības mantas vai ienākumu samazinājums vai apdraudējums.⁸ Noskaidrojot darījuma neizdevīgumu, nozīme ir tam, vai starp izpildījumu un pretizpildījumu pastāv objektīva nesamērība, ja salīdzina to ar neatkarīgas trešās personas noslēgtu darījumu.⁹ Darījuma neizdevīgums ir nosakāms jau tā izdarīšanas brīdī, un arī kārtīga un apzinīga uzņēmuma vadītāja rīcības standarts, ja valdošais uzņēmums grib ekskulpēties jeb atbrīvoties no atbildības, ir attiecināms uz darījuma noslēgšanas vai pasākuma veikšanas brīdī, nevis vēlāku laikposmā.¹⁰

Jāatzīmē, ka atkarīgās sabiedrības zaudējumu atlīdzināšanas veidu KonL tieši neregulē, un līdz ar to tam būtu jāpiemēro Civillikuma vispārīgie noteikumi par zaudējumu atlīdzību, proti, Civillikuma 1770. un turpmākie panti. Vērā ņemama tomēr ir koncernu tiesību specifika, tostarp valdošā uzņēmuma pienākums līdz pārskata gada beigām labprātīgi atlīdzināt neizdevīgā darījuma vai pasākuma dēļ radušos zaudējumus vai piešķirt atbilstošas prasījuma tiesības.

Vācijas koncernu tiesību doktrīnā ir atzīts, ka valdošais uzņēmums atkarīgās sabiedrības zaudējumus var kompensēt, piešķirot pēdējai jebkādu mantiska

rakstura, proti, naudā novērtējamu labumu, kas ir piemērots, lai „neitralizētu” atkarīgās sabiedrības bilancē radušos zaudējumu pozīciju.¹¹ Piemērots tiesiskais līdzeklis var būt arī valdošā uzņēmuma līdzdalība un atbalsts atkarīgās sabiedrības neizdevīgo līgumu atcelšanā, ciktāl to ir iespējams praktiski panākt.¹²

Ja tomēr zaudējumu atlīdzības piedziņai ir nepieciešams celt prasību tiesā, atkarīgajai sabiedrībai neviens nevar liegt prasīt zaudējumu atlīdzināšanu naudā. Minētais attiecas arī uz gadījumiem, kad attiecīgu prasību ceļ dalībnieks sabiedrības labā vai arī kreditors.

Kā norādīts KonL 33.panta otrajā daļā, tad valdošajam uzņēmumam tomēr nav jāatlīdzina zaudējumi, ja tas pierāda, ka kārtīgs un apzinīgs neatkarīga uzņēmuma vadītājs būtu rīkojies tāpat. Kā atzinis Senāts, tad KonL 33.panta normās reglamentētā atbildības juridiskā konstrukcija ir līdzīga Komerclikuma 169.pantā noteiktajai, par ko liecina ekskulpācijas iespēja.¹³

Zaudējumu atlīdzināšanas prasībai attiecīgi piemērojot KonL 27.panta piekto daļu, prasību var celt ne vien pati atkarīgā sabiedrība, bet savā vārdā un atkarīgās sabiedrības labā arī katrs tās dalībnieks. Tāpat atbilstoši minētajā Koncernu likuma normā noteiktajam prasību var celt arī kreditors, ja tas no atkarīgās sabiedrības nevar panākt savu prasījumu apmierinājumu. Senāts norādījis, ka kreditoram, spējot pamatot, kādēļ vērsšanās pret atkarīgo sabiedrību būtu nesekmīga vai bezjēdzīga, nav nepieciešams vispirms vērsties pret atkarīgo sabiedrību.¹⁴ Turklāt kreditors var prasīt zaudējumu atlīdzības piedziņu par labu sev, jo būtu nesaprātīgi sagaidīt, ka viņš vispirms cels prasību par zaudējumu piedziņu par labu atkarīgajai sabiedrībai, lai tikai pēc tam, vērsoties pret atkarīgo sabiedrību, panāktu savu prasījumu apmierinājumu.¹⁵

Tātad Koncernu likuma 33.panta normas, kas piemērojamas kopsakarā ar vairākiem šā likuma 27.panta noteikumiem, nodrošina pietiekami efektīvu mehānismu to atkarīgās sabiedrības zaudējumu atlīdzināšanai, kuras tā cietusi valdošā uzņēmuma pamudinājuma ietekmē noslēgta neizdevīga darījuma vai cita neizdevīga pasākuma dēļ. Attiecīgās likuma normas aizsargā arī atkarīgās sabiedrības dalībnieku un kreditoru intereses. Jāievēro, ka faktiskajā koncernā atkarīgajai sabiedrībai radušos zaudējumu atlīdzināšanas pienākums ir divpakāpju. Proti, primārs ir valdošā uzņēmuma pienākums līdz pārskata gada beigām labprātīgi faktiski atlīdzināt neizdevīgā darījuma vai pasākuma dēļ radušos zaudējumus vai arī piešķirt atbilstošas prasījuma tiesības. Šāds tiesiskais mehānisms ir loģisks, jo var pieņemt, ka valdošais uzņēmums normālos apstākļos negribēs pasliktināt koncerna kopējo saimniecisko stāvokli. Zaudējumu atlīdzināšanas pienākuma labprātīgas neizpildīšanas

⁶ Senāta 31.05.2022. sprieduma lietā Nr.SK-44/2022 12.punkts.

⁷ Senāta 22.12.2022. sprieduma lietā Nr.SK-94/2022 12.1.punkts.

⁸ Emmerich V., Habersack M. Konzernrecht. 11. Auflage. München: C. H. Beck, 2020, § 25 Rn. 15; Saenger I. Gesellschaftsrecht. 5. Auflage. München: Verlag Franz Vahlen, 2020, Rn. 948.

⁹ Emmerich V., Habersack M. Konzernrecht. 11. Auflage. München: C. H. Beck, 2020, § 25 Rn. 15.

¹⁰ Sk. Senāta 22.12.2022. sprieduma lietā Nr.SK-94/2022 12.1.punktu.

¹¹ Emmerich V., Habersack M. Konzernrecht. 11. Auflage. München: C. H. Beck, 2020, § 25 Rn. 53.

¹² Hüffer U., Koch J. Aktiengesetz. 11. Auflage. München: C. H. Beck, 2014, § 317 AktG Rn. 9.

¹³ Senāta 18.01.2022. sprieduma lietā Nr.SK-20/2022 10.punkts.

¹⁴ Turpat.

¹⁵ Senāta 31.05.2022. sprieduma lietā Nr.SK-44/2022 11.3.punkts.

gadījumā atkarīgā sabiedrība savas prasījuma tiesības var īstenot piespiedu kārtā.

KOPSAVILKUMS

1. Viens no Koncernu likuma normu mērķiem ir pēc iespējas aizsargāt pašu atkarīgo sabiedrību, tās dalībniekus un kreditorus, mazinot tādu atkarīgās sabiedrības darījumu nelabvēlīgās sekas, ko minētā sabiedrība noslēgusi pēc valdošā uzņēmuma izdarīta norādījuma vai pamudinājuma. Koncernu tiesībās nepastāv vispārējs aizliegums, kas liegtu valdošajam uzņēmumam dot atkarīgajai sabiedrībai norādījumus vai izdarīt pamudinājumus, kuru sekas ir zaudējumu rašanās atkarīgajai sabiedrībai.
2. Koncernu tiesībās pastāv princips, ka valdošajam uzņēmumam ir pienākums atlīdzināt zaudējumus, kas atkarīgajai sabiedrībai radušies valdošā uzņēmuma norādījumu vai pamudinājumu rezultātā noslēgta neizdevīga darījuma vai cita neizdevīga pasākuma dēļ. Tātad valdošā uzņēmuma tiesiskās iespējas ietekmēt atkarīgo sabiedrību un uzlabot savu mantisko stāvokli uz atkarīgās sabiedrības rēķina nav neierobežotas.
3. Neizdevīgo darījumu vai citu atkarīgajai sabiedrībai neizdevīgu pasākumu dēļ radušos zaudējumu atlīdzināšanas priekšnoteikumi un iesaistītie subjekti daļēji atšķiras atkarībā no tā,

vai atkarīgā sabiedrība ietilpst līgumkoncernā vai faktiskajā koncernā. Ja līgumkoncerns pastāv uz pārvaldes vai pārvaldes un peļņas nodošanas līguma pamata, tad valdošajam uzņēmumam ir tiesības dot atkarīgajai sabiedrībai norādījumus. Turpretī faktiskā koncerna gadījumā likums neparedz valdošajam uzņēmumam tiesības dot tiešus norādījumus atkarīgās sabiedrības izpildinstitūcijai. Tāpēc Koncernu likumā minēts pamudinājums atkarīgajai sabiedrībai noslēgt tai neizdevīgu darījumu vai veikt citu tai neizdevīgu pasākumu. Līgumkoncernā par zaudējumiem kā kopparādnieki atbild valdošā uzņēmuma likumiskie pārstāvji, savukārt faktiskajā koncernā atbildīgs ir pats valdošais uzņēmums, bet blakus valdošajam uzņēmumam kā kopparādnieki – arī tā likumiskie pārstāvji, kuri pamudinājuši atkarīgo sabiedrību noslēgt tai neizdevīgu darījumu vai veikt tai neizdevīgu pasākumu.

4. Prasību par zaudējumu atlīdzību savā vārdā, bet atkarīgās sabiedrības labā var celt arī ikviens tās dalībnieks. Zaudējumu atlīdzināšanas prasību var celt arī atkarīgās sabiedrības kreditors, ciktāl viņš no atkarīgās sabiedrības nevar panākt savu prasījumu apmierinājumu. Turklāt kreditoram nav jāceļ prasība atkarīgās sabiedrības labā, viņš var prasīt, lai attiecīgā zaudējumu atlīdzības summa tiek piedzīta par labu tieši viņam.

TIESĪBAS TIKT UZKLAUSĪTAM ADMINISTRATĪVAJĀ PROCESĀ TIESĀ

Referāts nolasīts 82.Latvijas Universitātes zinātniskajā konferencē 2024.gada 15.martā

Veronika KRŪMIŅA

Senāta Administratīvo lietu departamenta priekšsēdētāja

Šogad aprit 20 gadi, kopš Latvijā ir izveidotas un darbu uzsākušas administratīvās tiesas. Šo gadu laikā administratīvās tiesas ir pierādījušas savu lomu personu tiesību efektīvā aizsardzībā. Tāpat šo gadu laikā administratīvās tiesas ir izveidojušas stabilu tiesu praksi dažādos administratīvā procesa jautājumos.

Es šodien pievērsīšos salīdzinoši šaurai, taču ne mazāk nozīmīgai tēmai – tiesībām tikt uzklautam administratīvajā procesā tiesā.

IEVADS

Vispārīgi par uzklautšanu administratīvajā procesā var runāt dažādos aspektos. Piemēram, saprotot ar to tiesas procesa formālo norisi un tā ārējo formu. Proti, cieņpilnu un uz lietas atrisinājumu vērstu tiesas procesu, kurā procesa dalībnieki līdzdarbojas, neizjūtot nedrošību.

Vai arī aplūkojot tiesības tikt uzklautam kā procesa dalībnieku likumā garantēto procesuālo tiesību kopumu. Šo procesuālo tiesību kopumu veido tādas procesuālās tiesības kā tiesības sniegt tiesai mutvārdu un rakstveida paskaidrojumus, izteikt savus argumentus un apsvērumus, celt iebildumus pret cita procesa dalībnieka argumentiem, tiesības iepazīties ar lietas materiāliem, tiesības iesniegt pierādījumus un piedalīties to pārbaudē, pieteikt lūgumus un noraidījumus.¹

TIESĪBAS IEPAZĪTIES AR LIETAS MATERIĀLIEM

Tiesību tikt uzklautam kā viena no tiesību uz taisnīgu tiesu elementiem konkretizācija izpaužas arī noteikumā, ka tiesa spriedumu drīkst pamatot tikai ar tādiem apstākļiem, par kuriem administratīvā procesa dalībniekiem ir bijusi iespēja mutvārdos vai rakstveidā izteikt savu viedokli.²

Lai procesa dalībnieks pilnvērtīgi varētu izteikt savu viedokli par lietas faktiskajiem un tiesiskajiem apstākļiem, tiesai jānodrošina viņam iespēja iepazīties ar lietas materiāliem. Veids, kādā tiesa nodrošina iepazīšanos ar materiāliem, ir atkarīgs no šo materiālu apjoma un specifikas. Visierastākais veids ir lietas materiālu nosūtīšana, izmantojot pasta pakalpojumus vai elektroniskos sakarus. Tajā pašā laikā, ja materiālu nosūtīšana to specifikas dēļ (piemēram, apjomīgas tabulas vai rasējumi) nav iespējama, tad procesa dalībnieks var tikt informēts par tiesībām iepazīties

ar lietas materiāliem tiesā. Tuvā nākotnē iepazīšanās ar lietas materiāliem pamatā tiks nodrošināta, tos lejupielādējot no e-lietas portāla.

Neatkarīgi no veida, ar kura palīdzību tiek nodrošināta procesa dalībnieka iespēja iepazīties ar lietas materiāliem, tiesai procesa dalībnieka tiesības izteikt viedokli jānodrošina pēc būtības, nevis formāli. Tāpēc tiesai jāraugās, lai procesa dalībniekam būtu pilnvērtīga iespēja iepazīties ar lietas materiāliem, kā arī jāraugās, lai viedokļa sniegšanai paredzētais laiks būtu atbilstošs tam aplūkojamo apstākļu apjomam, par kuru tiek sagaidīts procesa dalībnieka viedoklis.

Piemēram, Senāts kādā lietā atzina, ka procesa dalībniekam nav bijusi dota pienācīga iespēja izteikties par trešās personas iesniegtajiem pierādījumiem, jo viedokļa sniegšanai tika atvēlēta tikai viena nedēļa, ieskaitot laiku, kas nepieciešams viedokļa nosūtīšanai. Turklāt procesa dalībniekiem bija nosūtīti vienīgi lūgumi par pierādījumu pievienošanu lietai, bet ne paši pierādījumi. Iepazīties ar iesniegtajiem pierādījumiem procesa dalībniekam būtu jānododas uz tiesu. Senāts norādīja, ka procesa dalībniekiem tika dots nesamērīgi īss laiks viedokļa izteikšanai. Tiesa savu pienākumu bija pildījusi formāli. Līdz ar to Senāts atzina, ka šādos apstākļos nevar uzskatīt, ka procesa dalībniekiem būtu bijusi iespēja pienācīgi iepazīties ar iesniegtajiem pierādījumiem un sagatavot viedokli par tiem. Šajā lietā Senāts konstatēja, ka procesa dalībniekiem netika nodrošinātas tiesības uz taisnīgu tiesu.³

Īpaši svarīgi ir pievērst uzmanību šo tiesību nodrošināšanai, izskatot lietu rakstveida procesā. Rakstveida process, kā lietas izskatīšanas veids, pats par sevi nevar būt šķērslis procesa dalībnieku tiesību īstenošanai.⁴

TIESĪBU TIKT UZKLAUSĪTAM IEROBEŽOJUMS

Taču procesa dalībnieku tiesības iepazīties ar lietas materiāliem un izteikt savu viedokli par tiem nav absolūtas. Tās var tikt ierobežotas likumā noteiktajos gadījumos. Kā jau minēju iepriekš, atbilstoši vispārējam principam tiesa savu spriedumu var pamatot vienīgi ar tādiem apstākļiem, par kuriem procesa dalībniekiem ir bijusi iespēja izteikties. Ierobežojums iepazīties ar lietas materiāliem un līdz ar to arī izteikt savu viedokli par tiem ir izņēmums no vispārīgā principa. Ja spriedums tiek pārsūdzēts, ierobežojuma iepazīties ar konkrētiem

¹ Administratīvā procesa likuma 145.panta pirmās daļas 3., 4., 5., 6., 7., 8., 9.punkts.

² Administratīvā procesa likuma 247.panta trešā daļa.

³ Senāta Administratīvo lietu departamenta 2014.gada 18.jūlija sprieduma lietā Nr.SKA-546/2014 9.punkts.

⁴ Turpat, 10.punkts.

lietas materiāliem pamatotību saistībā ar tiesībām uz taisnīgu tiesu iespējamo pārkāpumu izvērtē augstākas instances tiesa.

Piemēram, kādā lietā pieteicējai, kas bija komersante, Valsts ieņēmumu dienests bija papildu samaksai budžetā aprēķinājis nodokli saistībā ar to, ka pieteicēja bija iegrāmatojusi faktiski nenotikušus darījumus. Zemākas instances tiesa šajā lietā bija ierobežojusi pieteicējai tiesības iepazīties ar lietā esošajiem tās darījumu partneru ziņojumiem par to darba ņēmēju valsts sociālās apdrošināšanas obligātajām iemaksām. Senāts secināja, ka ierobežojums noteikts tādiem dokumentiem, kuros ir fizisko personu dati – personas kodi, kas ļauj identificēt konkrētas fiziskās personas, un dati par tām samaksātajām iemaksām un nodokļiem. Minētā informācija raksturo šo personu ienākumus, kas savukārt attiecas uz personu privāto dzīvi. Senāts atzina, ka tiesas noteiktajam ierobežojumam ir likumā pamatots iemesls – personas datu un personas tiesību uz privāto dzīvi aizsardzība. Šajā lietā gan jāatzīst, ka Senāts ņēma vērā, ka dokumenti, ar kuriem pieteicējai nebija iespēja iepazīties, nebija vienīgie vai izšķirošie pierādījumi lietas izskatīšanā, bet gan kalpoja tikai kā papildu pierādījumi līdzās virknei citu pieteicējai pieejamu pierādījumu par pieteicējas un tās darījumu amatpersonu saistību.⁵

Arvien biežāk tiek izdoti tādi administratīvie akti, kuri kopumā vai daļēji tiek balstīti uz valsts noslēpumu saturu informāciju. Tāpēc tiesām ir izaicinājums atrast līdzsvaru starp valsts noslēpuma aizsardzību un procesa dalībnieka tiesībām tikt uzklautām.

Satversmes tiesa atzinusi, ka likumdevējs var paredzēt personas tiesību uz taisnīgu tiesu ierobežojumus, lai nodrošinātu informācijas, kas ir valsts noslēpums, aizsardzību.⁶ Tomēr arī šādās lietās jāpastāv noteiktām tiesību aizsardzības garantijām.⁷

Piemēram, pieteicējs bija vērsies tiesā ar prasījumu atcelt administratīvo aktu, ar kuru viņam noteikts aizliegums izceļot no Latvijas. Lēmuma pamatā bija materiāli, kas bija klasificēti kā valsts noslēpums. Pieteicēja pārstāve tiesā norādīja uz tiesību uz taisnīgu tiesu ierobežojumu, jo ne pieteicējam, ne viņai nav bijušas tiesības iepazīties ar materiāliem, kas bija pamatā izdotajam administratīvajam aktam.

Senāts šajā lietā, lai pārbaudītu, vai ar noteikto ierobežojumu iepazīties ar informāciju, kas ir valsts noslēpums, nav pārkāptas tiesības uz taisnīgu tiesu, izvērtēja visu procesu kopumā.

Pirmkārt, Senāts pārbaudīja, vai informācijai, kas nav pieejama pieteicējam un viņa pārstāvei, valsts noslēpuma statuss ir noteikts pamatoti ar mērķi aizsargāt nacionālās drošības intereses un tas nav patvaļīgs.

Otrkārt, Senāts ņēma vērā, ka pieteicējam bija darīti zināmi apsvērumi, kāpēc noteikts izceļošanas aizliegums, cik vien to pieļāva valsts noslēpuma

aizsardzība, kā arī tiesas sēdē dienesta pārstāvis sniedza plašāku skaidrojumu par lēmuma pamatojumu.

Treškārt, Senāts pats iepazīnās ar materiāliem, kas bija klasificēti kā valsts noslēpums, un pats pārbaudīja pārsūdzētā administratīvā akta pamatotību un tiesiskumu, neaprobežojoties tikai ar pieteicēja vai viņa pārstāves argumentu izvērtējumu.⁸

Šajā lietā Senāts arī norādīja, ka Senātam ir piešķirti pietiekami procesuālie instrumenti, lai tiesas procesā līdzsvarotu pieteicējam noteikto tiesību uz taisnīgu tiesu ierobežojumu un nodrošinātu pārsūdzētā administratīvā akta pārbaudi neatkarīgā un objektīvā tiesā, ko prasa Satversmes 92.panta pirmais teikums un Eiropas Padomes Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 6.pants.⁹

PERSONAS SADARBĪBA UN GODPRĀTĪGA TIESĪBU ĪSTENOŠANA

Tiesības tikt uzklautām tāpat kā citas procesuālās tiesības ir īstenojamas godprātīgi un ievērojot administratīvā procesa noteikumus.

Piemēram, tiesa atzina pieteicēja rīcību par negodprātīgu situācijā, kurā pieteicējs nepārtraukti mainīja paskaidrojumu saturu un aprēķinus par ienākumiem un izdevumiem, lai tādējādi neatklātu visus nodokļu pareizai aprēķināšanai būtiskus apstākļus. Sniedzot kārtējos paskaidrojumus, pieteicējs atsauc iepriekšējos paskaidrojumos norādītās ziņas un aprēķinus, kā arī norādīja jaunas ziņas, taču pārliecinošus pierādījumus, kas to apstiprinātu, neiesniedza.¹⁰

Neatkarīgi no tā, kādā veidā procesa dalībnieks sniedz savus paskaidrojumus, viņam savs viedoklis jāizklāsta, ievērojot elementāras sabiedrībā vispārpieņemtas uzvedības normas. Senātam ir nācies aizrādīt procesa dalībniekam, ka tiesā iesniegtajā dokumentā nav jāizgāž savas negatīvās emocijas un jāaizvaino tiesā strādājošās personas. Lai arī cik emocionāli smaga ir tiesvedība, tomēr attiecībās ar citiem cilvēkiem, tostarp iestādēs un tiesās strādājošajiem, procesa dalībniekiem jāsiglabā neitrāli cieņpilna attieksme.¹¹

TIESĪBU TIKT UZKLAUSĪTAM NEIEVĒROŠANAS SEKAS

Kādā lietā pieteicēja vērsās administratīvajā tiesā, lūdzot izmaksāt viņai atlīdzību no Ārstniecības riska fonda par viņas veselībai nodarīto kaitējumu, saņemot veselības aprūpes pakalpojumus valsts slimnīcā. Pieteicēja norādīja, ka viņai savlaicīgi netika veikta nieru operācija, tāpēc būtiski pasliktinājās viņas nieres stāvoklis. Taču ne iestāde, ne tiesa šo apsvērumu nebija vērtējusi. Senāts šo argumentu atzina par būtisku lietas izskatīšanā un atcēla zemākas instances tiesas spriedumu.¹²

⁸ Senāta Administratīvo lietu departamenta 2023.gada 14.jūlija sprieduma lietā Nr.SA-1/2023 28.punkts.

⁹ Turpat.

¹⁰ Senāta Administratīvo lietu departamenta 2022.gada 30.novembra spriedums lietā Nr.SKA-200/2022.

¹¹ Senāta Administratīvo lietu departamenta 2020.gada 12.jūnija rīcības sēdes lēmums lietā Nr.SKA-1278/2020.

¹² Senāta Administratīvo lietu departamenta 2022.gada 30.augusta spriedums lietā Nr.SKA-359/2022.

⁵ Senāta Administratīvo lietu departamenta 2020.gada 7.aprīļa spriedums lietā Nr.SKA-73/2020.

⁶ Satversmes tiesas 2020.gada 25.septembra sprieduma lietā Nr.2019-35-01 15.punkts

⁷ Satversmes tiesas 2004.gada 6.decembra sprieduma lietā Nr.2004-14-01 10.punkts

Savukārt citā lietā pieteicējs vērsās tiesā par prettiesisku iestādes faktisko rīcību, kas izpaudās kā viņa mantu nozaudēšana. Pieteicēja mantas – ziemas virsjaka, kurpes un mobilais tālrunis – bija izņemtas kā lietiskie pierādījumi kriminālprocesā, un, pamatojoties uz spriedumu krimināllietā, bija jāatdod pieteicējam, taču tas netika izdarīts. Pieteicējs arī norādīja, ka līdz ar mobilo tālruni ir zudusi viņa bērna mātes kontaktinformācija citā valstī. Līdz ar to viņš ir zaudējis visus kontaktus ar šo sievieti, reizē arī ar abu kopīgo bērnu. Senāts secināja, ka zemākas instances tiesa šo pieteicēja argumentu nebija vērtējusi, kā arī nebija pamatojusi, kāpēc tam izskatāmajā gadījumā nav nozīmes. Senāts norādīja, ka, ja tiesa atzītu par pamatotu pieteicēja argumentu, ka mobilā tālruņa nozaudēšanas rezultātā ir aizskartas arī viņa tiesības uz ģimenes dzīvi, tas varētu ietekmēt nemantiskā kaitējuma atlīdzinājuma apmēru. Līdz ar to tiesai spriedumā bija jāsniedz vērtējums arī šim pieteicēja argumentam. Ņemot vērā minēto, Senāts atcēla apgabaltiesas spriedumu šajā lietā.¹³

Jau iepriekšējā piemērā bija redzamas tiesību tikt uzklautam neievērošanas sekas. Eiropas Cilvēktiesību tiesa uzsvērusi, ka lietas dalībniekam ir tiesības tikt informētam un rakstiski atbildēt uz citu lietas dalībnieku rakstiskajiem apsvērumiem. Turklāt Eiropas Cilvēktiesību tiesa ir norādījusi, ka tiesību uz taisnīgu tiesu nodrošināšanas kontekstā nav nozīmes tam, cik lielā mērā šādi iesniegumi ietekmēja tiesas vērtējumu. Tiesai jānodrošina, lai lietas dalībniekiem būtu reāla iespēja komentēt citu lietas dalībnieku apsvērumus. Līdz ar to personas tiesības izteikties par citu lietas dalībnieku apsvērumiem ir būtisks elements procesuālās līdztiesības principa ievērošanā un tiesību uz taisnīgu tiesu nodrošināšanā. Ja šāds pārkāpums

pieļauts apelācijas instancē, tas ir pamats secinājumam, ka apelācijas instance ir pieļāvusi būtisku procesuālu pārkāpumu lietas izskatīšanā, līdz ar to apelācijas instances tiesas spriedums ir atceļams un lieta nosūtāma jaunai izskatīšanai.¹⁴

Atšķirīga ir situācija, ja tiesības tikt uzklautam nav ievērotas pirmajā instancē un to ir konstatējusi apelācijas instances tiesa. Tā kā apelācijas instances tiesa tāpat kā pirmās instances tiesa izskata lietu pēc būtības, tad pirmās instances tiesas pieļautie trūkumi attiecībā uz procesa dalībnieku tiesību īstenošanu var tikt novērsti, izskatot lietu apelācijas kārtībā.

NOSLĒGUMĀ

Jebkura procesa, arī administratīvā procesa, mērķis ir noskaidrot domstarpības un atrast pareizāko strīda risinājumu. Procesā dalībnieku uzklautāšana ir priekšnoteikums pienācīgai lietas apstākļu noskaidrošanai, kā arī objektīva un taisnīga sprieduma priekšnoteikums.

Kvalitatīva uzklautāšana nav iespējama, ja tiesnesis nav pienācīgi sagatavojies lietas izskatīšanai. Tāpēc, lai nonāktu līdz kvalitatīvam procesam, jāiegulda darbs šā procesa sagatavošanā. Tradicionāli tiesas sēdē procesa dalībnieki tiek aicināti sniegt paskaidrojumus brīvā formā. Tiesnesim mērķtiecīgi jāvirza tiesas process uz lietas atrisinājumu. Procesu nedrīkst palaist pašplūsmā.

Apkopojot iepriekš minēto, vēlos uzsvērt, ka jebkuras tiesību tikt uzklautam izpausmes procesuālajā likumā jāaplūko caur tiesību uz taisnīgu tiesu prizmu, atceroties, ka to centrā ir cilvēka cieņa.

¹³ Senāta Administratīvo lietu departamenta 2022.gada 16.novembra spriedums lietā Nr.SKA-80/2022.

¹⁴ Senāta Administratīvo lietu departamenta 2023.gada 10.marta spriedums lietā Nr.SKA-462/2023.

ADMINISTRATĪVĀ PROCESA LIKUMA IETEKME UZ IESLODZĪTO PERSONU TIESĪBĀM

Raksta pamatā referāts, kas nolasīts 82.Latvijas Universitātes zinātniskajā konferencē 2024.gada 15.martā

LLM Ilvija PŪCE

Senāta Administratīvo lietu departamenta zinātniski analītiskā padomniece

Ieslodzījuma vietas veido vienu no tām ļoti noslēgtajām sistēmām, attiecībā uz kurām gan tiesību kultūra, gan prakse mainās lēni un smagi, turklāt sistēmai pašai ir ierobežotas iespējas sevi pārveidot. Lai tas notiktu, nepieciešamas pārmaiņas arī ārējos spēkos, kas ietekmē šo sistēmu. Normatīvais ietvars neapšaubāmi ir viens no iespaidīgākajiem šādiem ārējiem spēkiem, un Administratīvā procesa likums savukārt ir viens no šā ietvara būtiskākajiem komponentiem. Taču, lai labāk izprastu un novērtētu Administratīvā procesa iespaidu uz ieslodzīto personu tiesībām, der atskatīties netālā pagātnē. Periods no Administratīvā procesa likuma ieviešanas līdz šodienai uz vēstures fona nav garš, taču pārmaiņu un attīstības bagāts.

Kā tad bija „toreiz”? Pagājušā gadsimta 90.gadi bija laiks, kad mainījās politiskā sistēma. Latvijas Republika, ratificējot un pievienojoties dažādiem starptautiskiem līgumiem, akceptēja Eiropas un globālos cilvēktiesību standartus. Tas bija arī laiks, kad tika ielikts pamats paradigmas maiņai slēgtajās iestādēs, un šim kuģim nācās lēnām griezt stūres ratu citā virzienā. Esot pilnībā represīvām un lielā mērā pašregulētām institūcijām, ieslodzījuma vietām bija jāmaina raksturs un jāpapildina pastāvēšanas mērķis ar tādiem uzdevumiem kā ieslodzīto personu resocializācija un rehabilitācija, ievērojot principu, ka ieslodzījuma apstākļi nedrīkst pārsniegt ar ieslodzījuma faktu neizbēgami saistīto ciešanu sliekšni. Ieslodzījuma vietu darbību daudzās jomās regulēja iekšējie normatīvie akti, bet tai bija jāpārveršas par sistēmu, kuru no dažādiem aspektiem regulē likums.

Protams, nevar teikt, ka šis jaunais virziens kļuva skaidrs nākamajā rītā pēc pievienošanās attiecīgajiem juridiski saistošajiem starptautiskajiem dokumentiem, kā arī juridiski nesaistošām deklarācijām; tāpat arī ne pēc Satversmes 8.nodaļas pieņemšanas. Nevar arī teikt, ka tagad, 2024.gadā, ir pienācis brīdis, kad kuģis jau peld pilnīgi pareizā virzienā un var ieslēgt autopilotu. Taču jāatceras, cik grūti un smagi bija sākotnēji iešūpot sistēmu, lai tā mainītos. Valsts institūciju un arī tiesu izpratne par standartiem, kādi būtu jāievēro slēgtajās iestādēs, kā arī ieslodzīto personu iespējas aizstāvēt savas tiesības bija ārkārtīgi ierobežotas. Lai gan valsts bija apņēmusies ievērot noteiktus principus un uzņēmusies starptautiskas saistības, tiesību kultūra un prakse nebija vērsta uz to, lai aktīvi iedzīvinātu cilvēktiesību standartus; attieksme pret tiem drīzāk bija formāla. Starptautisko saistību uzņemšanās vairāk tika

uztverts kā simbolisks akts; neviens tā īsti negaidīja, ka tās būs arī nopietni jāpilda, bet gadījumā, ja tās netiks pildītas – iestāsies valsts atbildība. Piemēram, 1999.gadā Latvijā pirmoreiz ieradās Eiropas Padomes Spīdzināšanas novēršanas komiteja, tā sauktā CPT (*Committee Against Torture*). Tiekoties ar Iekšlietu ministrijas amatpersonām (tolaik Ieslodzījuma vietu pārvalde atradās Iekšlietu ministrijas, nevis Tieslietu ministrijas pārraudzībā), komiteja citstarp norādīja uz galvenajiem trūkumiem darbā ar ieslodzītajiem un īslaicīgi aizturētām personām.¹ Iekšlietu ministrs, vērtējot šo kritiku, nosūtīja Ministru prezidentam vēstuli ar nosaukumu „Par CPT ziņojuma izcelšanos un nepamatotību”.² Arī sabiedrības attieksme bija viendabīgi neieinteresēta un noraidoša – tiklīdz presē parādījās kāda ziņa par ieslodzīto personu tiesību iespējamo aizskārumu, atskanēja iebildumi, ka „tie cietumnieki” taču tiek ēdināti un uzturas siltumā par velti, kamēr, piemēram, pensionāri trūcīgo pensiju dēļ salst un badojas. Tāpēc lai nesūdzas. Cietums ir cietums. Izpratne par to, ka ieslodzītās personas, gribam to vai ne, ir daļa mūsu sabiedrības ar līdzvērtīgām cilvēktiesībām kā mums katram un gan nāk no mūsu pašu vidus, gan, ar ļoti reti izņēmumiem, pēc īsāka vai ilgāka laika atbrīvosies no ieslodzījuma un atgriezīsies mūsu vidū, faktiski nepastāvēja ne sabiedrībā, ne institucionālā līmenī.

Šāda izpratne atspoguļojās arī pieejā tam, kā ieslodzītās personas varēja īstenot savu tiesību ievērošanu. Kas notika, ja cilvēks ieslodzījuma vietā vēlējās sūdzēties, piemēram, par apstākļiem, izturēšanos vai kādu citu neapmierinošu aspektu? Vienota efektīva sistēma un process šai ziņā nepastāvēja. Varēja iesniegt sūdzību prokuratūrā, kurai tobrīd bija kompetence pārbaudīt, vai tiek ievērotas ieslodzīto personu tiesības,³ taču – ne vienmēr izteikta interese ko mainīt vai uzlabot šajā ziņā. Atsevišķus ar sodu izpildi saistītus lēmumus varēja pārsūdzēt vispārējās jurisdikcijas

¹ Eiropas Padomes Spīdzināšanas komitejas ziņojums par 1999. gada 24.janvāra – 3.februāra vizīti Latvijā. Pieejams: <https://rm.coe.int/1680abe944>.

² Latvijas Vēstnesis (Latvijas Republikas oficiālais laikraksts), 12.06.2001.

³ Prokuratūras likums noteica, ka prokurors, saņemis informāciju par likuma pārkāpumu, likumā noteiktajā kārtībā izdara pārbaudi, ja ir pārkāptas ieslodzīto vai citu tādu personu tiesības un likumīgās intereses, kurām ir ierobežotas iespējas aizstāvēt savas tiesības.

tiesā kriminālprocesuālā kārtībā, un pastāvēja arī iespēja, kas gan tika izmantota reti, vērsties vispārējās jurisdikcijas tiesā civilprocesuālā kārtībā, prasot piedzīt zaudējumus un / vai atzīt morālo kaitējumu un piešķirt atlīdzinājumu par to. Reti šo iespēju izmantoja ne vien tāpēc, ka civilprocesā, kurā darbojas sacīkstes princips, ieslodzītajai personai bieži bija grūtības pierādīt, ka noticis pārkāpums, bet arī tāpēc, ka atkarībā no pieprasītās atlīdzības summas bija jāmaksā samērā augsta valsts nodeva. Ieslodzītie regulāri vērsās arī Tieslietu ministrijā, toreizējā Valsts cilvēktiesību birojā, dažādās inspekcijās un nevalstiskās organizācijās, taču situācijas risinājumam, ja tāds sekoja, lielākoties bija individuāls, nevis sistēmisks raksturs.

Liels grūdiens šai šķietami nesatricināmajai (ne)kārtībai bija Eiropas Cilvēktiesību tiesas (ECT) 2002.gada 28.novembra spriedums lietā „Lavents pret Latviju” (iesnieguma Nr.58442/00), kurā ECT konstatēja kriminālprocesuālus trūkumus, kā, piemēram, bezgalīgais pirmstiesas apcietinājuma termiņš, tāpat norādīja, ka turēšana apcietinājumā ir jāpamato un regulāri jāpārskata. ECT arī kritizēja cilvēktiesību ierobežojumus, kas nebija noteikti ar likumu, bet ar iekšējiem normatīviem aktiem – piemēram, instrukcijām, kā arī nebija samērīgi, kā, piemēram, aizliegums kontaktēties ar radniekiem. Spriedumā turklāt tika apšaubīts, vai tiesas spriešana konkrētajā lietā ir bijusi objektīva un taisnīga. Profesore Jaurīte Briede rakstā laikrakstā „Latvijas Vēstnesis” tolaik visai pravietiski secināja: „Jācer, ka šo „skolu” mēs pienācīgi mācēsīm izmantot un rezultātā ieguvējs ar ECT spriedumu būs ne tikai Lavents, bet visa Latvijas tiesu sistēma.”⁴ Sistēma, un ne tikai tiesu sistēma, tiešām bija šokēta. Taču procesā jau bija nākamās lietas pret Latviju: „Farbtuhs”, „Lidums un Freimanis”, „Svipsta”, „Kadiķis” un citas. 2002.gadā Latvijā atkal ieradās CPT un atkal kritizēja vairākus aspektus attiecībā uz ieslodzījuma vietām.⁵ Tāpat uz problēmām šajā jomā norādīja arī Apvienoto Nāciju Organizācijas (ANO) Komiteja pret spīdzināšanu, vērtējot Latvijas ziņojumu 2003.gadā.⁶ Aizvien skaidrāks kļuva, ka cilvēktiesību standartus noteicošās konvencijas un citi līgumi ir ne tikai jāratificē, bet arī jāievēro un jāpiemēro, bet pretējā gadījumā jāmaksā – gan finansiāli, gan ar valsts reputāciju.

Minēto un dažādu citu faktoru ietekmē, virzoties no, ja tā var teikt, vecās tiesību telpas un jauno, tika izstrādāti un pieņemti vairāki būtiski tam laikam progresīvi likumi un likumu grozījumi; tiesības vērsties Satversmes tiesā pamattiesību aizskāruma gadījumā tika piešķirtas arī indivīdiem; dažādos jautājumos regulējums no iekšējo normatīvo aktu – instrukciju, iekšējo noteikumu, rīkojumu un nolikumu – puskrēslas

tika pārcelts uz likumiem. Tika arī izstrādāts, pieņemts un 2004.gadā beidzot stājās spēkā Administratīvā procesa likums. Sāka darboties administratīvās tiesas ar jauniem tiesnešiem, kuri bija pastiprināti apguvuši ne tikai administratīvo procesu, bet arī juridisko metodi un Latvijai saistošos starptautiskos standartus. 2005. gadā tika pieņemts jaunais Kriminālprocesa likums.

Ja iesākumā ne gluži līdz galam bija skaidras administratīvās tiesas kompetences robežas jautājumos, kas skar ieslodzīto personu tiesības, kā arī likums joprojām paredzēja, ka vairāki uz soda izpildi vērsti lēmumi jāizskata kriminālprocesuālā kārtībā, pamazām administratīvo tiesu loma un, ne mazāk nozīmīgi, arī autoritāte nostabilizējās, paplašinājās un pieauga. Administratīvā tiesa joprojām nerisina katru problēmsituāciju saistībā ar ieslodzīto personu tiesībām; tā iesaistās tikai tad, kad pirmšķietami ir noticis būtisks ieslodzītās personas cilvēktiesību pārkāpums. Lai to konstatētu, pirmkārt, ir identificējamas iespējami pārkāptās cilvēktiesības. Ja cilvēktiesības ir identificējamas, tad jāvērtē, vai konkrētajos apstākļos ir konstatējams būtisks to aizskārums.⁷ Attīstoties un paplašinoties kopējai nostājai par to, kuras tiesības ir definējamas kā cilvēktiesības un kas ir to būtisks pārkāpums, arvien paplašinās arī jautājumu loks, kas tiek izskatīts administratīvā procesa kārtībā. Administratīvās tiesas nolēmumi kļuva un joprojām darbojas kā efektīvs dzinulis, lai regulāri precizētu, grozītu un papildinātu normatīvos aktus, piemēram, Latvijas Sodū izpildes kodeksu. Īpaša nozīme tiem ir gadījumos, kad kāds jautājums attiecībā uz ieslodzīto personu tiesībām nav likumā skaidri regulēts, un šādas situācijas nav retums, ņemot vērā, ka pagaidām vēl ir spēkā daudzkārt grozītais un papildinātais 1970.gada 23.decembrī pieņemtais Latvijas Sodū izpildes kodekss. Kamēr iestāde bieži automātiski vadās pēc principa „viss, kas nav nepārprotami atļauts, ir aizliegts”, administratīvā tiesa sev uzdotos jautājumus vērtē plašākā ietvarā – kontekstā ar Satversmes normām, tiesību principiem, starptautiskajiem standartiem, ņemot vērā aktuālo Satversmes tiesas un Eiropas Cilvēktiesību tiesas, kā arī Eiropas Savienības Tiesas praksi un atziņas. Tādējādi administratīvā tiesa aizpilda likuma robu un veicina tiesību normu interpretāciju un attīstību atbilstoši mūsdienīgai izpratnei par cilvēktiesībām. Rezultātā ne vien attīstās tiesību kultūra un prakse un uzlabojas ieslodzīto personu situācija, bet attiecīgi samazinās tādu lietu skaits pret Latviju Eiropas Cilvēktiesību tiesā, kas saistītas ar soda izpildes jautājumiem, kā ar sūdzībām par necilvēcīgiem vai pazemojošiem apstākļiem vai izturēšanas ieslodzījuma vietās. Ja periodā, kurš tika apskatīts šā raksta sākumā, ļoti liela daļa ECT iesniegto un skatīto lietu pret Latviju bija saistītas ar cilvēktiesību jautājumiem, kas skar apcietinātās un notiesātās personas, tad šobrīd šīs kategorijas

⁴ Latvijas Vēstnesis (Latvijas Republikas oficiālais laikraksts), 03.12.2002.

⁵ Eiropas Padomes Spīdzināšanas komitejas ziņojums par 2002.gada 25.septembra – 4.oktobra vizīti Latvijā. Pieejams: <https://rm.coe.int/16806972cb>.

⁶ Apvienoto Nāciju Organizācijas 2004.gada 5.februāra rekomendācijas Latvijai. Pieejamas: https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CAT%2F0%2FCR%2F31%2F3&Lang=en.

⁷ Sk., piemēram, Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 07.11.2007. lēmumu lietā Nr.SKA-576/2007. Pieejams: <https://www.at.gov.lv/lv/tiesu-prakse/judikaturas-nolemumu-arhivs/administrativo-lietu-departaments/klasifikators-pec-lietu-kategorijam/ieslodzito-tiesibas-sodu-izpildes-tiesibas>.

lietas no saraksta pamazām pazūd, jo to risināšanai Latvijā ir instruments – administratīvais process, un mehānisms – administratīvā tiesa, ko par efektīvu atzinusi arī ECT.⁸ Nevar noliegt pozitīvas pārmaiņas arī Ieslodzījuma vietu pārvaldes attieksmē. Gadījumos, kad administratīvajā procesā skaidri parādās, ka pastāv reāla problēma vai pārkāpums, ko iestāde var novērst, tā mēdz to arī atzīt un konstruktīvi risina atbilstoši savai kompetencei, nevajadzīgi nenoslogojot tiesu sistēmu. Tieslietu ministriju administratīvās tiesas spriedumi ne vienmēr ir iepriecinājuši, taču tie ir ņemti vērā, un, jādomā, atstājuši iespaidu arī uz jaunā, vēl izstrādes procesā esošā Kriminālsodu izpildes likuma saturu.

Neizvēršot aprakstu par plašo jautājumu loku, ko administratīvā tiesa šo gadu laikā ir aptvērusi attiecībā uz ieslodzījuma vietām, noslēgumā pieskaršos kādam izaicinājumam administratīvā procesa sakarā. Uzdošu retorisku jautājumu: cik tālu sniedzas administratīvās tiesas kompetence, risinot un novēršot tiesībpolitisku iemeslu dēļ pastāvošus trūkumus? Vai tas no tiesas var tikt gaidīts?

2024.gada 11.janvārī Eiropas Cilvēktiesību tiesa atzina pārkāpumu lietā „D pret Latviju” (iesnieguma Nr.76680/17), secinot, ka ir pieļauts Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas (konvencija) 3.panta, kurā noteikts spīdzināšanas un necilvēcīgas apiešanās aizliegums, pārkāpums. Iesniedzējs bija administratīvā procesa kārtībā iestādē un visās trīs administratīvās tiesas instancēs sūdzējies par neformālas ieslodzīto personu hierarhijas pastāvēšanu Latvijas ieslodzījuma vietu sistēmā, taču

tiesa noraidīja iesniedzēja pieteikumu. Administratīvā rajona tiesa atzina, ka valstij ir pienākums mazināt vardarbības risku, taču konstatēja, ka šajā gadījumā kamera biedri iesniedzēju nekad nebija fiziski vai emocionāli ietekmējuši vai citādi attiekušies pret viņu nelabvēlīgi. Administratīvā apgabaltiesa papildus akcentēja, ka iesniedzējs personiski netika pakļauts riskam, ka pret viņu varētu būt vēsta vardarbība vai necilvēcīga attieksme, un Senāts atteicās ierosināt kasācijas tiesvedību, norādot, ka Administratīvās apgabaltiesas spriedums ir pamatots, jo pieteicējs nevarēja pamatot, kā neformālā hierarhija tieši viņam ir radījusi nelabvēlīgas sekas.

ECT savukārt spriedumā norādīja, ka konvencijas 3.pants paredz valstīm pienākumu ne tikai atturēties no darbībām, kas varētu radīt necilvēcīgu attieksmi, bet arī īstenot nepieciešamos preventīvos pasākumus, lai nodrošinātu personu, kurām atņemta brīvība, fizisko un garīgo neaizskaramību un labbūtību. Citstarp šie pienākumi paredz, ka valstīm, ņemot vērā brīvības atņemšanas soda izciešanas praktiskos aspektus, ir jāveic pasākumi, kas aizsargā ieslodzīto personu grupas, kuras ir pakļautas īpašam riskam, ka pret viņiem varētu tikt vēsta vardarbība vai radītas cita veida ciešanas no citu ieslodzīto puses.

Rodas jautājums – vai un kādā veidā administratīvā tiesa varēja ietekmēt problēmas risinājumu, tādējādi novēršot lietas nonākšanu ECT? Vai tiesai būtu jāpaplašina robežas izpratnei par to, kas ir personas subjektīvo tiesību aizskārums? Šie un citi jautājumi, kas izriet no minētās lietas, ir viela turpmākām pārdomām, diskusijām un pētījumiem. Tikmēr Administratīvā procesa likums turpina godam kalpot kā instruments, kas ietekmē izpratni par ieslodzīto personu tiesībām, to piemērošanu, kā arī tālāko attīstību.

⁸ Piemēram, Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2012.gada 18.decembra sprieduma „Čuprakovs pret Latviju”, iesnieguma Nr.8543/04, 67.punkts.

IV

KOMANDĒJUMU PIEREDZE

Pieredzes vizītes

AUGSTĀKĀS TIESAS DELEGĀCIJA PIEREDZES VIZĪTĒ ČEHIJAS AUGSTĀKAJĀ TIESĀ

Lai savstarpēji dalītos pieredzē augstāko tiesu darba efektīvā pārvaldībā un tiesnešu tālākizglītībā, Augstākās tiesas delegācija priekšsēdētāja Aigara Strupiša vadībā augstā apmeklēja Čehijas Augstāko tiesu un Čehijas Tieslietu akadēmiju.

Čehijas Augstākā tiesa ir kasācijas instance civillietās un krimināllietās, administratīvajām lietām ir atsevišķa Augstākā administratīvā tiesa. Kopš 1993.gada Augstākā tiesa neatrodas galvaspilsētā, bet Brno, kas tiek dēvēta par tieslietu pilsētu, jo te atrodas arī Čehijas Augstākā administratīvā tiesa. Tas nozīmē zināmu izaicinājumu tiesām, jo vairākums tiesnešu nedzīvo Brno, bet nedēļu te strādā un dzīvo dienesta telpās.

Kā norādīja Čehijas Augstākās tiesas priekšsēdētājs *Petr Angyalossy* un Latvijas Augstākās tiesas priekšsēdētājs Aigars Strupišs – abu tiesu efektivitātes rādītāji ir samērā līdzīgi, taču kolēģu pieredze vienmēr var dot jaunas ierosmes un

risinājumus. Čehijas Augstākajā tiesā 72 tiesneši gadā izskata vidēji 1400 krimināllietas un 4000 civillietas, neizskatīto lietu atlikums 10 gadu laiku samazinājies aptuveni divas reizes, vidējais lietu izskatīšanas ilgums kasācijas instancē 140 dienas civillietām un 43 dienas krimināllietām. Rādītāju uzlabojumi tiek skaidroti gan ar tiesā saņemto lietu skaita samazināšanos, ko sekmējušas izmaiņas likumos un stingrāki kasācijas filtri, gan ar darba organizāciju, kā prioritāti nosakot vecāko lietu ātrāku izskatīšanu. Tāpat tiek stingri sekots lietu izskatīšanas statistikai un, ja kādas lieta ieilgusi, ar tiesnesi tiek pārrunāti problēmas cēloņi un meklēti risinājumi. Tiesnešiem palīdz 8 stažieri un 162 asistenti jeb palīgi.

Čehijā ir augsta sabiedrības uzticēšanās tiesu sistēmai – 68%, Augstākajai tiesai un konstitucionālajai tiesai – 80%. Augstākās tiesas priekšsēdētājs to skaidroja ar atvērtu komunikāciju, izskaidrojot tiesas

no lēmumiem un ātri sniedzot medijus interesējošu informāciju. Tiesa strādā arī ar skolēniem un studentiem, Tiesību naktī rīko diskusijas par juridiskām tēmām. Augstākā tiesa izdod gan savu nolēmumu krājumu, gan Eiropas Cilvēktiesību tiesas un Eiropas Savienības Tiesas nolēmumu krājumus ar tiesnešu komentāriem par to, kā tie ietekmē Čehijas justīciju.

Savukārt Čehijas kolēģus interesēja Latvijas Augstākās tiesas pieredze, esot neatkarīgai tiesas budžeta veidošanā un resursu administrēšanā.

Ņemot vērā Tieslietu akadēmijas veidošanu Latvijā,

Augstākās tiesas delegācija apmeklēja arī Čehijas Tieslietu akadēmiju un iepazinās, kā Čehijā tiek organizēta tiesnešu un tiesu darbinieku tālākizglītība un veidotas mācību programmas.

Pieredzes vizītē Čehijā piedalījās Augstākās tiesas priekšsēdētājs Aigars Strupiņš, Civillietu departamenta priekšsēdētājs Normunds Salenieks, Krimināllietu departamenta priekšsēdētāja Anita Poļakova, Administrācijas vadītāja Sandra Lapiņa, Komunikācijas nodaļas vadītāja Rasma Zvejniece un projektu vadītāja Zane Mičule.

IGAUNIJAS UN LATVIJAS AUGSTĀKO TIESU PADOMNIEKU TIKŠANĀS

Augstākās tiesas zinātniski analītiskie padomnieki jūnijā devās pieredzes apmaiņas vizītē uz Igaunijas Augstāko tiesu (*Riigikohus*).

Abu valstu kolēģi pārrunāja padomnieku darba pienākumus kasācijas instancē, biežāk izmantotās datubāzes, tiesu mājaslapās pieejamo informāciju, digitālās iespējas tiesu darbā, mācību programmas un citus ikdienas darbam aktuālus jautājumus.

Pēc kopīgām diskusijām padomnieki no Latvijas tikās ar konkrētās specializācijas Igaunijas Augstākās tiesas padomniekiem, lai pārrunātu interesējošos krimināltiesību, civiltiesību un administratīvo tiesību jautājumus.

Augstāko tiesu padomnieki apsprieda vairākus Igaunijas Augstākās tiesas spriedumus lietās, kuras līdzinās lietām, ko izskata vai jau ir izskatījušas Latvijas tiesas.

Igaunijas kolēģi Latvijas Augstākās tiesas padomniekus iepazīstināja arī ar Igaunijas Augstākās tiesas vēsturi un tiesas telpām.

Vizītē piedalījās zinātniski analītisko padomnieku pārstāvji no visiem Senāta departamentiem un Judikatūras un zinātniski analītiskās nodaļas – Reinis Odiņš, Rihards Gulbis, Viktorija Soņeca, Oskars Kulmanis, Sindija Zemīte, Ilvija Pūce, Jānis Geks, Reinis Markvarts un Elīna Grigore-Bāra.

SENATORI EIROPAS SAVIENĪBAS TIESĀ UN VISPĀRĒJĀ TIESĀ

Martā pieredzes apmaiņas vizītē Eiropas Savienības Tiesā (EST) Augstākās tiesas senatori apmeklēja vairākas tiesas sēdes, kā arī iepazinās ar tiesas un tās struktūrvienību darbu un guva ieskatu vairākos Vispārējās tiesas darbības aspektos.

Senatoriem Kaspāram Balodim, Sandrai Kaijai, Anitai Kovaļevskai, Ievai Višķerei, Anitai Poļakovai un Marikai Senkānei bija iespēja klātienē vērot trīs tiesas sēžu norisi.

Lietā C-144/23 (KUBERA) Eiropas Savienības Tiesa izskatīja Slovēnijas Augstākās tiesas prejudiciālos jautājumus, kas attiecās uz dalībvalstu revīzijas (kasācijas) instances tiesu darbības procesuālajiem aspektiem. Virkne valstu, tostarp Latvija, lietā izklāstīja savus apsvērumus, raksturojot savu civilprocesuālo kārtību attiecīgajā jautājumā.

Vispārējai tiesai lietā T-624/15, T-694/15, T-704/15 (RENV), pārbaudot Eiropas Komisijas lēmuma tiesiskumu, bija jālemj dažādi ar valsts atbalstu un ieguldījumu aizsardzību saistīti jautājumi, tostarp – vai šķērjtiesas piespriedu kompensāciju var uzskatīt par valsts piešķirtu maksājumu valsts atbalsta jēdziena izpratnē.

Savukārt lietā C-230/23 (Reprobel), kurā referente bija tiesnese Ineta Ziemele, kāda Beļģijas tiesa bija iesniegusi lūgumu sniegt prejudiciālu nolēmumu par to, vai autortiesību kolektīvā pārvaldījuma organizācija, kurai valsts ar Karaļa dekrētu ir uzticējusi taisnīgas atlīdzības iekasēšanu un sadali autoriem, ir tāds subjekts, pret kuras prasībām indivīds (konkrētajā gadījumā – kopēšanas iekārtu ražotājs) var aizstāvēties,

atsaucoties uz tādas valsts tiesību normas neatbilstību ES tiesībām, kuru šī struktūra vēlas attiecināt uz minēto individu. Lietā būtiska nozīme ir arī jautājumam par kolektīvā pārvaldījuma organizācijas tiesisko statusu, raugoties no privāto un publisko tiesību mijiedarbības viedokļa.

Augstākās tiesas delegācija piedalījās virknē tikšanos, kas deva iespēju domu un informācijas apmaiņai. Senatori tikās ar tiesnesi Inetu Ziemeļi, gūstot ieskatu nozīmīgos tiesneša darba aspektos EST un lietu virzības procesuālajā problemātikā. Vispārējās tiesas tiesnesis Pēteris Zilgalvis sniedza priekšlasījumu par Vispārējās tiesas praksi konkurences lietās un atziņām digitālajā un mākslīgā intelekta jomā. Ģenerālvokāte Laila Medina iepazīstināja ar ģenerālvokāta lomu EST un savu pieredzi šajā amatā. Senatori iepazinās arī ar tiesas kancelejas darbību un funkcijām lietu virzībā. Noderīgu informāciju par EST prakses izpēti iespējām, rīkiem un metodēm sniedza Pētniecības un dokumentācijas direkcija. Tiesneses Ingas Reines juridiskā referente Vineta Bei pastāstīja par Vispārējās tiesas nesenažām lietām, statistiku, kā arī būtiskākajām atziņām.

Senatori pārliecinājās par milzīgo nozīmi, kas EST ikdienā ir tulku dienesta darbam, tulkojot ne vien tiesas sēdes, bet arī procesuālos dokumentus. Pēteris Zilgalvis, kurš darbojas mākslīgā intelekta ieviešanai EST speciāli izveidotā komitejā, norādīja, ka attīstība mākslīgā intelekta jomā tiesā noris ļoti strauji. Jau šobrīd mākslīgo intelektu izmanto tulku darba atslogošanai, kā arī lietu aprīti un statistikas jomās.

TIESNEŠU ĒTIKAS KOMISIJA LIETUVĀ

Senāta Kriminālietu departamenta senatore Inese Laura Zemīte un Administratīvo lietu departamenta senatore Diāna Makarova Tiesnešu ētikas komisijas sastāvā martā apmeklēja Lietuvas Augstāko tiesu.

Latvijas Tiesnešu ētikas komisijas pārstāvji tikās ar Lietuvas Augstākās tiesas priekšsēdētāju, Civillietu departamenta priekšsēdētāju un Lietuvas Tiesnešu ētikas un disciplinārlietu komisijas locekļiem. Tikšanās laikā pārrunāti ar tiesnešu ētiku saistīti jautājumi un apspriesta ētikas komisijas loma tiesu sistēmā.

Lietuvā par tiesnešu ētikas un disciplinārpārkāpumiem lemj komisija septiņu locekļu sastāvā. Komisiju veido četri tiesneši no dažādu līmeņu tiesām dažādās specialitātēs un trīs sabiedrības pārstāvji – divi Lietuvas Universitātes profesori un viens žurnālists, kurš ir arī privātās radiostacijas īpašnieks un vadītājs. Divus sabiedrības pārstāvjus komisijā ieceļ Valsts prezidents, vienu – Seima priekšsēdētājs, tiesnešu kandidātus izvēlas Tiesnešu padome.

Komisija ir pirmais „filtrs” iesniegtajām sūdzībām. Ja komisija konstatē sūdzībā norādīto tiesneša ētikas

pārkāpumu (ar tiesneša godu nesavienojamu un Tiesnešu ētikas kodeksa prasībām neatbilstošu rīcību, kas pazemo tiesneša vārdu un kaitē tiesas autoritātei) vai jebkādu dienesta pārkāpumu (tiesneša pienākumu klaji nolaidīgu izpildi vai nepildīšanu bez attaisnojama iemesla), tas ir pamats disciplinārlietas ierosināšanai, kas tiek nodota izskatīšanai Lietuvas Tiesnešu goda tiesai. Komisija iesniegto sūdzību var arī noraidīt, ja nesaskata pamatu disciplinārlietas ierosināšanai.

Saīdzinot abu valstu komisiju pieredzi, secināms, ka arī Lietuvā, tāpat kā Latvijā, vairums iesniegto sūdzību tiek atzītas par nepamatotām, jo iesniegtas par jautājumiem, kas ir augstākās tiesu instances, bet ne komisijas kompetencē. Savukārt vairums no tām sūdzībām, kuru izskatīšana ir ētikas komisijas kompetencē, iesniegtas par tiesnešu uzvedību tiesas sēdē, līdzīgi kā arī Latvijā.

Pieredzes apmaiņa un diskusija par tiesnešu ētikas jautājumiem bija nozīmīga un aktuāla, jo ētikas komisija nodrošina tiesu sistēmas caurredzamību, kas savukārt veicina sabiedrības uzticēšanos tiesu varai.

ASV PIEREDZE TAISNĪGA UN EFEKTĪVA KRIMINĀLPROCESA NODROŠINĀŠANĀ

ASV valdības finansētās programmas „Atvērtā pasaule – Tiesiskums” ietvaros Senāta Kriminālietu departamenta zinātniski analītiskais padomnieks Oskars KULMANIS kopā ar Rīgas apgabaltiesas un Ekonomisko lietu tiesas tiesnešiem aprīlī piedalījās profesionālās pieredzes vizītē Amerikas Savienotajās Valstīs.

Vizītes laikā gūta vērtīga pieredze un informācija par ASV tiesu sistēmu, ekspertizēm, taisnīga un efektīva kriminālprocesa nodrošināšanu.

Sākot vizīti, Latvijas delegācija ASV Kongresa bibliotēkā noklausījās vairākus referātus. Virdžīnijas austrumu apgabala federālās apgabaltiesas vecākais tiesnesis Entonijus Džons Trenga sniedza ieskatu par ASV tiesu sistēmu un tiesnešu lomu, federālo un štata tiesu jurisdikciju. Savukārt ASV Tiesu administratīvā biroja advokāts-padomnieks Eikins Adepoju referēja par valsts nodrošinātā aizstāvja lomu.

Delegācija apmeklēja Ohaio štata Augstāko tiesu un tikās ar bijušo tiesnesi Evu Stratonu.

Apmeklēts arī Ohaio štata Ģenerālprokurora birojs, Kriminālās identifikācijas birojs un Grosvitijas policijas departaments. Ģenerālprokurora birojā, apspriežot kriminālietu virzības efektivitāti, tika uzsvērts, ka populāra kriminālprocesa pabeigšanas forma ir vienošanās process. Tas tādēļ, ka aptuveni 95% gadījumu apsūdzētā persona zina, cik smagu sodu par inkriminētajiem noziedzīgajiem nodarījumiem vainīguma konstatācijas gadījumā piespriedīs tiesa. Tas personas mudina piekrist vienkāršotai procesa virzībai un attiecīgi zemākam sodam.

Ohaio štata otrajā lielākajā advokātu birojā „Bricker Graydon” diskutēts par ASV un Latvijas tiesību avotu

izpratni un dažādi ar civiltiesībām, konstitucionālajām tiesībām un krimināltiesībām saistīti jautājumi, tostarp par noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizēšanu.

Latvijas delegācija apmeklēja Ohaio štata Dienvidu rajona federālo tiesu un tikās ar tiesnesi Edmundu Sargus. Vērtīgi bija iepazīties ar tiesneša darbam būtisku avotu – vadlīnijām sodu noteikšanā, kas tiek izmantotas ikvienā krimināllietā, lai taisnīgi un atbilstoši lietas apstākļiem noteiktu sodu. Tajās aplūkots katrs noziedzīgais nodarījuma sastāvs, sankcijas un iespējamie sodu ietekmējošie apstākļi, aprakstīti sodu veidi un to mēri, kā arī kritēriji, kas ietekmē soda līmeni, zonas, kategorijas. Vadlīnijas ir rekomendējošas, taču tās palīdz tiesnešiem noteikt konkrētus un līdzīgus sodus līdzīgās lietās, novērš patvaļu, nesamērīgi maigu vai bargu sodu noteikšanu.

Bija iespēja sekot tiesneša vadītajām tiesas sēdēm. Viena lieta bija par organizētā grupā izdarītu vairāk nekā 1 kg kokaīna pārvietošanu un glabāšanu realizācijas nolūkā, kā arī izmantojot šaujamo ieroci. Tiesas sēdē tika apstiprināta starp apsūdzēto un prokuroru noslēgtā vienošanās. Šādā veidā persona atsakās no savām tiesībām uz tiesas procesu un zvērināto iesaisti, kā arī tiesībām pārsūdzēt tiesas nolēmumu. Tas apstiprina soda noteikšanas vadlīniju nozīmi. Otra lieta bija saistīta ar soda noteikšanu personai par grupā izdarītu pasta krāpniecību vairāk nekā 350 tūkstošu ASV dolāru apmērā.

Pieredzes vizītē gūta informācija Latvijas tiesu pārstāvjiem būs noderīga darbā, izskatot krimināllietas, kā arī piedaloties darba grupās tiesībspoliticikas veidošanā.

Komandējumu atziņas

SPORTS, ARBITRĀŽA UN KONKURENCES TIESĪBAS

Senāta Administratīvo lietu departamenta senatori Dzintra AMERIKA un Ervīns DARAPOĻSKIS piedalījās Eiropas Komisijas un Eiropas Konkurences tiesību tiesnešu asociācijas (AECLJ) organizētajā 22. ikgadējā sanāksmē.

Berlīne, 2024.gada 30.maijs–1.jūnijs

Šā gada konferences tēmas ierosme ir trīs nesen Eiropas Savienības Tiesas pieņemtie spriedumi sporta jomā, proti, 2023.gada 21.decembra spriedums lietā „European Superleague Company”, C-133/21, ECLI:EU:C:2023:1011, 2023.gada 21.decembra spriedums lietā „Internationa Skating Union/Komisija”, C-124/21 P, ECLI:EU:C:2023:1012, un 2023.gada 21.decembra spriedums lietā „Royal Antwerp Football Club”, C-680/21, ECLI:EU:C:2023:1010.

Referenti – gan Eiropas Komisijas pārstāvji, gan tiesību zinātnieki, gan praktizējošie juristi (tiesneši, advokāti) – izklāstīja savu redzējumu par to, vai un kādas izmaiņas minētie spriedumi ir ieviesuši izpratnē par Eiropas Savienības konkurences tiesību piemērošanu sporta jomā; jautājumā par dominējošā stāvokļa un aizliegtu vienošanos noskaidrošanu atbilstoši Līguma par Eiropas Savienības darbību 101.panta 1.punktam un 102.pantam; jautājumā par iepriekšējās Tiesas prakses piemērošanu (2006.gada 18.jūlija spriedums lietā „Meca-Medina un Majcen/Komisija”, C-516/04 P, ECLI:EU:C:2006:492); jautājumā par Līguma par Eiropas Savienības darbību

101.panta 3.punkta piemērošanu; jautājumā par arbitražas klauzulu novērtēšanu. Jāteic, ka domas dalījās par to, vai vispār kādas izmaiņas ir notikušas, jo vieni uzskatīja, ka tādu nav, savukārt citi – ka ir noticis nozīmīgs pavērsiens. Kā viens no būtiskiem pienesumiem tika akcentēts Tiesas vērtējums saistībā ar starptautisko sporta federāciju iepriekšējās atļaujas sistēmām un to statusu ES konkurences tiesību kontekstā.

Nedaudz vispārīgāk tika arī referēts par Eiropas Komisijas lomu sporta jomā, ņemot vērā to, ka sporta darbība var aptvert ne tikai saimniecisko darbību, uz ko attiecas ES konkurences tiesības, bet tai ir arī sociāla un izglītojoša nozīme Eiropas Savienībā un tās pilsoņiem. Tika aplūkots arī Eiropas Komisijas un nacionālo konkurences iestāžu prakse sporta jomā (sporta notikumu apraides tiesības, sporta klubu apvienošanās). Tāpat aplūkots jautājums par sporta pārvaldes iestāžu darbības publisko aspektu un vai šo iestāžu darbība ir pakļauta publiskajām tiesībām, norādīts neliels salīdzinājums ar citām valstīm. Tika referēts arī par šķirējtiesām sporta jomā, to lomu, procesa atbilstību vispārīgiem tiesību principiem un nepieciešamību pēc atklāta procesa. Tika dots vispārējs ieskaits Šveices starptautiskās šķirējtiesas kā vienas no pasaules vadošajām šķirējtiesām raksturojumā, kā arī reflektēts par nozīmīgo Šveices Augstākās tiesas 2024. gada 3.aprīļa spriedumu lietā Nr.4A-244/2023, ar kuru tika izšķirts strīdīgais jautājums par šķirējtiesu jurisdikciju ES iekšējos ieguldījumu strīdos, apstiprinot šķirējtiesas jurisdikciju.

Viena diena tika veltīta dalībvalstu tiesu prakses jaunumu aplūkošanai.

Konferencē referēja tiesību zinātnieki, tiesneši, advokāti un konkurences iestāžu pārstāvji (arī no Eiropas Komisijas), tādējādi nodrošinot kompetentu un plašu viedokļu spektru. Tas savukārt ļauj apgalvot, ka konference bija vērtīga kā no jauniegūtu zināšanu viedokļa, tā arī no pieredzes apmaiņas viedokļa.

INTELEKTUĀLĀ ĪPAŠUMA TIESĪBU PĀRKĀPUMI UN AIZSARDZĪBA

Senāta Civillietu departamenta senatore Zane PĒTERSONE piedalījās Eiropas Savienības Intelektuālā īpašuma biroja (EUIPO) organizētajā seminārā intelektuālā īpašuma tiesību tiesnešiem un prokuroriem un Apelācijas padomju Tiesu prakses konferencē.

Alikante, 2024.gada 24.aprīlis – 1.maijs

EUIPO organizētais seminārs intelektuālā īpašuma tiesību tiesnešiem un prokuroriem bija par intelektuālā īpašuma tiesību pārkāpumiem un aizsardzību dažādu intelektuālā īpašuma tiesību nozaru krustcelēs – autortiesības, dizainparaugi, preču zīmes, un par negodīgo konkurenci.

Seminārs bija veidots kā speciālas mācības intelektuālā īpašuma tiesību tiesnešiem un prokuroriem ar mērķi sniegt padziļinātu ieskatu tādu lietu izskatīšanā, kurās ir celta prasība par vairāku intelektuālā īpašuma tiesību pārkāpumiem. Visvairāk tika runāts tieši par autortiesību un dizainparaugu kombināciju.

Latviju pārstāvēja senatore Zane Pētersone un Rīgas pilsētas tiesas tiesnese Inga Krigena-Jurkāne. Seminārā piedalījās tiesneši un atsevišķi prokurori, kas

specializējas intelektuālā īpašuma lietu izskatīšanā, no Apvienotās Karalistes, Beļģijas, Bulgārijas, Čehijas Republikas, Grieķijas, Horvātijas, Igaunijas, Francijas, Grieķijas, Igaunijas, Itālijas, Īrijas, Latvijas, Lietuvas, Luksemburgas, Nīderlandes, Polijas, Portugāles, Rumānijas, Slovēnijas, Somijas, Spānijas, Ungārijas, Vācijas un Zviedrijas.

Vispirms dalībniekiem tika prezentēta Eiropas Komisijas rekomendācija pret viltojumiem, kā arī sniegts īss ieskats dažos aktuālos nacionālajos un Eiropas Savienības Tiesas spriedumos par intelektuālā īpašuma tiesību piemērošanu.

Pirmā sesija bija veltīta autortiesību un dizainparaugu kumulācijai, apskatot gan Eiropas Savienības Tiesas praksi (piemēram, EST 2019.gada 12.septembra spriedums lietā C-683/17 *Cofemel*, 2020.gada 11.jūnija spriedums lietā C-833/18 *Brompton Bicycle*), gan dažu dalībvalstu tiesu praksi (Beļģijas, Itālijas). Daži no galvenajiem secinājumiem bija šādi:

- ar dizainparaugu tiesībām paredzētā aizsardzība un ar autortiesībām nodrošinātā aizsardzība viena otru neizslēdz;
- tiesai ir jāvērtē katras tiesības esība atsevišķi. Ja lietā ir konstatējama dizainparauga aizsardzība, tas automātiski nenozīmē, ka ir arī autortiesību aizsardzība;
- autortiesību aizsardzība ir darbam, kurš ir oriģināls – tas ir paša autora intelektuālās jaunrades rezultāts, un par darbu var tikt kvalificēti tikai tādi elementi, kas ir šādas jaunrades izpausme. Dažu valstu (Vācijas, Itālijas) tiesas kā ar autortiesībām aizsargāta darba kritēriju bija izvirzījušas tā māksliniecisko vērtību (*artistic value*), bet pēc *Cofemel* sprieduma ir skaidrs, ka tāds kritērijs nevar būt. Proti, EST atzina par nepieļaujamu, ka ar valsts tiesību aktiem autortiesību aizsardzība tiek piešķirta tādiem modeļiem kā konkrētajā lietā aplūkoti apģērba modeļi tādēļ, ka tiem ir ne tikai funkcionāls mērķis, bet tie no estētiskā viedokļa rada arī specifisku un pamanāmu vizuālu efektu. Apstākļi, ka kāds modelis rada estētisku efektu, pats par sevi neļauj noteikt, vai šis modelis ir intelektuālās jaunrades rezultāts.

Tika diskutēts arī par remontdarbu ierunu dizainparaugu lietās, kompleksa ražojuma sastāvdaļas jēdzienu un kompleksa ražojuma labošanu, lai atjaunotu tā sākotnējo izskatu. Apskatīts EST 2017.gada 20.decembra spriedums apvienotajās lietās C-397/16 un C-435/16 *Acacia* un 2024.gada 25.janvāra spriedums lietā C-334/22 *Audi (Support d'emblème sur une calandre)*.

Otrā sesija bija par pārkāpuma testu lietās, kurās ir intelektuālā īpašuma tiesību kumulācija. Uzsvērts, ka katrai nozarei ir savi pārkāpuma vērtēšana kritēriji un autortiesību pārkāpuma konstatēšanai piemērot dizainparaugu tiesību pieeju pārkāpumu konstatēšanai. Attiecībā uz ar autortiesībām aizsargātu darbu reproducēšanu jāņem vērā EST 2009.gada 16.jūlija spriedumā lietā C-5/08 *Infopaq* (lieta par 11 vārdu izvilkumu) norādītās atziņas.

Pirmā diena noslēdzās ar grupu darbu par originalitātes testu dizaina darbiem un pierādīšanas

nastas sadalījumu, kā arī pārrunājot dalībvalstu tiesnešu problēmas, kādas rodas lietās, kurās ir vairākas intelektuālā īpašuma tiesības.

Trešā sesija bija par autortiesību un preču zīmju kumulāciju. Tika apskatīta gan Eiropas Savienības Tiesas prakse, gan Beļģijas un Francijas tiesu prakse.

Ceturrtā sesija koncentrējās uz intelektuālā īpašuma tiesību pārkāpuma un negodīgās konkurences aizlieguma pārkāpuma kumulāciju. Vācijas pārstāvis informēja par produktu imitāciju lietu civilprocesuālajiem aspektiem.

Piektajā sesijā par kaitējuma kalkulāciju lietās, kurās ir vairāku intelektuālā īpašuma tiesību kumulācija, tika prezentēta Čehijas un Somijas nesēnā tiesu prakse.

Daļa otrās dienas tika veltīta grupu darbam, kurā dalībnieki risināja kāzusu par attēlu, kurš radīts ar mākslīgā intelekta palīdzību, nolūkā noskaidrot, kāds aizsardzības apjoms un vai vispār tiek piešķirts šādiem darbiem. Dalībnieki dalījās ar savām domām un pieredzi, kas bija lietderīgi, ņemot vērā, ka Latvijas tiesu praksē šādas lietas vēl nav bijušas. Lielākā daļa dalībnieku uzskatīja, ka arī uz ar mākslīgā intelekta palīdzību radītiem darbiem attiecas tie paši principi, kas piemērojami, lai noteiktu, vai konkrētais objekts ir ar autortiesībām aizsargājams darbs, un ka konkrētajā gadījumā iztīrājamais attēls nebija paša autora radošās darbības rezultāts.

EUIPO Apelācijas padomju Tiesu prakses konference ir nozīmīgs intelektuālā īpašuma tiesību profesionāļu forums, kas notiek reizi divos gados. Tostarp tajā piedalās vairāki Eiropas Savienības Vispārējās tiesas tiesneši, un tajā tiek apspriestas galvenās pēdējo gadu aktualitātes intelektuālā īpašuma tiesību jomā.

Pirmajā sesijā tika runāts par preču zīmju tiesību attīstību Vispārējās tiesas nolēmumos, dažādiem aktuāliem materiālo un procesuālo tiesību normu piemērošanas jautājumiem, akcentējot nemitīgi mainīgo preču zīmju tiesību vidi. Īpaši interesantas bija prezentācijas par preču zīmēm, kuras veido viens burts, un par vispārzināmiem faktiem, kas nav jāpierāda.

Otrā sesija bija veltīta dizainparaugu tiesību attīstībai (reformai) un judikatūrai pēdējos gados. Tostarp tika runāts par problēmām, kas rodas, izskatot lietas, kurās dizainparaugs ir tikai daļa no izstrādājuma. Interesantas diskusijas raisījās par Eiropas Savienības Tiesas 2021.gada 28.oktobra spriedumu lietā C-123/20 *Ferrari* un Eiropas Savienības Vispārējās tiesas 2021.gada 1.decembra spriedumu lietā T84/21 *Jieyang Defa Industry v EUIPO – Mattel (Tête de poupée)* (lelles galvas dizainparaugs).

Trešajā sesijā tika apskatītas problēmas, kas saistītas ar preču zīmju sistēmas modernizēšanu, tas ir, kustību, multivides un citu netradicionālo preču zīmju veidu reģistrāciju.

Ceturrtajā sesijā tika runāts par mākslīgā intelekta un *Metaversa* izaicinājumiem, par to, vai likums var tikt līdzīgi tehnoloģijām un vai tiesnešiem jāspēj pielāgoties laikam, izmantojot tos likuma instrumentus, kas ir pieejami šobrīd.

Piektā sesija bija veltīta autortiesību nemitīgajām pārmaiņām, tostarp tam, vai būtu nepieciešama autortiesību unifikācija Eiropas Savienības līmenī.

Sestā sesija fokusējās uz jauniem izaicinājumiem

ģeogrāfiskās izcelsmes norāžu jautājumos un kā to ietekmē globalizācija.

Dalība pasākumos deva iespēju padziļināt izpratni par intelektuālā īpašuma tiesībām un ar tām saistītajiem aktuālajiem problēmjautājumiem, Eiropas Savienības Tiesas un nacionālo valstu tiesu prakses

attīstības tendencēm. Par sevišķi vērtīgu atzīstama pieredzes apmaiņa par jautājumiem, kas saistāmi ar intelektuālā īpašuma tiesību mijiedarbību un kaitējuma aprēķināšanu, ja ar vienu darbību ir pārkāptas vairākās intelektuālā īpašuma tiesības. Šādas lietas arvien vairāk parādās tiesu praksē.

EIROPAS SAVIENĪBAS INTELEKTUĀLĀ ĪPAŠUMA BIROJA APELĀCIJAS PADOMJU PASĀKUMI

Senāta Civillietu departamenta senatore Zane PĒTERSONE kā Latvijas pārstāve Eiropas Savienības Intelektuālā īpašuma biroja (EUIPO) Apelācijas padomju Kvalitātes nodrošināšanas un tiesību prakses tiesnešu tīklā–darba grupā (*The Judges Quality Assurance and Legal Practice Panel (J-QALPP)*) un Mediācijas un intelektuālā īpašuma tiesnešu tīklā (*Network of IP Judges on Mediation*) piedalījās EUIPO Apelācijas padomju Intelektuālā īpašuma tiesnešu tīkla pasākumos – divās sanāksmēs un seminārā.

Alikante, 2024.gada 27.maijs–30.maijs

Pasākumos piedalījās tiesneši no Austrijas, Beļģijas, Bulgārijas, Dānijas, Francijas, Grieķijas, Horvātijas, Itālijas, Īrijas, Latvijas, Lietuvas, Nīderlandes, Polijas, Portugāles, Rumānijas, Slovākijas, Slovēnijas, Somijas, Spānijas, Ungārijas, Vācijas, kā arī EUIPO Apelācijas padomju *ad interim* priekšsēdētājs Gordons Hamfrijs (*Gordon Humphreys*), katras Apelācijas padomes priekšsēdētāji, citi Apelācijas padomju darbinieki, EUIPO Alternatīvā strīdu izšķiršanas dienesta vadītāja *Kirsten Bauch* un vairāki citi šī dienesta darbinieki. Latviju pārstāvēja senatore Zane Pētersone un Rīgas pilsētas tiesas tiesnese Inga Krigena-Jurkāne.

Mediācijas un intelektuālā īpašuma tiesnešu tīkla sanāksmē tika runāts par programmu SP 2025 „Alternatīvās strīdu izšķiršanas–mediācijas centra darbības attīstīšana un paplašināšana” (*Expand and Broaden the use of ADR – Mediation Centre*). Sniegts pārskats par tīkla 2024.–2025.gada darba plānu, kā arī prezentēti dalībvalstu pārstāvju aptaujas atbilžu jaunākie apkopojumi par mediācijas piemērošanu dalībvalstīs un par mediāciju intelektuālā īpašuma lietās Eiropas Savienībā.

Dalībnieki diskutēja par mediācijai piemēroto lietu atlases kritērijiem un par alternatīvo strīdu izšķiršanas instrumentu piemērošanas stratēģijām tiesā. Savu pieredzi konkrētās lietās prezentēja Francijas un Beļģijas pārstāvji.

Secināts, ka lietu dalībnieki joprojām nereti neapzinās procesuālās iespējas un dažādas tiesvedības alternatīvas, tādēļ vajadzētu vairot informācijas pieejamību. Tiesnešiem būtu jāpievērš īpaša uzmanība mediācijas ieteikšanai gadījumos, kad pusēm ir vairāki paralēli strīdi.

Tiesu prakses seminārā tika aplūkota EUIPO

Apelācijas padomju un nacionālo valstu (šoreiz Slovēnijas, Vācijas un Francijas) jaunākā tiesu prakse par absolūtajiem un relatīvajiem preču zīmju neregistrēšanas un reģistrācijas atzīšanas par spēkā neesošu pamatiem.

Attiecībā uz absolūtajiem pamatiem citstarp tika runāts par tādām EUIPO Apelācijas padomju lietām kā R 2087/2023-2 (*Violett/blau/ocker/grün/rot/weiss* (netika atzīta par preču zīmi)), R 1959/2023-4 un R 1773/2023-1 (pozīcijas zīmes), R 2246/2023-4 (piktogramma), R 501/2024-5 (figurālā zīme *Ladybird*), R 1201/2022-5 (*Mybacon*, kas uz gaļas aizstājējiem tika atzīta par maldinošu zīmi; Eiropas Savienības Vispārējā tiesa EUIPO nostāju apstiprināja spriedumā lietā T107/23).

Īpašas diskusijas raisījās par lietu R 1364/2022-5 *Pablo Escobar*, kurā EUIPO atteica šādu zīmi reģistrēt uz visām pieteiktajām Nicas klasifikācijas klasēm kā pretēju sabiedriskajai kārtībai un vispārpieņemtajiem morāles principiem (Regulas 2017/1001 7.panta 1.punkta „f” apakšpunkts), jo vismaz Spānijas sabiedrības ievērojama daļa šo zīmi asociēs ar *Pablo Emilio Escobar Gaviria* un viņa noziedzīgajām narkotiku tirdzniecības aktivitātēm. Šādu pozīciju atzina par pareizu gan EUIPO Apelācijas padome, gan arī Eiropas Savienības Vispārējā tiesa 2024.gada 17.apriļa spriedumā lietā T255/23. Tika diskutēts, vai šādu atteikuma pamatu var piemērot, ja persona vēl nav notiesāta (tika izvirzīts arguments par nevainīguma prezumpciju), un tika secināts, ka var, jo tas ir jautājums vairāk par sabiedrības uztveri par konkrēto cilvēku un viņa rīcību, nevis par reālu sodāmību.

Attiecībā uz relatīvajiem pamatiem tika runāts par astoņām EUIPO Apelācijas padomju lietām, no kurām trīs šobrīd ir izskatīšanā Eiropas Savienības Vispārējā tiesā. Citstarp tika prezentētas lietas R 96/2022-4 (*Device of a lion head (fig.)/Device of a lion head (fig.)*), Vispārējā tiesā izskatīta ar Nr.T26/23), R 562/2022 (*Feed (fig.)/the Feed (fig.)*), Vispārējās tiesas Nr.T564/22), R 1951/2023-2 (*Device of four symbols (fig.)/Device of four symbols (fig.)*), R 1670/2023-2 (*Vosco Automotive/Volvo (fig.)*), u.c.

Visvairāk dalībnieku domas dalījās par EUIPO Apelācijas padomes lēmumu lietā R 258/2023-4, kurā Apelācijas padome uzskatīja, ka pastāv zīmju *Monster Energy* un *Insomnia Energy* konceptuāla līdzība (Vispārējās tiesas Nr.T-59/24).

Apelācijas padomju Kvalitātes nodrošināšanas un tiesību prakses tiesnešu tīkla darba grupas (J-QALPP) sanāksmē vispirms tika pārrunāts

Apelācijas padomju Rīcības plāns 2021.–2026.gadam saistībā ar sadarbības tīklu darbību un stiprināšanu. Tika runāts par jaunumiem Apelācijas padomju sadarbībā ar dalībvalstu intelektuālā īpašuma tiesnešiem un kopīgiem semināriem. Dalībnieki iepazīstināti ar *EU IPO* tīmekļvietnē atrodamajiem avotiem: Apelācijas padomju vienotas tiesu prakses ziņojumiem, Lielās padomes (*Grand Board*) lēmumiem, Apelācijas padomju pētījumiem, kā arī vienotās prakses dokumentiem (*Common Practices*) – CP13 „Preču zīmju reģistrācijas pieteikumi, kas iesniegti ar negodprātīgu nolūku”, CP14 „Preču zīmes, kas ir pretrunā ar sabiedrisko kārtību vai vispārpieņemtajiem morāles principiem”, kā arī CP15 un CP16 projektiem.

Runājot par tiesu prakses meklēšanas datubāzi *eSearch Case Law*, dalībvalstu tiesneši tika lūgti

piedalīties nolēmumu iesniegšanā. Latvija jau vairākus gadus ar Patentu valdes starpniecību iesniedz aktuālākos nacionālos nolēmumus intelektuālā īpašuma tiesību lietās ievietošanai šajā datubāzē.

Pēc tam darbs norisinājās divos paneļos, un katra paneļa dalībnieki apsprieda tiesu prakses problēmas un formulēja secinājumus (rekomendācijas) par diviem jautājumiem, kas dienas beigās tika prezentēti kopējai auditorijai: par preču un pakalpojumu komplimentaritāti un par zīmes aprakstošo raksturu attiecībā uz reklāmas pakalpojumiem.

Konferencē iegūtās zināšanas un pieredzi būs iespējams izmantot ikdienas darbā, izskatot intelektuālā īpašuma tiesību lietas, kā arī piedaloties darba grupās intelektuālā īpašuma tiesības regulējošo normatīvo aktu grozījumu izstrādei.

EIROPAS DELIKTU TIESĪBU AKTUALITĀTES

Senāta Civillietu departamenta senatore Zane PĒTERSONE piedalījās Eiropas Deliktu un apdrošināšanas tiesību centra (*European Centre for Tort and Insurance Law*) un Eiropas Deliktu tiesību institūta (*Institute for European Tort Law*) organizētajā 23.ikgadējā konferencē par Eiropas deliktu tiesību aktualitātēm.

Vīne, 2024.gada 3.aprīlis–5.aprīlis

Eiropas Deliktu un apdrošināšanas tiesību centrs (*ECTIL*) un Eiropas Deliktu tiesību institūts (*ETL*) jau vairāk nekā 20 gadus reizi gadā organizē konferenci par Eiropas deliktu tiesību aktualitātēm.

Konference pulcēja dalībniekus no Apvienotās Karalistes, Austrijas, Beļģijas, Bulgārijas, Čehijas Republikas, Dānijas, Francijas, Grieķijas, Horvātijas, Igaunijas, Itālijas, Īrijas, Kipras, Latvijas, Lietuvas, Maltas, Nīderlandes, Norvēģijas, Polijas, Portugāles, Rumānijas, Slovākijas, Slovēnijas, Somijas, Spānijas, Šveices, Ungārijas, Vācijas un Zviedrijas. No Latvijas piedalījās senatore Zane Pētersone un Latvijas Universitātes pasniedzējs, zvērināts advokāts Agris Bitāns, kurš jau daudzus gadus gatavo un prezentē Latvijas ziņojumu.

Konferences pirmajā dienā tika apskatīts Eiropas valstu aktuālais tiesiskais regulējums un jaunākā tiesu prakse deliktu tiesību jomā, katras dalībvalsts pārstāvim prezentējot vienu pagājušā gadā aktuālu deliktu tiesību lietu.

Trīs interesantas lietas, kas arī turpmāk var būt aktuālas, tostarp, iespējams, Latvijā:

1) Apvienotās Karalistes Teita galerijas lieta *Fearn v Board of Trustees of the Tate Gallery [2023] UKSC 4*, kurā stikla augstceltnes iedzīvotāji vērsās pret pāri ielai esošo Teita galeriju, kuras pēdējā stāvā bija Londonas panorāmas vērošanas platforma. Stikla augstceltnes iedzīvotāji, pamatojoties uz t.s. *public nuisance* konceptu, iebilda pret to, ka viņu dzīvi dzīvokļos

pastāvīgi no skatu platformas vēro Teita galerijas apmeklētāji. Prasītāji zaudēja pirmajās divās tiesu instancēs, bet uzvarēja Augstākajā tiesā.

2) Čehijas Republikas Augstākās tiesas lieta (2023. gada 16.maija spriedums) *Cdo 2202/2021*, kas tiek saukta par lietu par t.s. „nepareizo piedzimšanu” (*wrongful birth*). Vecākiem (prasītājiem) piedzima bērns ar Dauna sindromu. Grūtniecības 1.semestra pārbaudes laikā ārsts bija nepareizi ievadījis datus, kas bija uzrādīti prasītājas asins analizēs. Tādēļ pārbaudes rezultāts uzrādīja Dauna sindroma risku 1:1834, lai gan, ja būtu ievadīti pareizie dati, tam bija jāuzrāda risks 1:172. Prasītāji norādīja, ka gadījumā, ja pārbaude būtu uzrādījusi īsto risku, viņi būtu veikuši padziļinātu pārbaudi un tad, visticamāk, būtu pieņēmuši lēmumu par grūtniecības pārtraukšanu (87% vecāku šādos apstākļos parasti izbeidzot grūtniecību). Tādēļ prasītāji prasīja kompensāciju par viņu reproduktīvās pašnoteikšanās tiesību pārkāpumu un par tiesību uz privāto un ģimenes dzīvi pārkāpumu (par dzīves kvalitātes pasliktināšanos sakarā ar bērnu invalidi). Augstākā tiesa atzina par pieņemamu un izskatāmu šāda rakstura prasību pret veselības aprūpes pakalpojuma sniedzēju par kļūdu grūtniecības pārbaudē, ja tās rezultātā ir piedzimis bērns ar ģenētisku defektu, un tiesa atzina kompensācijas iespējamību par abu iepriekšminēto tiesību aizskārumiem. Tiesa norādīja, ka šādas prasības apmierināšanas priekšnoteikumi ir pierādīta kļūda grūtniecības pārbaudē un nemantiskā kaitējuma esība. Prasība par tiesību uz privāto un ģimenes dzīvi pārkāpumu ir pamatota ar to, ka, ja vien nebūtu pieļauta kļūda, bērns nekad nebūtu piedzimis. Tādēļ ir jāpierāda, ka, ja pārbaude būtu veikta pareizi, māte būtu ne tikai veikusi rekomendētās pārbaudes, bet arī pārtraukusi grūtniecību. Lieta būs atkārtoti jāizskata apelācijas instances tiesai.

Konferences dalībnieki minēja, ka līdzīgas lietas iepriekšējos gados bijušas arī citās valstīs.

3) Zviedrijas Augstākās tiesas 2023.gada 5.decembra spriedums lietā *T 486-23 PFAS*, kurā tiesa atzina vairāk nekā 150 Ronnebijas pašvaldības iedzīvotāju tiesības uz kaitējuma atlīdzību par personisku kaitējumu (*personal injury*). Dzeramais

ūdēns Ronnebijas pašvaldībā bija piesārņots ar kaitīgām sintētiskām ķīmiskām vielām PFAS (*per- and polyfluoroalkyl substances*). Analīzes atklāja augstu PFAS līmeni iedzīvotāju asinīs, kas nozīmē nopietna veselības kaitējuma iestāšanās paaugstinātu risku salīdzinājumā ar cilvēkiem, kuri nav bijuši pakļauti šo vielu iedarbībai. Apelācijas instances tiesa prasību noraidīja, norādot, ka nākotnes kaitējuma risks neveido personisku kaitējumu. Augstākā tiesa piekrita, ka risks, ka nākotnē var iestāties fizisks defekts, principā nevar tikt uzskatīts par personisku kaitējumu. Tomēr Augstākā tiesa atzina, ka lietā ir pietiekami pierādījumi secinājumam, ka visiem prasītājiem šāds defekts jau ir radies, proti, tas ir paaugstināts PFAS līmenis viņu asinīs. Tādēļ prasītāji ir cietuši personisku kaitējumu.

Šī lieta izraisīja konferences dalībnieku aktīvu diskusiju, jo īpaši par to, kā vērtējams nākotnes kaitējuma risks. Dalībnieks no Francijas minēja, ka arī Francijā bijusi līdzīga rakstura lieta, kurā tiesa

atzinusi par pietiekamu riska iestāšanās iespēju.

Konferences otrajā dienā notika speciālā sesija „Atbildība par produktu trūkumiem” (*Product Liability*), apskatot jauno režīmu, kas tiks iedibināts ar 2024.gada Direktīvu par atbildību par produktiem ar trūkumiem (*Product Liability Directive*), kura aizstās Padomes 1985. gada 25.jūlija Direktīvu 85/374/EEK par dalībvalstu normatīvo un administratīvo aktu tuvināšanu attiecībā uz atbildību par produktiem ar trūkumiem.

Plānotais jaunais režīms tika plaši iztirzāts gan no materiāltiesiskajiem, gan procesuālajiem aspektiem. Citstarp tika runāts par regulējuma priekšmetu (ne tikai preces, bet arī pakalpojumi, ciktāl tie ir saistīti ar precēm), atbildības raksturu (ārpuslīgumiskā atbildība – pamatā pret ražotāju, nevis pārdevēju (pret izplatītājiem tikai izņēmuma gadījumos), un nevis par kvalitātes defektiem, bet tikai par drošuma defektiem), pierādīšanas nastām un jaunajām prezumpcijām, noilguma noteikumiem, u.t.t.

MEISTARKLASE INTELEKTUĀLĀ ĪPAŠUMA LIETU IZTIESĀŠANĀ

Senāta Civillietu departamenta senatore Zane PĒTERSONE piedalījās Pasaules intelektuālā īpašuma organizācijas (WIPO) sadarbībā ar Deli Augstāko tiesu organizētājā meistarklasē intelektuālā īpašuma lietu iztiesāšanā.

Deli, 2024.gada 5.marts – 10.marts

Pasaules intelektuālā īpašuma organizācija (*World Intellectual Property Organization WIPO*) sadarbībā ar Deli Augstāko tiesu (*High Court of Deli*) katru gadu organizē meistarklasi pieredzējušiem intelektuālā īpašuma lietu tiesnešiem intelektuālā īpašuma lietu iztiesāšanā.

Meistarklasē trīs dienu garumā norisinājās zināšanu apguve, prakses apmaiņa un diskusijas starp dažādu pasaules valstu pieredzējušākajiem intelektuālā īpašuma tiesību lietu tiesnešiem. Lai ievērotu reģionalitātes principu, meistarklasē bija dota iespēja piedalīties ierobežotam tiesnešu skaitam no atsevišķām valstīm. Pasaules intelektuālā īpašuma organizācija bija izvēlējusies senatori Zani Pētersoni kā dalībnieci no Baltijas valstīm. Meistarklasē piedalījās tiesneši no Amerikas Savienotajām Valstīm, Apvienotās Karalistes, Austrālijas, Brazīlijas, Dienvidāfrikas, Dienvidkorejas, Filipīnām, Indijas, Indonēzijas, Latvijas, Malaizijas, Meksikas, Nigērijas, Nīderlandes, Portugāles, Saūda Arābijas, Singapūras, Taizemes, Vācijas, Vjetnamas un Zviedrijas, kā arī pārstāve no Pasaules intelektuālā īpašuma organizācijas.

Meistarklase norisinājās deviņās sesijās.

Intelektuālā īpašuma tiesību lietu izskatīšana dažādos forumos. Šajā sesijā tika diskutēts par dažādiem veidiem, kā risināt intelektuālā īpašuma

tiesību strīdus: administratīvais process vai civilprocess; nacionālās tiesas vai reģionālās tiesas; iztiesāšana, arbitrāža vai mediācija. Pārrunājot patentu lietu iztiesāšanas īpatnības, secināts, ka bifurkācija sistēma, kad patentu spēkā esības un pārkāpuma prasības izskata divās dažādās tiesvedībās dažādas tiesas, ir raksturīgas Vācijai un Brazīlijai, bet lielākajā daļā valstu šādas prasības izskata viena (specializēta) tiesa vai vienas tiesas (specializēti) tiesneši.

Eiropas Vienotās Patentu tiesas Apelācijas tiesas prezidents Klauss Grabinskis un viceprezidente Riana Kaldena pastāstīja par šīs jaunizveidotās tiesas aktualitātēm.

Tika diskutēts arī par citu valstu tiesu prakses un pieredzes izmantošanas iespējām.

Interesantas diskusijas raisījās par patenta pretenziju grozīšanas iespējām. Piemēram, Nīderlandē un Vienotajā Patentu tiesā to var darīt arī tiesvedības laikā (Nīderlandē – pat līdz noteiktam brīdim apelācijas instances tiesā). Ja groza tikai vienu nacionālo patentu, bet pārējie nacionālie patenti no tās pašas patentpakas (*bundle*) paliek negrozīti, tas var novest pie tā, ka no vienas pakas ir patenti ar dažādām pretenzijām dažādās valstīs.

Patentu lietu aktualitātes. Sesijā tika runāts par standartam būtiskiem patentiem, proti, par patentu, uz kuru licenci tā īpašnieks standartizācijas organizācijā ir apņēmis piešķirt trešajām personām ar taisnīgiem, saprātīgiem un nediskriminējošiem jeb t.s. *FRAND* (*fair, reasonable and non-discriminatory*) noteikumiem.

Pārrunāta tiesas loma šādu strīdu izskatīšanā; tas, vai *FRAND* ir līgumtiesību vai konkurences tiesību jautājums; kā noteikt *FRAND* atlīdzību un kādi tiesiskās aizsardzības līdzekļi ir piemērojami.

Tika prezentēta Eiropas Savienības Tiesas lieta C-170/13 *Huawei Technologies*, kuras atziņām seko arī Apvienotā Karaliste. Uzsvērts, ka standartam būtisks

patents vien nerada dominējošo stāvokli tirgū; jāskatās, vai attiecīgais standarts ir dominējošais attiecīgajā tirgū.

Notika arī praktisks grupu darbs, kurā tika diskutēts par to, kāds ir *FRAND* noteikšanas pamats (vai tas ir vairāk tiesību, vai konkurences jautājums); kas būs licences maksas noteikšanas pamatā – visa ierīce vai tikai tās daļa (piemēram, viss mobilais telefons vai tikai tā čips); kā nodrošināt konfidencialitāti šādu lietu izskatīšanā.

Otrā sesijā pamatā tika runāts par sabiedrības veselības, zāļu regulācijas un patentu tiesību mijiedarbību, kā arī par piespiedu licencēm.

Intelektuālā īpašuma tiesību teritorialitāte. Sesijā tika diskutēts par tiesību izsmelšanu preču zīmju, patentu un autortiesību jomās; paralēlo importu; preču pārakošanu un citu etīķešu piestiprināšanu.

Otrā sesijā Vienotās Patentu tiesas Apelācijas tiesas prezidents (Vācijas Augstākās tiesas tiesnesis) Klauss Grabinskis un Austrālijas Federālās tiesas pensionētā tiesnese Annabella Beneta pastāstīja par savu pieredzi pārrobežu pārkāpumu lietu iztiesāšanā.

Jaunās tehnoloģijas un intelektuālais īpašums. Dalībnieki diskutēja par to, vai mākslīgā intelekta darbiem un izgudrojumiem var tikt piešķirtas autora un izgudrotāja tiesības; par autortiesību un preču zīmju neatļautu izmantošanu *Metaversā* (*Metaverse*); kā arī par mākslīgā intelektā sistēmu

radītiem intelektuālā īpašuma tiesību pārkāpumiem.

Zinātniski pierādījumi jaunajās tehnoloģiju nozarēs. Sesijā tika pārrunāti pierādījumu veidi un izaicinājumi, ar kuriem tiesas sastopas intelektuālā īpašuma tiesību lietās.

Speciāli procesa noteikumi intelektuālā īpašuma strīdu izskatīšanai. Galvenā uzmanība tika veltīta intelektuālā īpašuma lietu iztiesāšanas speciāliem procesa noteikumiem valstīs, kurās tādi pastāv (piemēram, Indijā).

Pienākumrikojums kā tiesiskās aizsardzības līdzeklis. Sesijā tika diskutēts par tādām pienākumrikojuma izpausmēm kā satura bloķēšana, meklētājprogrammu deindeksācija un ģeobloķēšana.

Meistarklases dalībnieki arī tika uzaicināti uz šīs meistarklases „krustmātes” – Deli Augstākās tiesas tiesneses Prathibas Singas grāmatas par patentu tiesībām (*Prathiba M. Singh on Patent Law*) atvēršanu.

Tika arī apskatīta Deli Augstākā tiesa, kas ir štata augstākā tiesu instance. Valsts augstākā tiesu instance ir Indijas Augstākā tiesa. Vienlaikus ar meistarklasi tās dalībniekiem bija arī iespēja nedaudz iepazīt Indijas tiesu un tieslietu sistēmu un tās tradīcijas. Piemēram, gan meistarklase, gan grāmatas atvēršana sākas ar lampas iededzināšanas rituālu, pasākuma vadītājiem un nozīmīgākajiem runātājiem kopīgi iededzinot speciālu gaismekli, kas simbolizē gudrības un zināšanu uzvaru pār tumsu.

VALSTS ATBALSTA TIESĪBAS

Senāta Administratīvo lietu departamenta zinātniski analītiskais padomnieks Jānis GEKS piedalījās Briseles Vrijes Universitātes projekta SUNAJUST (*Supporting National Judges on State Aid*) ietvaros organizētajā seminārā par valsts atbalsta tiesībām.

Berlīne, 2024.gada 29.aprīlis – 30.aprīlis

Sadarbībā ar Eiropas Komisiju īstenotā projekta semināra lektori bija Vrijes Universitātes mācībspēki *Wout De Cock*, *Seppe Maes* un *Caroline Buis*. Seminārā piedalījās pārstāvji no Bulgārijas, Ungārijas, Horvātijas un Latvijas.

Lektori pievērsa uzmanību jēdzienam „state aid” (valsts atbalsts) Līguma par Eiropas Savienības darbību (LESD) 107.panta 1.punkta izpratnē. Vispirms tika runāts par valsts atbalsta mērķiem, kas var būt definēti gan plaši (piemēram, Covid-19 pandēmijas seku mazināšana), gan arī ļoti specifiski mērķēti (piemēram, saistībā ar ogļu raktuvju slēgšanu Polijā). Tika skaidrots, ka valsts atbalsta pamatā var būt gan efektivitātes apsvērumi ekonomisko mērķu

sasniegšanai, piemēram, pētniecībā, inovācijā vai attīstībā (*making the cake bigger*), gan arī taisnīguma apsvērumi sociālās kohēzijas nodrošināšanai (*dividing the cake better*).

Tika runāts par valsts atbalsta kontroles mērķiem, kas nodrošina taisnīgus „spēles” noteikumus iekšējā tirgū. Tāpat aplūkots koncepts, ka vispārīgi valsts atbalsts ir aizliegts, un tikai izņēmuma gadījumos tas ir pieļaujams. Skaidrots, ka līdz pagājušajai gadsimta 50.–60.gadiem bija aizliegts jebkāds valsts atbalsts, un tikai vēlāk tika atzītas izņēmuma tiesības no šī koncepta.

Tika aplūkoti un sīkāk analizēti četri valsts atbalstu veidojošie kritēriji atbilstoši LESD 107.panta 1.punktam, īpašu uzmanību pievēršot kritērijiem, kas saistīti ar selektīvas finansiālās priekšrocības radīšanu. Analizēti gadījumi, lai nošķirtu, kad priekšrocības veido valsts atbalstu un kad ne. Savukārt, pievēršoties kritērijiem „ietekmē tirdzniecību starp dalībvalstīm”, tika norādīts, ka pat gadījumā, ja atbalsta saņēmējs darbojas vienā valstī, nav garantijas, ka nākotnē tas neiesaistīsies starptautiskajā tirgū, tādējādi ietekmējot arī tirdzniecību starp dalībvalstīm. Minēti piemēri, lai nošķirtu gadījumus, kad ietekme uz tirgu tiek radīta (piemēram, ikgadējas subsīdijas liela atrakciju parka uzturēšanai) un kad ne (subsīdijas maza peldbaseina uzturēšanai kādā pašvaldībā).

Turpinājumā lektori pievērsa uzmanību arī jēdzienam „undertaking” (uzņēmums) analīzei LESD 107.panta 1.punkta izpratnē. Uzsverts, ka nav būtiska labuma saņēmēja juridiskā forma, kā arī tas, vai labuma

saņēmējam ir vai nav peļņas gūšanas raksturs, bet gan individuāli jāizvērtē katra gadījuma būtība, proti, vai attiecīgais subjekts veic ekonomisko aktivitāti, piedāvājot preces vai pakalpojumus tirgū (piemēram, arī sabiedriskā organizācija var būt „undertaking” LESD 107.panta 1.punkta izpratnē). Analizēti arī gadījumi, kad viens un tas pats „uzņēmums” veic gan publiskas funkcijas (piemēram, sniedz tradicionālos pasta pakalpojumus), gan ekonomiskas aktivitātes (piemēram, sniedz kurjerpasta sūtījumu pakalpojumus). Pēc līdzīga principa var darboties, piemēram, arī universitātes.

Tālāk semināra gaitā tika aplūkoti jautājumi, kas attiecas uz valsts atbalsta paziņošanas procedūru un nogaidīšanas pienākumu (*notification and standstill obligation*). Norādīts, ka paziņošanas pienākums ir valstij, nevis labuma saņēmējam. Attiecīgi, ja saņēmējam rodas šaubas par to, ka valsts nav izpildījusi paziņošanas pienākumu, tas nevar pats vērsties Eiropas Komisijā, bet gan to jāprasa izdarīt valstij.

Tika arī runāts, kas ir „jauns” valsts atbalsts Padomes regulas 2015/1589 izpratnē, vienlaikus uzverot gadījumus, kad izmaiņas saskaņotā valsts atbalsta shēmā neveido „jaunu” valsts atbalstu (piemēram, tikai formāla vai administratīva rakstura izmaiņas, vai tādas izmaiņas sākotnējā budžetā, kas nepārsniedz 20%, neveido „jaunu” valsts atbalstu minētās regulas izpratnē).

Lektori arī skaidroja par nacionālo tiesu kompetenci konstatēt nelikumīgu valsts atbalstu (*unlawful aid*), vienlaikus akcentējot, ka tiesas kompetencē nav konstatēt, ka valsts atbalsts ir nesaderīgs ar iekšējo tirgu (*incompatible aid*). Tas ir Eiropas Komisijas ekskluzīvā kompetencē ietilpstošs jautājums. Tika atgādināts par tiesas sadarbības iespējām ar Eiropas Komisiju, lūdzot tai sniegt informāciju vai viedokli, pamatojoties uz Padomes regulas 2015/1589 29.pantu. Šādiem lūgumiem nav noteiktas formas, un tie var tikt izteikti katras dalībvalsts nacionālajā valodā, izmantojot e-pastu: comp-amicus-state-aid@ec.europa.eu.

Saistībā ar paziņošanas pienākumu tika aplūktas arī atkāpes no tā. Norādīts gan uz de minimis regulējumu, gan uz vispārējo grupu atbrīvojuma regulējumu (General Block Exemption Regulation – GBER). Diskusijas raisīja jautājums, kāpēc de minimis līmenis (300 000 euro) visās valstīs ir vienāds, ja reiz katrā dalībvalstī ir atšķirīgs pirkspējas līmenis. Atzīmēts, ka praksē ap 95% gadījumu valsts atbalsts tiek piešķirts GBER ietvaros, un tieši šīs kārtības ietvaros valstis visbiežāk kļūdās, tāpēc nacionālajai tiesai var nākties pārbaudīt, vai

izpildās GBER kritēriji valsts atbalsta piešķiršanai.

Tāpat lektori pieskārās jautājumam par sabiedriskajiem pakalpojumiem (uzņēmumi, kuriem uzticēti sabiedriski pakalpojumi) LESD 106.panta 2.punkta izpratnē, piemēram, sabiedriskā transporta pakalpojumi vai pasta pakalpojumi. Šādos gadījumos, ja kompensācija par sabiedrisko pakalpojumu sniegšanu atbilst Altmark kritērijiem, tas neveido valsts atbalstu. Attiecīgi nacionālajai tiesai var nākties pārbaudīt, vai konkrētajā gadījumā izpildās Altmark kritēriji (sk. Eiropas Savienības Tiesas spriedumus lietās C-349/17, C-654/17P, C-102/21 un C-103/21).

Liela daļa semināra laika tika veltīta tēmai par nelikumīga valsts atbalsta atgūšanu, kam juridiskais pamats ir LESD 108.pants un Padomes regula 2015/1589. Norādīts uz valsts pienākumu nekavējoties un efektīvi atgūt nelikumīgu valsts atbalstu, ko veido valsts atbalsta nominālā summa plus procenti. Nelikumīga valsts atbalsta atgūšanas pamatā ir Eiropas Komisijas lēmuma izpilde saskaņā ar katras valsts nacionālo tiesisko regulējumu. Uzsverts, ka nelikumīga valsts atbalsta atgūšana nav sods, bet gan tāda stāvokļa atjaunošana tirgū, kādam bija jābūt pirms atbalsta izmaksas (sk. par to vairāk Eiropas Savienības Tiesas spriedumos lietās C-142/87 66.p.; C-75/97 64.–66.p.; C-277/00 74.p.; C-454/09 30., 35. un 37.p.; arī T-415/05, T-416/05 un T-423/05 415. un 416.p.; T-303/10 203.p.). Tika uzsverts, ka res judicata nevar būt arguments, lai efektīvi nepiemērotu Eiropas Savienības tiesības nelikumīga valsts atbalsta atgūšanai (sk. C-119/05 61.–63.p.; C-507/08 59.–65.p.; C-505/14 45.p.; C-586/15 94.p.). Arī labuma saņēmēja maksātnespējas procesa uzsākšana nevar būt arguments, lai neatgūtu, cik iespējams, nelikumīgu valsts atbalstu. Tika norādīts vēl arī uz citu nozīmīgu Eiropas Savienības Tiesas judikatūru saistībā ar nelikumīga valsts atbalsta atgūšanu: C-507/08; C-301/87 19.,20.p.; C-415/03 42.–44.p.; C-232/05 49., 52.p.; C-69/13 21.p.; C-223/85 14.–17.p.; C-75/97 88.p.; C-662/16; C-355/95 P; T-115/09 70., 71.p.; T-219/13 84.–86.p. Minēts, ka, valstij atgūstot nelikumīgu valsts atbalstu, vispārīgi labuma saņēmējs nav tiesīgs prasīt zaudējumu atlīdzinājumu, jo tam principā ir jārēķinās, ka valsts atbalsts var būt nelikumīgs un ka nelikumīgs valsts atbalsts ir atgūstams.

Seminārā diskusijas raisīja arī jautājums, vai saskaņā ar Orhūsas konvenciju jebkura persona vides interešu aizsardzības nolūkā (ne tikai konkurenti paši par sevi) varētu vērsties tiesā un prasīt nelikumīga valsts atbalsta atgūšanu, piemēram, ja šāds atbalsts būtu piešķirts kādas lidostas attīstībai.

TIESĪBU PRAKSE

Senāta departamentu priekšsēdētāju sēdes lēmumi

ATTEIKUMA PAGARINĀT PAŠVALDĪBAS VALDĪJUMĀ ESOŠAS ZEMES NOMAS LĪGUMU PAR MAZDĀRŽIŅA IERĪKOŠANU PAKĻAUTĪBA; TIESNEŠA PIENĀKUMS VĒRSTIES PIE AUGSTĀKĀS TIESAS PRIEKŠSĒDĒTĀJA PAKĻAUTĪBAS JAUTĀJUMA RISINĀŠANAI

Pašvaldība, noslēdzot līgumu par zemes iznomāšanu mazdārziņa ierīkošanai, rīkojas kā jebkurš zemes īpašnieks, tāpēc atteikums pagarināt šādu līgumu ar personu, kas mantojusi no noslēgtā zemes nomas līguma izrietošās saistības, aplūkojams pēc privāttiesību noteikumiem.

Lai atteiktu prasības pieteikuma civillietā izskatīšanu, pamatojoties uz to, ka attiecīgais lēmums ir administratīvais akts, tiesnesim ir pienākums analizēt konkrētā lēmuma atbilstību administratīvā akta pazīmēm. Šaubu gadījumā, it īpaši situācijā, kad administratīvā tiesa jau ir atteikusies izskatīt pieteikumu administratīvā procesa kārtībā, tiesnesim ir pienākums vērsties pie Augstākās tiesas priekšsēdētāja pakļautības jautājuma risināšanai.

LATVIJAS REPUBLIKAS SENĀTS DEPARTAMENTU PRIEKŠSĒDĒTĀJU SĒDES LĒMUMS

Nr. 5-14/3-2024

Rīgā 2024.gada 14.augustā

[1] Pieteicējs [pers. A] atkārtoti iesniedzis Administratīvajā rajona tiesā pieteikumu par pienākuma uzlikšanu Rēzeknes novada pašvaldībai pagarināt zemes nomas līgumu.

[2] Kā izriet no Administratīvās rajona tiesas tiesneša lēmuma, Rēzeknes novada dome ar 2013. gada 20.jūnija lēmumu nolēma pieteicēja mātei nodot nomā pašvaldībai piekritīgo zemes vienību 0,10 ha platībā mazdārziņa ierīkošanai uz 10 gadiem. Tādēļ starp pašvaldību un pieteicēja māti tika noslēgts zemes nomas līgums.

Pamatojoties uz 2023.gada 14.aprīlī izsniegto mantojuma apliecību, pieteicējs apstiprināts mantojuma tiesībās uz viņa mātes atstātā mantojuma ½ domājamo daļu, kas ietver no noslēgtā zemes nomas līguma izrietošās saistības. Pieteicējs vērsās pašvaldībā saistībā ar zemes nomas līguma pagarināšanu. Pašvaldība atbildē norādīja, ka iesniegums iesniegts pēc nomas līguma termiņa beigām, tādēļ pagarināt zemes nomas līgumu nav tiesiska pamata.

Pieteicējs iesniedza pieteikumu administratīvajā tiesā un lūdza tiesu uzlikt pienākumu pašvaldībai pagarināt zemes nomas līgumu. Administratīvās rajona tiesas tiesnesis ar 2024.gada 20.maija lēmumu pieteicēja pieteikumu atstāja bez virzības. Vienlaikus lēmumā izskaidrots, ka izskatāmajā gadījumā pašvaldības rīcība ar tās tiesiskajā valdījumā esošas zemes iznomāšanu notikusi privāto tiesību jomā. Līdz ar to prasījums pagarināt zemes nomas līgumu ir izskatāms Civilprocesa likumā noteiktajā kārtībā.

Ievērojot šajā lēmumā sniegto tiesas skaidrojumu, pieteicējs atteicās no sava pieteikuma. Administratīvās rajona tiesas tiesnesis 2024.gada 30.maijā pieņēma lēmumu atteikt pieņemt pieteikumu, pamatojoties uz Administratīvā procesa likuma 191.panta pirmās daļas 13.punktu.

Pieteicējs cēlis prasību par nomas līguma pagarināšanu Latgales rajona tiesā. Ar Latgales rajona tiesas tiesneša 2024.gada 7.jūnija lēmumu prasības pieteikumu atteikts pieņemt, pamatojoties uz Civilprocesa likuma 132.panta pirmās daļas 1.punktu, jo pašvaldības atteikums pagarināt zemes nomas līgumu ir administratīvais akts, kas apstrīdams Administratīvā procesa likumā noteiktajā kārtībā.

Pieteicējs 2024.gada 25.jūnijā atkārtoti iesniedza pieteikumu Administratīvajā rajona tiesā un lūdza tiesu uzlikt pienākumu Rēzeknes novada pašvaldībai pagarināt zemes nomas līgumu.

[3] Administratīvās rajona tiesas tiesnesis saskaņā ar Administratīvā procesa likuma 121.panta ceturto daļu 2024.gada 2.jūlijā pieņēma lēmumu vērsties pie Augstākās tiesas priekšsēdētāja jautājuma izšķiršanai par pieteicēja pieteikuma pakļautību. No tiesneša lūguma izriet, ka risināms arī jautājums par administratīvās tiesas tālāku rīcību apstākļos, kad prasījums par nomas līguma pagarināšanu ietilpst privāto tiesību jomā un attiecīgi skatāms Civilprocesa likumā noteiktajā kārtībā, taču Latgales rajona tiesa atteikusies pieņemt prasības pieteikumu, pamatojoties uz Civilprocesa likuma 132.panta pirmās daļas 1.punktu.

Motīvu daļa

[4] Senāta departamentu priekšsēdētāju sapulcei jāizšķir jautājums par prasījuma – pagarināt zemes nomas līgumu – pakļautību, proti, vai minētais prasījums ir izskatāms administratīvā procesa vai civilprocesa kārtībā.

[5] Valsts pārvaldes iekārtas likuma 87.pants

nosaka gadījumus, kad publiska persona darbojas privāto tiesību jomā. Atbilstoši šā panta pirmās daļas 2.punktam publiska persona darbojas privāto tiesību jomā, sniedzot pakalpojumus. Pašvaldība ir atvasināta publiska persona. Taču pašvaldības kā publiskas personas statuss pats par sevi nenorāda uz tās darbību tikai publisko tiesību jomā. Kā atzīts doktrīnā, publiska persona pakalpojumus privāttiesisku attiecību ietvaros (slēdzot civiltiesisku darījumu) sniedz tad, ja tā piedāvā privātpersonām izmantošanai savus resursus (visbiežāk – publiskai personai piederošu kustamu un nekustamu īpašumu) (*Briede J., Danovskis E., Kovaļevksa A. Administratīvā procesa tiesības. Mācību grāmata. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2024, 91.lpp.*). Rīkojoties privāttiesiski, publisko tiesību subjekts paliek saistīts ar publiski tiesiskiem ierobežojumiem, taču tie neatņem darbībai privāttiesisku raksturu (piemēram, *Senāta 2012.gada 1.jūnija lēmums lietā Nr.SKA-235/2012*).

[6] Noma ir uz līdzēju vienošanās pamata radīts saistību tiesību mantiska rakstura līgums (*Civillikuma 2112.pants*). Līdzēju attiecības līguma slēgšanas un izpildes procesā aplūkojamas pēc privāttiesību noteikumiem. Apstākļi, ka novada dome pieņēmusi lēmumu par pašvaldībai piekrītošās zemes vienības iznomāšanu un zemes nomas līguma noslēgšanu, nepiešķir nomas līgumam publiski tiesisko statusu, jo šajā gadījumā pašvaldība, noslēdzot nomas līgumu, rīkojās kā jebkurš īpašnieks atbilstoši subjektu teorijai, kas nošķir publiskās tiesības no privātajām tiesībām atkarībā no tā, kas un uz kāda tiesiskā pamata darbojas.

Minēto apstiprina Senāta Administratīvo lietu departamenta prakse, kurā norādīts, ka nomas līguma slēgšanai ir privāttiesiskajai aprītei raksturīga darbība, kad, pirmkārt, tiek iznomāti saimnieciskajā apgrozībā izmantojami resursi un, otrkārt, pašvaldības rīkojas kā jebkurš īpašnieks (piemēram, *Senāta 2015.gada 20.novembra lēmums lietā Nr.SKA-1427/2015*). Savukārt pašvaldības lēmums par privāttiesiska līguma slēgšanu ir nevis administratīvais akts, jo nomas tiesiskās attiecības rodas nevis no šā lēmuma, kas ir pašvaldības iekšējās gribas konstituēšanas akts, bet gan tikai no līguma noslēgšanas kā uz āru vērsta akta (piemēram, *Danovskis E. Publisko un privāto tiesību dalījuma nozīme un piemērošanas problēmas Latvijā. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2015, 201.lpp.*). Tādējādi jautājums par nomas līguma noslēgšanu izskatāmajā lietā ietilpst privāto tiesību jomā, kas savukārt nozīmē, ka strīds starp pieteicēju un pašvaldību saistībā ar nomas līguma pagarināšanu pakļauts izskatīšanai civilprocesuālā kārtībā.

[7] Konkrētajā situācijā risināms arī jautājums par administratīvās tiesas tālāku rīcību apstākļos, kad jautājums par nomas līguma pagarināšanu ietilpst privāto tiesību jomā un attiecīgi skatāms Civilprocesa likumā noteiktajā kārtībā, bet Latgales rajona tiesa atteikusies pieņemt prasības pieteikumu, pamatojoties uz Civilprocesa likuma 132.panta pirmās daļas 1.punktu, un šis lēmums nav pārsūdzēts.

Šādos apstākļos, lai tiktu nodrošināta pieeja tiesai un efektīva tiesību aizsardzība, atzīstams, ka konkrētais strīds par nomas līguma pagarināšanu ir izskatāms administratīvajā tiesā (piemēram, *Augstākās tiesas Senāta departamentu priekšsēdētāju 2011.gada*

25.februāra lēmums).

[8] Papildus norādāms, ka tiesai, kas izskata civillietu, lai atteiktu prasības pieteikuma izskatīšanu, pamatojoties uz to, ka attiecīgais lēmums ir administratīvais akts, ir pienākums analizēt konkrētā lēmuma atbilstību administratīvā akta pazīmēm. Nepietiek ar nemotivētu apgalvojumu. Šādu gadījumā, it īpaši situācijā, kad administratīvā tiesa jau ir atteikusies izskatīt pieteikumu administratīvā procesa kārtībā, tiesnesim ir pienākums vērsties pie Augstākās tiesas priekšsēdētāja pakļautības jautājuma risināšanai (*likuma „Par tiesu varu” 50.panta piektā daļa*).

Rezolutīvā daļa

Pamatojoties uz likuma „Par tiesu varu” 50.panta piekto daļu, Augstākās tiesas priekšsēdētājs un departamentu priekšsēdētāji

nolēma

- atzīt, ka [pers. A] pieteikums par zemes nomas līguma pagarināšanu ir pakļauts izskatīšanai administratīvajā tiesā.

Augstākās tiesas priekšsēdētājs A.Strupišs
 Departamentu priekšsēdētāji N.Salienieks,
 V.Krūmiņa, A.Poļakova

CIETUŠĀ IZDEVUMU PAR ADVOKĀTA PALĪDZĪBU KRIMINĀLPROCESĀ PIEDZIŅA IESPĒJAMA ARĪ CIVILPROCESUĀLAJĀ KĀRTĪBĀ

Cietušā izdevumi par advokāta palīdzību kriminālprocesā, ja tie netiek segti no valsts budžeta līdzekļiem, ir cietušā mantisks zaudējums, kas ir cietušajam nosakāmās kompensācijas sastāvdaļa.

Kriminālprocesa likuma 350.panta trešās daļa neaprobežo tiesības prasīt kaitējuma atlīdzināšanu Civilprocesa likumā noteiktajā kārtībā tikai kompensācijas pieteikumā norādīta pamata un apmēra ietvarā. Zaudējumu piedziņa Civilprocesa likumā noteiktā kārtībā ir vispārējā kārtība, kura piemērojama tajos gadījumos, kad personai nav citu iespēju savu tiesību aizsardzībai, tostarp gadījumā, kad kriminālprocesuālā regulējuma ietvarā nav iespējams kompensēt cietušā izdevumus.

LATVIJAS REPUBLIKAS SENĀTS DEPARTAMENTU PRIEKŠSĒDĒTĀJU SĒDES LĒMUMS Nr. 5-14/1-2024

Rīgā 2024.gada 14.martā

[1] Prasītājs [pers. A] 2020.gada 17.septembrī cēlis tiesā prasību pret atbildētāju [pers. B] par 10629,01 euro zaudējumu piedziņu. Prasītājam zaudējumi radušies, samaksājot par advokāta sniegto juridisko palīdzību kriminālprocesā Nr.11151063516.

[2] Senāta Civillietu departaments 2023.gada 12.oktobrī vērsās ar iesniegumu pie Augstākās tiesas priekšsēdētāja un lūdza sasaukt Senāta departamentu priekšsēdētāju sēdi lietas pakļautības jautājuma izšķiršanai.

Motīvu daļa

[3] Prasītājs vērsies tiesā, lai no atbildētāja kā zaudējumus piedzītu izdevumus par advokāta juridisko palīdzību kriminālprocesā Nr.1151063516.

[4] Kriminālprocesa likuma 367.panta pirmajā daļā ir sniegts to maksājumu un izdevumu uzskaitījums, kas kriminālprocesā atzīstami par procesuāliem izdevumiem. Uzskaitīto maksājumu un izdevumu vienojošā pazīme ir – maksājumi tiek veikti un izdevumi tiek segti no valsts līdzekļiem. Tas izriet ne tikai no panta pirmajā daļā uzskaitīto maksājumu un izdevumu satura, bet arī no šā panta otrās daļas, kas noteic, ka panta pirmajā daļā minētos procesuālos izdevumus sedz no valsts līdzekļiem Ministru kabineta noteiktajā apmērā un kārtībā. Kriminālprocesa likuma 367.panta pirmās daļas 4.punktā ir norādīta tā samaksa advokātam, kas uzskatāma par procesuāliem izdevumiem. Saskaņā ar minēto tiesību normu procesuālie izdevumi ir samaksa advokātam, kad izdevumus par juridisko palīdzību sedz no valsts līdzekļiem.

Gan Senāta Krimināllietu departamenta judikatūrā, gan juridiskajā literatūrā ir atzīts, ka cietušā paša izdevumi par advokāta palīdzību ir atzīstami par daļu no kaitējuma jeb par mantisko zaudējumu Kriminālprocesa likuma 350.panta pirmās daļas izpratnē, kas savukārt piedzenams no notiesātā (sk. *Senāta 2011.gada 29.augusta lēmumu lietā Nr.SKK-296/2011, Nr.11261057010; Kūtris G. 352.panta komentārs. Grām.: Kriminālprocesa likuma komentāri. A daļa. Zinātniska monogrāfija prof. Kristīnes Stradas-Rozenbergas zinātniskā redakcijā. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2019, 935.lpp.*).

Tādējādi cietušā izdevumi par advokāta palīdzību kriminālprocesā, ja tie netiek segti no valsts budžeta līdzekļiem, ir cietušā mantisks zaudējums, nevis Kriminālprocesa likumā noteiktie procesuālie izdevumi.

[5] Saskaņā ar Kriminālprocesa likuma 350.panta pirmo daļu kompensācija ir naudas izteiksmē noteikta samaksa, ko persona, kura ar noziedzīgu nodarījumu radījusi kaitējumu, samaksā cietušajam kā gandarījumu par morālo aizskārumpu, fiziskajām ciešanām un mantisko zaudējumu. No minētās tiesību normas izriet, ka mantisks zaudējums ir cietušajam nosakāmās kompensācijas sastāvdaļa.

[5.1] Kriminālprocesa likuma 22.pants noteic, ka personai, kurai ar noziedzīgu nodarījumu radīts kaitējums, ņemot vērā tās morālo aizskārumpu, fiziskās ciešanas un mantisko zaudējumu, tiek garantētas procesuālās iespējas morālas un materiālas kompensācijas pieprasīšanai un saņemšanai.

Tiesības pieprasīt kompensāciju un saņemt par to lēmumu kriminālprocesā garantē cietušajam iespēju tiesvedības beigās saņemt atbilstošu tiesisku gandarījumu. Minētā norma ir vērsta uz garantiju piešķiršanu cietušajam īstenot tiesības uz kaitējuma atlīdzinājumu kriminālprocesā nevis uz viņa tiesību saņemt kompensāciju sašaurināšanu līdz kriminālprocesam.

[5.2] Kriminālprocesa likums noteic arī citas procesuālās iespējas kaitējuma kompensācijas pieprasīšanai un saņemšanai.

Saskaņā ar minētā likuma 350.panta trešo daļu, ja cietušais uzskata, ka ar kompensāciju nav atlīdzināts

viss radītais kaitējums, viņam ir tiesības prasīt tā atlīdzināšanu Civilprocesa likumā noteiktajā kārtībā. Nosakot atlīdzības apmēru, jāņem vērā kriminālprocesā saņemtā kompensācija.

Tiesību normā ietvertā vārdkopa „ar kompensāciju nav atlīdzināts viss radītais kaitējums” norāda, ka regulējums ir dots situācijām, kad cietušais ir pieteicis kaitējuma kompensāciju, bet ar kriminālprocesā noteikto kompensāciju nav atlīdzināts viss radītais kaitējums. Vienlaikus jāņem vērā, ka normā nav ietverta norāde uz to, ka tiesības prasīt kaitējuma atlīdzināšanu Civilprocesa likumā noteiktajā kārtībā cietušajam ir tikai kompensācijas pieteikumā norādīta pamata un apmēra ietvarā. No Kriminālprocesa likuma 350.panta trešās daļas otrā teikuma izriet, ka regulējums attiecas arī uz citiem prasījumiem, kas nav izlemti kriminālprocesā.

[5.3] Saskaņā ar Kriminālprocesa likuma 514.panta pirmās daļas 10.punktu, 526.panta otro daļu, 528.panta pirmās daļas 9.punktu, 543.panta trešās daļas 7.punktu jautājums par kaitējuma kompensāciju ir tiesas nolēmuma, ar kuru lieta tiek izlemta pēc būtības, sastāvdaļa. Kriminālprocesa likumā nav paredzēta procesuālā iespēja izlemt jautājumu par kaitējuma kompensāciju pēc kriminālprocesa pabeigšanas.

[5.4] Ņemot vērā Kriminālprocesa likuma 1.pantā noteikto likuma mērķi un tā 22.pantā nostiprināto kriminālprocesa principu, kas nodrošina pamattiesību aizsardzību kriminālprocesa gaitā, secināms, ka cietušajam kriminālprocesā piešķirtās tiesības saņemt ar noziedzīgu nodarījumu radītā kaitējuma kompensāciju kriminālprocesā ir garantija iespējai savas pamattiesības īstenot bez papildu apgrūtinājumiem un pēc iespējas ātrāk. Kriminālprocesa likumā noteiktās cietušā tiesības pieprasīt un saņemt kaitējuma kompensāciju kriminālprocesa ietvaros neatņem cietušajam tiesības uz atbilstīgu atlīdzinājumu nepamatota tiesību aizskārumpu gadījumā īstenot citā tiesību normās noteiktajā, arī civilprocesuālā, kārtībā. Zaudējumu piedziņa Civilprocesa likumā noteiktā kārtībā ir vispārējā kārtība, kura piemērojama tajos gadījumos, kad personai nav citu iespēju savu tiesību aizsardzībai, tostarp gadījumā, kad kriminālprocesuālā regulējuma ietvarā nav iespējams kompensēt cietušā izdevumus. Pretējā gadījumā zustu visi efektīvie tiesību aizsardzības līdzekļi, ko cietušajam garantē Latvijas Republikas Satversmes 92.panta trešais teikums.

Rezolutīvā daļa

Pamatojoties uz likuma „Par tiesu varu” 50.panta piekto daļu, Augstākās tiesas priekšsēdētājs un departamentu priekšsēdētāji

nolēma

- atzīt, ka [pers.A] 2020.gada 17.septembra prasības pieteikums ir pakļauts izskatīšanai Civilprocesa likumā noteiktā kārtībā.

Augstākās tiesas priekšsēdētājs A.Strupišs
 Departamentu priekšsēdētāji V.Krūmiņa, A.Poļakova
 Departamenta priekšsēdētāja p.i. I.Garda

Departamenta senatoru kopsapulces lēmums

CIVILLIETU DEPARTAMENTS: RAKSTVEIDA PASKAIDROJUMS PAR BLAKUS SŪDZĪBU

Civilprocesa likums neierobežo lietas dalībnieku tiesības saprātīgā termiņā iesniegt tiesai rakstveida paskaidrojumu par blakus sūdzību.

SENĀTA CIVILLIETU DEPARTAMENTA SENATORU KOPSAPULCES LĒMUMS

Rīgā 2024.gada 17.aprīlī

Senāta Civillietu departamenta senatoru kopsapulce **konstatē:**

- Civilprocesa likums tieši nenoteic lietas dalībnieka tiesības iesniegt rakstveida paskaidrojumu par blakus sūdzību.
- Vienlaikus Civilprocesa likuma 74.panta otrās daļas 7.punkts vispārīgi paredz pušu tiesības dot tiesai mutvārdu un rakstveida paskaidrojumus.
- Ievērojot iepriekš minēto kopsakarā ar identificēto atšķirīgo tiesu praksi, Augstākās tiesas priekšsēdētājs saskaņā ar likuma „Par tiesu varu” 49.¹ panta pirmo daļu saaucis Civillietu departamenta senatoru kopsapulci jautājumā par lietas dalībnieku iesniegto rakstveida paskaidrojumu par blakus sūdzību pieņemšanu.

Nolūkā veidot vienotu likumam atbilstošu izpratni par lietas dalībnieku tiesībām iesniegt rakstveida paskaidrojumu par blakus sūdzību, Senāta Civillietu departamenta senatoru kopsapulce, pamatojoties uz likuma „Par tiesu varu” 49.¹ panta trešo daļu, **nolemj** sniegt šādu skaidrojumu.

1. Jautājumā par lietas dalībnieku tiesībām iesniegt rakstveida paskaidrojumu par blakus sūdzību izsverami procesa efektivitātes un procesuālās ekonomijas aspekti, no vienas puses, kopsakarā ar Civilprocesa likumā nostiprinātajiem sacīkstes un līdztiesības principiem, no otras puses.

2. Civilprocesuālās tiesvedības pamatā ir civilprocesa tiesību pamatprincipi, tostarp pušu līdztiesības princips, kas garantē pusēm vienlīdzīgas procesuālās tiesības (Civilprocesa likuma 9.pants), un sacīkstes princips, kas citastarp izpaužas, pusēm dodot paskaidrojumus (Civilprocesa likuma 10.pants). No šiem principiem izriet abu pušu vienlīdzīgas tiesības izteikties par vienu un to pašu jautājumu. Līdzīgi Eiropas Cilvēktiesību tiesas praksē atzīts, ka sacīkstes princips noteic procesa dalībnieku tiesības būt informētiem par visiem lietā iesniegtajiem pierādījumiem vai apsvērumiem, kuru mērķis ir ietekmēt tiesas lēmumu, un sniegt par tiem savus apsvērumus (sk. *Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2021.gada 4.februāra sprieduma lietā „Vorotņikova pret Latviju”, iesnieguma Nr.68188/13, 21. punktu*). Tādējādi vienas puses tiesības dot tiesai mutvārdu un rakstveida

paskaidrojumus par otras puses pieteikumu vai sūdzību ir būtiska sacīkstes un līdztiesības principu izpaušme.

3. Turklāt paskaidrojumu sniegšana var sekmēt jautājuma pareizu izlemšanu. Atsevišķos gadījumos blakus sūdzība tiek izskatīta par galīgo nolēmumu lietā (piemēram, par lēmumu izbeigt tiesvedību lietā vai atstāt prasību bez izskatīšanas), un tad par blakus sūdzību sniegtajiem paskaidrojumiem var būt īpaši būtiska nozīme.

4. Tiesības sniegt paskaidrojumus vispārīgi nostiprinātas Civilprocesa likuma 74.panta otrās daļas 7.punktā, kas paredz pušu tiesības dot tiesai mutvārdu un rakstveida paskaidrojumus, un 78.panta otrajā daļā, saskaņā ar kuru trešajām personām ir pušu procesuālās tiesības un pienākumi.

5. Uzsverams, ka kāda jautājuma izspriešana rakstveida procesā pati par sevi nevar kalpot par pamatu tādu lietas dalībnieku procesuālo tiesību īstenošanas ierobežošanai, kuras tām ir tiesības īstenot, izskatot attiecīgo jautājumu mutvārdu procesā.

6. Gan prasības pieteikuma, gan apelācijas sūdzības un kasācijas sūdzības iesniegšanas gadījumos Civilprocesa likumā noteikts tiesas pienākums, nosūtot šos procesuālos dokumentus pārējiem lietas dalībniekiem, izskaidrot viņiem tiesības iesniegt paskaidrojumus par minētajiem dokumentiem (sk. *Civilprocesa likuma 148.panta pirmo daļu, 422.panta pirmo daļu, 460.panta pirmo daļu*). Civilprocesa likuma 55.nodaļā „Blakus sūdzības iesniegšana un izskatīšana” nav ietverta iepriekšminētajām normām analogiska speciālā tiesību norma, saskaņā ar kuru tiesai būtu pienākums, nosūtot blakus sūdzību citiem lietas dalībniekiem, īpaši izskaidrot viņiem tiesības iesniegt paskaidrojumu par blakus sūdzību. Minētais izskaidrojams ar to, ka vispārīgi blakus sūdzībai tiesvedības procesā ir salīdzinoši mazāka nozīme nekā prasības pieteikumam, ar kuru tiek uzsākta tiesvedība, vai apelācijas un kasācijas sūdzībām, ar kurām tiek uzsāktas jaunas tiesvedības stadijas. Līdzīgi dažādu citu procesuāla rakstura pieteikumu iesniegšanas gadījumos Civilprocesa likums neuzliek tiesai pienākumu izskaidrot lietas dalībniekiem paskaidrojumu iesniegšanas tiesības. Tomēr tas nenozīmē, ka šādu tiesību lietas dalībniekiem nav, jo arī uz šiem gadījumiem attiecas Civilprocesa likuma 74.panta otrās daļas 7.punkta vispārīgā norma, kas paredz tiesības dot tiesai mutvārdu un rakstveida paskaidrojumus.

7. Ievērojot pušu līdztiesības principu, kā arī procesa efektivitātes un procesuālās ekonomijas principu, tiesības iesniegt tiesai rakstveida paskaidrojumu par blakus sūdzību īstenojamas saprātīgā termiņā. Šāds paskaidrojumu iesniegšanas termiņš pēc jēgas pielīdzināms blakus sūdzības iesniegšanas termiņam un nedrīkst būt garāks par to.

8. Vienlaikus nevar izslēgt izņēmuma gadījumu pastāvēšanu, kuros nepieciešamība izskatīt blakus sūdzību nekavējoties var prevalēt pār pārējo lietas dalībnieku tiesībām iesniegt paskaidrojumus. Šāda

jautājuma izlemšana ir tās tiesas, kura izskata attiecīgo blakus sūdzību, kompetencē, ņemot vērā attiecīgā procesuālā jautājuma dabu, kā arī izsverot un samērojot lietas dalībnieku tiesiskās intereses konkrētajā tiesiskajā situācijā.

Apkopojot iepriekš norādītos argumentus, Senāta Civillietu departamenta senatoru kopsapulce **izskaidro**, ka:

1) Civilprocesa likums atbilstoši 74.panta otrās daļas 7.punktam vispārīgi neierobežo lietas dalībnieku tiesības iesniegt tiesai rakstveida paskaidrojumu par

blakus sūdzību;

2) tiesības iesniegt tiesai rakstveida paskaidrojumu par blakus sūdzību īstenojamās saprātīgā termiņā, kas nav garāks par likumā paredzēto blakus sūdzības iesniegšanas termiņu, to skaitot no blakus sūdzības nosūtīšanas dienas;

3) izņēmuma gadījumos tiesa, ņemot vērā procesuālā jautājuma dabu, kā arī izsverot un samērojot lietas dalībnieku tiesiskās intereses konkrētajā tiesiskajā situācijā, var izskatīt blakus sūdzību pirms paskaidrojumu saņemšanas.

Tiesu prakses apkopojumi

SENĀTA ATZIŅAS VIENOŠANĀS PROCESĀ KRIMINĀLLIETĀS

Kopš 2022.gada 3.novembra, kad stājās spēkā attiecīgie grozījumi Kriminālprocesa likumā, ir mainījusies vienošanās procesā pieņemto pirmās instances tiesas nolēmumu pārsūdzības kārtība. Proti, šie nolēmumi ir pārsūdzami tikai apelācijas instances tiesā Kriminālprocesa likumā noteiktajā apjomā. Pirms tam pirmās instances tiesu nolēmumus šīs kategorijas lietās varēja pārsūdzēt kasācijas kārtībā.

Apkopojumā sistematizētas Senāta Krimināllietu departamenta atziņas un izvilcumi no lēmumiem, kas pieņemti laikā no 2022.gada līdz 2024.gadam.

Apkopojumam ir divas daļas. Pirmajā daļā iekļauti kopsavilkumi lēmumiem par atteikšanos ierosināt kasācijas tiesvedību. Otrajā daļā sistematizētas Senāta

atziņas, kas izteiktas lēmumos, kas pieņemti, izskatot lietu kasācijas kārtībā vai izskatot no jauna spēkā stājušos nolēmumu sakarā ar materiālo vai procesuālo likuma normu būtisku pārkāpumu (Kriminālprocesa likuma 63.nodaļa). Šajā daļā Senāta nolēmumos paustās atziņas izkārtotas, norādot tās pie attiecīgajām Krimināllikuma vai Kriminālprocesa likuma normām.

Lēmumiem pievienotas hipersaites uz Senāta Judikatūras nolēmumu arhīvu Augstākās tiesas tīmekļvietnē vai anonimizēto nolēmumu datubāzi Latvijas tiesu e-pakalpojumu portālā.

Apkopojumu sagatavoja Krimināllietu departamenta zinātniski analītiskā padomniece Mg. iur. Nora Zvejniece.

VĒSTURISKI MATERIĀLI PAR *ACTIO PAULIANA*

Actio Pauliana – par jaunu kreditoram veikta darījuma apstrīdēšana – ir maz pētīts un normatīvi regulēts tiesību instruments. Tādēļ Augstākās tiesas veiktais tiesu prakses apkopojums par šī kreditoru aizsardzības līdzekļa izpratni un piemērošanu Latvijas Senāta praksē būs noderīgs juristiem, īpaši komercietībi un maksātnespējas kontekstā.

Priekšnoteikumi *actio Pauliana* piemērošanai ir parāds, kam ir iestājies maksāšanas termiņš, un kreditora spēja pierādīt, ka faktiski maksātnespējīgs parādnieks apzināti darbojies par jaunu kreditoram, lai izvairītos no parāda samaksas. Tieši ļaunprātības pierādīšana apgrūtina vai pat padara par neiespējamu šī aizsardzības līdzekļa piemērošanu. Tādēļ sākumā tiesu praksē, bet vēlāk arī normatīvajā regulējumā ieviesa krāpšanas pieņēmumu (*praesumptio fraudis*), ar to saprotot, ka šāda ļaunprātīga darbība veikta ar trešās personas līdzdalību, t. i., tā atlīdzības darījumu gadījumā zināja par parādnieka nolūku izvairīties no parāda nomaksas. *Actio Pauliana* mērķis ir aizsargāt kreditorus no krāpnieciskiem juridiskiem darījumiem, jo īpaši darījumiem, kuru mērķis ir samazināt parādnieka īpašumu, ļaunticīgi nododot to trešajām personām.

Augstākās tiesas apkopoto materiālu veido divas

daļas: Latvijas Senāta nolēmumu apskats un tiesību zinātnieku komentāri.

Pirmā daļa – tiesu prakses apkopojums – ietver 37 hronoloģiskā kārtībā sakārtotus Latvijas Senāta civillietu nolēmumu izvilcumus par *actio Pauliana* un tā tvērumu nolēmumos, kas pieņemti no 1919.gada līdz 1940.gada novembrim. Apkopojumā atlasītas Senāta atziņas par šī tiesību aizsardzības līdzekļa piemērošanu attiecīgās prāvas laikā un senatoru pamatojums tam.

Otrā daļa – doktrīna – veidota kā pārskats par tiesību zinātnieku komentāriem par *actio Pauliana* un tā izpratni. Komentārus papildina ieskats tiesu nolēmumu atziņās.

Daudzu materiālu pilni teksti ir pieejami e-formātā Latvijas nacionālajā digitālajā bibliotēkā, Augstākās tiesas un citās tīmekļvietnēs.

Apkopojumu pēc Senāta Civillietu departamenta ierosinājuma sagatavoja Judikatūras un zinātniski analītiskās nodaļas konsultante likumu piemērošanas jautājumos Zinaida Indrūna.

Apkopojumi pieejami Augstākās tiesas mājaslapā sadaļā Tiesu prakse/ Tiesu prakses apkopojumi

2024.gada judikatūras pārskats

BŪTISKI TIESĪBU JAUTĀJUMI SENĀTA PRAKSĒ

KRIMINĀLLIETU DEPARTAMENTS

KRIMINĀLLIKUMA 96.PANTĀ PAREDZĒTĀ NOZIEDZĪGĀ NODARĪJUMA OBJEKTĪVĀS PUSES OBLIGĀTA PAZĪME – BŪTISKS KAITĒJUMS

SKK-32/2024.¹ Senāts izskaidroja, kā nosakāms nelikumīgas atmežošanas rezultātā radītais kaitējums, kvalificējot noziedzīgo nodarījumu pēc Krimināllikuma 96.panta.

Personai bija celta apsūdzība pēc Krimināllikuma 96.panta,² proti, par to, ka tā pārkāpa meža apsaimniekošanas un izmantošanas noteikumus, radot būtisku kaitējumu.

Apelācijas instances tiesa, atstājot negrozītu pirmās instances attaisnojošo spriedumu, atzina, ka apsūdzētais ir pārkāpis Meža likuma 41.panta pirmo daļu, jo bez kompetentas institūcijas izdota administratīva akta, nekompensējot valstij ar atmežošanu izraisīto negatīvo seku novēršanu saistītos izdevumus, veicis apsūdzībā norādītās atmežošanas darbības, pārveidojot meža zemi citos lietošanas veidos. Vienlaikus tiesa norādīja, ka atbilstoši personai celtajai apsūdzībai inkriminētā noziedzīgā nodarījuma kaitīgās sekas izpaudušās gan kā būtisks kaitējums dabas videi, gan kā būtisks kaitējums mantiskajām interesēm, taču lietā nav likuma „Par Krimināllikuma spēkā stāšanās un piemērošanas kārtību” 1.pielikuma 4.punktā obligāti noteiktā atzinuma par apdraudējumu ar likumu aizsargātajām meža interesēm vides saglabāšanā, kas apstiprinātu, ka, veicot patvaļīgu zemes atmežošanu, apsūdzētais ar savām darbībām radījis būtisku kaitējumu dabas videi. Savukārt Valsts meža dienesta saskaņā ar Ministru kabineta 2012.gada 18.decembra noteikumu Nr.889 „Noteikumi par atmežošanas kompensācijas noteikšanas kritērijiem, aprēķināšanas un atlīdzināšanas kārtību” 19.punktu trīskāršā apmērā aprēķinātā atmežošanas kompensācija kā sekas ir cēloniskā sakarā ar atmežošanas darbību veikšanu bez atbilstošas atļaujas, nesamaksājot valstij noteikto kompensāciju pirms to veikšanas, nevis ar atmežošanas darbību – mežam raksturīgās zemeszemes iznīcināšanas un meža zemes pārveidošanas citos lietošanas veidos – radītajām kaitīgajām sekām, kas būtu raksturojamas kā būtisks kaitējums krimināltiesiskā izpratnē.

Senāts atzina, ka apelācijas instances tiesa nepareizi interpretējusi un piemērojusi Krimināllikuma 96.pantu un likuma „Par Krimināllikuma spēkā stāšanās un piemērošanas kārtību” 23.pantu, kas noteic būtiska kaitējuma kritērijus.

Senāts norādīja, ka, izlemjot jautājumu par to, vai apsūdzētā darbībās ir konstatējams Krimināllikuma 96.pantā paredzētā noziedzīgā nodarījuma sastāvs, ņemams vērā, ka tiešais mantiskais zaudējums, kas dabas

videi un valstij nodarīts, pārkāpjot Meža likuma 41.panta pirmās daļas prasības, ir nosakāms saskaņā ar Ministru kabineta 2012.gada 18.decembra noteikumu Nr.889 „Noteikumi par atmežošanas kompensācijas noteikšanas kritērijiem, aprēķināšanas un atlīdzināšanas kārtību” 2. un 3.punktu.

Atmežošanas kompensācija trīskāršā apmērā, ko atbilstoši minēto Ministru kabineta noteikumu 19.punktam Valsts meža dienests no meža īpašnieka vai tiesiskā valdītāja par labu valstij piedzen, ja kompensācija likumā norādītajos gadījumos netika samaksāta pirms atmežošanas darbības, nav saistāma ar likuma „Par Krimināllikuma spēkā stāšanās un piemērošanas kārtību” 23.panta pirmajā daļā ietvertā jēdziena „noziedzīgā nodarījuma rezultātā iestājušās sekas” saturu, un tās apmērs nenosaka Krimināllikuma 96.pantā paredzētā noziedzīgā nodarījuma kvalifikāciju.

Senāts arī uzsvēra, ka likuma „Par Krimināllikuma spēkā stāšanās un piemērošanas kārtību” 23.panta pirmajā daļā noteikti trīs atsevišķi un patstāvīgi būtiskā kaitējuma kritēriji – pazīmes, kas raksturo Krimināllikumā paredzēto noziedzīgo nodarījumu rezultātā iestājušās kaitīgās sekas. Lai iestātos atbildība par Krimināllikuma Sevišķajā daļā paredzēto noziedzīgo nodarījumu, kura sastāva objektīvo pusi veido pazīme „būtisks kaitējums”, jākonstatē lietas faktisko apstākļu atbilstība jebkuram vienam no likuma „Par Krimināllikuma spēkā stāšanās un piemērošanas kārtību” 23. panta pirmās daļas punktos norādītajiem būtiskā kaitējuma kritērijiem.

OPERATĪVĀS DARBĪBAS PASĀKUMA TIESISKUMA IZVĒRTĒJUMS

SKK-39/2024.³ Senāts sniedza skaidrojumu jautājumā par operatīvās darbības tiesiskuma izvērtēšanu un par tiesas pienākumu iepazīties ar operatīvās darbības materiāliem, ja aizstāvība ir apstrīdējusi operatīvās darbības pasākuma tiesiskumu, bet lūgumu iepazīties ar operatīvās darbības materiāliem nav pieteikusi.

Atspēkojot aizstāvja argumentu par to, ka kriminālprocesā nav pārbaudītas Valsts ieņēmuma dienesta amatpersonas uzziņā sniegtās ziņas par apsūdzētā operatīvās novērošanas tiesiskumu, apelācijas instances tiesa norādīja, ka aizstāvis nav lūdzis tiesu iepazīties ar operatīvās darbības materiāliem, lai pārbaudītu veikto darbību atbilstību likuma prasībām. Atbilstoši Kriminālprocesa likuma 500.panta sestās daļas prasībām tiesa šādu darbību ir tiesiska veikt tikai pēc prokurora, cietušā, apsūdzētā vai viņa aizstāvja motivēta lūguma. Turklāt pirmās instances tiesa ir apmierinājusi prokurora lūgumu iepazīties ar operatīvās darbības materiāliem un norādījusi, ka ir iepazītinājis ar tiem.

Senāts atzina, ka šajā lietā apelācijas instances tiesa nav izvērtējusi operatīvās darbības tiesiskumu

¹ Senāta 2024.gada 29.maija lēmums lietā Nr.SK32/2024, ECLI:LV:AT:2024:0529.11370046820.11.L

² 2012.gada 13.decembra likuma redakcijā.

³ Senāta 2024.gada 11.aprīļa lēmums lietā Nr.SK39/2024, ECLI:LV:AT:2024:0411.15890029016.4.L

atbilstoši Senāta judikatūrā paustajām atziņām.⁴

Senāts norādīja, ka tad, ja tiek apstrīdēts operatīvās darbības pasākuma tiesiskums, tiesai ir pienākums izvērtēt, vai operatīvās darbības materiālos ietvertā informācija nepārkāpj apsūdzētā tiesības uz taisnīgu tiesu, neatkarīgi no tā, vai šādu lūgumu ir pieteicis prokurors, cietušais, apsūdzētais vai viņa aizstāvis.

Tiesa pēc iepazīšanās ar operatīvās darbības materiāliem, kas nav pievienoti krimināllietai un kas attiecas uz pierādīšanas priekšmetu, sniedz atzinumu, kurā pienācīgi pamato operatīvās darbības pasākuma tiesiskumu un izvērtē lietas dalībnieku iebildumus pret pierādījumu pieļaujamību. Pamatojums sniedzams atkarībā no operatīvās darbības procesa stadijas, operatīvās darbības pasākuma un tā veikšanas nosacījumiem, piemēram, izvērtējami iemesli, kādēļ tika akceptēts operatīvās darbības pasākums, vai lietā bija ziņas par personas gatavību vai izdarītu noziegumu vai valsts drošības apdraudējumu, vai lietā bija iegūta informācija par tehniskā līdzekļa, telefona numura, objekta vai finanšu iestādes klienta konta piederību, vai operatīvās darbības pasākums, tā veikšanas veids, apjoms un intensitāte atbilst apdraudējuma veidam un bīstamības pakāpei u.tml. Vienlaikus nolēmumā nav norādāma informācija, kas var atklāt trešo personu identitāti, slepenās sadarbības faktu, operatīvās darbības pasākumu organizāciju, metodiku un taktiku vai kaitēt citas personas tiesībām un likumiskajām interesēm vai valsts drošības interesēm.

Ja pirmās instances tiesa, izvērtējot operatīvās darbības pasākuma tiesiskumu, aprobežojusies tikai ar norādi par iepazīšanos ar operatīvās darbības materiāliem un apelācijas sūdzībā tiek apstrīdēts operatīvās darbības pasākuma tiesiskums, apelācijas instances tiesai jāiepazīstas ar operatīvās darbības materiāliem un jāsniedz pienācīgs operatīvās darbības pasākuma tiesiskuma izvērtējums.

LIECINIEKA PIRMSTIESAS PROCESĀ SNIEGTO LIECĪBU IZMANTOŠANA TIESAS SPRIEDUMA PAMATOŠANĀ

Lietās Nr.SKK-38/2024 un Nr.SKK-36/2024 Senāts vērtēja jautājumu par notiesājoša sprieduma pamatošanu ar tiesas sēdē nopratināta liecinieka pirmstiesas procesā sniegtajām liecībām.

SKK-38/2024.⁵ Senāts atzina, ka liecinieka pirmstiesas procesā sniegtās liecības ir pamatoti izmantotas apsūdzētā vainīguma pierādīšanā, jo aizstāvība piekritusi šo liecību izmantošanai.

Pirmās instances tiesa tiesas sēdē nolēma pirmstiesas kriminālprocesa laikā nopratināto liecinieku uz nākamo

⁴ Sk., piem., Senāta 2023.gada lēmuma lietā Nr.SKK-[D]/2023 (slēgtas lietas statuss) 7.2.punktu, 2020.gada 10.janvāra lēmuma lietā Nr.SKK-10/2020, ECLI:LV:AT:2020:0110.118600 01617.5.L, 6.punktu, 2019.gada lēmuma lietā Nr.SKK-[E]/2019 (slēgtas lietas statuss) 10.3.punktu, 2018.gada 14.augusta lēmuma lietā Nr.SKK-208/2018, ECLI:LV:AT:2018:0814.1 1151046713.2.L, 7.4.punktu, 2017.gada 20.aprīļa lēmuma lietā Nr.SKK-8/2017, 16870002408, 43.punktu, 2016.gada 4.februāra lēmumu lietā Nr.SKK-53/2016, 11815005612.

⁵ Senāta 2024.gada 31.janvāra lēmums lietā Nr.SKK-38/2024, ECLI:LV:AT:2024:0131.11088061320.21.L.

sēdi neaicināt, jo aizstāvība norādīja, ka minētais liecinieks nav nepieciešams. Tiesa izskaidroja Kriminālprocesa likuma 506.panta nosacījumus, proti, ka liecinieku liecības var izmantot, tās nenolasot, nepārbaudot, ja tam piekrīt aizstāvība. Tiesa norādīja: ja aizstāvība uzstās, ka liecinieks ir vajadzīgs, bet tiesa uzskatīs, ka ir izsmeltas visas iespējas, un tiks lūgts šīs liecības lasīt, tās tiks lasītas, ja nelūgs – šīs liecības var izmantot gan tiesu debatēs, gan tiesas nolēmumos. Aizstāvis sniedza viedokli, ka nav nepieciešams nolasīt liecinieka liecības un šīs liecības ir izmantojamas pierādīšanā. Tādējādi aizstāvība piekrita šī liecinieka agrāk sniegto liecību izmantošanai.

Senāts norādīja, ka tiesas sēdē nepārbaudītas liecinieka pirmstiesas procesā sniegtās liecības tiesa var izmantot sprieduma pamatošanā kriminālprocesā, ja ir ievērotas Kriminālprocesa likuma 506.panta ceturtajā daļā⁶ un 512.panta otrās daļas 4.punktā⁷ minētās prasības.

SKK-36/2024.⁸ Senāts atzina, ka apelācijas instances tiesa spriedumu pamatojusi ar liecinieces kriminālprocesā agrāk sniegtajām liecībām, nenopratinot liecinieci tiesas sēdē atbilstoši Kriminālprocesa likuma 512.panta otrās daļas 4.punktam, jo aizstāvība piekritusi šo liecību izmantošanai un nebija pieteikusi lūgumu izsaukt uz tiesu kriminālprocesā agrāk nopratināto liecinieci, kuras liecības iekļautas tiesā izmantojamo pierādījumu uzskaitījumā.

Liecinieces pirmstiesas kriminālprocesā sniegto liecību, par kuras izmantošanu atzina par noziedzīgā nodarījuma faktiskajiem apstākļiem pamatošanā apsūdzētais iebildumus izteica kasācijas sūdzībā, prokurore bija iekļāvusi tiesā izmantojamo pierādījumu uzskaitījumā, un šī lieciniece bija norādīta personu sarakstā, kuru liecības iekļautas tiesā izmantojamo pierādījumu uzskaitījumā. Pirmās instances tiesa atbilstoši Kriminālprocesa likuma 489.panta pirmajai daļai nosūtīja aizstāvībai aicinājumu iesniegt paziņojumu par nopratināmajām personām, uz ko aizstāvis paziņoja tiesai par nepieciešamību nopratināt tiesu medicīnas ekspertu [bet ne minēto liecinieci]. Pirmās instances tiesas sēdē, kad tika izlemts jautājums par pierādījumu pārbaudes kārtību un tiesas izmeklēšanā nopratināmajām personām, aizstāvis norādīja, ka nopratināma tiesu medicīnas eksperte, un piekrita citu personu agrāk sniegto liecību izmantošanai sprieduma pamatošanai, kam pievienojās arī apsūdzētie. Apelācijas

⁶ Tiesas debašu dalībnieki savus secinājumus var motivēt tikai ar tiesas izmeklēšanā pārbaudītiem pierādījumiem un rakstveida pierādījumiem un dokumentiem, kuri norādīti lēmumā par krimināllietas nodošanu tiesai un kuri saskaņā ar šā likuma 449.panta trešo daļu netika pārbaudīti tiesas sēdē. Tāpat tiesas debašu dalībnieki savus secinājumus var motivēt ar ziņām, kas fiksētas konkrētajā kriminālprocesā agrāk sniegtajās liecībās, ja aizstāvība piekritusi šo liecību izmantošanai. Savus secinājumus var motivēt arī ar personas, kura tiesas sēdē sniedza liecības, konkrētajā kriminālprocesā agrāk sniegtajām liecībām. Ja nepieciešams pārbaudīt jaunus pierādījumus, tiesas debašu dalībnieks var lūgt tiesu atsākt tiesas izmeklēšanu.

⁷ Tiesa spriedumu pamato ar: [...] 4) ziņām, kas fiksētas konkrētajā kriminālprocesā agrāk sniegtajās liecībās, ja aizstāvība piekritusi šo liecību izmantošanai.

⁸ Senāta 2024.gada 29.februāra lēmums lietā Nr.SKK-36/2024, ECLI:LV:AT:2024:0229.11261057020.10.L

sūdzībā aizstāvis neizteica lūgumu aicināt uz tiesas sēdi liecinieci, arī lietas iztiesāšanas laikā apelācijas instancē ne apsūdzētais, ne viņa aizstāvis šādu lūgumu nepieteica. Turklāt tiesas sēdē aizstāvis izteica lūgumu ņemt vērā šīs liecinieces agrāk sniegtās liecības.

CIVILLIETU DEPARTAMENTS

TIESĀŠANĀS IZDEVUMI

ATBRĪVOŠANA NO DROŠĪBAS NAUDAS

SKC-604/2024,⁹ SKC-464/2024,¹⁰ SKC-384/2024.¹¹

Lēmumos Senāts atbildēja uz jautājumu par kritērijiem tādas personas atbrīvošanai no drošības naudas samaksas, kura nav ar likumu atbrīvota no valsts nodevas.

Senāts atgādināja, ka, lai pareizi izlemtu lietas dalībnieka, kurš nav ar likumu atbrīvots no valsts nodevas, lūgumu par atbrīvošanu no drošības naudas samaksas, svarīgi ir noskaidrot, vai viņa mantiskais stāvoklis ļauj samaksāt attiecīgo drošības naudu. Senāts norādīja, ka no Civilprocesa likuma 43.¹ panta otrās daļas otrā teikuma izriet personas, kas lūdz atbrīvot pilnīgi vai daļēji no drošības naudas samaksas par kasācijas sūdzības iesniegšanu, pienākums iesniegt pierādījumus par savu mantisko stāvokli, savukārt tiesa vai tiesnesis pārbauda puses mantisko stāvokli pēc tiem pierādījumiem, kurus puse pievienojusi savam lūgumam.

Lēmumā lietā Nr.SK-384/2024 Senāts vēl arī norādīja, ka šāds pienākums personai iesniegt pierādījumus par savu mantisko stāvokli un tiesai tos vērtēt norādīts arī juridiskajā literatūrā,¹² un tas nostiprinājies arī judikatūrā.¹³

Lēmumā lietā Nr. SKC-604/2024 Senāts atsaucās uz Latvijas Republikas Satversmes 92.pantā noteikto un uz Satversmes tiesas 2023.gada 17.februāra spriedumā lietā Nr.2022-05-01¹⁴ izteikto atziņu, ka Satversmes 92.panta pirmajā teikumā ir ietverts likumdevēja pienākums nodrošināt tiesas pieejamību ikvienai personai, kuras finanšu līdzekļi nav pietiekami, kā arī uz Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2005.gada 26.jūlija spriedumā lietā „Podbielski and PPU Polpure v. Poland”¹⁵ norādīto, ka nacionālajām tiesām īpaši rūpīgi jāizvērtē, vai personai radītā finansiālā nasta saistībā ar prasības celšanu tiesā ir samērīga ar tās spēju maksāt

⁹ Senāta 2024.gada 26.jūnija lēmums lietā Nr.SK-604/2024, ECLI:LV:AT:2024:0626.C68323622.23.L.

¹⁰ Senāta 2024.gada 17.apriļa lēmums lietā Nr.SK-464/2024, ECLI:LV:AT:2024:0417.C12238820.22.L.

¹¹ Senāta 2024.gada 28.februāra lēmums lietā Nr.SK-384/2024, ECLI:LV:AT:2024:0228.C77925722.15.L. Slēgtas lietas statuss.

¹² Sagatavojis autoru kolektīvs. Prof. K.Torgāna zinātniskajā redakcijā. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2012, 790.–791.lpp.

¹³ Senāta 2016.gada 21.janvāra lēmuma lietā Nr.SK-1279/2016, C29858912 5.2.punkts, 2019.gada 16.apriļa lēmuma lietā Nr.SK-732/2019, ECLI:LV:AT:2019:0416.C20230708.9.L 6.1.punkts, 2022.gada 30.novembra lēmuma lietā Nr.SK-1110/2022, ECLI:LV:AT:2022:1130.C33548621.17L 6.1.punkts. Slēgtas lietas statuss.

¹⁴ Satversmes tiesas 2023.gada 17.februāra sprieduma lietā Nr.2022-05-01 11.punkts.

¹⁵ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2005.gada 26.jūlija sprieduma lietā „Podbielski and PPU POLPURE v. Poland”, iesnieguma Nr.39199/98, 55. un 65.punkts.

valsts nodevu no taisnīgas tiesas interešu viedokļa, jo īpaši rūpīgi pakļaujot izvērtēšanai finansiāla rakstura ierobežojumus, kas pilnībā nav saistīti ar prasības izredzēm uz panākumiem. Senāts vērsa uzmanību uz šajās atziņās uzsvērtu personas tiesību uz pieeju tiesai nozīmīgumu un atzina, ka tad, ja pieteicējs savu iespēju robežās sniedzis informāciju par grūtībām samaksāt drošības naudu, kā arī savam lūgumam pievienojis pierādījumus, kas raksturo viņa mantisko stāvokli, un no tiem skaidri izriet, ka viņam nav naudas līdzekļu un arī citas mantas, kas dotu iespēju gūt ienākumus, ir pamats secinājumam, ka viņš sava sliktā mantiskā stāvokļa dēļ nespēj samaksāt likumā noteikto drošības naudu. Senāts norādīja, ka apstākļi, ka personas nepieciešamo vajadzību apmierināšanai (pārtikai, pakalpojumiem u. tml.) nepieciešamos līdzekļus nodrošina viņa bērni, neliecina par tāda mantiskā stāvokļa esību, kas dotu iespēju viņam samaksāt likumā noteikto drošības naudu.

Lēmumā lietā Nr.SK-464/2024 Senāts vienlaikus izskaidroja, ka pienākuma noteikšana samaksāt drošības naudu nav uzskatāma par personas tiesību pārsūdzēt tiesas nolēmumu aizskārums, ja šī summa konkrētai personai maksātpējas aspektā ir samērīga. Tiesības uz savu tiesisko interešu aizsargāšanu tiesā nozīmē, ka valsts ikvienam garantē pieejamību tiesai, vienlaikus saglabājot tiesības noteikt kārtību, kādā šī pieejamība tiesai īstenojama. To 2003.gada 27.jūnija spriedumā lietā Nr.2003-04-01¹⁶ atzinusi arī Satversmes tiesa, norādot, ka ar likumu var ierobežot tiesības vērsties tiesā, ja ierobežojums noteikts ar likumu, ierobežojumam ir legītīms mērķis un ierobežojums ir samērīgs ar legītīmo mērķi. Senāts norādīja, ka šāds regulējums noteikts ar nolūku novērst šķērslī, kas finanšu līdzekļu trūkuma dēļ personām traucētu īstenot konstitucionālās pamattiesības uz brīvu pieeju tiesai.

SKC-377/2024.¹⁷ Senāts lēmumā atbildēja uz jautājumu par atbrīvošanu no drošības naudas samaksas sliktā mantiskā stāvokļa dēļ situācijā, kad pieteicējs vairākkārt ignorējis tiesas aicinājumus iesniegt to apstiprinošus pierādījumus.

Senāts norādīja, ka pieteikuma pozitīva izlemšana par personas atbrīvošanu no drošības naudas samaksas, tāpat arī no citu Civilprocesa likumā noteiktu maksājumu samaksas bez pierādījumu izvērtēšanas nav iespējama. Vienlaikus to iesniegšana, tātad arī visa procesa virzība, atrodas pieteicēju kontrolē.

Senāts atzina, ka par godprātīgu nav atzīstama tāda prāvnieka rīcība, kas vērstā uz lietas izskatīšanas novilcināšanu, atkārtoti iniciējot jautājumu par atbrīvošanu no Civilprocesa likumā noteiktajiem maksājumiem, vienlaikus ignorējot tiesas lēmumos konsekvēnti norādīto nepieciešamību iesniegt pierādījumus, kas apstiprina viņa pieteikumos norādīto mantisko stāvokli. Pēc Senāta ieskata, tā ir nepieļaujama un faktiski vērtējama kā „procesuālais huligānisms”.

Senāts atgādināja, ka Civilprocesa likuma 74.panta sestā daļa uzliek prāvniekiem (pusēm) pienākumu savas tiesības izmantot un pienākumus pildīt godprātīgi.

¹⁶ Satversmes tiesas 2003.gada 27.jūnija sprieduma lietā Nr.2003-04-01 1.2.punkts.

¹⁷ Senāta 2024.gada 26.februāra rīcības sēdes lēmums lietā Nr.SK-377/2024, ECLI:LV:AT:2024:0226.C30773316.86.L.

Savukārt Civillikuma 1.pantā ietverts labas ticības princips, kas pieprasa visas sabiedrības interesēs katrai personai savas individuālās tiesības izmantot labā ticībā, respektīvi, godprātīgi un tiesisku mērķu sasniegšanai. Līdz ar to gadījumos, kad tiesa konstatē prāvnieka tiesību un pienākumu negodprātīgu izmantošanu, tostarp, veicot apzinātas darbības (vai bezdarbību) nolūkā novilcināt lietas vai atsevišķa jautājuma izskatīšanu, tiesai ir pamats šādu rīcību vērtēt atbilstoši Civilprocesa likuma 73.¹ panta regulējumam.

TIESĀŠANĀS IZDEVUMU ATLĪDZINĀŠANA

SKC-265/2024.¹⁸ Spriedumā Senāts atbildēja uz jautājumu par tiesāšanās izdevumu atlīdzināšanu, ja apmierināti pret katru no atbildētājiem atsevišķi vērsti prasījumi par atsavināšanas darījumu atzīšanu par spēkā neesošiem.

Senāts atzina, ka juridiskajā literatūrā minētās atziņas, ka puses pēc vispārējiem noteikumiem nevar tikt atbrīvotas no izdevumu atlīdzināšanas, ja tiesas spriedums lietā nav viņām labvēlīgs¹⁹, vienlīdz attiecināmas kā uz tiesas izdevumiem, tā arī izdevumiem, kas saistīti ar lietas vešanu. Civilprocesa likuma 44.panta otrā daļa noteic, ka ar lietas vešanu saistītos izdevumus piespriež no atbildētāja par labu prasītājam, ja viņa prasījums ir apmierināts pilnīgi vai daļēji. Tādējādi visām personām, kuru labā taisīts tiesas nolēmums, Civilprocesa likumā tiek garantētas tiesības saņemt tās samaksātos tiesāšanās izdevumus no otras puses taisnīgā apmērā. Pretējā gadījumā pusei būtu jācieš zaudējumi (to plašākā izpratnē) sakarā ar pamatotu vēšanos tiesā savu tiesību aizsardzībai un taisnīgums netiktu atjaunots.

Senāts norādīja, ka apstākļos, kad pret katru no vairākiem atbildētājiem ir vērsti pilnīgi patstāvīgi prasījumi, kuros apstrīdēti atsavināšanas darījumi ar atšķirīgām darījuma summām un dažādiem darījuma dalībniekiem, turklāt par atšķirīgiem nekustamajiem īpašumiem un to domājamām daļām, tiesai ir pienākums noskaidrot apstrīdēto darījumu summas, lai pareizi noteiktu, kādā daļā pret katru no atbildētājiem vērstais patstāvīgais prasījums ir apmierināts. Senāts pievienojās juridiskajā literatūrā atzītajam, ka līdzatbildētāju pēc prasītāja lūguma var pieaicināt jau uzsāktā lietā. Katrs līdzdalībnieks lietā uzstājas patstāvīgi, turklāt viena līdzdalībnieka rīcība nesaista pārējos.²⁰

Senāts atzina, ka Civilprocesa likuma 44.panta piektajā daļā paredzētās tiesības samazināt likumdevēja noteikto atlīdzināmo izdevumu apmēru saprotamas kā tiesas iespēja novērst tos izņēmuma gadījumus, kad likumdevēja noteiktā taisnīgā atlīdzība šajā tiesību normā paredzēto iemeslu dēļ tomēr neatbilst taisnīguma un samērīguma principiem. Šāds iztulkojums izriet no Satversmes tiesas atziņām, ka attiecībā uz norādīto tiesību normu jāņem vērā civilprocesā nostiprinātais dispozitivitātes princips,

atbilstoši kuram puses pašas ir tiesīgas izvēlēties, vai un ar kādiem procesuāliem līdzekļiem aizstāvēt savas tiesības. Ja puses uzskata, ka atlīdzināmo izdevumu apmērs nav samērīgs, tām ir tiesības vērst tiesas uzmanību uz nepieciešamību to samazināt. Tomēr tiesai nebūtu uzliekams imperatīvs pienākums vienmēr vērtēt atlīdzināmo izdevumu apmēru, jo šādā gadījumā tiesai vairs nebūtu saistošs likumdevēja noteiktais atlīdzināmo izdevumu apmēra ierobežojums.²¹

Pēc Senāta ieskata, nepieciešamību samazināt advokāta izdevumu apmēru tiesa nevar pamatot vienīgi ar iesniegto paskaidrojumu satura analīzi. Izvērtējumam ir jābalstās uz objektīvu ar konkrēto lietu saistītu apstākļu izvērtējumu, ņemot vērā lietas sarežģītības un apjomīguma pakāpi, tiesas sežu skaitu lietas izskatīšanas laikā un tiesu instanci, kurā prasība tiek izskatīta.

Senāts secināja, ka no Civilprocesa likuma 44.panta otrās daļas otrā palīgteikuma satura un jēgas skaidri izriet, ka tiesības uz tiesāšanās izdevumu atlīdzināšanu ir arī prasītājam, kurš neuztur prasījumus tāpēc, ka atbildētājs tos pēc prasības celšanas ir apmierinājis. Tādējādi likumīgā spēkā stājies tiesas nolēmums citā lietā nav prasītāja atteikšanās, kas pamatota ar atbildētāju labprātīgu prasījumu apmierināšanu.

ADMINISTRATĪVO LIETU DEPARTAMENTS

AR PILSONĪBAS IEGŪŠANU UN ATŅEMŠANU, KĀ ARĪ AR TERMIŅUZTURĒŠANĀS ATĻAUJAS IEGŪŠANU SAISTĪTI JAUTĀJUMI

SKA-16/2024.²² Lemjot par pilsonības atņemšanu personai, ir jāvērtē samērīgums. Iestādes pienākums ir pierādīt, ka konstatējamās visas tiesību normā noteiktās tiesiskās sastāva pazīmes, lai personai atņemtu Latvijas pilsonību.

Senātam bija jārisina strīds par to, vai un kā ir veicams samērīguma izvērtējums Pilsonības likuma 24.panta pirmās daļas 3.punkta piemērošanas gadījumā.²³ Minētā tiesību norma paredz, ka Latvijas pilsonību personai atņem, ja tā, apliecinot piederību pie Latvijas pilsonības vai naturalizējoties, apzināti sniegusi nepatiesas ziņas vai noklusējusi faktus, kas attiecas uz Latvijas pilsonības iegūšanas vai atjaunošanas nosacījumiem.

Spriedumā Senāts vērsa uzmanību uz to, ka, piemērojot minēto tiesību normu, ir jāievēro Satversmes tiesas 2023.gada 30.novembra spriedumā lietā Nr.2022-36-01²⁴ sniegtā tiesību normu interpretācija, kas ir vispārējo, tostarp obligāta kā tiesām, tā arī valsts pārvaldei.²⁵

Šajā spriedumā Satversmes tiesa ir norādījusi, ka

¹⁸ Senāta 2024.gada 18.aprīļa spriedums lietā Nr.SK-265/2024, ECLI:LV:AT:2024:0418.C04317914.37.S.

¹⁹ Civilprocesa likuma komentāri. I daļa (1.–28.nodaļa). Otrais papildinātais izdevums. Sagatavojis autoru kolektīvs prof. K.Torgāna zinātniskajā redakcijā. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2016, 146., 166.lpp.

²⁰ Turpat, 277.–278.lpp.

²¹ Satversmes tiesas 2015.gada 29.aprīļa sprieduma lietā Nr.2014-31-01 17.2.punkts.

²² Senāta 2024.gada 23.aprīļa spriedums lietā Nr. SKA-16/2024, ECLI:LV:AT:2024:0423.A420308519.12.S.

²³ Turpat, 7.punkts.

²⁴ Satversmes tiesas 2023.gada 30.novembra sprieduma lietā Nr.2022-36-01.

²⁵ Senāta 2024.gada 23.aprīļa sprieduma lietā Nr. SKA-16/2024, ECLI:LV:AT:2024:0423.A420308519.12.S, 8.punkts.

tiesību piemērotājs nav atbrīvots no samērīguma apsvērumu izdarīšanas, lemjot par pilsonības atņemšanu katrā konkrētajā gadījumā. Tiesību piemērotājam ir pienākums novērtēt obligātā administratīvā akta samērīgumu gadījumos, kad attiecīgais lēmums būtiski ietekmē personas pamattiesības. Samērīguma novērtējums individuālās lietās jāveic atbildīgajai iestādei un administratīvajām tiesām.²⁶

Tādējādi, pamatojoties uz Satversmes tiesas paustajām atziņām, Senāts spriedumā atzina un atkārtoti uzsvēra, ka, ņemot vērā būtisko ietekmi uz personas pamattiesībām, ko var radīt pilsonības atņemšana, tiesību piemērotājam ir pienākums veikt samērīguma izvērtējumu Pilsonības likuma 24.panta pirmās daļas 3.punkta piemērošanas gadījumā.²⁷

Savukārt, vērtējot kasācijas sūdzībā iestādes izteikto iebildumu saistībā ar pierādīšanas pienākumu, Senāts spriedumā norādīja, ka tieši iestādei, piemērojot Pilsonības likuma 24.panta pirmās daļas 3.punktu, ir pienākums pierādīt, ka konkrētā gadījuma faktiskie apstākļi atbilst visām tiesību normas tiesiskā sastāva pazīmēm un lietā ir konstatējamas visas tiesiskā sastāva pazīmes, kuras paredz attiecīgā tiesību norma.²⁸

Spriedumā atzīts, ka situācijā, kad persona Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldei nav norādījusi kādus ar sevi saistītus Latvijas pilsonības atņemšanas jautājuma izšķiršanai būtiskus faktus, Pilsonības un migrācijas lietu pārvalde var pamatoti prezumēt, ka personai šis fakts ir zināms un tā ir rīkojusies negodprātīgi, to noklusējot. Senāts arī norādīja, ka personai ir tiesības atspēkot šo prezumpciju. Tas attiecīgi rada Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldei pienākumu šos personas argumentus izvērtēt un arī pienācīgi atspēkot, nepieciešamības gadījumā iegūstot arī papildu pierādījumus.²⁹

Apkopojot minēto, secināms, ka būtiskākais, uz ko Senāts vērsa uzmanību šajā lietā, bija tas, ka pilsonības atņemšana būtiski skar personas pamattiesības, tāpēc tiesību piemērotājs nav atbrīvots no samērīguma principa ievērošanas, pārbaudot Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldes lēmuma samērīgumu, ar kuru personai atņemta pilsonība. Otrs svarīgs aspekts, uz ko spriedumā Senāts vērsa iestādes uzmanību, ir tas, ka, pēc Senāta ieskata, izskatāmajā gadījumā pārvaldei nav uzlikts nepareizs vai nesamērīgs pierādīšanas pienākums.³⁰ Līdz ar to iestādei ir pienākums izvērtēt un arī pienācīgi atspēkot personas iesniegtos apsvērumus un pierādījumus, kas norāda uz nepamatotu Pilsonības likuma 24.panta pirmās daļas 3.punkta piemērošanu, nepieciešamības gadījumā iegūstot arī papildu pierādījumus.

SKA-138/2024.³¹ *Par tiesiski nozīmīgiem apstākļiem Pilsonības likuma 12.panta pirmās daļas 1.punkta piemērošanā. Par Pilsonības likumā ietvertajiem*

²⁶ Satversmes tiesas 2023.gada 30.novembra sprieduma lietā Nr.2022-36-01 28.punkts.

²⁷ Senāta 2024.gada 23.aprīļa sprieduma lietā Nr.SKA-16/2024, ECLI:LV:AT:2024:0423.A420308519.12.S, 8.punkts.

²⁸ Turpat, 10.punkts.

²⁹ Turpat, 10.punkts.

³⁰ Turpat, 10.punkts.

³¹ Senāta 2024.gada 9.jūlija spriedums lietā Nr.SKA-138/2024, ECLI:LV:AT:2024:0709.A420263120.14.S.

kritērijiem kādas dzīvesvietas atzīšanai par personas pastāvīgo dzīvesvietu. Par naturalizācijas procesa brīvprātīgo raksturu.

Šajā lietā Senātam bija jārisina strīds par Pilsonības likuma 12.panta pirmās daļas 1.punkta interpretāciju un piemērošanu. Pirmo reizi Senāts skaidroja, kā interpretējama minētā Pilsonības likuma norma. Senāts arī paskaidroja naturalizācijas procesa brīvprātīgo raksturu.

Saistībā ar to, kā ir interpretējams Pilsonības likuma 12.panta pirmās daļas 1.punkts, Senāts norādīja, ka minētajā normā likumdevējs ir izvirzījis divus kumulatīvus kritērijus kādas dzīvesvietas atzīšanai par pastāvīgo dzīvesvietu. Proti, pirmkārt, ir nepieciešams, lai persona šajā vietā Latvijā juridiski ir deklarējusi savu dzīvesvietu. Otrkārt, ir nepieciešams, lai persona šajā vietā arī faktiski dzīvo. Spriedumā Senāts uzsvēra, ka abiem šiem apstākļiem ir tiesiska nozīme Pilsonības likuma 12.panta pirmās daļas 1.punkta kontekstā.³² Senāts arī atzina, ka gadījumā, ja personas dzīvesvieta Latvijā nav deklarēta vai persona juridiski deklarējusi savu dzīvesvietu ārzemēs, tas vien, ka persona faktiski dzīvo šajā laikā Latvijā, ir nepietiekami, lai ar pierādījumiem konstatētu personas pastāvīgo dzīvesvietu Latvijā. Senāts uzsvēra, ka likumdevējs ir apzināti izšķīries, ka Pilsonības likuma 12.panta pirmās daļas 1.punkta kontekstā tiesiska nozīme ir tieši piecu gadu periodam pastāvīgās dzīvesvietas prasībai Latvijā pirms naturalizācijas iesnieguma iesniegšanas, vienlaikus pieļaujot šajā periodā iespējamu pārtraukumu, kā arī nosakot konkrētu maksimālo termiņu šādam pārtraukumam.³³

Senāts šajā spriedumā arī atgādināja to, kāda nozīme ir prasībai pēc juridiskas dzīvesvietas deklarēšanas Latvijā. Proti, šī prasība nav tikai formāla, bet tā apliecina personas gribu labprātīgi apmesties un veidot savu dzīvi tieši Latvijā, iesakņoties Latvijas sabiedrībā un pašai labprātīgi deklarēt saikni ar Latviju. Dzīvesvietas deklarēšana ārzemēs, lai arī kādu iemeslu dēļ tā veikta, norāda uz juridiskas saiknes pārtraukšanu ar Latviju un arī zināmu attālināšanos no iekļaušanās Latvijas sabiedrībā.³⁴

Senāts spriedumā arī secināja, ka tādiem apstākļiem kā personas piedzimšana, izaugšana un izglītības iegūšana Latvijā, kā arī Latvijā dzīvojošiem personas tuviniekiem nav tiesiskas nozīmes Pilsonības likuma 12.panta pirmās daļas 1.punkta piemērošanas kontekstā.³⁵

Senāts arī aplūkoja jautājumu par naturalizācijas procesa brīvprātīgo raksturu. Attiecībā uz šo jautājumu spriedumā norādīts, ka naturalizācija ir brīvprātīgs process, kas veicams tikai gadījumā, ja pati persona vēlas šādā veidā iegūt pilsonību. Senāts uzsvēra, ka personai, apzinoties, ka tā nākotnē vēlēšies iegūt Latvijas pilsonību naturalizācijas kārtībā, ir laikus jāplāno sava rīcība tā, lai izpildītu likumā noteiktos naturalizācijas noteikumus. Spriedumā Senāts arī paskaidroja, ka gadījumā, ja persona konkrētajā brīdī neizpilda likumā noteiktos naturalizācijas noteikumus, naturalizācijas iesniegumu tā var iesniegt arī atkārtoti

³² Turpat, 8.punkts.

³³ Turpat, 9.punkts.

³⁴ Turpat, 11.punkts.

³⁵ Turpat, 11.punkts.

brīdī, kad visi naturalizācijas noteikumi ir izpildīti.³⁶

SKA-621/2024.³⁷ *Bērna interešu un tiesību prioritāte, izlemjot jautājumu par bērna pilsonību. Bērna adopcija neietekmē viņa tiesisko saikni ar valsti un pilsonību.*

Rīcības sēdes lēmumā Senātam nācās pievērsties netipiska gadījuma izskatīšanai, kas saistīta ar situāciju, kurā bērnam tika liegtas tiesības uz Latvijas pilsonību formālu apsvērumu dēļ.

Senāts atteica ierosināt kasācijas tiesvedību. Senāts lēmumā uzsvēra, ka tiesiskajās attiecībās, kas skar bērnu, vienmēr prioritāri ir nodrošināmas bērna tiesības un intereses – arī bērna tiesības kļūt par Latvijas pilsoni. Lēmumā norādīts, ka, pārbaudot jebkura lēmuma, kas pieņemts attiecībā uz bērnu, tiesiskumu, tas ir jāvērtē bērna vislabākajās interesēs. Tostarp tas nozīmē, ka formāli apsvērumi nav pamats liegt bērnam Latvijas pilsonību.³⁸

Rīcības sēdes lēmumā Senāts arī norādīja, ka situācijā, kad bērns atrodas valsts aizbildniecībā un par viņa personiskajām un mantiskajām tiesībām (to aizstāvību) ir atbildīga bāriņtiesa, tieši bāriņtiesai, īstenojot bērna tiesības uz pilsonības iegūšanu, ir jāvērtē Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldē ar attiecīgu iesniegumu par pilsonības piešķiršanu bērnam. Iestādes bezdarbības dēļ bērnam nevar tikt liegtas tiesības uz pilsonības iegūšanu.³⁹

Senāts lēmumā atzina, ka saskaņā ar Civillikuma 173. pantu adopcija izbeidz bērna radniecības attiecības ar vecākiem un no tām izrietošās savstarpējās tiesības un pienākumus, tomēr adopcija automātiski neietekmē (izbeidz vai groza) personas tiesisko saikni ar valsti. Tiesības kļūt par Latvijas pilsoni un šo tiesību īstenošana ir pašas personas un valsts savstarpējo tiesisko attiecību jautājums, kas izlemjams, ievērojot katra gadījuma individuālos apstākļus un iesaistītās personas tiesības un intereses. Senāts norādīja, ka adopcija neietekmē jautājuma par personas tiesībām kļūt par Latvijas pilsoni izlemšanu.⁴⁰

Konkrētajā gadījumā, Senātam atsakot ierosināt kasācijas tiesvedību, spēkā stājās Administratīvās apgabaltiesas spriedums, ar kuru Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldei tika uzdots pienākums izdot administratīvo aktu, ar kuru bērns tiktu atzīts par Latvijas pilsoni.

SKA-697/2024.⁴¹ *Imigrācijas likumā termiņuzturēšanās atļauju izsniegšanas kārtība mainīta ar nolūku ierobežot Krievijas pilsoņu uzturēšanos Latvijā.*

Rīcības sēdes lēmumā Senāts pievērsās jautājumam par Krievijas pilsoņa tiesībām iegūt termiņuzturēšanās atļauju Latvijā. Personai iepriekš termiņuzturēšanās atļauja bija izsniegta saistībā ar nekustamā īpašuma iegādi Latvijā. Laikā, kad Pilsonības un migrācijas lietu

pārvalde izskatīja personas iesniegumu par jaunas termiņuzturēšanās atļaujas izsniegšanu, bija stājušies spēkā 2022.gada 22.septembra grozījumi Imigrācijas likumā, ar kuriem tika mainīta termiņuzturēšanās atļauju izsniegšanas kārtība. Saskaņā ar jauno kārtību Krievijas pilsoņiem iegūt termiņuzturēšanās atļauju saistībā ar Latvijā piederošu nekustamo īpašumu vairs nebija iespējams.

Senāts atteica ierosināt kasācijas tiesvedību un lēmumā uzsvēra, ka likumdevēja mērķis, ar 2022.gada 22.septembra grozījumiem papildinot Imigrācijas likumu ar 23.¹pantu, ir bijis ierobežot Krievijas pilsoņu uzturēšanos Latvijā, ņemot vērā šo personu pilsonības valsts sākot karu pret Ukrainu un apdraudējumu, ko Krievijas pilsoņu atrašanās Latvijā varētu radīt valsts drošībai.⁴²

Senāts lēmumā arī uzsvēra: pat tad, ja likumdevējs būtu paredzējis pārejas periodu šā jaunizveidotā regulējuma piemērošanai, tā mērķis katrā ziņā nevarētu būt nodrošināt to, lai Krievijas pilsoņi rastu citu alternatīvu pamatu iegūt tiesības uzturēties Latvijā.⁴³ Senāts vērsa uzmanību uz to, ka apstākļi, ka Imigrācijas likuma 23.¹pants pieņemts steidzamības kārtībā īpaši īsā laika posmā, ne pats par sevi, ne arī kopsakarā ar pārejas noteikumu trūkumu neliecina, ka normas pieņemšanā nav ievērots labas likumdošanas princips un nepamatoti ir tikušas ierobežotas personu tiesības uz īpašumu. Turpmāka uzturēšanās atļauju neizsniegšana personai, kurai Latvijā pieder nekustamais īpašums, kopsakarā ar noteikumiem, kas paredz vīzu neizsniegšanu Krievijas pilsoņiem, būtiski ierobežo personu tiesības uz īpašumu. Tomēr šim ierobežojumam ir leģitīms pamats un, ņemot vērā potenciālos draudus valsts drošībai, agresorvalsts pilsoņiem turpmāk uzturoties Latvijā, tas nav nesamērīgs.⁴⁴

Senāts lēmumā arī norādīja, ka publiskajās tiesībās tiesību normām parasti ir tūlītējs spēks, proti, tās attiecas arī uz jau ievadītiem jeb turpinātiem apstākļiem. Tas nozīmē, ka jaunā tiesību norma ir piemērojama arī tajos gadījumos, kad administratīvais process iestādē uzsākts pirms šīs tiesību normas spēkā stāšanās un pabeigts pēc tam, ja vien likumdevējs pārejas noteikumos nav paredzējis citādi. Imigrācijas likumā nav paredzēti pārejas noteikumi attiecībā uz likuma 23.¹panta piemērošanu, tādējādi ir piemērojama tā Imigrācijas likuma norma, kas ir spēkā konkrētās lietas izskatīšanas laikā.⁴⁵

Šajā Senāta lēmumā izteiktās atziņas ir īpaši svarīgas šī brīža ģeopolitiskajā situācijā. Lēmumā skaidrots gan Imigrācijas likuma 2022.gada 22.septembra grozījumu mērķis, gan ar šiem grozījumiem likumā ietvertā 23.¹panta nepieciešamība.

Apkopojumu sagatavoja Judikatūras un zinātniski analītiskās nodaļas padomniece Kristīne IVULĀNE un konsultantes Evita FRĪDENTĀLE un Annija LAZDIŅA

³⁶ Turpat, 11.punkts.

³⁷ Senāta 2024.gada 25.jūnija rīcības sēdes lēmums lietā Nr.SKA-621/2024, ECLI:LV:AT:2024:0625.A420176223.9.L.

³⁸ Turpat, 4.punkts.

³⁹ Turpat, 4.punkts.

⁴⁰ Turpat, 5.punkts.

⁴¹ Senāta 2024.gada 25.jūnija rīcības sēdes lēmums lietā Nr.SKA-621/2024, ECLI:LV:AT:2024:0625.A420176223.9.L.

⁴² Turpat, 4.punkts.

⁴³ Turpat, 4.punkts.

⁴⁴ Turpat, 4.punkts.

⁴⁵ Turpat, 3.punkts.

VI VĒSTURE

Administratīvajai tiesai 20 gadi

AR SVĒTKU PASĀKUMU ADMINISTRATĪVĀ TIESA ATZĪMĒ SAVU DIVDESMITGADI

„Pirms 20 gadiem bijām jaunpienācēji tiesu sistēmā, kas spēra pirmos drosmīgos soļus. Šodien mēs pilnvērtīgi ieņemam savu vietu Latvijas tiesu sistēmā,” administratīvās tiesas divdesmitgadei veltītajā svētku pasākumā 26.aprīlī sacīja Senāta Administratīvo lietu departamenta priekšsēdētāja Veronika Krūmiņa.

Raksturojot šodienas administratīvo tiesu, Veronika Krūmiņa norādīja – tā ir etalons, kādai būtu jābūt uz sabiedrību vērstai tiesai: ar cieņu pret cilvēku, ar pamatotiem nolēmumiem un tiesnešiem, kas nebaidās runāt gan par spriedumiem, gan diskutēt ar sabiedrību.

Mūsdienu administratīvā tiesa un tiesnesis ir Satversmes vērtību sargs. Veronika Krūmiņa norādīja: lai gan ne katrā spriedumā tas ir tieši ierakstīts, Satversme

ir klātesoša katrā administratīvās tiesas nolēmumā. Tiesnesis nonāk pie racionāla un juridiski korekta lietas risinājuma, lūkojoties uz lietā izšķiramo jautājumu caur Satversmes un tās vērtību prizmu. Turklāt administratīvās tiesas ne tikai pašas ir piemērojušas Satversmi, bet 20 gadu laikā ir iesniegušas 114 pieteikumus Satversmes tiesā par tiesību normu atbilstību Satversmei.

Administratīvā tiesa ir arī Eiropas tiesa, un administratīvais tiesnesis ir Eiropas tiesnesis. Latvijas pievienošanās Eiropas Savienības tiesiskajai telpai notika vienlaikus ar administratīvo tiesu veidošanu, un tas bagātināja tiesas spriešanu ar Eiropas juridiskās tradīcijas dimensiju. Administratīvās tiesas palīdz saprast un izmantot Eiropas tiesības mūsu cilvēku ikdienā.

Pasākuma dalībniekus uzrunā Senāta Administratīvo lietu departamenta priekšsēdētāja Veronika Krūmiņa

Administratīvā procesa likuma iniciators un izstrādāšanas virzītājs Egils Levits

Administratīvās rajona tiesas tiesnese Lāsma Lipkīna

Administratīvās apgabaltiesas pirmais priekšsēdētājs Aldis Laviņš

Tieslietu ministrijas parlamentārā sekretāre Lauma Paegļkalna nodod ministres pateicību trīs administratīvo tiesu priekšsēdētājiem – Administratīvās apgabaltiesas priekšsēdētājam Ojāram Priedītim, Administratīvās rajona tiesas priekšsēdētājam Aigai Putniņai un Senāta Administratīvo lietu departamenta priekšsēdētājai Veronikai Krūmiņai

**Administratīvās tiesas
ceļš smilšu kino
atveidojumā**

**Pasākuma vadītāji Senāta
Administratīvo lietu departamenta
padomnieks Jānis Geks un
senatora palīdzce Inga Ruska**

Administratīvās tiesas 99 lietās ir vērsušās Eiropas Savienības Tiesā, lai uzdotu jautājumus par Eiropas Savienības tiesību interpretāciju.

Veronika Krūmiņa arī norādīja uz šodienas administratīvo tiesu izaicinājumu pamanīt trauslo robežu starp patiesu pamattiesību aizskārums un konstitucionālo garantiju izmantošanu. „Populisms, kas arvien plašāk pārņem sabiedrību, parāda arī demokrātijas trauslumu, kad dažkārt personas, atsaucoties uz konstitūcijā garantēto tiesību un brīvību izmantošanu, vēlas panākt tādu darbību akceptu, kas būtībā ir mēģinājums vājināt demokrātiskas valsts pamatus,” norādīja Administratīvo lietu departamenta priekšsēdētāja.

Par administratīvo tiesu veidošanas sākumu atmiņās dalījās Administratīvā procesa likuma iniciators un

autors Egils Levits un Administratīvās apgabaltiesas pirmais priekšsēdētājs Aldis Laviņš. Viņš administratīvo tiesu izveidošanu vērtēja kā pavērsiena punktu un piemēru kvalitatīvām pārmaiņām tiesāšanās kultūras attīstībā. Savukārt jaunākās administratīvās tiesneses Lāsma Lipkinas uzdevums bija prognozēt, kāda būs administratīvā tiesa un tiesnesis pēc 10 gadiem.

Administratīvās tiesas to divdesmitgadē sveica Augstākās tiesas priekšsēdētājs Aigars Strupiņš, uzsverot šo tiesu īpašo lomu cilvēka tiesību aizsardzībā. Arī Tieslietu ministrijas parlamentārā sekretāre Lauma Paegļkalna norādīja, ka 20 gadu laikā administratīvo tiesu darbs sekmējis valsts pārvaldes modernizēšanu un uzlabojis valsts attieksmi pret privātpersonām.

SENATORES DACES MITAS DOMU MANTOJUMS APKOPOTS GRĀMATĀ

Senatore Dace Mita savas gaitas šaisaulē beidza daudz par ātru, bet viņas atstātais mantojums kā tiesnesei un cilvēkam ir tik bagāts, ka kolēģi to apkopojuši grāmatā.

Grāmata ir veltījums Daces darbam un ir atzinīgs novērtējums viņas devumam valstij un sabiedrībai. Vienlaikus grāmatas izdošanas mērķis ir saglabāt Daces atziņas un domas kā iedvesmas, padomu un labā piemēra avotu jaunajiem juristiem un tiesību profesionāļiem.

„Miers. Cilvēcīgums. Viedums. Trīs vārdi, kuri pirmie nāk prātā, pieminot aizsaulē pārāgri aizgājušo kolēģi senatori Daci Mitu. Trīs vārdu parasti ir par maz, lai izprastu cilvēka būtību. Taču Dacē šīs īpašības bija tik spēcīgas un dziļas, ka pārējam vairs nebija sevišķas nozīmes. Viss pārējais – profesionālisms, zināšanas, darbotiesgriba – bija tikai dabisks šo triju īpašību turpinājums. Un tas viss ir palicis mums arī Daces mantojumā, ko viņa ir atstājusi sabiedrībai un arī tiesu sistēmai, kam viņa pašai dziedīgi un godīgi kalpoja. Šajā mantojumā ietilpst gan darbs pie Administratīvā procesa likuma, ar kuru lielā mērā viss arī sākās, gan spriedumi, gan darbs Tiesnešu ētikas komisijā, gan darbs pie tiesu komunikācijas stratēģijas un vadlīniju izstrādes, raksti, intervijas,” grāmatas ievadā raksta Augstākās tiesas priekšsēdētājs Aigars Strupišs, uzsverot: Dace ir atstājusi gaišumu Latvijas tiesu sistēmā, un tas nedrīkst pazust.

Augstākās tiesas izdotās grāmatas atvēršanā klāt bija arī Daces vīrs Mārtiņš Mits un vecākie bērni Edvards un Beāte. Daces dzīve bija iedvesmojoša ar patiesām rūpēm par taisnīgumu, viņa bija sirdsgudra, ļoti labestīga un gaiša, ikkatrā un vienmēr spēja saskatīt labo. Sakot paldies Daces kolēģiem par grāmatu, Mārtiņš Mits atzina: Dace to ir pelnījusi.

Daces Mitas profesionālais veikums grāmatā apkopots trīs pamatnodaļās – Cilvēktiesības, Ētika un komunikācija, Administratīvās tiesas. Tie ir jautājumi, par kuriem

Pasākuma vadītāji Inga un Jānis lasa Daces Mitas domu fragmentus

senatore aktīvi domāja, runāja un rakstīja. Atsevišķa nodaļa ir veltīta arī spilgtākajām nolēmumu atziņām lietās, kurās viņa bija referējošā senatore, kā arī publicēti Administratīvā procesa likuma to pantu komentāri, kuru autore vai līdzautore ir Dace Mita. Grāmatas vērtība ir arī departamenta kolēģu atmiņas, kas Daci raksturo gan kā tiesnesi, gan cilvēku.

Grāmatu sagatavoja Daces Mitas bijusī palīdzē Inga Ruska kopā ar Administratīvo lietu departamenta senatorēm Veroniku Krūmiņu, Vēsnu Kaksti un palīdzī Lauru Vigupi.

Grāmata „Senatore Dace Mita” izdota nelielā tirāžā. To saņēma visas Latvijas tiesas, augstskolu Juridiskās fakultātes, Latvijas Nacionālā bibliotēka, augstskolu bibliotēkas, Eiropas Cilvēktiesību tiesas bibliotēka. Grāmata elektroniski pieejama Augstākās tiesas mājaslapā.

Daces ģimene – vīrs Mārtiņš Mits, dēls Edvards un vecākā meita Beāte

VII

NO OTRAS PUSES

TRĪS TIESNESES VIENĀ SAIMĒ

Kad uz sarunu „no otras puses” aicinu divas Zemītes no Krimināllietu departamenta – senatori Inesi Lauru ZEMĪTI un zinātniski analītisko padomnieci Sindiju ZEMĪTI, lai parunātu par viņu darbu un radniecības saitēm, senatore ieminas, ka jāaicina arī Agnesi ADGERI, kas pirms pāris gadiem arī strādāja Krimināllietu departamentā par senatora palīdzi, bet tagad ir tiesnese Zemgales rajona tiesā Tukumā. Izrādās, Agnese ir senatores māsas meita. Bet Sindija, kas ir senatores dēla sieva, sarunas publicēšanas laikā jau būs kļuvusi par Rīgas rajona tiesas tiesnesi. Trīs tiesneses vienā saimē – tas nūdien nav parasts gadījums. Ja vēl ņem vērā, ka juristi ir arī senatores abi dēli un arī otra vedekla, tad nu jāsaka – te nu ir pamatīgs juristu gēns!

– Kā Jūs katra nonācāt līdz tiesneša amatam?

Inese Laura: Doma, ka es varētu kļūt par juristi, man radās jau septītajā klasē, jo tajā laikā aizrāvos ar kriminālromānu lasīšanu un detektīvfilmām. Otrā aizraušanās bija mūzika, jo Auces mūzikas skolā pabeidzu klavieru klasi. Pēc vidusskolas pabeigšanas vēlēšanās studēt Juridiskajā fakultātē tomēr ņēma virsroku pār studijām mūzikas virzienā. Varbūt tas bija neapzināts paudzēs nodots gēns, jo arī mana vecāmma bija mācījusies jurisprudenci universitātē, bet to es uzzināju stipri vēlāk, pētot savas dzimtas saknes.

Sevi uzskatu par mērķtiecīgu cilvēku. Universitātē stājos trīs reizes. Pirmoreiz – uzreiz pēc vidusskolas. Klātienē dienas nodaļā uzņēma 50 studentus, es paliku pirmā aiz svītras. Man bija tik skumji! Cerēju, ka mani var ieskaitīt studentu kandidātos, lai pēc tam kļūtu par īstu juridiskās fakultātes studentu, tāpēc devos pie rektora par to parunāt. Pēc šīs sarunas, kurā izskanēja viedoklis, ka sievietēm piemērotāka būtu kāda cita fakultāte, mani pamodās spīts. Kā tad tā? Man ir mērķis, un esmu pieradusi sasniegt to.

Nākamajā gadā vēlreiz „startēju” uz juristiem dienas nodaļā, bet atkal – nekā. Trešajā gadā iestājos vakara nodaļā, kurā mācības notika vakaros. Dienas – brīvas, tātad var strādāt topošajā specialitātē. Darba meklējumos devos kopā ar mammu. Pirmais bija policijas iecirknis Juglā, bet tur jaunus darbiniekus nevajadzēja. Ierodoties Rīgas pilsētas Proletāriešu rajona (vēlākā Vidzemes priekšpilsētas) tiesā, tiesas priekšsēdētājs Juris Kaksītis novērtēja manu vēlmi strādāt, kā arī to, ka esmu uzsākusi jurisprudences studijas universitātē, pieņēma darbā par kancelejas sekretāri. Pēc daudziem gadiem kādā juristu ballē viņš mani atpazīna un atcerējās, kā es kopā ar mammu nākusi pieteikties darbā. Tāds nebijis gadījums. Bet nu ko – man, meitenei no mazpilsētas, tā bija drošāk.

Sākumā strādāju par sekretāri kancelejā, bet man ļoti gribējās būt par tiesas sēžu sekretāri. Tobrīd tiesai bija

piešķirtas divas tiesnešu štata vietas, un mēs gaidījām jaunos tiesnešus Aldoni Vrubļevski un Jāni Muižnieku. Tā nu es tiku norīkota strādāt par tiesas sēžu sekretāri pie tiesneša Vrubļevska. Tajā laikā vēl nebija tiesneša palīga amata, tiesas sēžu sekretārs daļēji darīja arī tos darbiņus, ko šobrīd dara palīgi. Primārais sekretāra uzdevums bija protokolēt tiesas sēdes. Man ļoti patika šis darbs. Viss, protams, bija jāpieraksta ar roku, un drīz iemanījos rakstīt bez melnraksta.

Trīs gadus strādāju par tiesas sēžu sekretāri, un tieši toreiz sapratu, ka nākotnē vēlos būt tiesnese. Tam pamudinājums bija mans pirmais tiesnesis. Man ļoti patika, cik profesionāli tiesnesis Vrubļevskis vadīja tiesas sēdes, kā izturējās zālē, kā organizēja savu darbu, kā rakstīja nolēmumus un kāda bija viņa saskarsme ar sekretāru. Kaut dzīve sākumā aizveda citur, tā doma, ka kādreiz būšu tiesnese, palika. Tikai jāpienāk īstajam brīdim.

Kādu laiku strādāju uzņēmumā kadru daļā, pēc tam namu pārvaldē, izpildkomitejā un Privatizācijas departamentā par juristi. Tas bija laiks, kad tikko sākās privatizācija, tikai kooperatīvi ļāva iedzīvotājiem privatizēt dzīvokļus. Pieņemtie likumi par privatizāciju bija kaut kas jauns tiesību sistēmā, tādēļ, lai tos piemērotu un pareizi organizētu kooperatīvo dzīvokļu privatizāciju, man bija iespēja parādīt savas spējas tiesību normu tulkošanā un piemērošanā, kas mani arī ļoti aizrāva. Tajā laikā arī nodibināju ģimeni, piedzima divi dēli.

Kad 1995. gadā par tieslietu ministru kļuva mans kursabiedrs Dzintars Rasnačs, viņš mani aicināja savā komandā par palīdzi. Piekritu. Nodomāju: būs jauna pieredze. Tā tiešām bija ļoti laba, jauna un interesanta pieredze: pārvarēt savu biklumu un komunicēt ar visdažādākajiem cilvēkiem. Šī pieredze pēc tam dzīvē man ļoti noderēja.

Strādājot Tieslietu ministrijā, sapratu, ka ir pienācis brīdis kļūt par tiesnesi. Ministrijas valsts sekretārs Aivars Maldups mani pamudināja: kāpēc ne? Viņam bija zināms, ka Rīgas pilsētas Zemgales priekšpilsētas tiesā vajag

tiesnesi, kas izskatītu tieši krimināllietas. Civillietas man neinteresēja. Nokārtoju eksāmenu uz tiesneša amata vietu un 1997.gadā savos 34 gados kļuvi par tiesnesi. Uz jauno darbu atnesu pašas ceptu torti un biju priecīga, ka visiem garšoja.

Tā nu astoņus gadus pirmajā instancē skatīju krimināllietas. Neliela pieredze bija arī civillietu izskatīšanā, taču praksē pārliecinājos, ka tas nav mans aicinājums. Emocionāli smagi bija tieši civillietās valdošās negācijas starp pusēm, īpaši laulības šķiršanas procesos, kur puses ar tiesas palīdzību daļa mantu un bērnus.

Tad bija vakance Rīgas apgabaltiesā, un es pieņēmu jaunu izaicinājumu. Apelācijā bija mazliet citāds skatījums uz lietu, taču arī tur lietu skata pēc būtības, un tas man ļoti patika. Patika iet zālē, ar kolēģiem ļoti sastrādājāties. Labs tiesneša palīgs ir zelta vērts, un man ir veicies ar ļoti labiem palīgiem visās instancēs. Ir nedaudz skumji, kad labs palīgs nolemj turpināt savu karjeras izaugsmi citā amatā, bet tāda ir normāla lietu kārtība. Dzirdot no viņa pateicību par iegūto pieredzi un labo sadarbību, ir gandarījums, ka esmu kaut ko labu paveikusi.

Pēc 15 gadiem apelācijas instancē, kad viss bija tik ļoti un pierasti, pieņēmu lēmumu piedalīties konkursā uz senatora vietu Augstākajā tiesā. Teikšu atklāti, ejot uz interviju Krimināllietu departamentā, biju nobijusies, kā nekad dzīvē. Stress bija milzīgs, jo apzinājos šī amata atbildību un nozīmīgumu, kā arī sapratu, ka tas ir liels kāpiens pa tiesnešu karjeras kāpnēm.

No 2020.gada marta esmu Krimināllietu departamenta senatore. Darbu Senātā daru ar patīku un lielu atbildības sajūtu, vienīgi nedaudz pietrūkst tiesas procesa tiesas sēžu zālē, jo darba specifika šajā amatā ir tāda, ka pārsvarā nolēmumi tiek pieņemti rakstveida procesā. Departamenta kolektīvs ir izcils – profesionāli kolēģi, ar kuriem iespēja pārspriest tiesību jautājumus, zinoši analītiskie padomnieki un tiesnešu palīgi.

Agnese: Pirmais bruģakmens manā ceļā uz tiesneša amatu tika ielikts 2003.gadā, kad saņēmu zvanu no Ineses Lauras, ka Zemgales priekšpilsētas tiesā ir sekretāres vakance. Tajā laikā biju vēl dekrēta atvaļinājumā, bet jau meklēju darbu. Sākumā mani šī vakance galīgi neuzrunāja, jo man bija priekšstats, ka jurista darbs ir ļoti garlaicīgs. Man interesēja kaut kas radošāks. Bet, strādājot tiesā, mans viedoklis par jurista darbu krasi mainījās.

Sākumā strādāju par sekretāri, bet drīz kļuvi par palīgu. Var teikt, ka pamazām jurista darbs mani „ievilka”. Sapratu, ka tas galīgi nav garlaicīgs un jurista profesija patiesībā ir ļoti radoša un ka man patīk šis radošums. Tā nu sanāca, ka man vispirms bija darbavieta un pēc tam vajadzīgā izglītība. Iestājos Policijas akadēmijā, mācījos

neklātienē un vienlaikus strādāju.

Deviņus gadus nostrādāju Zemgales priekšpilsētas tiesā par palīgu. Tur man pamazām arī noformējās tā doma, ka gribu kādreiz kļūt par tiesnesi. Pat startēju vienreiz uz tiesneša vakanci, bet konkursu toreiz neizturēju. Par ko pēc tam biju ļoti pateicīga – tā izrādījās visvērtīgākā neveiksme manā dzīvē, jo tā mani atveda uz Augstāko tiesu. Tieši tad, kad nenokārtoju tiesneša konkursu, parādījās tiesneša palīga vakance Augstākajā tiesā, un mans bijušais tiesas priekšsēdētājs Strazds pamudināja pieteikties. Esmu pateicīga viņam,

jo pati nebūtu uzdrošinājies pieteikties, bet viņš mani saskatīja potenciālu. Vakance bija Krimināllietu departamentā, es biju strādājusi ar krimināllietām, tādēļ nolēmu pieteikties. Sev par pārsteigumu izturēju konkursu.

Darbs Augstākajā tiesā bija ļoti interesants, pieredze vērtīga. Doma par tiesneša amatu pat uz laiku atkāpās, jo man ļoti iepatikās tieši Senāta darba specifika. Skaidrs, ka uzreiz par Augstākās tiesas tiesnesi nevar kļūt, man būtu jāsāk no pirmās instances, un es sāku domāt, varbūt tomēr palikt par palīgu šeit, kur man tik ļoti patīk. Man personīgi nav lielas nozīmes amata nosaukumiem, man ir svarīgi, vai man patīk, aizrauj, interesē un izdodas tas, ko es daru.

Laura teica, ka viņai ir paveicies ar palīgiem, bet es gribētu piebilst, ka man ir ļoti paveicies ar tiesnešiem. No katra sava tiesneša esmu kaut ko mācījusies. Rajona tiesā visilgāk strādāju ar tiesnesi Ilzi Vanagu. Kad pati kļuva par tiesnesi un iegāju zālē, bija tā, ka brīžiem dzirdēju sevi viņu, tik ļoti daudz biju pārņēmusi no viņas. Savukārt Senātā man bija tiesnese Inguna Radzeviča, arī viņai esmu ļoti pateicīga par pieredzi, ko esmu guvusi tieši kopā ar viņu. Tā bija ļoti vērtīga pieredze, kas mani pamazām arī atveda uz tiesneša amatu.

Kad izsludināja pilnīgi jaunu tiesneša amata kandidātu atlases kārtību, man likās interesanti pamēģināt, kaut runāja, ka jaunā kārtība ir tik grūta, ka tai cauri tikt var tikai ģēniji. Biju diezgan pārliecināta, ka neizturēšu, bet izdomāju sev izaicinājumu – ja tikšu, tātad man tur ir jābūt. Konkursu izturēju, un nekas cits neatlika – man bija jākļūst par tiesnesi un jāiet prom no Augstākās tiesas. Biju nostrādājusi 9 gadus rajona tiesā un 9 gadus Augstākajā tiesā, kā smejos, sasniedzu pilngadību tiesu sistēmā kā darbinieks un biju gatava kļūt par tiesnesi.

Atvadišanās no Augstākās tiesas bija sāpīga, jo man ļoti patika mani kolēģi un profesionālā vide, kurā

Ineses Lauras Zemītes tiesneša zvērests prezidentam Guntim Ulmanim 1997.gada 17.oktobrī

strādāju. Te bija augstākās raudzes juristi, no kuriem man bija iespēja mācīties. Tas mani iedvesmoja. Man ļoti patika šis darbs, tā specifika, ka mēs pieņemam gala lēmumu un veidojam judikatūru. Likās, ka tas darbs ir ļoti nozīmīgs un es jutos kā ļoti svarīga procesa sastāvdaļa. Tas deva piepildījuma sajūtu. Bet gribu pateikt ļoti lielu paldies savai tiesnesei Radzevičai, kurai es pastāstīju savas bažas, ka eju uz mazāk nozīmīgu darbu. Viņa man teica, ka īsti tā nav, jo pirmās instances spriedums ir pamats visam. Tas ir pirmais akmens. Tālāk jau gan apelācijā, gan Senātā skata lietu ap šo pirmās instances spriedumu. Šie vārdi man ļoti aizķērās un sniedza mierinājumu.

Taču sirds tiešām asiņoja, kad izgāju pa Augstākās tiesas durvīm un sapratu, ka šī vairs nav mana darbavieta. Pēc trim dienām aizbraucu uz jauno darbavietu, kur viss bija jauns – jauni pienākumi un jauni kolēģi – nebija vairs laika domāt, kā es jūtos. Ik pa laikam tomēr mazliet atkritu nostaļģijā, man gribējās atpakaļ Senātā, risināt tos jautājumus un strādāt komandā, kurā mēs strādājām. Taču darbs pirmajā instancē ir tik dinamisks un intensīvs un prasa tādu atdevi, ka citas domas vienkārši ar laiku atkāpjas. Šodien, nākot pa Augstākās tiesas durvīm, testēju sevi – kā es jūtos? Pēc divarpus gadiem beidzot ir sajūta, ka manas mājas ir mana jaunā tiesa, savukārt uz Augstāko tiesu ir patīkami atnākt ciemos kā uz vietu, kur kādreiz bija tik labi.

Sindija: Mana pirmā saskarsme ar tiesu, tiesneša amatu un krimināllietām bija Ēnu dienā. Tas bija pirms 13 gadiem, kad mācījos 11.klasē un pirmo reizi piedalījos Ēnu dienā. Augstākās tiesas senators bija vienīgā vakance, kuru pieteicos ēnot. Tā nu sakrita, ka man bija iespēja ēnot senatoru Pēteri Dzalbi Krimināllietu departamentā. Ēnu dienai Augstākajā tiesā pieteicos, jo biju pārdomās, kādu dzīves ceļu izvēlēties pēc vidusskolas. Vai vairāk radošu – arhitektūru, dizainu –, jo man interesēja māksla un zīmēšana, vai doties juridiskajā virzienā. No Ēnu dienas

spilgti atceros, kā sēdējām senatora kabinetā, skatījām lietu sējumus, runājām par darba ikdienu un par to, kā vispār sabalansēt darbu ar ikdienu.

Man bija palicis vēl viens gads vidusskolā. Izlēmu nākamajā Ēnu dienā pieteikties uz vakancēm citās jomās. Toreiz pieteicos uz kādām trim vakancēm, viena no tām bija Valsts prezidents. Saņēmu atbildi, ka, diemžēl, prezidenta ēnu vakances nokomplektētas, bet prezidenta juridiskais padomnieks Edgars Pastars piedāvāja ēnot viņu. Tajā brīdī, neslēpšu, man bija šoks, jo likās – tā, mans plāns par ne-juridiskās profesijas ēnošanu ir pilnīgi izgāzies. Bet, protams, tas vienlaikus bija nevilto prieks un, īpaši nedomājot, piekritu. Pēc šīs Ēnu dienas arī sapratu, ka nav citu variantu – studēšu tiesību zinātni. Sākot studēt Latvijas Universitātē, man bija stingra apņēmība iet izvēlētajā virzienā ar pilnu atdevi. Kad vajadzēja virzīties uz specializāciju, iespējams, nostrādāja mana tikšanās pirmajā Ēnu dienā – mani tiešām vairāk saistīja krimināltiesības. Piedaloties konkursā uz tiesneša amatu, atcerējos, ka, ēnojot prezidenta padomnieku, esmu piedalījies arī tiesnešu zvēresta došanas svinīgajā ceremonijā. Un tagad esmu nonākusi līdz savam tiesneša zvērestam. Šobrīd esmu tādā kā Ēnu dienu *dēja vu* sajūtā. Var to saukt par sakrītībām, par likteni, es nezinu, bet mani tas iedvesmoja. Neapzināti, bet kaut kā tas ceļš ir vedis noteiktā virzienā.

Vēl studējot, sāku skatīties, kur varētu strādāt krimināltiesību jomā. Rīgas apgabaltiesas Krimināltiesu tiesas kolēģijā bija tiesneša palīga vakance. Toreiz Augstākās tiesas tiesneši pēc Krimināllietu tiesu palātas likvidēšanas sāka strādāt Rīgas apgabaltiesā. Un es biju palīdzēja tiesnesei Ludmilai Poļakovai. Fantastiska pieredze un sadarbība. Tad arī sāku apsvērt, ka es varētu nākotnē būt tiesnese. Vēl nebija vajadzīgais vecums, bet sapratu, ka ir jāaudzē pieredze, zināšanas, lai virzītos uz to.

Vairāki mani apgabaltiesas kolēģi bija pārgājuši strādāt uz Augstāko tiesu, un tas man bija iedvesmas

avots augt, attīstīties. Kad radās palīga vakance Krimināllietu departamentā, pieteicos. Biju senatora Aivara Uminskā palīdzēja. Tas bija vēl viens bagātīgs, pozitīvas pieredzes posms, par kuru esmu ārkārtīgi pateicīga. Laika gaitā sapratu, ka manī ir pētnieciskā interese – pētīt, izziņāt, analizēt padziļināti. Sāku apsvērt iespēju pieteikties uz zinātniski analītiskā padomnieka amatu. Kad šāda vakance radās, šķita, ka esmu uz izšķiršanās sliekšņa – vai turpmāk dzīvē strādāt tīri pētniecisko darbu, iespējams, studēt doktorantūrā, vai tomēr palikt pie praktiskām lietām. Izlēmu mēģināt.

Likās – ja izturēju konkursu uz padomnieka amatu, tātad iešu pētniecības un zinātnisko ceļu. Bet no šodienas skatu punkta raugoties – tā nebija izšķiršanās, jo pētnieciskais un praktiskais darbs viens otru neizslēdz, bet papildina. Strādājot padomnieka amatā, sapratu, ka man tomēr ļoti patīk arī darbs ar lietām – kad sagatavo nolēmumu projektus un redzi konkrētu rezultātu. Pētnieciskais darbs ir vairāk process, viedoklis, kaut kāda jautājuma atrisinājums. Atskārtu, ka man patīk šis balans starp praktisko un pētniecisko un ka tā nebija izšķiršanās, bet vienkārši lieliska pieredze ceļā līdz nākamajam posmam manā dzīvē, kurš tagad sāksies.

– Tātad Inese Laura kopā ar Agnesi strādājāt jau pirms darba Senātā?

Inese Laura: Īsu brīdi strādājām kopā Zemgales priekšpilsētas tiesā. Es kā tiesnese, Agnese kā sekretāre.

Agnese: Laura savu misiju bija izpildījusi – pamudinājusi māsas meitu iekļauties tiesu sistēmā – un varēja droši doties tālāk uz apgabaltiesu.

Inese Laura: Precizēsim, gluži jau nemudināju, bet atvēru tev šīs profesijas skaistumu un nozīmību, ko varbūt nebūtu ieraudzījusi.

Agnese: Jā, es, tāpat kā Sindija, domāju, ka esmu sirdī māksliniece, bet diemžēl atšķirībā no Sindijas, es nebiju sev atklājusi nevienu talantu.

Sindija: Es pat sāku mācīties mākslas skolā, jo tiešām domāju, ka varētu studēt arhitektūru vai dizainu.

Agneses Adgeres tiesneša zvērests prezidentam Egīlam Levītam 2022.gada 7.februārī (tas bija covid epidēmijas laiks, par ko liecina arī fotogrāfija)

- Tas ir interesanti, bet nav retums, ka juristi, izrādās, ir radoši cilvēki.

Agnese: Tiesnesis, spriežot lietu un rakstot spriedumu, dara radošu darbu. Faktiski katrs spriedums, kad tu izlem lietu, ir tavs mākslas darbs.

Inese Laura: Meitenes jau pareizi minēja, ka radošums juristam noteikti netraucē, bet tikai papildina katra personību un pilnīgi noteikti ir noderīgs un savienojams ar tiesneša amatu. Kā jau iepriekš minēju, es mācījos mūzikas skolā, padodas arī zīmēšana un nedaudz mēģinu uzrakstīt kādu dzejas rindu, kad nav jāraksta nolēmumi. Domāju, ka tiesnesim vēl ļoti noderētu ekonomiskā izglītība, kas tikai paplašinātu tiesneša redzeslauku.

Sindija: Interesanti, ka es vidusskolā biju izvēlējusies eksakto novirzienu. Man nebija, piemēram, politikas priekšmeta un humanitāro priekšmetu bija mazāk nekā eksakto. Tomēr man ļoti patika vēsture. Arī jurisprudencē vēsture ir ļoti nozīmīga.

Radošums jurista darbā ir – viennozīmīgi. Padomnieka amatā to sajutu „pa visām vīlēm”. Katrs pētījums ir kā jauns uzdevums, kuram jāizdomā īstā taktika, kā to novest līdz maksimāli efektīvākajam un labākajam rezultātam. Katrs pētījums ir pilnīgi atšķirīgs, un tas ir ļoti vilinoši un tik forši!

Iespējams, noslodzes dēļ man kā tiesnesei būs mazāk tāda laika, ko iepriekš varēju veltīt pētījumiem. To redzēšu, kad sāksu pildīt tiesneša pienākumus. Šobrīd man ir sajūta, ka tas viens otru neizslēdz. Ja resursi atļaus, iespējams, pētījumus varēšu veikt paralēli ikdienas darbam.

Agnese: Varbūt tavu gandarījumu palielinās tas, ka esi izskatījusi reālu lietu un atrisinājusi reālu situāciju ar spriedumu.

Sindija: Domāju, ka būs laba sajūta. Strādājot padomnieka amatā, darba pienākumi bija sabalansēti, bija gan pētnieciskie darbi, tīri tiesību jautājumi, gan arī darba uzdevumi konkrētās lietās. Varēju izbaudīt, ka redzu darba rezultātu, un tas dod gandarījumu.

- Bet kā radoši cilvēki reaģē uz sava darba kritiku? Ka Jūsu spriedumus pārsūdz un varbūt atceļ?

Agnese: Tā kā esmu šajā amatā jau divarpus gadus, varu pavērtēt, kā tad bija man ar to izaicinājumu jeb sāpi par atceltajiem nolēmumiem. Man šobrīd jau ir skaidra taktika, kā šo sāpi mazināt. Reizēm lietas pirmajā instancē tiek uzskatītas par mazāk nozīmīgām, kurās mazāk jāiedziļinās. Bet man nav mazsvarīgu lietu! Neatkarīgi, vai tā būtu soda izpildes lieta, sabiedriskā darba aizstāšana ar brīvības atņemšanu vai jebkādas kategorijas materiāls, kas ietilpst pirmās instances tiesas kompetencē, bet nav saistīts ar lietas iztiesāšanu pēc būtības, – es katrā lietā iedziļinos pēc būtības un par 100% izvērtēju visus aspektus, kam var būt nozīme un ietekme uz rezultātu. Kad esi detalizēti izvērtējis visus jautājumus, par kuriem pieņemams nolēmums, un pats esi drošs par rezultātu, tad tā sāpe par iespējamu atcelšanu ir mazāka. Nav pamata sev pārmet, ka vēl kaut ko varēji izdarīt, vēl nepadomāji, nepārvērtēji. Esi izdarījis visu labāko no sevis iespējamo, savukārt nolēmuma atcelšana var būt arī atšķirīga vērtējuma rezultāts.

Jā, tās ir reizēm negulētas naktis, tomēr es nekad neparakstīšu nolēmumu, kamēr nebūšu 100% pārliecināta, ka tas ir pareizs un visi būtiskie aspekti ir

Sindijas Zemītes tiesneša zvērests prezidentam Edgaram Rinkēvičam 2024.gada 22.augustā

izvērtēti. Pirmajā instancē ir jāizlemj daudz jautājumu, ne tikai par personas vainīgumu un nevainīgumu un nosakāmo sodu. Katrā solī ir ļoti viegli kļūdoties darba intensitātes un dinamisma dēļ. Vienīgais veids, kā to mazināt, ir maksimāli visu izvērtēt. Man nesen bija situācija, kad visi spriedumā izlemjamie jautājumi jau bija izlemti, atlicis bija jautājums par rīcību ar lietisko pierādījumu – nazi. Situācija nebija vienkārša, nācās piedomāt, kāda būtu visatbilstošākā rīcība konkrētajā situācijā, jo likums daļā par rīcību ar lietiskajiem pierādījumiem nereglamentē katru dzīvīvu iespējamu situāciju. Tas tāds viens piemērs, bet secinājums: ja esi izgājis cauri visiem filtriem un visu rūpīgi izvērtējis, tad vari gulēt mierīgi. Ja arī spriedumu atceļ, esi izdarījis visu uz to brīdi labāko iespējamo. Savukārt paviršība un steiga vienmēr atspēlējas, ļoti bieži beigās kāda kļūda atklājas tieši tajā jautājumā, kurš tev likās mazsvarīgs, salīdzinoši vienkāršs un tādēļ tajā pienācīgi neiedziļinājies.

- Vai tuviem cilvēkiem strādājot vienā darba vietā, nerodas apdraudējums ģimenes attiecībām? Vai problēmas darbā neietekmē Jūsu attiecības ģimenē?

Inese Laura: Varbūt mēs reizēm grēkojam, jo satiekoties sarunas mēdz nemanot pāriet uz juridiskām tēmām. Tā kā mūsu saimē ir ļoti daudz juristu, tad nu viņi cenšas ar izpratni pieiet šādam sarunu virzienam. Darba jautājumus uz mājām gan nenesu, ar tiem tieku galā darbā.

**Ineses Lauras Zemītes
dēli un vedeklas – jaunā
juristu paaudze**

Agnese: Atceros no senākas pagātnes gadījumus, ka kādā ģimenes sanāksnā mēs ar Lauru pēkšņi attopamies, ka esam palikušas divas vien un aizrautīgi diskutējam par juridiskiem jautājumiem, savukārt visi pārējie kaut kur dara citas lietas.

Inese Laura: Pēdējā laikā savējie biežāk norāda, ka ir arī citas tēmas, par kurām diskutēt.

Agnese: Man jau liekas, ka tikšanās brīžos spējam sabalansēt juridisku jautājumu risināšanu ar citām ģimeniskām aktivitātēm tā, lai neviens nejostos pamests novārtā.

Sindija: Ja man jautā, kādu piemēru varu paņemt no savas vīramātes kā no tiesneses un cilvēka, tad tā ir prasme veltīt nedalītu laiku ģimenei.

Inese Laura: Mans princips vienmēr ir bijis, ka darbs ir darbā, mājas – mājās. Ģimene man noteikti ir prioritāte, tādēļ cenšos darbu padarīt darbā. Jā, tiesneša darbs reizēm prasa arī darbu ārpus darba laika. Bet tad es to cenšos darīt darba telpās un, vienalga cikos aizverot kabineta durvis, es darbu atstāju otrā pusē. Atnāku mājās un esmu ar ģimēni.

Tas man ir izdevies arī pie attālinātā darba, jo vienu istabu esmu pārvērtusi par savu darba kabinetu. Man ir ieplānoti konkrēti darbi dienai, un man tie ir jāpabeidz, jo nākamajā dienā būs citi darbi. Reizēm, protams, darba laiks mazliet ievelkas. Bet, kad esmu pabeigusi ieplānotos darbus, tad izslēdzu datoru, aizveru durvis un saku: „Vīrs, es esmu mājās no darba. Labvakar!” Tad ir laiks, ko veltu ģimenei.

Jāteic, visus šos gadus man tas ir diezgan veiksmīgi izdevies. Ir ļoti retas tās reizes, kad naktī pamostos no tā, ka ir kāds neatrisināts darba jautājums un zemapziņā tiek meklēta atbilde uz to. Jāteic, kad sāku strādāt Augstākajā tiesā, šādas atbildes pie sevis meklēju biežāk nekā agrāk. Varbūt tas ir saistīts ar milzīgo atbildības sajūtu, nezinu... Tas ir pretēji maniem iepriekšējiem principiem, un man reizēm burtiski sevi jāpiespiež nedomāt par darbu mājās.

Agnese: Šajā vietā es gribu pateikt lielu paldies Inesei par to, ka viņa, pretēji saviem principiem, ir gatava arī

desmitos vai vienpadsmitos vakarā atbildēt uz manu zvanu un parunāt par juridiskiem risinājumiem.

Man būtu jāmācās šī darba un mājas dzīves nodalīšana. Kopš sākās attālinātais darbs un kopš kļuva par tiesnesi, man tas neizdodas. Es sevi neizslēdzu pulksten tikos un tikos. Un laiks pazūd. Es daudz strādāju attālināti, bet tas nozīmē, ka darbs ir ne tikai astoņas vai desmit stundas, bet arī brīvdienās. Sākumā man likās – tas nekas, neviens no tā necieš, jo man nav tādu tuvinieku, kuriem nepieciešama mana nedalīta uzmanība. Ciešu tikai es, un tas likās normāli, jo esmu uzņēmusies pildīt šo amatu. Taču, kad pāris reizes biju ļoti tuvu izdegšanas robežai, tad aizdomājos: ja man šis darbs patīk, aizrauj un es vēlos to darīt ilgstoši, tad nevaru atļauties arī pati ilgstoši ciest. Atrast šo balansu man ir ļoti liels izaicinājums, un pie tā man jāstrādā.

Inese Laura: Katram jau ir savs darba ritms. Ja esmu noteikusi sev uzdevumu pabeigt kādu steidzamu darbu vai sapratusi, ka šobrīd ir iedvesma pabeigt iesākto, esmu strādājusi arī naktī. Esmu rakstījusi spriedumu līdz pieciem rītā. It kā divas stundiņas varētu pagulēt, bet nē – miegs nenāk. Aizej uz darbu, liekas, tūlīt miegs tev nāks virsū, bet nē, ir tāds adrenalīns!

Reizēm tā var gadīties, no tā nevajag baidīties. Bet tas ir izņēmums, tā nevar būt ilgstoši. Neviens darbs nav tā vērts, lai sevi sadedzinātu.

Agnese: Problēma ir tad, ja strādā pa nakti, paguli trīs stundas un atkal strādā. Patiesībā organisms jau ir sevi izsmēlis un strādā ārkārtas režīmā. Tā ir mana pagājušā gada grūtākā mācība, un es ļoti piestrādāju, lai to labotu.

Sindija: Centīšos mācīties no citu kļūdām.

Inese Laura: Svarīgi sajust to balansu starp amata un ģimenes pienākumiem, kā arī ne mazāk svarīgi, ka ģimene saprot tevi, motivē un atbalsta. Lai arī es neesmu bez grēka un darba dēļ ģimenei reizēm ir nācies iztikt bez mammas, tomēr ceru, ka manam vīram un dēliem tas nav bijis īpaši sāpīgi.

Sindija: Toties tagad man ir saprotošs vīrs, kurš ir izaudzināts šādā ģimenē.

Inese Laura: Bet man ir pati labākā vedekla pasaulē.

Inese Laura ar vecmāmiņu kopīgā ceļojumā 1988.gadā

Vecmāmiņas sapņa piepildījums

Inesei Laurai Zemītei bija īpaša saikne ar savu vecmāmiņu, kas nodzīvoja garu mūžu – 107 gadus. No viņas Inese Laura mantojusi arī juristes gēnu, kas nu jau pārmantojas nākamajā paaudzē. Vecmāmiņa kara dēļ tieslietu studijas nepabeidza, strādāja par skolotāju un bija priecīga par mazmeitas dzīves izvēlēm.

Inese Laura atceras, ka vecmāmiņa bija ļoti dzīvesgudra, labsirdīga un pozitīva. Tas jaušas arī vecmāmiņas ar roku pierakstītajās dzīves faktu un atziņu kladēs, ko viņa atstājusi bērniem un mazbērniem.

Vecmāmiņas klades pārļapojo

Atklāti sakot, es ļoti ilgi „kļauvējos” pie Sindijas, viņa bija noslēgta, bet man ļoti gribējās, lai man uzticas, lai esam savējās. Jūtu, ka man tas ir izdevies, tādēļ jokoju viņas mammai esmu teikusi, ka esmu „nedaudz atņēmusi” viņai meitu. Man ir divi dēli, bet, kopš viņi nodibināja savas ģimenes, man ir četri bērni – divi dēli un divas meitas. Abi dēli un abas vedeklas ir juristi. Otra vedekla Zane arī strādā tiesā – ir tiesneša palīdzē Rīgas pilsētas tiesā.

Man ļoti svarīgas ir cilvēciskās attiecības, ko nedrīkst pazaudēt ne ģimenē, ne arī darbā. Vadot tiesas procesus tiesas zālē, ir nācies saskarties ar dažādu cilvēku uzvedību. Šādos gadījumos nepieciešama prasme nomierināt ar mierīgu balss toni, smaidu un ar saprotamu paskaidrojumu, kur persona atrodas un kādi uzvedības noteikumi jāievēro. Jā, reizēm arī ar pieklājīgu joku sakaitētu atmosfēru var padarīt mierīgāku un brīvāku. Ja tas izdodas, tad ir tik laba sajūta! Esmu svaru zīmē dzimusi, un, šķiet, ka horoskopā bija teikts, ka šajā zīmē dzimušajiem visās dzīves situācijās svarīgs miers. Strīdus es neciešu un cenšos tos atrisināt diplomātiskā ceļā. Varbūt reizēm ir jāpiekāpjas, varbūt tas nepatīk, bet mans virsuzdevums ir, lai visiem būtu labi un valdītu harmonija. Varbūt man vajadzēja kļūt par psihologu.

Agnese: Tiesnesim arī ir jābūt diezgan labam psihologam, jāsaprot cilvēku noskaņojums, jāatrod saskarsme ar katru procesa dalībnieku. Un ar Lauru

vispār nav iespējams sastrīdēties. Tas vienkārši nestrādā. Arī es esmu tendēta visu izrunāt, lai nepaliek nekādas negatīvas sajūtas, bet ar viņu tas vispār nav iespējams. Viņas labsirdība atbrūno. Labsirdība ir tiešām ļoti labs veids, kā atvērt cilvēkus, arī tos, kas ir atnākuši negatīvi noskaņoti uz kādu iestādi vai tiesas sēdi. Labsirdība atver, un cilvēki sāk sadarboties. Laurai šī īpašība un prasme ir ļoti, ļoti izteikta.

– Ko senatore Inese Laura Zemīte novēlētu savām jaunajām kolēģēm Agnesei, kura nesen sākusi tiesneša darba gaitas, un Sindijai, kura ir pašā ceļa sākumā?

Inese Laura: Man ļoti patīk Vinnijs Pūks un viņa citāti. Un tas nebūs tikai par darbu, bet tāds vispārīgs novēlējums manām mīļajām meitenēm.

Dzīve ir kā ceļojums, kas jāpiedzīvo, nevis problēma, kas jārisina!

Šajā teikumā izteikta dziļa doma, padomājiet par to.

Agnese: Es teiktu ļoti labs un tieši mums ar Sindiju ļoti trāpīgs vēlējums.

Sindija: Tas sasauca ar to aspektu, ko es no Lauras kā no cilvēka varētu paņemt. Tas ir dzīvesprieks un pozitīvais gars. Un tad tas padoms ir gluži atbilstošs. Paldies.

Rasma ZVEJNIECE

IZSTĀDE „SENATORU DĀVINĀJUMI MUZEJAM”

Ar izstādi „Senatoru dāvinājumi muzejam” Augstākā tiesa sāk ceļu uz atjaunotā Senāta 30 gadu jubileju, ko svinēs 2025.gada 3.oktobrī.

Šajos gados Senātā strādājuši vairāk nekā 70 senatori. Atmiņas par viņiem paliks ne tikai Senāta nolēmumos, bet arī Augstākās tiesas muzejā. Tā krājumos ir interesanti un vērtīgi bijušie un arī esošie senatoru dāvinājumi, kas liecina par laiku, kurā viņi strādājuši, kā arī par pašiem senatoriem kā daudzpusīgām personībām. Daļa no šiem dāvinājumiem šajā izstādē.

Bijusī senatore Mārīte Zāģere izstādi papildināja ar dāvinājumu – Augstākās tiesas Izdienas nozīmju komplektu. Viņa bija pirmā senatore, kura saņēma 30 gadu Izdienas nozīmi par darbu Augstākajā tiesā kopš 1990.gada. Mārītes Zāģeres kolekcijā – 15, 20, 25 un 30 gadu Izdienas nozīmes.

Plašu informāciju par Augstākās tiesas darbu var atrast mājaslapā

www.at.gov.lv

Twitter: [@Augstaka_tiesa](https://twitter.com/Augstaka_tiesa)